

۵

شانازي مروقايرني

محمد
صلوات الله
وعلى آله
وسلم

پيغمبهری خوا؛ فرمانده و سرکردهی سويا

منتدی اقرأ الثقافی
www.iqra.ahlamontada.com

محمد فتح الله گولهن

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

پردي داتلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا النفاقی)

بۆدابهزاندنێ جۆرهها کتیب: سهردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

شانا زلمی مرو قایرینی

نور می نور

۵

پنجه مبهری خوا؛ فرمانده و سه رکردهی سویا

محمد فتح الله گولمن

شانا زلمي مرقايه نى

نوورى نمر

۵

پيغمه مەري خوا، مەرسەندە و مەركەزى سويا

نووسيني

محمد فتح الله كولهان

وەرگيرنى

دەستەى وەرگيرانى دەرگانى چاپ و پەخشى كاسى عيرفان

چاپى يەكەم، تشرىنى درودم ۲۰۱۶

تيرژ ۵۰۰۰ دانە

زىمەرى سياردى ۱۸۳۰۱ سالى ۲۰۱۵ يىن مەخسره

چاپكەزە نە لايەن:

دەرگانى چاپ و پەخشى كاسى عيرفان

ھەموو مافىكى لەبەرگرتنەوھ و بلاوكردنەوھى پارىزداوھ

Copyright © Irfan Publishing 2016

دەزگای چاپ و پەخشى كاسى عيرفان

www.irfanpublishing.com

پیرستی بابه‌ته‌کان

پیشه‌کی ۱۱

به‌شی پینجه‌م

پینجه‌مبهری خوا؛ فرمانده و سه‌لکرده‌ی سوپا

۱. پینجه‌مبهر؛ فرمانده‌ی سه‌ریازی ۳۱

۱. جیهاد و نامانجه‌کانی ۳۱

۱. به‌رگری ۳۲

ب. وه‌ستاندنی ستم ۳۳

ج. نازادی بانگه‌واز ۳۵

د. نه‌ نیسلامدا ناشته‌وایی بنچینه‌یه ۴۶

۲. ناماده‌کاری ۵۰

ب. هیزی بالآده‌ست ۵۲

ج. په‌نابردنه به‌ر شمشیر نه‌ گهر پیوست بکات ۵۶

۳. هه‌ستی گوئزرایه‌لی و پابه‌ندی ۶۰

۴. پىغەمبەرى سەرباز و ستراتېژى ھەمەلايەن..... ۶۳
- أ. پەنھانى لە جموجولدا..... ۶۵
- ب. تۆرى ھەوالگىرى..... ۶۶
- ج. قۇناغبەندى لە بانگەوازدا..... ۶۸
۵. چەند بىر گەيەك لە ژيانى ئەو ۷۰
۶. نامانجى يەكە سەربازىيەكان..... ۷۴
- أ. دەرختى كيانى نىسلامى..... ۷۵
- ب. ھىز لە ھەقدايە..... ۷۵
- ج. زەمىنەسازى بۆ بانگەواز..... ۷۶
- د. چەسپاندنى ئاسايش..... ۷۷
۷. يەكە سەربازىيەكان..... ۷۸
- أ. يەكەمىن يەكەى سەربازى و ھەزرىتى ھەمزە..... ۷۸
- ب. دووھەمىن يەكەى سەربازى..... ۷۹
- ج. يەكەى سەربازى عوبەيدەى كورى حارىث..... ۸۰
- د. خۆى فەرماندە بوو..... ۸۰
- ھ. يەكەى سەربازى عەبدوللەى كورى جەخش..... ۸۱

۸. دەرەنجامی یه که سهربازییه کان ..... ۸۶.

ا. بالادهستی له ناوچه که دا ..... ۸۶.

ب. بیابان؛ ههرتمیک له دلنیایی ..... ۸۸.

ج. گرنگی جولئی پشوخت ..... ۹۰.

د. هه موو پیشهاته کان ناماده سازی بوون بو بهدر ..... ۹۲.

ب. پینه مبهەر و جهنگه کانی ..... ۹۷.

۱. جهنگی بهدر و هوکاره کانی ..... ۹۷.

ا. هیزه کانی بهدر ..... ۹۹.

ج. سوپای نیزامی ..... ۱۰۶.

د. بهرهو شوتنی بیره کان ..... ۱۰۸.

ه. یه کهم رووبه پروو بوونه وه ..... ۱۱۶.

نامانجه کان جیاواز بوون ..... ۱۱۷.

ح. فیرعه ونی نوممهت ده گلێت ..... ۱۱۹.

خ. نهوجا شکست ..... ۱۲۲.

و. نامانجی لیبوردن له دیله کان ..... ۱۲۳.

ز. هوکاره کانی سهرکه وتن ..... ۱۲۶.

ی. هه له اتن له باهره دار ناوه شیتته وه ..... ۱۲۹.

۲. نوحود؛ هه‌ورازه سه‌خته‌که ۱۳۴
- أ. راورژی پیش نوحود ۱۳۹
- ب. به‌رو نوحود ۱۴۳
- ج. قو‌ناغه‌کانی نوحود ۱۴۸
- د. له شکسته‌وه بۆ سه‌رکه‌وتن ۱۵۸
۳. به‌رو هه‌مراشو‌ئنه‌سه‌د ۱۶۲
- أ. گو‌رانکاری به‌رده‌وام له ستراتیژدا ۱۶۴
- ب. هو‌کاری شکسته‌ کاتیبه‌که‌ی نوحود ۱۶۷
- ج. ره‌واندنه‌وه‌ی گیانی شکست ۱۷۳
۴. به‌دری به‌چووک ۱۷۵
۵. غه‌زای "زاتو‌رپریقاع و ئه‌لموره‌یسیع" ۱۷۷
۶. فاکته‌ری شه‌و ئه‌ هه‌لمه‌ته‌کاندا ۱۷۹
۷. خه‌ندهق ۱۸۴
- أ. باسی خه‌ندهق له قورنانه‌دا ۱۹۰
- ب. خه‌ندهق و پیشه‌اته‌کانی پشت په‌رده ۱۹۲

۸. غهزاکانی تر ۲۰۳

ا. خه‌بهره؛ سه‌ری ماره‌که ۲۱۲

ب. داستانی موته ۲۱۴

ج. به‌رهو فه‌تخی مه‌که ۲۱۹

د. نه‌وجا ساتمه‌ی حونه‌ین ۲۲۵

ه. ته‌بوک ۲۲۸

ج. نه‌و تاییه‌ته‌ندیبانه‌ی پتویسته له سه‌رکرده‌دا هه‌بن ۲۳۱

۱. ر‌وانینیکی خیرا به ژیانیدا ۲۳۶

۲. لوته‌کی مه‌زنی ۲۳۹

۳. وه‌ک خوی مایه‌وه ۲۴۳

۴. بینهاوتا له خاکیبووندا ۲۴۴

۵. د‌و‌زینه‌وه‌ی توانا و لیته‌اته‌کان ۲۴۶

۶. خو‌شه‌ویستی دلان ۲۴۹

۷. هه‌ر له سه‌ره‌تاوه پار‌تر‌زاو بوو ۲۵۲

۸. ده‌ره‌نجام ۲۵۴

۹. شا‌گرده‌کانی مه‌دره‌سه‌ی نبووه‌ت ۲۶۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
 وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

پيشه‌کي

باسکردنی که سایه‌تیی بهرز و ناوازی حه‌زره‌تی محهمه‌د موسته‌فا
 (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ)، زیاد له باسکردنیش، پيشکه‌شکردنی وه‌ک چاره‌یه‌ک بؤ
 بزگاری مروّفايه‌تی و نيکسیرتک بؤ ده‌رده ناسوره‌کانی.. هه‌روه‌ها ناساندنی
 ژيانی پيروزی به‌شيوه‌یه‌ک که شایسته‌ی نه‌و زاته مه‌زنه بیت، له‌و بابه‌ته
 گرنگانه‌یه که وه‌ک زؤر که‌سی تر، دنياي هزر و هه‌ستی منیشی خستبووه ژیر
 فشارده و له هه‌موو روويه‌که‌وه بووبووه خواست و خو‌لیایه‌کی به‌رنه گیراو...

نه‌و مایه‌ی شانازی مروّفايه‌تییه. نه‌وه‌تا چوارده سه‌ده‌یه له سه‌رانسه‌ری دنيا‌دا
 گه‌وره‌ترین بیرم‌ند و که‌له‌ه‌فيله‌سوف و نه‌و زانا و روونا‌کبیرانه‌ش که هه‌ریه‌که‌یان
 نه‌ستیره‌ی گه‌شی ناسمانی هزر و بیرمانن. له‌دوايه‌وه ده‌سته‌نه‌زه‌ر وه‌ستان و له
 روویدا ده‌لین ”تؤ نه‌و مروّفه‌یت که شانازی به شوینکه‌وتوویته‌وه ده‌که‌ین.“

بؤ گه‌وره‌یی نه‌و نه‌وه‌نده به‌سه که سه‌ربازی نه‌و هه‌موو تینکدان و کاو‌لکاریه‌یه
 ماددی و مه‌عنه‌ویانه‌ی لم چهرخه‌دا کراون. که‌چی هیشتا له مناره‌کانه‌وه
 زایه‌له‌ی ”أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللَّهِ“ ده‌یستین و شابه‌الگرتیه‌ی رؤحی ره‌وانی
 محهمه‌دی به هه‌موو لایه‌ک‌دا ده‌یینین و له‌گه‌ل رؤحانیه‌یه‌کاندا رؤژی پتنج
 جار نیمه‌ش دینه‌ه جؤش و خرؤش.. دیسانه‌وه سه‌باره‌ت به مه‌زنی و شکۆی
 نه‌و ده‌توانین بلینین: سه‌ره‌رای هه‌ولئ سه‌روم‌ری دوژم‌نانی دین له ناوه‌وه و
 ده‌روه له‌پیتاو گو‌مرا‌کردن و له‌رئ لادانی نه‌وه‌ی نوئ، که‌چی وا نه‌مرؤ

چەندەھا لاوی تازەپىنگە ياشىتوو ھەرچەند لە قۇناغىنكى زەمەنىي نەوتۇشدان كە دەركردىيان بە "ھەقىقەتى ئەحمەدى" ۋەك پىويست سەخت و دژوارە، چەشنى بەرەوپىرچوونى پەروانە بۇ پروناكى بەرەو ھەزەرتى محەممەد (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بال دەگرن. بەم كارەشيان ھەلۆستىك دەنۆتن كە لە دىنپادا ھاوتای نىيە. دەستى زەمەن كۆتاتر بوو لە ۋەى بتوانىت ھىچ ھەقىقەتىكى تايبەت بەو لە ناخماندا كۆن و رەنگپەر بكات. بەلى، ئەو ھىشتا تەر و تازەيە لە سىنەماندا. ھەرۋەك زۆرچار بە دۆستەكانىشم دەلئىم؛ ھەركات دەچمە مەدىنەى مۆنەوودەر، بۆن و بەرامەى ئەو سەرورە بەجۆرئك دەمىنچىت، ھەر دەلئىت ھەنگاونك لەولاترەو بە خۇى ساد دەبم و بە دەنگە ژيانبەخشەكەيەو پىم دەلئىت "مَرْحَبًا، أَهْلًا وَ سَهْلًا" و بە خىراتىم دەكات. جا ئىتر پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەنىوماندا تا ئەو (ادەيە زىندە و تازەيە، ھەرواش بە تازەيى و پاراويى دەمىنئىتەو.

بەلى، زەمەن پىر دەبىت و بەسال دەچىت. ھەرۋەك چۆن ھەندىك فىكر و بۆچوونىش پووج و نابوود دەبن و لە بەھال دەكەون. كەچى ھەزەرتى محەممەد (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەوئىنەى ئەو خونچەبىر كە رۆژ دواى رۆژ ئالتىر و پاراوتر دەبىت، ھەمىشە لە نۆبۆنەووداىە.

پىم وايە ئەگەر ھىندەى كەسانى دى كە شتانى تر باس دەكەن. بمانتوانىايە پىغەمبەرى نازدار باس بکەين -كە بەداخەوە نەمانتوانىو- بەو ئەندازەيەى كەسانى تر دەخړنە پىش چاو و برەويان پى دەدرئت، زەمىنە بسازايە بۇ رۆشنايى خستىنەسەر لايەنەكانى كەسايەتیی ئەو سەرورە، ھونەر و گشت يەكە و دامەزراوەكانى ژيان بۇ ناساندنى ئەو سەفەرپەر بکرانايە، ئەو ئەوكات لە دەروونى نەوەكانى نەمەرۆدا تەنھا ئەو تەختى دادەنا و دلەكانىش تەنھا بۇ

ئەو لىيان دەدا.. سەرەراي ھەموو ئەمانە، وائىستا لە خۆرھەلات و خۆرناوای
دنيادا، رۆژ دواي رۆژ مەرفۇھەکان ھەريەكە و بە گۆزەكەي دەستىيەو بەرەو
ئەو سەرچاوە سازگار و خاوتنە رادەكەن كە بە "منهل العذب المورود" ناوي
دەبەم و كوشى ئەو دەكەن بگەنە مەنزلى ئەو سولتانەي كە تاج لەسەري
خۆرەكان دەنيت.

بەلى، ئەمەرفو لە زۆربەي ولاتانى جيهاندا، لەپيشى ھەمووشيانەو
ئەمريكا، بەريتانيا، فەرەنسا و ئەلمانيا، تىبىينى بوورائەو بەيەك دەكەين رۆو
ئەو. لە زۆر جىشدا مومسلمانان بە تەششى دەستيانەو سەرگەرمى رېستنى
بەنەماكانى بەرنامەكەي ئەون و ئەش و نىگارى ناسك و دلر فين تايبەت
بە نىسلام دەچنن. ھەر دەلئيت رىحەتى "عەصرى سەعادەت" سەرلەنوي
لەنيو مومسلماناندا زىندوو بووتەو. لارودوخى جيهانى ئىسلاميش جياوازيەكى
ئەوتوي لە گەل ئەمەدا نىيە... ئەو نەزەرى ئەوانەي بەك دوو سەدە لەمەو بەر
بەيەن ھىچ داوھىيەكى ژىري و ھەروا بە ساكارى ھاتبوونە رېزى مومسلمانانەو،
ئەمەرفو چىنئىكى رۆشنىبىر و خوئندە لى و ھاتووتە مەيدان كە لىنكۆلئىنەو
زانستىيانەي رەھەندەكانى نىسلام دەكەن و لەژىر شەبەنگى پەرشنگدارى زانستدا
شون پى حەزرتى محەمەدى ﷺ ھەلگرتووە... ئەوانەش كە
تا دوئىن تويژى خوئندەوارانىان بۆ مەرامى خۇيان بەكار دەھينا و زانكۆ و
مەلئەندەكانى فېرەوونيان كەردبووە شونكەوتەي تاقمىك "....بىزم" و دەزگا
نىشتمانىيەكانىشيان بۆ بەرژوھەندىي كوفەر و گەر خستبوو، لەمەودا ھەروەك
توانەوئى شەختە سەھۆلئەكان، بەك لەدواي بەك دەتوئسەو و بەخىرايى بەرەو
رسول الله ﷺ (عَلَيْهِ أَصْلُ الصَّلَاةِ وَآزُ التَّلِيمِ) دەكەونەرى.

ئەوانەي چەندەھا سألە ھەزارەھا جار شونيان گۆرې و وئلى لقىكۆن خۇيانى

پنوه راگير بکهن، نهوانهش که وا لهم سيستم بؤ نهو سيستم و لهم رېباز بؤ نهو رېباز له ههناسه برکيدان، زوو بيت يا درهنگ، مایه پووچی و بې ناکامی کرد و کوشه کانیان دهیسن و به پرتاو به رهو مه کته به که می چه زرتی محه مه مد (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) راده کهن. نهو مه کته بهی که هه رگیز نشوستی به خو یه وه نه ديوه. نهوه "مؤریس بؤکای" و "رؤچی گارودی" و چهنده های تری نه ناسراویش...

به لام داخو نيمه وه ک پئويست نهو "سولتانی دلان" همان ناسيوه که سولتانه کان فيری سولتانداری دهکات؟ جا بؤچی نيوه سه غلّهت بکهم! نایا منیک که له پنج سالییه وه سرم له سوجه دایه و خؤم به "قطمير" ای گهردن به سترای دهر گانه که می دهزانم. توانيومه به ته واری بیناسينم؟ یاخود تا چند سرکه وتوو بووم له گه یاندنی نهودی که دهيزانم؟ جا بؤیه ليژدها روي گوفتارم ده که مه هه مو نهوانه می وان له مه قامی ناساندنی نهودا و خؤشم دهخمه ريزيانه وه و ده ليم: نایا توانيومانه نهو سه روه ره می که شاهی تهختی دلانه به شيوه يه ک که شایانی قه در و قيمه تی بيت. به مرؤفی نم سه رده مه بناسينين و بلنسه می تاسه و شهيدایی له ناخياندا تاو بديهين؟..

نهخير! نه گهر مرؤفایه تی نهوی بناسیایه. ده بووه مه جنوونی و دهيدایه نهو که ژ و هه رده. هه رکاتيش يادی شیرینی نهو رؤحه کانی پينچابا، دلی ده که وته جؤش و چاوه کانی نه سرينيان بؤ دهرشت. جا نه ودم بؤ چوونه نيو جيهانی پاکي پينغه مبهرايه تيبه که يه وه ده که وته پهرواز و له پیناو گیان به به ردا کردنه وه می خؤله ميشی دل می سو تاولی که له تاو عشقی نهو گری سه ندبوو خؤی ده دایه به ر شنه می با تا به رهو هه وار گه می نهوینی نهو راپينچی بکات...

له کاتیکدا ناده ميزاد هينده می ناشنایی و ناسینی خؤشه ويستی ناراسته می

۱. قطمير نهو ناو ديه که له سه که که می "اصحاب الکهف" تراوه.

شتان دکات، بهرامبر نهو شتانهش که نایزانت و ناشنایی نییه، ههردهم جوړنک له دوژمنایه‌تی نواندوهه. هه‌ربویه نهو خالهی که دوژمنان به‌درتژیالی ته‌مه‌نیان هه‌ولی خو‌یانی تیدا چرده‌که‌نوهه، بریتیه له سرینه‌وهی "نامی جهیلی محهمه‌دی" له یاد‌گه‌کاندا و گو‌شکردنی نه‌وهی نوی له‌سه‌ر دوژمنایه‌تیکردنی فه‌خری کاشینات (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ). به‌لام نه‌وه چ دره‌وشانه‌وهیه‌کی لوتفنامیزه که سه‌ره‌پای خواستی دوژمنان بو ریشه‌که‌نکردنی ناوی نهو له دهره‌ونه‌کاندا، که‌چی وا نه‌مړو تیکرای به‌ربه‌سته‌کانی گه‌یشتن به‌و ته‌ی کراون! نه‌خوازه‌لا لاوان، که وه‌ک دل‌خو‌شیی نهو که‌سه‌ی له بیاباندا خه‌ریک بو‌ویت له تینواندا به‌رنت، که‌چی له پریکدا و به‌شویه‌ک که هه‌رگیز چاره‌پروانی نه‌کردیت له په‌نای سه‌ریدا ناو‌نکی سازگاری که‌وسه‌رناسای ده‌ستکه‌وتیت. ناوه‌ها به‌و چه‌شنه خو‌یان هه‌لده‌دنه نامیزی پر سوزی نهو نازداره‌وه. بی‌نگومان نهو سینه پر سوز و میهره‌ش له نامیزان ده‌گرت و هه‌رگیز نهو که‌سانه بی‌ه‌ش ناکات که به‌ره‌و لای دین.

نازانم قه‌ت سه‌رنجی نهو که‌سانه‌تان داوه که له پوژانی هه‌ینیدا مز‌گه‌وته‌کان سه‌رپوژ ده‌که‌ن؟ نه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنجتان دایت، نه‌وا بی‌نیوتانه که زوریه‌یان له گه‌نجانن. داخو ده‌ییت نهو پالنه‌ره چی بیت که له‌به‌رامبر په‌لکیشکاری به‌رنامه بو‌داریژراوی نه‌وه‌کان بو ناو گیتراوی ترسناکی گومرایی و سه‌رکه‌شیدا، وای له‌و گه‌نجانه کردیت که به‌ی گوندانه ساردوسری زستان و له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا که هه‌لده‌له‌رزن له سه‌رمادا، ده‌ستوژ بگرن و له ناهه‌موارترین هه‌لومه‌رجدا به‌ره‌و مز‌گه‌وته‌کان هه‌نگاو بنی؟ گه‌ر پیتان باش بیت من وه‌لام ده‌ده‌مه‌وه. نه‌وه جازیه‌ی قودسیی جه‌زرتی محهمه‌ده‌ده...

نه‌گه‌ر عه‌قل و هه‌سته‌کانیشمان هه‌رگیز په‌یی پی نه‌بن، نه‌وا دهره‌ونه‌کان

بوونه ته په روانی دهوری نهو شه معه. نهو خوره.. له داهاتوویه کی زور نرکیښدا
 نهو عقله ددربه در و په رښانانہی که تا نیستا نهیانتوانیوه بهرو نهو بدنه
 پرتاو و بهورته می شی زستان له ملاو نهولادا په کیان کهوتووه. بؤ نم حاله میان
 دوستی په شیمانی ده گه زن و به خویان دهلین ”ناخ و داخ! نیمه بؤ نه بروینه
 په روانه و بهرو نهو نهرویشیتین؟“ به لام نهوکات لهوانه به بؤ همدنیکیان زور
 درهنگ بوویت و هممو شتیک کۆتایی هاتیت...

جیهان به هله داوان بهرو لای نهو دیت. نهو هتا ناوهنده زانستی و نه کادیمیبه کان
 لیکولینهوی له سر دهکن و نهو ددرونانهش که بهرووی جیهانی فیکردا والآن،
 شونئی ددکون و زورنکیش لهوانه کی که تا رۆژانیک له بهره ی دوژمنانیدا بوون،
 وایتستا ددنه دوستی زور نرکی و دهچنه دالدی نهووه، ههروهک بهراستیش
 چوون... نیدی نه مرو ته نانهت به پیوانه و کیشانه کانی بهره ی بهرامبه ریش
 حه زره تی محممه د (عَلَيْهِ السَّلَام) سەنگی خوی ههیه و نهوانیش دان دهین
 به قدر و گوره ییه کهیدا... پیغه مبهری خوا له فەرموودیه کدا ده فەرمویت:
 ”به ده کهس له نوممه ته کهم کیشرام، من سەنگینتر ده چووم. نهوجا به سەد،
 له پاشان به هزار کهس کیشرام. دیسان هه ر من سەنگینتر بووم. له بهرامبه ر
 نه مه دا، نهو دوو مه لانیکه ته می بهم کاره راسپیرابوون، وتیان: وازبهینه، خو
 نه گه به هه مو نوممه ته که شی بکیشرت، هیشتا هه ر نه م قورستر ده بیت.“^۱
 جا خو نه ودهش هاته دی. پیغه مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یه کیک لهو خه ونانه مان
 بؤ ده گپریته وه که دیویه تی ”له تابه کی ته رازوودا من و له تاکه ی تریشیدا
 هه مو نوممه ته کهم دانرا، من سەنگینتر بووم.“^۲

۱. سن الدارمی. المقدمة ۳؛ الزبار. المسند ۴۳۷/۹؛ الهیثی. جمع الزوائد ۲۵۵/۸.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۷۶/۲؛ الهیثی. جمع الزوائد ۵۸/۹.

بەلێ، ئەگەر سەرچەم ئەصحاب و تابییەین و شوێنکەوتوانی تابییەین و ئەوانەى دواى ئەوانیش و ئەو کەسایەتییه مەزنانەش کە تا ڕۆژى قیامەت دێن و ئەو خۆناسانەش کە ڕیچکەى چوونە نیو دۆلانیان دۆزیدووە و تیکرپای ئەولیا و ئەصفیا و موقەررەبەین، هەر هەموویان لە تەرازووبە کدا دابنرێن، ئەوا دیسان سۆلتانی دۆلان، نووری چاوان قورستر دەبێت. ناخر چۆن نا! لە کاتێکدا بوون لەبەر حورمەتى ڕووی ئەو بەدیھێتراوە.

پێغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هۆى بەدیھاتنى بوونەوەرانی. لە وتەیه کدا کە وەك فەرمووده ناوبانگی دەرکردووه، بەمجۆرە باسکراوه ”لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ“ ئەگەر تۆ نەبووتایە، بوونم بەدى نەدەھینا. ”بەلێ وایە. نووسینی کتیبیک کە تیگەبیشتنی مەحالی بیت. کارئکی بیھودییە. خۆای گەورەش لە هەموو کارئکی بیھودە و بەھەوانتە پاك و بیگەردە. بەمجۆرە، زۆر پێوست بوو ڕابەرئکی دەنگ زولالی وەك سەرداری زەمان و مەکان، حەزرتی عالی مەقام (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ) بیت و واتای دیزەکانی گەردوون ڕوون بکاتووە. ئەمە وێرایی ئەوەی کە بوونی ڕافەکار و ڕاگەییەنەرئک زۆر پێوست بوو تا ئەوەی راستییەکانی پەردەى بوون ناشکرا بکات. هەرودھا ئەو مەرفۇھى کە گەردوونی بێ بن، بە خۆر و مانگ و ئەستێرەکانی ناویەوہ بۆ خزمەتى ڕامسکراوہ، ناگادار بکاتوہ ئەوەی کە لە کوێوہ ھاتوہ.. بۆ کوئی دەرواوت و.. نامزەدى چ شتیکە... کەوابی، ئەگەر ئەو نەبووایە، گەردوونیش و مەرفۇش ھیچ مانایەکیان نەدەبوو... بەلێ، حەزرتی محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو مەرفۇھى کە واتای بۆ شتان گەراندەوہ. ئەو لە نازدارترین خۆشەویست خۆشەویستەرە لامان.

١. علی القاری، الأسرار المرفوعة ٣٨٥؛ العجلوني، كشف الحفاء ٢١٤/٢.

لیزه دا - له گه‌ل داننم به‌وی که خوم به گونا‌ه‌بارترینی باو‌ه‌داران ده‌زلم -
 هه‌ستیکم هه‌یه به‌ی باسکردنی تینا‌په‌رم. نیازشم له گټ‌رانه‌وی نه‌ویه که:
 نه‌گه‌ر من تا نه‌و را‌دیه پیغه‌مبه‌ری خوام خۆش‌بویت. کټی ده‌زانت مه‌شخه‌لی
 نه‌وینی نه‌و له‌و دلانه‌دا که لیها‌ت‌نیان هه‌یه. تا چ پله‌یه‌ک بلیسه‌ی سه‌ندوه!!
 بویه ده‌ییت له‌م سۆنگه‌یه‌وه بر‌وانرتته نه‌و حالته رۆحیه‌ی ده‌یگټ‌ر مه‌وه. ده‌نا،
 پټم شه‌رمه له‌ حوزوورتاندا باسی شتیک بکه‌م که په‌یوه‌ندی به‌ خومه‌وه هه‌ییت.
 نه‌و کاته‌ی خوی گه‌وره به‌ نسیبی کردم ده‌موچاوی گونا‌ه‌کارم بسووم
 به‌و خا‌که پیروزه‌دا. شاره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا هینده دره‌وشاوه بوو له‌لام و
 چیژینکی رۆحی وام چه‌شت، نه‌گه‌ر له‌وکاته‌دا -به‌ فیزی مه‌حال- له‌ هه‌موو
 ده‌روازدکانی به‌هه‌شته‌وه بانگه‌یشت بکرامایه. باو‌ه‌رپکه‌ن نه‌ده‌چووم بۆ هه‌چ
 کامیان و مانه‌وه‌م له‌ شاره‌که‌ی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ادا هه‌لد‌ه‌بژارد.
 له‌راستیدا به‌چه‌شت ناوات و ناره‌زووی هه‌موومانه. تا‌که مو‌سلمانیکیش نییه
 نه‌م ناواته‌ی نه‌ییت. نه‌ی مه‌گه‌ر هه‌موو به‌یانی و ئیوارانیک له‌ دوعا‌کانماندا له
 په‌روه‌ردگار نا‌پارینه‌وه که په‌نامان بدات له‌ دۆزه‌خ و بمانخاته به‌هه‌شته‌که‌یه‌وه؟
 له‌گه‌ل داننم به‌ هه‌موو نه‌مانه‌دا. ده‌لټیم: نه‌گه‌ر له‌وکاته‌دا بانگ بکرامایه
 بۆ به‌ده‌سته‌ینانی نه‌و پایه به‌رزه‌ی که له‌ دوا‌رۆژدا به‌ده‌ستدیت، له‌وانه‌یه مو‌له‌تم
 له‌ په‌روه‌ردگارم بخواستایه و عه‌رزی ناره‌زووی مانه‌وه‌م بک‌ردایه له‌ په‌وه‌زی پاک‌ی
 رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ ادا. تکا ده‌که‌م وا گومان نه‌به‌ن به‌مانه شایسته‌یی
 و لیها‌توویی خوم بۆ نه‌و مه‌قامه به‌رزانه ده‌بریبیت، به‌لکو ته‌نها ویستومه
 ناما‌ژه‌یه‌ک بۆ نه‌و خۆشه‌ویستییه بکه‌م که بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا هه‌مه. گه‌رنا،
 به‌دریژایی ژیانم له‌و که‌سانه بووم که دوعا ده‌که‌ن و ده‌پارینه‌وه تا خوی
 گه‌وره شه‌ره‌فمه‌ندیان بکات به‌وی ببه‌ کزیله‌ی گه‌ردنه‌ندی بچووکترین

هاوئلی پیغه مبهری خوا. زۆر جاریش نهم دوغایه ویردی سر زوبانمان بووه
”پهروهردگارا، بۆ ساتیکیش بیت له خولیای ده موچاو سووین به تۆزی بهر
پیشان به دوورمان مه گره.“ نامین.

له ”مالی خوا“ شدا ناخم له ههمان جۆش و خرۆش ته ژری بوو. له وانیه
نه مانه ههست و نهستی هاو بهشی هه موومان بن. ماوه ته وه بلیم؛ نه وانیه
پراوهری نهم هه ستانه ده ژین. ته نها من و چهند که سیککی هاوشیوهی من نین،
به لکو پیغه مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شهیدا و نه وینداری وای هه یه، نهم
حاله ته رۆحیهی من گیزامه وه. به لای نه وانه وه زۆر کرچوکال و سه رتهایی
ده بیت.

جا ماده م باس گه بیسته نیره، پیم خۆشه بیره وه ریه کی تریشتان عهرز به کم:
له گهل کاک عارف حیکمهت که نه کات نه ندام په رله مان بوو له حج پینکه وه
بووین. کاک عارف په یمانی دابوو که ”نه گهر بچمه مه دینه، شهرت بیت و دک
گوردریژ له خۆله کهیدا خۆم بگه ورتنم.“ جا هه که پنی نایه خاکی مه دینه وه،
په یمانه کهی هینایه جی. نه وه بوو نه و رۆحه به رزه خۆی له خۆلدا گه وزاند و
ته پاوتلی تیدا ددکرد. لیره و له وین هه رکات نه و دیمه نهم دیته وه یاد، خۆم پنی
ناگیرنت و چاو انم پر ده بن له فرمیسک.

حه زه تهی محهمه د (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) پیغه مبه ره. به لام پیغه مبه رنک که
گشت پیغه مبه رانی پیش خۆی له مناره ی پیغه مبه رایه تییانه وه مزگینتی هاتنیان
داوه. خوای گه وره له قورنانی پیروژدا نه و په یمانه مان بۆ تۆمار ده کات که له
سه رجه م پیغه مبه رانی وه رگرتوه سه بارهت به باوه رهینان و پشتیوانی کردنی نه و
پیغه مبه ره ی که خۆیان مژده ی هاتنیان داوه.

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ، وَتَحْمِلُنَّ
 أَثْقَارَهُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَبْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا
 وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ (آل عمران: ۸۱)

"(بهینەرەوہ یادیان) کاتیک خوا پەیمانی لە یەکە یەکە پێغەمبەران وەرگرت، کاتیک کتیب و دانایی پێبەخشین بەوێی کە ئەگەر: لە نایندەدا پێغەمبەریکم بۆ رەوانەکردن و بەراستدانەری ئەوێی نیووش بوو ئەو دەبیت باوەری پێ بەینن و پشتگیری بکەن. نینجا خوا فەرمووی: نایا بریارتاندا و پەیمانی منتان بەوجۆرە وەرگرت کە پێم راگەیاندن؟ وتیان: بریارماندا (و هەر وا دەکەین). ئەوسا خوا پێی فەرموون: دەی بەشایەت بن و منیش لەگەڵتان یەکیکم لە شایەتەکان."

نێتر ئەو پێغەمبەرانەش لەو پەیمانەیاندا کە بە پەروردگاریان داوێو راستگۆ بوون و لە هەموو جۆرە و کردەویەکیاندا لەو چوارچۆندیەدا مانەوێ. ئەوێتا کاتیک سەرۆدەرمان مێعراجی کرد، هەموویان بە رۆحیانەت لەدوایەوێ نۆتۆیان کرد. ^۱ بەلێ، وەک بڵییت هەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ السَّلَام) لە پێشەکی هەمووشیانەوێ؛ هەزرەتی نیراھیم و هەزرەتی نوح و هەزرەتی موسا و هەزرەتی عیسا دەیانویست ببنە بانگبێژ و قامەتخۆتیی. هەزرەتی مەسیح لە نینجیلدا ئەو پێغەمبەرە قەدرەرزەیی دەخستە بەرچاو و دەبیوت "مێ دەپۆم تا سەرداری زەمان بیت. ^۲ بەلێ، ئەوێدەمێ بەرەو ئاسمان بڵند بووێو، دامینیی ئاسمانەکان پێبوون لە گەوھەر و ئەستێرەکان بەوتنەیی بەردی سەر ریی لەژێر پینیدا پراخران. کاتیکیش خۆر گەیشتە ئاسۆکەیی هەزرەتی مەحمەد (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ)، خولیا و سەودای سەری بووێوێو ئەوێی بێتت گەوھەرنێک لە تاجەکەیی

۱. صحیح مسلم، الإیمان ۲۷۸.

۲. یوحنا، باب ۱۶، پەستەیی ۱۵-۷.

موسسه فادا. به‌لی. همه‌موو نه‌مانه وهك په‌روانه به‌دهوری پیغه‌مبه‌رایه‌تیسه‌که‌یدا
په‌رواز بوویوون و ده‌سوورانه‌وده. نیتر له‌مانه‌وده چی ده‌ریچیت!

له‌تاو شه‌معه‌ی نووری نه‌حمه‌د جویره‌ئیل بووه په‌روانه
له‌تاو جه‌مالی نووری محه‌مه‌د مه‌له‌ک په‌روانه‌ئاسا
سه‌رگه‌رمی سوورانه...

هاوده‌م له‌تک نه‌مانه‌شدا، له‌روانگه‌ی خه‌سله‌ته‌ئاده‌مییه‌کانیشه‌وه له
لوتکه‌دا بوو و رابه‌رایه‌تی و پیشه‌نگی نیمه‌ی ئاده‌می ده‌کرد. بۆ نمورنه؛
پیغه‌مبه‌ری خوا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) سه‌رۆک خیزانیکی کاملی بیهاوتا بوو. نه‌وه‌تا
له‌ماویه‌کی دیاریکراوی ژیانیدا، نو دانه‌ئافره‌ت له‌ژیر نیکاح و به‌رپه‌ربردنی
نه‌ودا بوون. له‌گه‌ل نه‌مه‌شدا بواری نه‌دا له‌نیوانیادا هیچ جوړه‌ده‌مه‌قالی و
بارگژییه‌ک رووبدات. جا نه‌گه‌ر نه‌و رۆلانه‌ی له‌و خانه‌یه‌دا -که تنۆک تنۆک
نیکیسیری نبوه‌تی لی ده‌چۆری- گۆش و په‌روه‌ده‌کران، هه‌ریه‌که‌و به‌سه‌ر
سه‌ده‌یه‌کدا دابه‌ش بکرانایه، نه‌وا ده‌بوونه‌موجته‌هید و موجه‌ددیدانیک، به‌س بن
بۆ رۆشنکردنه‌وه‌ی نه‌و سه‌ده‌یه. داخۆ ده‌بیته‌چهند که‌س له‌م رووه‌وه پیغه‌مبه‌ری
خوایان ناسییته‌!!

هه‌زهرتی فه‌خری عالم (عَلَيْهِ أَلْفُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) له‌هه‌مان کاتدا سه‌رکرده‌یه‌کی
سه‌ربازی بیوتنه‌ش بوو. نه‌وه‌تا به‌مشتیکی مرۆقه‌وه که وه‌ک خه‌رمانه‌ی
مانگ ده‌وریان دابوو جه‌نگی به‌رووی جیهاندا راگه‌یاندا و ته‌خت و سه‌رای
چه‌ندین گه‌وره‌سولتانی یه‌کسانی خاک کرد و چه‌ندی تریشیانی کرد به‌نده‌ی
به‌رده‌رگانه‌که‌ی. نه‌مه‌له‌کاتیکدا که به‌رواله‌ت هونه‌ر و زانستی جه‌نگی له
که‌سه‌وه‌فیرنه‌بووبوو.

۱. البخاری، النکاح ۴، ۱۰۲.

ئىنجا پىنغەمبەرى نازدار (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو مەرۇفە مەزىنە بوو كە زانستەكان لاي ئەو دەگەيشتەنە پايان. دەتوت لە شاشەيەكدا تەماشاي ئەو رپووداوانە دەكات كە تا رپۇزى قيامەت دېنە سەر شانۇزى بوون يان ھەرەك ئەودى لە تۆمارىكى غەيبىدا بيانخونىتتەودە، ناوا لە يەك بەيەكيان دەدوا. تەنانەت دواي تىپەربوونى ئەو ھەموو سەدەيش بەسەر كۆچكردىدا بۇ خانەي جاويدانى، كەچى وا نەمىرۇ ھەموو لايەكمان لەو كۇتا خالەدا كە زانست و تەكنەلۇجىاي پىشكەوتوى سەردەم پىي گەيشتوودە. ئەو بەيداخە شەكاومىيە دەيىنىن كە رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چواردە سەدە لەمەوپىش ھەلى كىردوودە.. ئىدى ئەوانەيان كە خواي گەورە ھىدايەتى لەچارە نووسيون، "كەلىمەي قودسىيەي تەيىبە" دەھىنن و ھەريەكىيان دەيتتە نەلقەيەكى نورين لە زنجىرە كاروانى موئلماناندا. نەمەش نموونەيەك لەئىو ھەزاران نموونەدا:

لە كاستىكى فىديويىدا تەماشاي دكتورىكى بەرەگەز كەنەدەم كىرد كە ناوى "كىت مۇر" بوو. نەم دكتورە، پسۇرى زانستى كۆرپەلەزانى و پىرۇفىسۇرى تونكارىيە لە كۆلىزى پىشكىي زانكۆي "تۆرۇنتۆ". مۇر كاتىك لە نايەتەكانى قورنانى پىرۇزەو گىرئىستى قۇناغەكانى گەشەي كۆرپەلە دەيتتە لە سكى دايكدا، كە راستىيەكى زانستىيە و تەنھا لە رىنگەي تەكنەلۇجىاي پىشكەوتوى نەم سەردەمەو دەوزاوتەوودە، يەكسەر دەلئىت "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ" و بەمە تەسلىمىيەتى خۇي بۇ پىنغەمبەرى خوا دەردەبىرئىت. ھەرەھا زانايەكى فىسئولۇجى يابانىش كاتىك نايەتەكانى قورنان سەبارەت بە بوارەكەي خۇي دەيىنىت دەلئىت "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" - ھەرچەندە لەسەر زارىشى گران بوو- و بۇ ساتىكىش چىيە لە ھاتنە ناو ئىسلام دوودل نايىت.

به‌لَی، هه‌روه‌ک ناشکرایه له‌و شو‌ننه‌دا که زانسته‌کان ده‌چه‌قن و په‌کیان ده‌که‌و‌نت، قورنانی پی‌رو‌ز چه‌ندین ده‌روا‌زیان به‌ پرودا والا ده‌کات. کۆ‌تا خالی‌ش که زانست و زانیاری پنی بگات، له‌گه‌ل خالی ده‌ستپنکی پ‌نغه‌مبه‌ری خوادا یه‌کده‌گرتیه‌وه. باشه، به‌لام کنی نه‌مانه‌ی فیرکردوو‌ده؟ نه‌و وانه‌ی له‌ زاتی "العَلِیْم" و "الخَبِیْر" هه‌وه‌رگرتبوو و "موعه‌للیمی نه‌زه‌لی" له‌ودیه‌ر حله‌ی ته‌درسه‌که‌یه‌وه بوو. هه‌ربویه ده‌ستی زه‌مه‌ن نه‌گه‌یشه‌ چمکی مه‌عریفه‌ته‌که‌ی تا کۆنی بگات. به‌لکو به‌پنچه‌وانه‌وه، به‌ تپه‌ر‌بوونی رۆ‌ژ‌گار پاراو‌تر و نو‌تر ده‌بووه‌وه. هه‌تا دنیا‌ش دنیا بی‌ت هه‌ر له‌ تاز‌ه‌بوونه‌وه‌دا ده‌بی‌ت.

ننجا هه‌زه‌تی حبیب الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) به‌شینه‌یه‌ک که بۆ هیچ که‌سینکی تر نه‌ره‌خساییت، له‌لایه‌ن ها‌وه‌لانییه‌وه خۆ‌ش‌ده‌یسترا. بۆ نمونه‌: له‌ کۆتایی روودا‌ی "ماء الرجیع" دا. کاتیک کافرانی دَلْ پر له‌ قین "خوبه‌یی کور‌ی عه‌دی" یان راپنچی په‌تی سینه‌اره ده‌کرد، نه‌م پرسیاره‌یان ناراسته‌کرد "نایا پنت خوش بوو نیستا مه‌مه‌مه‌ له‌ جینگه‌ی تۆ‌دا بووایه و تۆ‌ش له‌ناو مال و منالی خۆ‌تا به‌ نا‌سووده‌یی ژیان‌ت به‌سه‌ر‌بیردایه؟" وه‌لامی نه‌م پرسیاره‌ روون و یه‌کلایی و بپه‌روا بوو:

- نه‌خیر وه‌للا‌هی، رازی نابم له‌پای رزگار‌بوونی مندا، ته‌نانه‌ت در‌کینکیش بچیت به‌ پنی پ‌نغه‌مبه‌ری خوادا.

جا له‌پاش نواندنی نه‌م تابلۆ مه‌ردانه‌یه له‌سه‌ر سه‌کۆ‌ی سینه‌اره، هه‌زه‌تی خوبه‌یب (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) ده‌سته‌کانی به‌رز ده‌کاته‌وه و ده‌لیت "خوایه گیان، به‌بین ما‌لنا‌وایی کردن له‌ خۆ‌شه‌ویسته‌که‌ت هاتم بۆ نیره. ده‌سا سه‌لامی منی پنی بگه‌یه‌نه." پ‌نغه‌مبه‌ری خوا که له‌وکاته‌دا له‌نیو نه‌صحابدا دانیشتبوو و قسه‌ی ده‌کرد، له‌په‌ر هه‌ستایه سه‌ر‌پنی و فه‌رموی "سه‌لامی خوا له‌ تۆ‌ش نه‌ی

خوبه‌یب. “کاتیکیش هاو‌ه‌لان پرسیاربان کرد، پیغه‌مبیری نازدار (عَلَيْهِ السَّلَامُ) به چاوی پر فرمیتکه‌وه وه‌لامی دانه‌وه ”موشریکه‌کان خوبه‌یبیان شه‌هیدکرد. له دواساته‌کانیدا سه‌لامی بۆ ناردم، منیش وه‌لامی سه‌لامه‌که‌یم دایه‌وه.“^۱

دیمه‌نیکی تر که تانیستاش دلگوشادی ده‌به‌خشیته ده‌رونی هم‌مو‌نیماندارنک: کاتیک‌ه‌زه‌رتی ”سومه‌یرا“ له‌غه‌زای نوحوددا ده‌نگۆی شه‌هیدکردنی پیغه‌مبیری خوا (صَلَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ده‌بیستیت، ده‌سته‌جی خۆی ده‌گه‌یه‌نیته دامینی چای نوحود... جا که له‌وی پیتی ده‌لین ”باوکت“.. ”میرده‌که‌ت“.. ”گوره‌کانت“ شه‌هیدبوون و تهرمه‌کانیانی پیشان ده‌درتت، نهم شیرژه‌نه گوی به‌هیچ کام له‌مانه‌نادات و به‌ملاو نه‌ولادا هر به‌دوای پیغه‌مبیری خوادا ده‌گهریت و له‌به‌رخویه‌وه ورته‌ی دیت و ده‌لیت ”رسول الله چی به‌سه‌ر هاتوره؟“ ننجاکه شوتنی پیغه‌مبیری خوی پی‌نیشان ده‌دهن، به‌راکردن به‌روه‌نه‌و شوتنه‌ده‌روات و له‌به‌رده‌م پیغه‌مبیری خوادا خۆی ده‌دات به‌زه‌یدا و ده‌لیت ”كُلُّ مُصِيبَةٍ بَعْدَكَ جَلَلٌ (تیر هر نه‌وه‌ندی که تو له‌ژیاندایت، هرچی به‌لا و موسیبه‌ت هه‌یه سووک و بی‌نه‌رزشه!)“^۲ به‌لنی، رسول الله (عَلَيْهِ السَّلَامُ) نا‌به‌و شتویه‌جینی خۆی له‌دل و ده‌روونه‌کاندا کردبووه‌وه.

نمونه‌یه‌کی تر: مه‌ردی ناسۆکان له‌ودویی ناسمانه‌کانه‌وه بانگه‌یشتکرا‌بوو. نیدی واده‌ی جیه‌یشتنی نه‌و دۆستانه‌هاتبووه‌ پیش که بیست و سی سأل پینکه‌وه‌یبیان هه‌بوو. هه‌ربۆیه له‌دوا رۆژدکانی ته‌مه‌نیدا که‌میک به‌دلته‌نگی و خه‌فه‌ته‌وه ده‌چووه‌لای هاو‌ه‌لانی. نهم حاله‌ته‌ی پیغه‌مبیری خوا هینه‌کاری له‌هاو‌ه‌لان ده‌کرد و هه‌ستی ده‌به‌زواندن، کاتیک پیغه‌مبیر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

۱. سعید بن منصور، السنن ۳/۲: الطبرانی، المعجم الکبیر ۵/۲۶۰: ابن کثیر، البدایة و النهایة ۴/۶۶.

۲. ابن هشام، السیرة النبویة ۴/۵۰: الطبرانی، تاریخ الأمم و الملوک ۲/۷۴: العسقلانی، مجمع الزوائد ۶/۱۱۵.

دهچووهه خانەى سهعادهتى، دهتوت له سینهى هەر یه کیکیاندا شنهى خەزان هەلئى کردووه. نهوهبوو هاوهلئى بهرپرێز موعازى کورپى جه بهل ارصى الله عتاه له لایهن پئغه مبهرى خواوه راسپێررابوو که بهجیت بۆ یه مهن. نیترو هویش لهو نێوانه دا هاتوچۆى ده کرد. کاتیک دهرویشت په یامه کانى پئغه مبهرى دهبرد. له گه رانه وهشدا نهو مهسه له و گهرفتانهى دههینا که چاوه پروانى چاره سه ر بوون. بهرله وهى دوایه مین گه شتى نهجام بدات، چووه خزمهت پئغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داواى دوعاى لى کرد، نجا بهرپى کهوت. به لام نه مجاره یان جیاواز له جارانى پئشووه هه زهت پئى فه رمو ”له سه ر خیر برپویت نهى موعاز. به لام نه م جار یان له گه رانه وهتدا له وان هیه ته نها بتوانیت سهردانى مزگه وته که م و گوژده که م بکهیت.“ نه م چه ند وشه یه بره سه که یه ک بوو و داى له هه زه دتى موعاز. له په لپه یۆ کهوت و فرمیسک له چاوانى دابارین. دهتوت نه ژنۆى شکاود. چوون بۆ یه مهن به لایه ک. ته نانه ت توانای نه بوو له شوئنى خۆیشى هه مستیت.

له لایه کى تره وه پئغه مبه رى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ههروه ک موو له ماست ده بهیئیت، ناوه ها به ناسانى سه رجه م نهو گه رت و کئشانه ی چاره سه ر ده کرد که تابهت بوون به ژبانى کۆمه لایه تیه وه. ”بیرنارد شو“ که سیازده سه ده دوای نهو هاتووه. ته نها یه کیکه لهو سه دان مرؤفه ی به ره ی به رامبه ر که به م وتانه ی خاوه وهى نه م راسپیه ی قبو لکردووه ”مرؤفایه تى چه نده ناتاجى نهو هه زه دتى محه ممه ده یه که هه موو کئشه و گه رفته که له که بووه کانى نه م چه رخره ی به وئنه ی سانایى خاوه رنه وه ی کوپنک قاوه چاره سه ر ده کرد.“ فه زیله ت و گه وه یه ی نه وه یه که دوژمنیش دانى پئدا بنیت.

١. أحمد بن حنبل، المسند ٥/٢٣٥؛ البراء، المسند ٧/٩٢-٩١؛ ابن جبان، الصحيح ٢/٤١٤؛ الطبراني، المعجم الكبير ٢٠/١٢١.

به‌لني، نهو كاتهى مروفايه‌تى بو لاي حه‌زه‌تى محهمه‌د (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ده‌گه‌رېته‌وه، به ناسووده‌يى و دلنبايى شاد ده‌بيته‌وه. نيتر نهوكات، ده‌ستى ده‌گاته ناسو پreshنگه‌كان و له ده‌به‌ده‌رى و گالته‌جاړيى ده‌ستى رېوژگار و په‌ژمورده‌يى دنيا و ناخيره‌ت رزگارى ده‌بيت و به‌رهو ناسمانى مروفايه‌تى به‌رز ده‌بيته‌وه. تمناوت له گه‌ل كوږپ و رېنگريى هم‌موو هېزه نه‌ياره‌كانيشدا، سروى شم دووه‌مىن بووژانه‌ويه هه‌لې كرده‌وه. نه‌ودتا قورنانى پيروژ ده‌فه‌رمويت:

﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٨﴾
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٨٩﴾﴾

(الصف: ٨-٩)

"نه‌وانه ده‌بانه‌ويت به فووى دم نوورى خوا بكوژيننه!! (خه‌يالباي خاوه) خوا نوورى خووى (نايىنى خووى) ته‌واو ده‌كات و ده‌يچه‌سپينيت، هه‌رچه‌نده كافر و بېبرواكان پيى سه‌غله‌ت بن و پيشيان ناخووش بيت. هه‌ر نهو خوايه پيغه‌مبه‌ره‌كه‌ى خووى ره‌وانه‌كردوه هاورى له‌گه‌ل هيدايت و رينموويى و نايىنى حه‌ق و راستيدا، نا سه‌رى بخات به‌سه‌ر هم‌موو نايىن و به‌رنامه‌كاندا، هه‌رچه‌نده هاوه‌لپه‌يداكه‌رانيش پييان ناخووش بيت."

به‌لني، خواى گه‌وره دينه‌كه‌ى خووى سه‌رده‌خات. سينه و دلّه ناتاجه‌كانيش كه‌مه‌ندكيشى ده‌بن و به‌خته‌وه‌رى و دلنبايى خوږيان له‌ودا ده‌بيننه‌وه و ده‌گه‌نه ناستيك، هه‌ر له دنيا‌دا وا ده‌زانن چوونه‌ته به‌هه‌شته‌وه. جا كافر و سته‌مكارانى دنياى نه‌ولا و مونافيقانى ناسياش كه له‌پيتناو به‌رژوه‌نده‌يى خوږياندا مروقه‌كان ده‌قوژنه‌وه و بيئاگايانى ناوخوشمان، پييان خووش بيت يان نا، رېوژيك ديت نهو شاهى شاهانه‌ى كه له‌لايه‌ن پيغه‌مبه‌رانه‌وه به "سولتانى نه‌نبيا" ناسراوه و رېوژى پينج جار ناوى پرشكووى به‌گوږي جيهاندا ده‌درنت، ده‌چيته نيو گشت دلّه‌كانه‌وه و ده‌بيته خووشه‌ويست و له‌دلداهه‌لگيراوى هم‌موو لايه‌ك.

نو له هه مان کاتدا کانگای دلنیاپی و نارامییه. نیمه باوهری تهواومان ههیه بهوهی که نهو په یامه ی نهو هیناویه تی. له هه مان کاتدا سه رچاره ی ناسوده یی و دلنیاپی شه. گه ورته ترین شاهیدی نهم راستییه ش میژووه. تاکه رینگه ی دووباره چه شته وهی نهم نارامییه ش به مرؤفایه تی، بریتییه له ناساندنی نهو سه روده و نهو نووه ی که هیناویه تی. چونکه هه رکات مرؤفایه تی چاکتر نهو پیغه مبهه ی ناسی، خو شه وستی بۆی زیاتر ده بیت و له سایه ی نهو خو شه وستییه شدا سیمای کۆمه لگه ده گۆرنت.^۱

جا له چوارچیوه ی نهم پشه کییه دا که پیشیان به "دیباچه" ناویان ده بره، پشت نه ستور به لوتف و که ره می په روه ردگار. هه ولماندا به کورتی چند شتیکی پترست ناسا ده رباره ی ره هنده جیاوازه کانی سه روده ی هه ردوو جیهان، مایه ی شانازی بوونه وهان عه رز بکه ین.

له راستیدا هه ر وته یه ک باس له و بکات جوان و شیرینه. نه وه ش که جوان و په سندن نییه، ده بیت بدرته پال ده بره ین و شیوازه که ی. جا نه گه ر له ده بره ین و شیوازا که موکورتییه که هه بیت، نهوا به ته واوه تی بۆ من ده گه ریته وه. نه وه شی تابه ته به پیغه مبهه ی خواوه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ته نها و ته نها جوانییه.

۱. حمزه رقی علی (رضی الله عنه) به مشیوه به باسی پیغه مبهه ی خوا ی ده کرد: مَنْ خَالَطَهُ مَغْرَفَةٌ أُخْبِتُهُ "هه رکس تکاره به رزه کانی - بزانییه و تیکه لوی بکرده، نهوی - له هه موو شتیکی - خو شتر ده بیست." الترمذی، المناقب ۸؛ ابن ابی شیبه، المصنف ۳۲۸/۶؛ البیهقی، شعب الإیمان ۱۵۰/۲.

به ششی پینجه م

پینغه مبه ری خوا؛

فه زمانه و سه کرده ی سوپا

أ. پیغمبهر؛ فرماندهی سهریازی

۱. جیهاد و نامانجه کانی

خوای گهوره بۆ ماویهک دهرگای جیهادی ماددی به پرووی پیغمبهردا
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه کردهوه. نه مهش تا چند سالیك ههروا دریزه ی کیشا،
چونکه سروشتی کاره که نه مهی ده خواست و هه موو شتیک کاتیکی دیاریکراوی
هه بوو. پاش نهو ماویهش خوای گهوره دهرگای خهباتی رهوا و به کارهینانی
هیزی به پروودا والاکردن و پیی فهرموون "نیستا کاتی نهو هتان هاتوره بهرگری
له خوتان و مافه کانتان بکه نه."^۱

پیش نهوهی بچینه ناو نه مابه ته قوول و فراوانهوه، پیم باشه له سه ره چند
خالیك بوهستین که بوونه ته جیی پرسیار له لای هه ندیک:

به ره له وهش دهرگا له سه ره هه ندی فه تانه تی پیغمبهر (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلِهِ)
له بواری جهنگ و بهریره بردنی سوپادا بکهینه وه، باسیک لهو زه من و
هه لومه رجه ده که مین که تییدا فه رمانی جیهاد به سه ره رمان کراوه. له لایه که وه
تیگه یشتن له چه مکی جیهاد به شینوه گشتیه که ی و، له لایه کی تریشه وه
زانینی میژووی ده سپینکی جیهادی ماددی -واته فه رماندان به جهنگ-
گرنگیی خوی ههیه. چونکه شیواندنی نه م چه مکه له لایه ن دوژمانی
نایینه وه و. تیکه لکردنی کات و زه مینه کانیشی له لایه ن دوستانی نه زانه وه،
به ره دوام لیلی له هزره کانددا دروست کردوه. بۆیه بروام وایه پتویست بکات چند
شتیک بۆ هه ردوولا پروون بکهینه وه.

۱. سوره ق الحج، تابعی ۴۰۰۳۹.

سەردارى پىغەمبەران (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ) بەدرىژايى ژيانى تالە موويەك لە بنەماكانى نىسلام لای نەداو، سەرتاپاي ژيانى پىروۆزى برىتى بوو لە پىيادە و بەكرده كوردنى نىسلام و دابەزاندنى بۆ ناو واقىعى ژيان. نەمە هاوكات دەچەسپىت بەسەر بابەتى جىهادىشدا، هەروەك چۆن دەچەسپىت بەسەر گشت بابەت و بوارەكانى ترىشدا.

أ. بەرگرى

نىسلام رىنگەى داوە بە هەموو تاك و نەتەوئەيەك مافى بەرگرى كوردنيان ئە خۆيان هەيىت دژى هەركەسىنك كە هەردەشە ئە قەوارە و بوونيان بىكات و هەولئى كوشتن و قىركوردنيان بدات، بگرە هەندىنكجار فەرمانىشى پى دەكات. نەگەر كەسىنك وىستى پەلامارى خۆت، سامانت، ژيانت، ناىنىت، يان نابروو و ناموست بدات، ئەوا دەيىت لەروويدا بووئەتتەو و سەنگەرى لى بگرىت. بۆ نموونە، با بلئىن دەولەتەك سنوورى ولاتەكەتى بەزاند و هاتە ناو سنوور و خاكەكەتەو، ئەو كات چى دەكەيت؟ يان نەگەر هاتوو لەناوخۆدا كەسانىكى بەكرىگىراوى لە دژت جولاند، چى بە خەيالتدا دىت؟ نەگەر هاوانايىنەكانت لە پارچەيەك ئە پارچەكانى سەرزەويدا دووچارى ستم و دەستدرىژى بوونەو، تۆ چۆن هەلسوكوت دەكەيت؟ بەدلئىايىيەو لە ناست ئەو پىشەهاتانەدا نائىيت ”هيج“ و، بىياكانە رەفتار ناكەيت..

لە روانگەى ئەم خالەو، بەر لە چوارده سەدە پىش نىستا پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك بنەمايەك مامەلەى لەگەل بەكارهينانى هيزدا كردوو و نامازەى بۆ ئەو كردوو كە نەگەر موسلمان بىهوت ژيانىكى سەربەرز

و مۇسلمانانە بۇيى، ئەمما دەپتت لەكاتى پۇيۇستدا لەپال حىكمەتدا ھىز و، ھاوشانى نەرشاد و نامۇژگارېش تواناي سەربازى بخاتە گەر بەمەش رېنگاي ژيانى شەپەفمەندانەى نېشانداوہ.

بەلى، مۇسلمان دەپتت خاوەن ھىز بىت و ھىزېش بخاتە خۇزمەت حەقەوہ. نېدى ئەو دەم دەتوانىت دەنگى خۇى بدات بە گونى جېھاندا و، زاىەلەى دەنگە ناسازەکان کپ بکات و، بېتتە سومبولى ھاوسەنگى لە ھاوکېشە جېھانىيەکاندا.

ب. وەستاندنې ستەم

خەلکىكى زۆر ھەن لەم جېھانەدا دووچارى ستەم و چەوساندەوہ دەبنەوہ. رەنگە لەمرودا پىمان واپىت لەرېنى پەنادانى ئەو خەلکە ستەمدىيە و بەدەستھىنانى ھەندىک دەستکەوت لەسەر ناستى سىياسىدا، بتوانىن ئەوجۆرە کىشانە چارەسەر بکەين. تا راددەيەكى ديارىکراو ئەمە بە شتىكى ئەقلگىر دادەنرىت. بەلى، نامىزمان دەکەينەوہ بۇ برايانمان لە نەتەوہ و نايىندا و ھەول دەدەين بە قوربانىدانى خۇمان ھەندىک لە کىشەکانيان چارەسەر بکەين، بەلام نازانم بەمجۆرە مەمەلەيە لە چەندا چەندى گرفت و قەيرانەکان چارەسەر دەبن؟ ھەر لە نرىک خۇماندا نرىکەى مىليۇن و نىرىک تا دوو مىليۇن کەس دووچارى ستەم و چەوساندەوہ بوون و، پىادەکردنى دروشمە نىسلامىيەکان و تەنانەت بەکارھىنانى ناوى نىسلامىشان لى قەدەغەکراوہ. خۇ ئەگەر نىمە باوہش بۇ نىو مىليۇنىشان بکەينەوہ، ئەمما مىليۇنىک يان زياتر لەوى ھەر لەژىر چەپۇكى ستەمدا دەمىننەوہ.

جا نه گهر نيمه دهستهوسان بين له چارهسهری کينشهيه کی بچووکي دهوله تيتکی بچووکدا، نيتړ چون دتوانين مامه له له گهل نهو کينشه و مملاتني جيهانيانهدا بکه مين که له نزيکه وه په يوه نديان پيمانه وه هديه؟! که واته پنيوسته دهوله تيتکی وها له گوړيدا بيت، هه موو لايهک به هه ندي وه رېگرن؛ کاتيک ناوچاوی گرزکرد يان توورپه بوو، خه لکانی تر هوشيان به بهر دايته وه و سنووری خويان بير بکه وسته وه. جا بويه بوونی هيتزکی له وچوره که سام بخاته دلې دوژمن و به هانای چه وسيتراوانه وه بچيت و حق و حقيقت بچه سپيتيت و ناحه قی له ناو به رت، له هه موو کات و سرده مينکا! پنيوسته. نه مهش به وه دهيت که جاروبار ددست و بازووی نهم هتزه به کردی پيشان بدرت، وهک نه وهی له رابردوودا روويداوه.

نهو دهمه ی موسلمانان نه هاوسه نگیه نيو دهوله تيه کاند! سه نگیان هه بوو، هه رنه ونده ی جار د را ”وا کاروانی که شتیه کانی سولتانی به ره نو قيانووسی هيندی دهرات.“ نهم بانگه وازه بهس بوو بؤ نه وهی نينگلته را چاوترس بيت و دست هه لېگرت له خولای دا گير کردنی هيندستان. به لې، لهو سرده صه! له نيو کايه جيهانيه کاند! خاوهنی سه نگیکی له م شويه بووين هه بويه له فره ساوه تاوه کو هيندستان له سایه ی سه نگ و رولې دادوه ريمان، سته مليکراوان و چه وساوان په نايان بؤ دهينان تاکو مافيان بؤ بسينينه وه و سته ميش شهرمه زار بکه مين.

به لې، له نيسلامدا جهنگ بؤ نه وه بهر هوا بينراوه تاکو بيته فرياگوزار و دالده ی چه وساوه و زه بوونان و لانهواز و بيلانه کان. جا نه گهر پرواداران نه بنه فرياد پرهس، نیدی به جيهانانی نهم نه رکه له کن چاوه رې ده کرت؟ خوا له سر زويد! نيمه ی به نه رکی چه پاندنی حق و راستی راسپاردووه، بويه پنيوسته

گه‌یشتن بهو خاله به نامانجی بوونمان بزاینین و هه‌وئ بدیهین پینی بگه‌مین وه گه‌رنا ستم و زۆرداری هه‌روا درێژه ده‌کیشیت.

ج. نازادیی بانگه‌واز

نه‌گه‌ر ناسته‌نگ خرایه نیوان نازادی و حه‌ق و راستی و بلاوکرده‌وه‌ی رینگه‌ی راسته‌وه، نیسلام رینگه‌مان پین دده‌ات بجه‌نگین له‌پیناو پاراستن و مسۆگه‌رکردنی نه‌و نازادییانه‌دا. تکا ده‌که‌م سه‌رنج بدن: له‌ پیناو بلاوکرده‌وه‌ی حه‌ق و حه‌قیقه‌ت جه‌نگ به‌ریا ناکریت! به‌لکو نه‌گه‌ر رینگه‌ی کرا له‌ نازادیی بلاوکرده‌وه‌ی حه‌ق و حه‌قیقه‌ت نه‌وکاته په‌نا ده‌برته به‌ر جه‌نگ.

به‌مه‌به‌ستی بلاوکرده‌وه‌ی په‌یامی نیسلامه‌تی، مه‌ردانی بواری عیرفان و بانگه‌وازکاره لیبراره‌کاتان ده‌نیرن به‌هه‌موو لایه‌کی دنیا‌دا. به‌لام نه‌گه‌ر که‌سانیک کۆسپ و ته‌گه‌ریان دروستکرد، نه‌وکات هه‌وئ دده‌ن نه‌و کۆسپانه له‌ری لایه‌دن. چونکه نه‌و کاره‌ی نه‌وان ده‌بیته رینگه‌ له‌وه‌ی خه‌لکی به‌ویستی نازادی خۆیان بچه‌هه‌شته‌وه. نیوه بو پاراستنی نازادیی بیروباوه‌ر هه‌وئ دده‌ن و، به‌نه‌ندازه‌ی لادانی به‌ره‌ه‌لستی و له‌مه‌ره‌کان ناینه‌که‌تان بلاو ده‌که‌نه‌وه. نه‌گه‌ر جه‌نگیشت به‌ریاکرد بو پاراستنی نازادی، (که ده‌کریت نه‌مه به‌خالی چوارم دابنن) پنیوسته به‌و جه‌نگه‌ ریز و پایه‌ی مرۆفایه‌تی زامدار نه‌که‌یت و، په‌لاماری مندال و ناهه‌وت و په‌رستگا و نه‌وانه نه‌ده‌یت که که‌ناریان گرتوه بو خواپه‌رستی و له‌گه‌ل نه‌وانه‌شدا که چه‌کیان له‌دژ هه‌لنه‌گرتوون ناجه‌نگن.

لای هه‌مووان ناشکرایه که دۆخی نیستا چه‌نده له‌خوار نه‌و ناسته‌وه‌یه. جا نازانم ده‌سته‌واژه‌ی "له‌خوار نه‌و ناسته‌وه‌یه" به‌س بیټ بو ویناکردنی نه‌دگاری

ئەوانەى بۆمبى ناۋەكییان بەسەر شارە پىر لە دانىشتوانەكاندا بەرداىەو؟ وا نازانم! ئەوئا لە پراىردوویەكى نزیكدان بۆمبى ناۋەكییان تەقاندەو بەسەر شارى "هێرۆشیما و ناكازاكى" دا، نزیكەى (۸۰) هەزار مەروۇقى بىتتاوانیان كوشت و دەیان هەزار زامدار و كەمنەندام و پەككەوتەشیان خستەو. ئەو لایەنەشى ئەم كارەى ئەنجامدا، دنیایەكى شارستانی بوو!

نیستاش پىروان بۆ ئەزموونى پەیرەوانى نیسلام! كاتىك پىتەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و جىنشینهكانى سەركردەبەكیان دەنارد بۆ جەنگ، فەرمانیان پى دەكرد پىر و مندال و نافرەت نەكوژن و، توخنى ئەو رەبەنانە نەكەون كە لە خەلوەتگادا پەرسش دەكەن. هەروەها پەرسنگا نەرووخىن و دار و درەخت نەپرنەو و دەست نەبەن بۆ ئاژدەل و، مائل و سەروەتى خەلكى بەهەدەر نەدەن. نیستا دەپرس: داخۆ كەسانىك كە رینگەیان داو دەردانە چەكى كۆكۆژ بەكاربەتیرت، دەتوانن رەچاوى ئەو بنەمایانە بكەن؟

نەوجا وەرن تەماشای ئەو كەلینە بكەن كە لە نەبوونى كەسانى باوەردار لەنیو هاوكیشەكاندا هاتووتە مەیدان، ئینجا نەگەر پىتان خۆشە بگىرن یان ناخ و حەسرەت هەلبكیشن! خۆزیا ئىمە لەبرى یەكىك لەو زلەهزانە بوونایە! هەرچۆنىك بىت ئەو هەموو ستم و ئەشكەنجەیه نەدەبىنرا!...

نیستا پرووى گوفتارم دەكەمە ئیو: ئەگەر تەنها لەبەر ئەم ئاكامەش بىت مەگەر نەدەبوو فەرمانبەرى جیهاد بەجى بەتیرایە؟ بەلى، هەموو ئەمانە ئەو دەهیتن ملی رىیان بۆ بگىرنە بەر و لە پىناویاندا تىكۆشین. دەى هەر ئەمەشە وای كرد سەردارمان بەردەوام رىبوارى ئەو رینگەیه بىت.

۱. صحیح مسلم، الجهاد ۳؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۰۰/۱؛ ابىهى، السنن الكبرى ۸۵/۹، ۹۰.

نعم بابته قوول و فراوانه مان له کتیبکی سربه خۇدا که تایبته به
جیهاد شروفته کردوه، بویه لیره دا بهو نندازه یه وازده هیئین و خوتنهری بهرپر
رهوانی نهو سەرچاوه یه ده که یین.^۱

به درتژی قوناغی مەککه پیغمبهری نازدارمان اصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
هه لئه ستاوه به هیچ جۆره بهرهنگاری یا خود خه باتیکی ماددی. هه میسه
نامۆزگاری بهرپهروانی ده کرد تا خوگر و دامه زراو و نارامگرین. نهوهی لم
قوناغهدا بهرچاوه ده که ویت په نابردنه بهر ده ستوره نه لماسیه کانی قورنانی
پیروزه. ههول و ماندوو بوونی چوارده ساله ی نه و بهوو بیجته دلانه وه و
تهختی خۆشه ویستی له دهروونه کاندایه دابنیت. به لئی، سیازده ساله ی ره بهق
نه مەککه دا به په یشه پیروزه کانی، که خه لووزیان ده گوپری بۆ نه لماس و
خولیش بۆ نالتون، په یامی خوراکگری و بهرپه رچنده دانه وهی دا به گوئی
هاوه لانیدا. نه گهر نازاریان بدایه نهو نازاری نه ده دانه وه. نه گهر جتیویان
په بدایه، نهو بهرپه رچی نه ده دانه وه. به لکو به نازامی و حه وه له یه کی
بینسوروهه دۆل و سارا کانی نازار و مهینه تی ده دایه بهر. له پیش
چاویدا باوه دازان نازار ده دران و ده کوژران، که چی نهو سهرباری نازاره
بینه ندازه کانی خوی، نازاری نهوانیشی له سینه یدا ده چهشت. بۆ نمونه: که
بتپه رسته کان جۆرها نازاریان به سهر خانه واده ی یاسردا ده باراند، پیغمبه ر
اصَلَّ اللهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ، به لایاندا تپده بهری و دلایه دانه وه:

”صَبْرًا يَا آلَ يَاسِرٍ فَإِنَّ مَوْعِدَكُمْ الْجَنَّةَ“

”نارام یه خانه واده ی یاسر، ژووان و مۆلتم له گه ئی نهوه له بههشتدایه.“

۱. محمد فهووللا کولهن، رۆح و حقیقه قی جیهاد له نیسلامدا.

۲. الحکم، المستدرک ۲/۳؛ البیهقی، شعب الإیمان ۲/۲۳۹، ابن هشام، السیره النبویه ۲/۱۶۲.

نەو (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە لوتكەى نارامى و خۆراگریدا بوو، كەچى رتق و كینهى خوانەناسان تا دەهات نەستوورتر دەبوو.. ھەر بەوھەشەو نەوھەستان، نەخەشەیان بۆ شتى تریش داپشتبوو: بەنیازبوون بە یەكجارەكى باوەرداران لە مەككە و دەهرێن و ناچار بەكۆچیان بکەن. بەلێ، لە زێد و نیشتمانیان كە سألەهای سأل بوو بەسەر بەرزى تیايدا دەژیان، لە مالم و مندالیان دوور دەخرانەو و كۆچى زۆرە ملییان پى دەكرا. دواچار موسلمانان دەستیان كرد بە كۆچ. ھاوھەلان یەك نەدواى یەك مەككەیان چى دەھێشت ھەرزەتى عومەر یەكێك بوو لەوانە. بەلام كۆچى نەو كۆچى پى لە ناسۆر بوو، چونكە خێزان و مندالەكانى ئەگەلدا نەبوو، خۆى بەتەنیا كۆچى دەكرد.^۱ نەوھش تاكە رینگەچارە بوو. كە ھەرزەتى نەبو بەكریش توئشوو كۆچى دا بەشاند، -ئەو فیداكارییە بروانن- عانیشەى كچى -كە ھەمیشە بە "دایكمان" بانگى دەكەین و یادى بەرز رادەگرن- ئەگەلیدا نەبوو. نەگەرچى ھێشتا كیژىكى بچووكیش بوو، دەبیت لەكوى بووبیت؟ لەراستیدا نازانین، چونكە ھەر بەوجۆرە دەیانتوانى كۆچ بکەن، جگە لەوھش بژاردە یەكى تریان لەبەردەمدا نەبوو.

بەلێ، ھەمووان دەستیان لە نیشتمان و خانە و لانەیان ھەلگرت و ناچاربوون كۆچ بکەن. رۆژىكیان نەبوجەھل و عوتبەى كورپى رەبیعە و عەباسى كورپى عەبدولموتەئەب چوونە سەربانى مالى ئیبن جەحش. بە بیینی نەو مالمە چۆل و رخواو، عوتبە فرمیسك تزیە چاوانى. نەبوجەھلیش رپوى كرده عەباس و وتى "بىرازاكەى تۆ بوو ھەموو نەمانەى بەسەر ھێناین."^۲

نەخیز، ھەرگیز پیغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرپر سيار نەبوو لەو،

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۲/۲۲۷؛ ابن سعد، الطبقات الكبرى ۳/۲۷۱.

۲. العنبي، جمع الزوائد ۶/۶۳-۶۴؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۲/۳۱۸-۳۱۹.

نهوه تاوانينك بوو له نهستوی نهو ستمكار و زۆردارانهدا بوو كه نهو خه‌لكه
بيتاوانه‌يان له خاك و نيشتمانيان ده‌په‌پرانده، بگه‌ره ده‌ستی په‌شی ستم‌ميان
گه‌يشته ناژه‌لكه‌كانيشيان. فرميسكى بيناوه‌ر بو‌ نهو ستم‌مه بوو كه به ده‌ستی
خوی نه‌نجامي دابوو.

موسلمانه‌كان ناچاربوون بې هېچ نازووقه و توشوويه‌ك و له فرچه‌ی
گه‌رمای بياباندا رينگه‌يه‌ك بېرن كه ماوه‌كه‌ی نزيكه‌ی (٥٠٠كم) ده‌بوو.
بېرني نهو ماويه لهو رپوژگارهدا مانگينكى په‌هقي ده‌خايانده. مانگينك هه‌ر
به‌ر جلانه‌ی به‌ريانه‌وه رپيان ده‌كرد. جلويه‌رگ به‌هه‌رحال. هه‌ر خوا خوی
ده‌زانې نهو ماويه‌دا چييان خواردوو؛ نه‌م مرو‌فانه -كه دواتر به سه‌ربه‌زيه‌وه
له مه‌دينه‌ی مونه‌وه‌ره‌دا ژيانيان ده‌برده سه‌ر- ناچاربوون په‌نا بيه‌نه به‌ر بر
نه‌نصاره‌كانيان له خه‌لكي مه‌دينه.

لهو نازاره يه‌ك له سه‌ر يه‌كانه بېروتن! به‌لام نهو كوومه‌له قودسييه بې
نه‌وه‌ی ناله‌يه‌كيان ئې بيسترت خويان ده‌دايه ژيرباري نهو نازارانه. بو‌چي؟
ناخه‌ر چونكه پيغه‌مبه‌ري خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پني‌ده‌فه‌رموون ”نارام بگرن و
خو‌راگر بن، چونكه مه‌نزول و ژوانتان به‌هه‌شته.“

سه‌روه‌ري پيغه‌مبه‌ران (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌گوته‌ري فه‌رمانه‌كاني خوا په‌فتاري
ده‌كرد و رپي نه‌ده‌دا تو‌زقالتيك هه‌ستيزوان و هه‌لچووني سۆزدارانه ده‌ستوه‌ربداته
رپي‌كاره‌كاني. كه‌چي سه‌رباري نه‌وه‌ش هيشتا نه‌فرين و تووره‌بي به‌ره‌ی
به‌رامبه‌ر نه‌ده‌په‌ويه‌وه. به‌ئي، وا دياربوو ستم و را‌گواستن و نه‌شكه‌نجه‌ی
پيشومار به‌س نه‌بوون بو‌ دامركاندنه‌وه‌ی داخي دلې بته‌رستان. كار گه‌يشته
نه‌وه‌ی رپوژنيكيان بېريارنكي دوور له هه‌موو به‌ها و نه‌خلاقيكي مرو‌فانه بدن:

”با دەست بەسەر مولك و زهوى و زارى موسلمانەكاندا بگريڻ و لەنيوان خويماندا دابەشيان بكهين!“

سنورى ئەم پاوانخووازييه به چهشنيك بوو كه پاش ههشت نۆ سأل پيغه مەبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەسەر كه وتووي هاته ناو مەككهوه، ههزرتى نوسامه (رضي اللهُ عَنْهُ) لى پرى ”ئەى پيغه مەبەرى خوا، له كوي نيشته جي دهيت؟“ ئەويش به چاوى پر نەسرينه وه لآمى دايه وه ”جا بۆ عەقيل هيچ جيەكى بۆ هيشتويينه ته وه؟!“ واتە ئەو سهروهه ييبەش بوو له وهى له كونجيكى ئەو مآله پيروزه دا به ورتته وه كه تيدا له دايكبووبوو و مندالى تيدا بردبووه سەر. ئەو مآلهى كه نەمرۆ وهك كتيبخانه به كارده هينرت. عەقيل گهروه ترين مندالى نەبوتايب بوو، ههتا ئەو رۆزهش كه موسلمان بوو، دهستى ههله گرت ئە دوژمنايه تى چاكترين نه وهى نادم، وهك نه وهى ميرتگري بيت دهستى به سەر سه رجهم داراييه كهيدا گرتبوو. ههتا رۆژى موسلمان بوونى، خاوهن رۆجيك بوو ييبەش ئە هه موو چهشنه و دفا و ئەمه كداريهك.

”عەبدو لاى كورى نوبەى تى دوو پروو، ئەو باس و خواسهى مەككهى به ههله زانى و ئەناو بازاری مەدينه دا كردى به هات و هاوار ”هۆ موسلمانان! بۆخوتان ليره پالتان ليدا وه ته وه و له مەككەش سهروهت و ساماتان تالان دهكرت، خەلكى له بازاردا مولكتان بهش دهكەن، رۆژيك ديت نه ليره و نه له وئيش خاوهنى هيچ نابن.“

ئەمهش جوړتكي تر بوو له زۆردارى. ئەوجا وهك بلئيت ئەو هه موو ستمه بهس نه بيت، ئەو دەمهى كاروانتيكى بته رستان كه مآل و سامانى موسلمانانى

١. صحيح البخاري، الجهاد ١٨٠، صحيح مسلم، الحج، ٤٣٩.

له خۆگرتبوو، بەرەو شام دەڕۆیشت، بە نەنقەست لەنزیک مەدینەووە تێبەڕین، هەرۆک بە موسلمانان بڵێن "تەماشای بکەن و بۆخۆتان لە داخاندای بمرن!" بەوێش وازیان نەهێنا، بگرە لەپێش چاویانەووە و شتر و مەر و مالاتەکانیان ئێ دەخوڕین.

لە راستیدا ئەوێ سروشتی تالانخوای بیباوەڕی بوو. جا خۆ ئەوێ نەمڕۆش بەچاروی خۆمان دەبینین، جیاوازییەکی نەوتۆی لەگەڵ ئەوێ نەو پۆژگارەدا نییە. عاکیفی شاعیر لە جێبەجێدا دەلێت "دەلێن مێژوو دووبارە دەبیتەووە، جا گەر پەندی ئێ وەرەبگیرایە، ئیدی چۆن دووبارە دەبوووە؟" ئەوێتا دووبارە ستم لەسەر ستم... باوەڕدار دووچاروی ستم و زۆرداری دەبیتەووە، ئەوێشی دەبەوێت پشتیوانی بکات ئەوێش تووشی ستم دەبیتەووە، تەنگی پێ هەڵدەچن و ئە مأل و زێدی خۆی و دەدەری دەنێن و مافی بوون و ژیانی ئێ زەوت دەکەن...

ئێستا رێم بەدەن جاریکی تر پێرم: ئەگەر ئێوێ لە جێبەجێ نەواند. بوونایە، چیتان دەکرد؟ بێرەبکەنەووە کە بە هەزارەها ئە هاوێلان هەمان بێر و هەست مۆلی داوون و دەروونیان بریندار بوو. هەموو پۆژێک تیرنکیان ناراستە دەکر! و زامیان دەکوێنترایەووە. خۆ ئەگەر ناسمان لەوێ زیاتر مۆلەتی درێژ بکردایەتەووە و رینگەکی نەدایە بە بەرەهەلستی، ئەوکات هەستیان بە دلشکاری دەکرد. هەر بۆیە خۆری بەزەیی خوایی هەلھات و هات بەهانایانەووە:

﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يَقْتُلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾

(الحج: ٣٩-٤٠)

"مؤله تدراره و به و باوه درارانهی شهریان پین دهگیرن که بجهنگن و به رهه لستی بکن. چونکه به راستی ستملیکراون. بیکومان خوا دهسه لاتی هه به که سه ریان بخات و سه رکه وتیان پین به خشیت. نهوانهی که به ناحق له ولاتیان ده رکران. تنها تاوانیان نه و به بوو که دهیانوت پهروه رگارمان "الله" به."

به لئی، نهوهی پینی دهوترا ستم و چهوساندنهوه نهوان درتغیان نه کرد، تنانته مافی ژیانیشیان لینی زهوتکردن. دهی وانستا مؤله تتی به په رچه دانهوه ده درا بهوانهی سآله هابه له ژیر فشاردا بوون. دووچاره مینه تتی بوو بوونهوه و هه لئی کوشتیان درابوو. رواله تتی گشتی حوکه کهش نهویه که هیچ پربویانویه که له نارادا نه بوو بو ده رکردنی موسلمانان له زندی باوایپیریان، جگه لهوهی که دهیانوت پهروه رگارمان "الله" به. واته نهوان دووچاره جوړه ها به دشخوران بوو بوونهوه؛ ژن و مندالیان به جهیشتبوو و وه که کویله ژیری پین خرابوون، تنانته هه یانبوو (۷-۸) سالی تهواو کۆت و زنجیر کرابوو.

بویه دواجار به مبهستی پاراستی مافی ستملیکراو و چهوساوه و زنجیر له پینی دراو و بیلانکان، مؤله ت درا به جهنگ و به کارهینانی مافی به رگریکردن. له هه مان کاتیشدا نه مه فرماندان بوو به پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تاکو هه ستیت به نه رکی جههاد.

نیسلام هه رگیز نایینی شم شیر و خوین نه بووه، وه که هه ندیک له دوور پروان و کافران بانگه شهی بو ده کهن. راسته پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ) شم شیری به کارهیناوه، پشتریش پیغه مبه ران (عَلَيْهِ السَّلَام) هه والی نه م تایبه تمه ندیهی نهویان داوه. نهوه تا جهزرتی مه سیح (عَلَيْهِ السَّلَام) له په سنی نهودا ده لیت "نهو شم شیری له ده ستدایه." "هه رکات پیریستی بکر دایه ده جهنگا له گهل نهوانهی

۱. القاضي عياض. الشفاء ۲۳۴/۱-۲۳۵.

شایسته‌ی بوون. پیش نه‌ویش پیغه‌مبیرنکی دی دهرباردی نه‌و وتوویه‌تی
 ”نالاکانی قودسیه‌کان له پئیشانه‌ویه“ نه‌وتان نه‌وان له‌هار چوارلای دونیادا
 نه‌و نالایه‌یان شه‌کاندۆتیه‌وه و له‌ژنیدا کۆبوونه‌تیه‌وه و له‌ پیناوی حق و
 راستی تیده‌کۆشن. به‌ئێ، نه‌و رۆحه‌ موباره‌ک و واتا پیروژه‌ له‌سه‌ر ده‌ستی
 نه‌وان له‌ سه‌رتاسه‌ری گیتیدا ده‌سه‌کایه‌وه. نیدی به‌وجۆره، پیغه‌مبیری خوا
 (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌ناو نه‌و هه‌لومه‌رجه‌دا فه‌رمانی پئدرا به‌ جیهاد و خه‌بات
 دژی نه‌یارانی.

وه‌ک نه‌وه‌ی به‌ سه‌رسه‌خته‌ هاوچه‌رخه‌کانی بلیت ”نیوه‌ ناتوانن پێ له
 نازادی بیروباوه‌ر بگرن. مافی نه‌وتان نییه‌ نه‌و رێڕه‌وانه‌ داخه‌ن که‌ به‌ره‌و
 مرۆفایه‌تی ده‌رۆن.“ نیمه‌ تاوه‌کو ئیتاش چه‌پله‌ بۆ شوێشی فه‌ره‌نسا ئی
 ده‌هه‌ین که‌ تابلۆی هه‌زاران درنده‌یی و نه‌فامییه‌ و به‌ ده‌روازه‌ی نازادی
 داده‌نیین. له‌کاتیکه‌دا نه‌و شوێشه‌ چه‌ندین دیمه‌نی کوشتار و سه‌ربرینی هه‌زاران
 که‌سی نمایشکردوو. تا نه‌وه‌ی له‌ کۆتاییدا هه‌رخۆی سه‌ری خۆی خوارد.
 نه‌وه‌بوو ”رۆبیس پییه‌ر“ که‌ فه‌رمانی هه‌لواسینی ”دانتۆن“ی ده‌رکردبوو، ئی
 په‌رسی ”دواین ناواتت چییه‌؟“ دانتۆن به‌مجۆره‌ وه‌لامی دایه‌وه‌ ”هیچ ناواتنکم
 نییه‌، هه‌رچۆنیک بێت سه‌ری من و سه‌ری تۆدوا جار ده‌که‌ونه‌ ئیو هه‌مان ته‌نه‌که‌
 خۆله‌وه‌.“

نه‌وه‌ پرووی راسته‌قینه‌ی نه‌و کوده‌تایه‌یه‌ که‌ وتیان ده‌روازه‌کانی نازادی
 خستوه‌ته‌ سه‌رپشت! که‌س له‌ په‌تی سێداره‌ رزگاری نه‌بوو. یه‌که‌مجار شا و دار
 و ده‌سته‌که‌ی، به‌دواشیدا خه‌لکانی تر...

که‌چی له‌ولاه‌ ده‌بینین پیغه‌مبیر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چوارده‌ سه‌ده‌ له‌وه‌به‌ر به‌

دەستی نوورپەخشی خۆی که چین چینی تارماییه کانی پەرت پەرت دەکرد،
 ههستاوه به بنهپرکردنی ستمکاری و خهلاتکردنی مروّقایهتی به نازادی.
 بههاناوهچوونی ستملینکراو و بهشخوراو نه رکی سهراشتانه، ناخر خو ناکرتت
 بوخۆزتان پالی لی بدهنوه و وهک نهوهی گوئی له نازازی نهی بگرن، ناوهها
 خهریکی گونگرتن بن له ناهونالهی ژێردهستان! خو نه گەر هیچ رینگهیهکی
 دیکه له نازادا نهبوو بو چه سپاندنی حهقیقهت و رامالینی ستم جگه لهوهی
 پهنا بیهیته بهر هیز، نهوکات دهییت له چوارچینوهی رینگه پیندراو و رهوادا پهنا
 بو بهریت. ناشکرایه که نه مه لهم روژگارهدا له توانای نيمه بهدهره، بهلام
 که ساتهوهختی بهکارهیتانی هیز و ههلمهرجی لهبار هاته کایهوه، پيغه مبهر
 (صَلِّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نهخشهی بو دارشت و چووه مهیدان. لهپال نهوهشدا،
 ستراتیژی جهنگیی حهزرت هینده دروست و ژیرانه بوو که کۆی نهوانهی له
 سهردهمی پيغه مبهردا له بهرهی موسلماناندا گیانیان نهدهستاده، تهنها سه و
 نهوهنده کس دهبن. کهچی بهتهنیا ژمارهی قوربانیانی جهنگی جیهانیی دووم،
 له ناکامی مملاتیی نیوان ههردوو بهروه زیاتر له چل ملیون قوربانی بووه.
 ههروهها بو نهوهی رژیمنیکی نارها و نامروّقانه له روسیا دابمهزرتت، نزیکهی
 سه ملیون مروّف کوژران. ژمارهی قوربانیان هینده له نهاندازه بهدهر بوو،
 ههروهک بلیت کشتی بهسه خوتنیاندا خرایه ری و، له نیسکی سهریان تهلار
 و باله خانه بنیات نرا. نامانجیش نهوهبوو بهو تهلاره بلین "رژیمی نوی" .. نهو
 رژیمهش ناوی شیوعییهت بوو..

"له دهنده ییدا مروّقه کان مردوو خۆریان تپه پاندهبوو،

مرویهك بئ ددان بووايه، ههه براکانی خۆی دهیانخوارد."

سا نهو پڙیمانہی له نارہزووبازنی مروځهوه سرچاوهیان گرتووه بچن به ناخی زهویدا! نهوتتا دهشچن.. هرسیسته مینک رهچاوی سروشت و فیتړت نهکات و پال نه داتوه به حقهوه و ری نه دات به نه شونمای مافی تیبیدا، چاره نووسی تیاچوون دهیت.

به لځ، به درژایی ده سالی دهورانی مه دینه، به مه بهستی چه سپاندنی راستیه له ژماره نه هاتووه کان، چه ندین پینکدادانی سر بازی له گه له بهری کوفر روویدا. له تیکر اشنا تنها سه د و نه ونده کس له پرزی موسلمانان شه هیدبوون. ژماره ی کوزراوانی لایه نی به رامبر نازانم. که چی وه له سه رهوه ناماژمان پید، تنها ژماره ی نهوانه ی له جهنگی جیهانیی دووه صدا کوزراون، چل ملیون زیاتر دهیت. نهو ریژدیهش بریند ازان و که مننه ندان و نهوانه ناگرته وه که دواتر مردوون.

بویه ده توانین بلین چاخی به خته وه ری، سه رده می په ره پیدانی ریژگرتن بووه له مروځایه تیی مروځ و هزر و هسه کانی. بانگه شه کارانی نه مروری هیومانیزمیش هیشتا زوریان ماوه بگه نه وه بهو ناسویه، بگره هر پینشی ناگه نه وه. چونکه نهو که سی نهو شاپریه ی کردووه ته وه، حه زرتی محمه ده *اَعْلَمَ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ*، له جیهانی نهودا باوه ردار به گورته ی ری نمایه کانی نهو ده چیته مهیدانی جهنگ، له گه له نه وه شدا هر گیز ده رگاکانی ناشته وایی و ناوړی داناخات. هر وه ها سوکایه تی به به ها مرویبه کان ناکات و به ناحق دهستی ناچیته خوینی کس. هاوکات ولاتان داگیر ناکات و سامان و مولکی گه لار، به تالان نابات.

د. له نیسلامدا ناشته وایي بنچینه یه

زۆرینه ی خۆرئاواییه کان نه له رابردوو و نه له نیستادا شم بهها خویایانه بیان نه ناسیوه. له بهر نه وه هه لساون به داگیرکردنی ولاتان و دهستگرتن به سه ر سامانی سروشتیی ژێرزه وی و سه رزه وی گه لاند، نه ته وه کان یان چه وساندوو ته وه و کردو یانن به کۆیله ی به رژه وه ندییه کانی خۆیان. له و پێناوه دا جهنگا ون. هه ر له بهر نه وه ش خورن یان رشتوه. نامانجی راسته قینه ی پشت جهنگی به لقان و جهنگی جیهانی یه که م و دووهم و جهنگی که ندا و سۆمال هه ر نه مه بووه. به لام جهنگ له نیسلامدا له پێناو نامانجیکی بهرز و، دهسته بهرکردنی نازادیی بیروباوهر و، کردنه وی نه و دهروازانه دا بووه که مرۆف ده گه یه نن به بنه ما گه ردوونیه کان. له گه ل نه وه شدا هه رکات پتووستی کردیت رینگه ی ناشته وایي فه رامۆش نه کردوو. چونکه ناشتی بنچینه یه و جهنگیش باشکۆ و حاله تیکی نانا سایی:

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْتَنِحْ لَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

(الانفال: ٦١)

"جا نه کهه ر (دوژمنان) ئاره زوو یان بو ناشتی نواند و چه زیان پیکرد، نه و تو ش ناماده یی خۆت ده ربیره و پشت به خوا به سه ته. چونکه به راستی نه و زاته بیسه ر و زانایه."

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْخُلُوا فِي السِّلَاحِ كَآفَّةً وَلَا

تَسْمِعُوا خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾

(البقره: ٢٠٨)

سەر لایهکی تر، ئەوا ئۆوه بەکۆ ئەوهیاندا بچن که ستم و دەستدریژی دهکات ههنا ئەوکاتهی دهگهڕینهوه بۆ فهرمانی خوا. جا ئەگهڕ لایهنه سههرکهشهکه سهری دانههواند بۆ فهرمانی خوا. ئەوا ئۆوه ناوبزویوانیهکی دادگهراکه لهنیوانیاندا بکهن و دادپهروهری نهنجام بدن. چونکه بهراستی خوا ئەوانه‌ی خۆشدهوێت که دادپهروهری نهنجام دهن.

ئه‌گه‌ر دوو گه‌رۆ له نیمانداران هه‌را و ناژاوه کهوته نیوانیان، به‌ر هۆیه‌وه گه‌ل و نیشتمان دووچاری مه‌ترسیی پارچه‌پارچه‌بوون و دووبه‌ره‌کی بووه‌وه و، پشێوی به‌ هه‌موو لایه‌کی ولاتدا ته‌شه‌نه‌ی کرد، له‌ وه‌ها حاله‌تیکدا پێوسته‌ لیپرسینه‌وه له‌وانه‌ بکهرت که شه‌ر ده‌که‌ن، نه‌ گه‌رچی باوه‌ر داریش بن. پێوسته‌ هه‌موو هه‌ول و ته‌قه‌لایه‌ک به‌خرته‌ گه‌ر بۆ پاراستنی یه‌کپزیزی کۆمه‌لگه‌ و یه‌کپارچه‌یی گه‌ل و نیشتمان.

ئه‌مه‌ فه‌رمایه‌شتی قورنانه، که‌چی بڕوانه‌ ئیمه‌ خه‌ریکی چین؟ رابردووی نزیکمان نه‌وه‌نده‌ د‌ل‌خۆشکه‌ر نییه‌. و‌تراوه‌ "ئینومیدی کۆسپی به‌رده‌م هه‌موو گه‌شه‌ و کام‌لبوونیکه‌." نه‌وه‌ی بکه‌وته‌ داویه‌وه‌ نیدی ناتوانیت جارنکی دی راست بیته‌وه‌.. زۆنگاونه‌که‌ هه‌رکه‌س تێی بکه‌وت نوقم ده‌بیته‌. به‌هه‌رحاله‌، له‌ گه‌ل بوونی ئەو هه‌موو دارمان و په‌رته‌وازییه‌دا، ئه‌سته‌مه‌ هه‌موو یه‌کیکمان بتوانیت گه‌شبین بیته‌.

به‌لێ، باوه‌ر داران شایه‌تی خزان له‌سه‌ر زه‌ویدا و، ماک و ره‌گه‌زی هاوسه‌نگیی ئێو نه‌ته‌وه‌کان و زامنی ته‌بابی گه‌شتین. بۆیه‌ ما‌فی خۆیانه‌ له‌ پیناو مسۆگه‌رکردنی حق و داد گه‌ریدا ده‌سته‌رده‌نه‌ هه‌موو شتیک، جا نه‌گه‌ر له‌ ولاتی خۆیاندا یان له‌ هه‌ر ولاتیکی تردا ره‌وشی سه‌قامگیری و دادگه‌ری تیکچوو، به‌جۆرنک که‌ پێوستی به‌ ده‌ستیه‌وه‌ردان ده‌کرد و ئەوانیش توانای

نه‌وه‌یان هه‌بوو، پێویسته له‌سه‌ریان له‌ پێناو ده‌سته‌به‌رکردنی ناسایش و نارامی هه‌لۆنستی خۆیان هه‌بیت. نه‌گه‌ر بریاری ده‌ستتوه‌ردان و جه‌نگ در، نیدی مانای وایه نامانج پوونه و ناراسته‌ش ناشکرایه. پشت به‌ خوا ده‌به‌ستیت و له‌سه‌ر نه‌و پڕنگه‌یه به‌رده‌وام ده‌بیت که ده‌زانیت پڕنگه‌ی حه‌قه. نه‌ی نه‌وه نییه خوای گه‌وره سه‌باره‌ت به‌ ده‌ره‌نجامه ناسۆره‌که‌ی جه‌نگی نوخود ده‌فه‌رمووت:

﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹)

"جا که بریارت دا کاره‌که بکه‌یت، پشت به‌ یارمه‌تی خوا بیه‌سته."

به‌ئێ، نه‌گه‌ر هۆکار و بارودۆخه‌کان په‌لکیشیان کردیت به‌ره‌و جیهادی مازدیی. واته‌ نه‌گه‌ر ناسته‌نگ خرایه نیتوان تۆ و نازادیت له‌ بلا‌وکردنه‌وه‌ی نایینه‌که‌ت.. یان نه‌گه‌ر که‌سێک نه‌بوو نه‌و سه‌مه‌ به‌ره‌ونیته‌وه‌ که به‌سه‌ر چه‌وساوه‌ و سه‌ملیکراوانه‌وه‌یه و که‌شیش نه‌بوو کۆتایی به‌ گریه‌ و هه‌نسکیان به‌ینیت.. یان له‌ حالێکدا: که‌سانێک هێژ به‌کاربه‌ینن بۆ پڕنگرتن له‌ په‌خشکردنی حه‌قیقه‌ت.. یاخود ده‌ستدرێژیان کرده‌ سه‌ر نیشمانت و هه‌ره‌شه‌یان له‌ زیانت کرد. نا نه‌وکاته‌ بۆت هه‌یه‌ به‌جیته‌ مه‌یدان و بازووی جه‌نگ و تینکۆشانی ئێ هه‌لبه‌یت.

۲. ناماده‌کاری

کاتیک هه‌لومه‌رجه‌کان داخواری نه‌وه‌بوون بچیته مه‌یدان، نه‌وسا ده‌یت به‌باشترین شیوه‌ خۆت ناماده‌ بکه‌یت. بینگومان له‌پیش هه‌موو شتیکیشه‌وه ناماده‌کاری مه‌عنه‌وی دیت. شاره‌زایانی بواری سه‌ربازی چاک ده‌زانن که هیزی مه‌عنه‌وی چه‌نده رۆلی گرنگ ده‌یینت له‌ جه‌نگدا، بۆیه بایه‌خی تایه‌تی پیده‌دن. بینگومان نه‌و بزۆنه‌ره‌ش که ده‌یته سه‌رچاوه و قه‌لای هیزی مه‌عنه‌وی، باوه‌ر ده‌، که‌سێک خاوه‌ن باوه‌ر نه‌ییت، چاوه‌رینی شتیکی وای لیناکرت له‌ مه‌یدانی جه‌نگدا.

أ. ورده‌رزی

فه‌رموون با بچینه‌ خزمه‌ت چه‌پکی له‌و نایه‌تانه‌ی که گیانی مه‌عنه‌ویی باوه‌ردار به‌هیز ده‌که‌ن و سازی ده‌که‌ن بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وی دوژمن:

﴿ فَلْيَقْتُلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ
وَمَنْ يُقْتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾

(النساء: ۷۴)

"ده‌با بجه‌نگن له‌پیناوی خوادا نه‌وانه‌ی ژبانی نه‌م دنیا ده‌فرۆشن به‌ ژبانی نه‌و دنیا. جا نه‌وه‌ی ده‌جه‌نگیت له‌ پیناوی خوادا، نه‌گه‌ر بکوژریت و شه‌ید ببیت، یان سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست به‌نیت، نه‌وا له‌ نابنده‌دا پاداشتی مه‌زن و بن سنووری بن ده‌به‌خشین."

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ
عَشْرُونَ صَبَرُوا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا
مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ (الأنفال: ۶۵)

"نهى پیغمبر هانى ئیمانداران بده لهسەر جهنگ (دژی ئهوانه‌ی که کۆسپین له‌به‌ردهم گه‌باندنی په‌یامی خوا). نه‌گهر بیست که‌سی خۆراگر هه‌بیت له‌ ئیوه، ئه‌وا زال ده‌بن به‌سەر دووسه‌د که‌سدا. خۆ نه‌گهر سه‌د که‌س له‌ ئیوه هه‌بن، ئه‌وا زال ده‌بن به‌سەر هه‌زار له‌وانه‌ی بی‌باوه‌رن. چونکه به‌راستی ئه‌وانه که‌سانیکن ئیناگهن (که چ هیزیک پشتیوانی له‌ ئیوه ده‌کات)."

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً﴾

(البقرة: ۲۴۹)

"چهندین ده‌سته و گرو‌ی که‌می وا هه‌ن که به‌ ئیزنی خوا به‌سەر ده‌سته و گرو‌ی زۆردا سه‌رکه‌وتوون."

﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

(آل عمران: ۱۳۹)

"نهى ئیمانداران) کۆل مه‌ده‌ن و سارد مه‌به‌مه‌وه و خه‌فته مه‌خۆن. چونکه هه‌ر ئیوه سه‌ره‌به‌رز و سه‌ره‌راز و سه‌رکه‌وتووترن، به‌و مه‌رجه‌ی ئیماندارى چاک و راست و دروست بن."

﴿وَالْمَعْبُتَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (الأعراف: ۱۲۸)

"سه‌ره‌نجام و چاره‌نووس بۆ ئه‌وانه‌یه که له‌ خوا ده‌ترسن و پارێزکارن."
 نه‌و بنه‌ما و ده‌ستوره‌ی که له‌م نایه‌تانه‌وه نه‌مه ده‌کات بریتیه له‌ بره‌گه‌ی:

"الْحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ"

"حق هه‌میشه بل‌ند و سه‌رکه‌وتوه و هه‌چ شتیک به‌سه‌ریدا سه‌رناکه‌وت."

نه‌مه نه‌و هه‌سته‌یه که د‌لی باوه‌ردار پر ده‌کات له‌کاتیکدا که پر و له‌ جه‌نگ ده‌کات، چونکه به‌وه خۆی ده‌داته په‌نا قه‌لای باوه‌ر که هه‌رگیز شووراکانی نابه‌زێترت.

جا نهم روانگه یهوه کاتیک پیغمبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سهربازه
نهبه رده کانی رهوانه ی سننگه ر ده کرد، به رده وام واتای نمو جو ره باوهر و
متمانیه ی ده خسته دلپانه وه.

نهوانه نمو قاره مانانه بوون که به نه ندازه ی پهروشی دوژمنه کانیان بو
ژیان، نهوان پهروشی مهرگ بوون و به رهو پیری ده چون. چونکه ده یانزانی
نمو کلپله نه فسوناو یه یه که ده رگا کانی به هه شتیان بو ده کاته وه. بویه به رده وه.
ده یانوت ”ده بیت له کوی به خوئی شهیدی ده ستورژ بگرم و بگمه
حزوری په روه رده گارم؟“

خولیایان نه مه بوو و نه به رهی جه نگدا! خویان به شهید بوونه وه ده بیسی.
جا نایا هیچ هیزیک هیه بتوانیت له به رده نم نه مجوره که سانه دا! خوی رابگریت
که گالته یان به مردن ده هات؟ دوژمنان نه وه یان ده بیسی بویه هه نه وه ندیان
پی ده کرا! هه لپین.

ب. هیزی بالادهست

لایه نی گرنگی دووم بریتیه له لپیرانی پیغمبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
بو نه وه ی نوممه ته که ی بکات به هیزیک که له نیو هاوسه نگی نیوده و له تیدا
سه نگی هه بیت و جه مسه ریک بیت قسه ی بروات. چونکه نه گه ر تو خوت
نه گه یه نیته نمو ناسته، نمو پهراویژ ده خریت. بگره له وانیه چه ندین بریار
ده برکرت که له دژی تو بن و ناچاریش بکرتیت سریان بو دابنه و تیت.

هوکاری سهره کی نه مهش ده گه رپته وه بو نه وه ی که تو هیز و قورسای
پنوستت نیه له به رامهر زله یزه کان و له نیو هاوکیشنه نیوده و له تیه کاندأ.
له کاتیکدا! خوی بالادهست ده فهرمویت:

﴿ وَلَنْ يَجْمَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴾ (النساء: ۱۴۱)

"دلنیا بن هرگز خوا ناهیلیت بیباوهران به سهر نیمانداراندا دهسترؤیشتوو بن و ریشه که نیان بکن."

واته درچه یه ک نییه بیباوهر بتوانیت لیه وه بهرتر بیت له باوهردار. واته نایت هیج کومه لگه یه کی گاور یان جول که یان بتپرست یان سهرمایه دار یان بیباوهر یان شیوعی، فرمانره وایی کومه لگه یه کی موسلمان بکات.. هر لهر استیشدا نه یانتوانیوه فرمانره وایی موسلمانه راسته قینه کان بکن. چونکه به هیج شیویه ک خوا به وه رازی نییه. وه ک نه و دی، به فرمانیه "من خوم نه و دهر گایانه م به پرویاندا داخستوه."

له باوهردار. ناوه شیتته وه له ژیر چه پوک و زهری که سانی ترد! ژیان بگوزهرینیت و پشت به غیری خوا به ستیت و وه ک مشکی نییت به ده ست پشیلوه.

به لئی. باوهرداران چه نه هر ناستی تا ک بیت یا خود گهل. کومه لانیکن خاوه نی ناکاری بهرزن و پیوسته هر له و بهرزی و بلندیه شدا بمیننوه. بویه ده بنیت پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه خشی نه و نامانجه ی بؤ نه ته و ده کی کیشاوه، هر وه ک پیان بلیت: ناسوی بهرزه بونه و دی نیوه هیج سنورنک نانسیت. جا نه گهر نیوه له سهر زه ویدا خاوه نی هیزنکی له و جوهره نه بن، نه و ژیر پی ده کون، یان هر وه ک له و فرمانده پیروزه! هاتووه که نه بوداود و نه حمده کوری حنبهل ریوایه تی ده کمن "هاکا گه لان شالو بدن به سهر تاندا، هر وه ک که سانیکی برسی و چلیس بدن به سهر خوان و سفره تاندا و خویان بکن به هاوبه شتان."^۱ واته په لاماری خوتان و نه و سهرووت و سامانه ش ده دن که

۱. سن آبی داود، الملاح ۵: أحمد بن حنبل، المسند ۲۷۸/۵.

پەرۋەردگار پىيى بەخشىيون، ۋەك چۆن كەسانى چاۋبىسى و تىزىنە خۆر پەلامارى
خوانىك بەدن.

بە دەرپرېنى نەم ساتەۋەختە: بۇ بەتالانىردنى نەوت و سەرۋەت و سامانى
ۋولاتانى ۋەك داغستان و سورىا و لىبىيا و مىسىر، لە ھەموو لايەكەۋە دەدەن
بەسەرتاندا.

دەبا نىستا لە خۆمان پېرسىن: باشە بۇچى ھەموو نەو كارەساتانەمان
بەسەر ھات؟ ناخر نىتە نەمانتوانى ۋەك گەل و كۆمەلگە نەو وزىيە بەگەر
بىخەين كە دەيگەياندىنە نەو نامانجەي ھەزرت بۇي ديارىكردبووين. نەۋەتا
خۋا نە شىۋەي بەناگھىنانەۋەدا پىمان دەفەرموۋىت:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ
بِهِ، عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَءَاخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾

(الأنفال: ۶۰)

"ھەرچى لە تواناندا ھەيە بۇ بەھىزکردنى سوپاي نىسلام بىخەنە گەر
و نامادەي بکەن، ۋە لە نامادەکردنى ھەموو جۋرە نەسپ (و ھۆکارەکانى تری
گواستنەۋەدا) كەمتەرخەمى مەكەن، تا دوژمنانى خۋا و دوژمنانى خۇتانى پىن
چاۋترسىن بکەن، با كەسانى تىرىش جگە لەم دوژمنانەي نىستا، پىي چاۋترسىن
بىن كە نىستا ئىۋە نازانن كىن و نايانناسن، بەلكو ھەر خۋى دەيانناسىت. ھەر
شىكىش بىبەخشن لە پىناۋى خۋادا ئەۋە جىي خۋى دەگرىت و بەھەۋەنتە نارۋات و
دەستان دەكەۋىتەۋە و ستەمتان لى ناكىرىت."

موسلمانانی پئشین زورچاک لهو فرمانه خوییه تیگه‌یشتیون. مه‌ولانای شبللی له توژیینه‌وهی ژیاننامه‌ی حمزه‌رتی عومهردا (رضی الله عنه) ده‌لیت "له‌وکاته‌دا که له هه‌موو لایه‌که‌وه له‌گه‌ل نه‌یاره‌کانیدا ده‌سته‌ویه‌خه ده‌بوو، سه‌رباری به‌کاره‌ینانی نه‌و هه‌موو نه‌سپ و وشتره له به‌ره‌کانی جه‌نگدا، که‌چی برینکی زور نه‌سپی ناماده‌کراوی هه‌بوو که هینشتا به‌شداري جه‌نگی پی نه‌کردبوون." بۆ نمونه؛ له کینگه‌یه‌کی ده‌روهی مه‌دینه‌دا (٤ هزار) و، له ده‌وربه‌ری سنوره‌کانی سوریا‌شدا به‌هه‌مان شیوه (٤ هزار) نه‌سپی تری په‌سینی عه‌ره‌بی به‌خێو ده‌کرد. نه‌مانه وه‌ک یه‌ده‌ک دانرابوون و بۆ کاتی ناچار ی سوودیان لی وه‌رده‌گیرا.^١

که‌وابوو نه‌و کاته به‌گرتنه‌ی نه‌و ده‌سه‌لات و توانایه‌ی خوا پئی به‌خشیبوون، خویان ساز و پرچه‌ک کردبوو. ده‌سته‌واژه‌ی "الرباط" تیگه‌یشتینیکی له‌وجوره‌ش ده‌دات به‌ده‌سته‌وه. چونکه به‌ واتایه‌کی تایه‌تی تر، ریبات بریتیه له سازکردن و ته‌رخانکردنی رده‌گه‌زه سه‌ره‌کیه‌کانی ناژه‌ل یاخود مروّف له پیناو مه‌به‌ستیکدا.

قورنایش نه‌و نامانجه‌مان پیشان ده‌دات، هه‌روه‌ک پیمان بلّیت: نایین و زمان و نابروو و ناموس و که‌رامه‌ت و زید و نیشتمان و سه‌رجه‌م پیروزیه‌کانتان بیاریزن له‌و دوژمنانه‌ی که به‌ چاو‌چنۆکی و ناپاکی و سوکایه‌تییه‌وه ته‌ماشایان ده‌کهن. چه‌ندیکیش هیزتان پیوسته بۆ به‌رگری، ناماده‌ی بکه‌ن و هه‌رگیز که‌مه‌ترخه‌می مه‌کهن له‌و کاره‌دا. هه‌یج ده‌رفه‌تیک مه‌ده‌ن به‌ده‌ست دوژمنه‌کانتانه‌وه بۆ نه‌وه‌ی نه‌بنه‌ گه‌مه و داشی ده‌ستیان.

١. مولانا الشبلی، حمزه‌رتی عومهر و به‌زێه‌بردنی ده‌وله‌ت، ٣٠٢.

ج. په نابردنه بهر شمشير نه گهر پيوست بکات

وهك چوڼ قورثاني پيروز به مه بهستي چه سپاندني هاوسه ننگي له سر زهويدا،
حيكمت و هيزي پينكوه به ستروته وه، بهو شيويهش، حهزرتي محه مه مد
اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، پينغه مبهرنكه به فرماني جهنگوه هاتوود. نه وه تا تهورات و
نينجيل له په سنيده ده لئين ”صَاحِبُ الْقَضِيبِ (خاوه ني شمشيرده)“ به لني، نهو
زاته هه لده يت به بلاو كرده وه ي حهق و راستي، به لام نه گهر رينگري كرا
له گه ياندني حهق و حه قيقهت، نهوا هيز به كاره هينيت و سوود له شمشير
وهرده گرت. نهو له هه مان كاتدا پينغه مبهري شمشيرشه.

جا له بهر نه وه ي پينغه مبهري شمشيرشه (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، بويه خوي بالاده ست
له سر زاري قورثانه وه ته كنيك و ستراتيوي جهنگي فير كرده وه. له نايه تي
(٤) ي سوره تي (الصف) دا قورثان پني ده فهرمووت:

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا
كَأَنَّهُمْ بُنِينَ مَرْصُورًا﴾ (الصف: ٤)

"به راستي خوا نهو كه سانه ي خوشدهويت كه ده جهنگن له پيناو ريبازي خوادا
به يهك ريز و يهك پارچه و يهك دل، چونكه ههروهك كوشكيكي به رزي پتهوي
دا ريزراون به قورقوشم."

رينكخستني ريزه كان به و جوړه توكمه و پته وه، به هيزترين قه لغان بوو له رووي
تيكشكاندني هيله كاني بهر گري له لايه ن دوژمنه وه... له چاو هه لومهرجه كاني
نهو رپوژ گاره شدا باشتري جوري رينكخستن بووه. به لني، ده بوو تاكه كان به
چه شنيكي نهو تو پال بدن به يه كه وه و شان له شاني يهك توند بكن. دوژمن

١. التضي عياض، الشفاء ١/٢٣٤-٢٣٥.

هر به بینینی دیمه‌نی یه کرپزی و پیکه‌وه‌ییان زنده‌تی بچیت! پیغه‌م‌بریش
 صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ، نهم شیوازه له خواوه فیربووبوو و له زۆرنک له جه‌نگه‌کاندا
 پیاده‌ی ده‌کرد و سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست ده‌ینا.

قورئان و سوننه‌ت به چه‌شنیک بایه‌خ به‌م لایه‌نه ده‌دن، نه‌وه‌ی که‌مه‌ترخه‌می
 تیدا بنوئیت سه‌رزه‌نشته‌ ده‌کرتت. به‌لنی، گه‌ر بریاریت له سه‌نگه‌ری به‌رگریدا
 رووبه‌رووی دوژمن ببینه‌وه، نه‌و‌ده‌م ناییت هیچ سه‌ستییه‌ک بنوئین.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 أَنفَقْتُم مَّا لَأَرْضٍ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا
 مَتَّعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾

(التوبة: ۳۸)

"ئهی ئەو که‌سانه‌ی باوه‌رتان هیناوه: نه‌وه بوچی کاتیک پیتان ده‌وتريت رابهرن
 و ناماده‌بن و هیرشبه‌رن له پیناوی نایینی خوادا (دژی ئەو خوانه‌ناسانه‌ی خویان
 ناماده‌کردوووه بو کوزاندنه‌وه‌ی نووری خوا)، نیوه له‌شتان داده‌هیزیت و ده‌لکین
 به‌زه‌ویدا و گیرده‌بن. نایا نیوه رازین به‌ ژبانی دنیا و به‌ گرنگری ده‌زان له ژبانی
 نه‌براه‌ی قیامه‌ت و به‌هه‌شتی به‌رین. بیکومان ژبانی دنیا به‌به‌راورد له‌گه‌ل ژبانی
 پر له‌ شادیی قیامه‌تا زۆرزۆر که‌م ته‌مه‌ن و که‌م خوشیبه‌."

﴿إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
 وَلَا تَنْصُرُوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

(التوبة: ۳۹)

"ئه‌گه‌ر (بو جهاد) رانه‌په‌رن و ده‌سته‌کار نه‌بن، ئەوا سه‌زایه‌کی زۆر به‌نیشتان
 ده‌دات و که‌سانیکێ تر ده‌هینیته‌ کایه‌وه له‌ نیوه نه‌بن، وه‌نه‌بیت نیوه بتوان هیچ
 زیانیک به‌ خوا بگه‌یه‌نن، خوا هه‌میشه به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌کدا ده‌سه‌لاتاره‌."

إِلَّا تَضُرُّهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ تَارُوا
 أَشْتَرِينَ إِذْ هُمْ فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ
 إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ
 بِجُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

(التوبة: ٤٠)

"نهگەر ئیوه پشتگیری پیغمبر نهگهن و یارمهتی نهدهن. ئەوا بەراستی خوا پشتگیری کرد و سه‌ری خست. کاتیک ئەوانه‌ی بیباومر بوون دهریان کرد له شاری مه‌که‌که و. یه‌کیک بوو لهو دوو که‌سه کاتیک هه‌ردووکیان له‌ناو ئەشکه‌وته‌که‌دا بوون (که کافران که‌شتبوونه ده‌ور و به‌ری ئەشکه‌وته‌که. ئەبو به‌کری هاوه‌لی خه‌می لیه‌ات) پیغمه‌به‌ریش دلی دایه‌وه و پیتی فه‌رموو: خه‌فه‌ت مه‌خۆ. دلنیا به‌ خوامان له‌گه‌ندایه. ئەوسا ئیتر خوا ئاسووده‌یی و ئارامی خۆی دابه‌زاند ه‌سه‌ری و پشتگیری و به‌هیزی کرد به‌ سه‌ربازانیک که ئیوه نه‌تان ده‌بینین و به‌رنامه و ئایینی بیباومرانی دانه‌واند و ریسواوتری کرد. به‌رنامه و ئایینی خواش هه‌میشه به‌رز و بلندتره. خواش هه‌میشه بالا ده‌ست و دانایه."

به‌ئێ، وەك چۆن ئەو دەمه‌ی ئیوه پشتگیریتان نه‌کرد، خۆای گه‌وره‌ ده‌سته‌رداری پیغمه‌به‌ره‌که‌ی نه‌بوو و له‌به‌رامه‌به‌ر سه‌رجه‌م شه‌رخوازه‌کاندا کۆمه‌کیی کرد، هه‌ر به‌ه‌جۆره‌ش به‌ نه‌ندازه‌ی دل‌سۆزی و راستگۆیی‌تان خوا ئیوه‌ش سه‌رده‌خات و پشتتان ده‌گرت.

پیغمه‌به‌ری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌به‌رده‌وامی له‌به‌ر رۆشنایی قورن‌اندا ریتنمایی نومه‌ته‌که‌ی ده‌کرد بۆ ئەو رینگه‌یه، بۆیه هه‌رگیز چاوه‌ڕێتی نه‌وه نه‌ده‌کرا ئەو کۆمه‌له‌ به‌هزیت یان ژیرین بکه‌وت. له‌ راستیشدا نه‌هیزی و ژیرین نه‌که‌وت.

که‌واته پنیوسته موسلمانان بینه رینکخه‌ری هاسه‌نگی له جیهاندا، هه‌میشه و هه‌رده‌م ناماده و له‌سه‌رین بن، هه‌رکاتیکیش پنیوستی کرد ده‌سته‌جی له به‌ری جهنگدا ناماده‌بن. هه‌ر ره‌فتارنکی پینچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ش گونا‌هه، ده‌بیت ته‌وبه و داوای لیخوشبوونی له‌سه‌ر بکرت.. بفرمورن تیوه و نه‌م نمونه‌یه له چاخ‌ی به‌خته‌وه‌ریسه‌وه:

﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ
عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

(التوبة: ١١٨)

"هه‌روه‌ها ته‌وبه‌ی نه‌و سن که‌سه‌شی وه‌رگرت که (له‌ غه‌زای ته‌بوک) دوا‌خران، دوا‌ی نه‌وه‌ی که زه‌وی چه‌نده فراوانه لیبان ته‌نگبووه‌وه. خۆبشیا‌ن له خۆبیا‌ن بیزاربوون، دلنیا‌ش بوون که هه‌یچ په‌نایه‌ک نبیه (له‌ خه‌شم و تووره‌یی خوا بیان پارزیت) جگه له‌وه‌ی خۆبیا‌ن بده‌نه په‌نای نه‌و زاته. پاشان ته‌وبه‌ی لیوه‌رگرتن، تا ته‌وبه بکه‌ن. به‌راستی هه‌ر خوا ته‌وبه وه‌رگر و میه‌ره‌بانه."

۳. هستی گوئی پاره‌لی و پابه‌ندی

گوئی پاره‌لی زور گرنگه، له‌ویش گرنگتر چه‌سپاندنی نهم هسته‌یه له‌ناو کۆمه‌لگه‌یه‌کی ده‌شته‌کیدا. به‌لی، له‌و کۆمه‌لگه‌ نه‌فامه‌دا هیچ کس گوئی له‌ کس نه‌ده‌گرت و کس کس قیبول نه‌بوو. به‌لام له‌و سه‌روه‌ه پله‌ به‌ پله‌ به‌جۆرنک له‌سه‌ر گوئی پاره‌لی رای هینان، گه‌یشته‌ ناستیک کاتیک لاوئیکی ته‌من هه‌ژده‌ سال نه‌ونه‌مام کرا به‌ سه‌رکرده‌ی له‌شکرتک که کسه‌نی وه‌ک جه‌زرتی نه‌بوه‌کر و عومه‌ر و عه‌لی و گه‌وره‌ هاوه‌لانی تری تیدا بوو، جگه‌ نه‌ یه‌ک دوو ده‌نگی نارازی کس ده‌نگی نه‌کرد...!

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِذَا لَقِيْتُمْ فِتْنَةً فَاٰمِنُوْا وَاذْكُرُوْا اللّٰهَ
كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٤٥﴾ وَاٰمِنُوْا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُٗ وَلَا تَسْرَعُوْا
فَنَفْسَلُوْا وَاَنْتُمْ رِيْحًا وَاَصِيْرُوْا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٤٦﴾

(الأنفال: ٤٥-٤٦)

"نه‌ی له‌و کسه‌نه‌ی باوه‌رتان هیناوه: کاتیک ده‌که‌نه‌ ده‌سته‌یه‌ک و رووبه‌رووتان ده‌بنه‌وه، نه‌وه ده‌بیت خۆراگر بن و سه‌نگه‌ر چۆل نه‌که‌ن و زور یادی خوا بکه‌ن و لیبی بیارینه‌وه، بوئه‌وه‌ی سه‌رفراز و سه‌رکه‌وتوو بن. گوئی پاره‌لی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌شی بکه‌ن له‌ هه‌موو کردار و کوفتاریکدا و ناشووب و نازاوه مه‌کیرن و مه‌چن به‌کۆ به‌کدا، خۆ نه‌که‌ر بچن به‌کۆ به‌کدا و به‌کتر بشکینن، نه‌وه شکست و لاوازی رووتان تن ده‌کات و شکۆداری و ده‌سه‌لاتان له‌به‌ین ده‌چیت. ده‌بیت خۆگر و نه‌فه‌س دریز بن (هه‌م له‌ مه‌یدانی جه‌نگدا، هه‌م له‌ناو به‌کتردا). چونکه‌ به‌راستی خوا یار و یاهه‌ری خۆگر و نارامکرانه."

١. صحیح البخاری، الأحکام ٣٣، صحیح مسلم، فضائل الصحابة ٦٣-٦٤؛ ابن هشام، السيرة النبوية ١٢٧/٦.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾

(النساء: ۵۹)

"نهی نهوانه‌ی باوه‌رتان هیناوه، فرمانبهردار و گوپرایه‌لیی خوا و پیغه‌مبهر و فرمانبره‌واکان بکه‌ن که له خودی خوتانن (له بیروباوهر و پایه‌ندیدا)."

له‌پاستیدا چه‌مکی گوپرایه‌لیی له‌ناو هاوه‌لاندنا هینده ره‌گی دا‌کوتابوو، نه‌وه‌تا چه‌زهره‌تی نه‌بویه‌کر ویزای نه‌وه‌ی که خه‌لیفه‌ی موسلمانان بوو، که‌چی داوای له‌سه‌رکرده‌ی لاو "نوسامه" ده‌کرد ری‌نگه بدات به‌چه‌زهره‌تی عومه‌ر تا‌کو له‌گه‌لیدا بمینیتته‌وه و بییته وه‌زیری.^۱

ناخر بۆ ده‌بیته خه‌لیفه داوای مؤلته بکات؟ بۆچی؟ چونکه پیغه‌مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کردبووی به‌سه‌رکرده.. پی‌نیست بوو به‌دل و به‌گیان به‌گورتی بکه‌ن. پیغه‌مبهر (صَلَّواتُ اللهِ وَسَلَّامُهُ عَلَيْهِ) تا نه‌وکاته‌ی کۆچی دوایی کرد به‌رده‌وام پینداگری له‌سه‌ر بایه‌خی گوپرایه‌لیی ده‌کرده‌وه، چونکه دلنیا‌بوو که گوپرایه‌لیی نه‌کردن دهرگای پشوی و نا‌زاوه ده‌خاته سه‌رپشت. له‌مه‌شدا به‌جوړنک سه‌رکه‌وتوو بوو هیچ که‌سینکی تر پشکی وه‌های به‌رنه‌که‌وتوو. به‌پرا‌ده‌یک جارنکیان له‌سوپاکه‌ی عه‌بدو‌ل‌لای کورپ حوزا‌فهدا سه‌رکرده‌ی سوپا فرمانی کرد خویان فری بدنه‌ناو نا‌گره‌وه. هه‌ندیکیان ویستیان هه‌نگاو‌نکی له‌وجۆره بنین، له‌کاتینکدا نه‌وه جوړنک بوو له‌خۆکوشتن. بۆیه هه‌ندیکیان هاتنه‌ده‌نگ و وتیان:

"نیمه بۆ رزگار بوون له‌ناگر واته بۆ نه‌چونه نیو دۆزه‌خ باوه‌رمان به‌نیسلام هیناوه، با‌نعم بابته له‌پیغه‌مبهری خوا پیرسین بزانیان له‌حالیکی

۱. النظری. تاریخ الأمم و الملوك ۲/۲۴۶.

وهاشدا هر پښوېسته گوږپرايه لى بين؟ نير که دواتر پرسيار له نازيزمان ده کڼ، پټيان ده فەرموونټ ”نه گەر بچوونايه ته ناويه وه، ئيدى ئينى نه ده هاتنه دهره وه، گوږپرايه لى ته نها له چاکه دايه.“

به لى، تا نه و ناسته قوول بوو بونه وه له هه ستي گوږپرايه ليدا. تيفى شمشير ده درا به سەرياندا که چي که س بيري له پاشه کشي نه ده کرده وه، چونکه هيشتا فەرمانى کشانه وه له سەر کرده که يانه وه دهر نه چووبوو. خو نه گەر پينچه وانە که ي له نارادا بووايه و هر جەنگاوه ره و به نارەزوى خوى مامەلە ي بکردايه، نه ودم هيج شونە وارنک بو يه کيتي و هه ماههنگي نه ده مايه وه و، هه موو شتيک ناوه زوو دهبووه. له و باره يه وه قورناني پيرو ز ده فەرموونټ:

﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَلَا تَنَزَعُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ

وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (الأنفال: ٤٦)

"گوږپرايه لى خوا و پينچه مبه ره که ي بکڼ له هه موو کردار و گوفتار يکدا و ناشووب و نازاوه مه گيرن و مه چن به گز يه کدا، خو نه گەر بچن به گز يه کدا و يه کتر بشکينن، نه وه شکست و لاوازي رووتان تن دهکات و شکوډاري و دهسه لاتنان له بهين دهچيت. دهبيت خوگر و پشووريز بن (هه م له مهيدانى جهنگدا، هه م له ناو يه کتردا). چونکه به راستى خوا يار و ياره ي خوگر و نارامگرانه."

۴. پىغەمبەرى سەرباز و ستراتېژى ھەممەلایەن

پىغەمبەرى خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَتَسْلَامٍ) ۋەك سەربازنىكى يېتتە ھەمىشە پلان و تكتىكى جۇراوجۇرى پىادەكردوۋە. نەگەر جارنىك نەخشە و شىۋازنىكى بەكار بەيتىيە، بۇ جارنىكى تر ھەمان نەو شىۋازەي بەكار نەدەھىتايەۋە. لەبەرنەۋە جىي سەرسوۋرمان نىيە كە نەيارەكانى بەردەوام توۋشى سەرسامى و ھەپەسان دەبوون. شىۋازى پارتىزانى و پەلامارى لەناكاو - كە لە نىستادا زۆر بەكار دىت، بەلام لەوكاتەدا نەدەزاترا- كە برىتییە لە ھىرشكردن و پاشان كشانەۋە، نەوجا دىسانەۋە ھەلمەتەردنەۋە لە بەرەيەكى ترەۋە كە دوژمن خەيالى بەلايدا نەچۋە، پشئوى خستبوۋە نىۋ رىزەكانى قورەيشەۋە و گىريان خواردبوۋ بەدەستىەۋە.

نە جەنگى بەدرد! نا بەو شىۋازە بەرەنگارى دوژمنانى بوۋە. راستەر بلىم، بىتەرستان ھەر لە سەرەتاۋە توۋشى پەشۇكان ھاتن، چونكە نەياندەزىانى چىيان لى قەۋماۋە! بۇيە ھەر لە يەكەمىن نەغەتەۋە شلەژان و لەرزەيان پىكەوت. نەمە سەربارى نەۋەي چەندىن نامادەكارىي سەربازىيان بۇ نەو جەنگە سازكردبوۋ، ھەر لە جەنگاۋەرەۋە بىگرە تا دەگاتە نەسپ و كەرەستەي جەنگى. لەبەرا مەبرىشدا نەۋەندەي نىمە بزىنن مۇسلمانەكان لە دوۋ يان سى نەسپ زىاتريان پى نەبوۋە. چەكى ھەر مۇسلمانىكىش جگە لە نىزەيەك و ھەندىك تىر ھىچى تر نەبوۋە. چونكە نەۋان بەنيازنىكى ترەۋە ھاتبوون بۇ بەدر. بەلام ھەر كە دوژمنان خۇيان لەبەردەم نەخشەيەكدا دىتەۋە كە تا نەو رۇژە لەسەرى رانەھاتبوون، يەكسەر شلەژان و شىپرزىي بەرۇكى گرتن. نىدى لە بازەنى تەقدىرى خاويدا ھۇكارەكان نىشتەنە سەريان و لە تۆلى ھاۋەلدانانىيان بۇ خوا، زللى بەئازارىيان تى سەرواندن.

داهینتینکی دیکه‌ی جه‌نگیش، نه‌جامدانی نوژی به‌کۆمه‌ل بوو له مه‌یدانی به‌ره‌نگاریدا. نه‌وه‌ش بو‌خۆی ناماژیه‌ بو به‌که‌مزانی هیزی دۆزمن و، به‌رزکردنه‌وه‌ی گیانی متمانه و وره‌ لای باوه‌رداران. خۆ ده‌کرا به‌ره‌ی به‌راسبه‌ر نه‌مه‌ به‌ ده‌رفه‌ت بزانی و بیقۆزنه‌وه‌. به‌لام دۆخه‌که‌ هه‌رگیز به‌وجۆره نه‌بوو که نه‌وان چاوه‌رپیان ده‌کرد، چونکه‌ خۆی گه‌وره‌ به‌م جۆره‌ی خواره‌وه نوژی ناو به‌ره‌ی جه‌نگی فیری خۆشه‌ویسته‌که‌ی کردبوو:

﴿ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ
وَأْيَاخُذُوا أَسْلِحَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ
أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَعْلَمُونَ عَنِ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَجَدَةً
وَلَا جِحَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا
أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنْ أَلَّفَ الْكُفْرِينَ عَذَابًا مِهينًا ﴾

(النساء: ۱۰۲)

"كاتیکیش تۆ (ئه‌ی پیغه‌مه‌ر) له‌ناو هاوه‌لانا ده‌بیت و پێشنوژی‌پیان بو ده‌که‌یت (له‌کاتی جه‌نگدا)، نه‌وه‌ با ده‌سته‌یه‌کان له‌گه‌ل تۆدا بوه‌ستن بو نوژی و چه‌که‌کانیان پێ بیت. جا کاتیک ئه‌م ده‌سته‌یه‌ی که نوژی ده‌کات چۆنه‌ سووژده، با نه‌وانی تر له‌ پێشانه‌وه‌ بن. (ئینجا که لیبوونه‌وه‌ له‌و رکا‌ته) نه‌و ده‌سته‌یه‌ی تر که پاسه‌وانیان ده‌کرد و نوژی‌یان نه‌کردوو، با پێن له‌گه‌ل تۆدا نوژی‌که‌یان بکه‌ن. با هۆشیار و چه‌کداریش بن. چونکه‌ بیاوه‌ران ناوانه‌خوازن ئیوه‌ بیناکان له‌ چه‌ک و که‌لوپه‌لنان، تا هه‌رش بکه‌نه‌ سه‌رتان و ته‌فروتوناتان بکه‌ن. به‌لام بۆتان هه‌یه‌ چه‌که‌کانتان دابنێن نه‌گه‌ر ناره‌حه‌ت بوون به‌هۆی بارانه‌وه‌، یان هه‌ندیکتان نه‌خۆشکه‌وتن، هه‌میشه‌ وریابن، به‌راستی خۆا سزای ریسواکه‌ر و شه‌رمه‌زاری بو‌ خوانه‌ناسان نامه‌ده‌کردوو."

دوژمن هم له دووره و چاودیزی موسلمانان دکات، شتیکی سیر دهینیت. دهینیت موسلمانان نوټر دهکن، کهچی له گهل نهوشدا شمشر و قهلقان و ږمهکانیان هر پییه. نهوجا کاتیک دهیانهوت هیرش بکن، دهمودهست کومه لیکي تریان بهرچاو دهکوت؛ دهینن هندیکیان له ریزی نوټروه دهگوازنهوه بو ریزی پاسهوانی و، له ریزی پاسهوانیشهوه بو ریزی نوټر.^۱

کواته پیغه مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به فرمانی پهروه دگاری تهنانت له نوټریشدا پلانی بو جهنگ و بهرگری کیشاوه.

أ. پهنهانی له جموجلدا

هیتلر کاتیک باس له ژیانی سربازیی خوی دکات، دهلیت ”من نهینیی درت پی نهکرانم دوژیوتهوه.“ کهچی نیمه دهزاین بنهمای ”شاراوهی“ له لایه ن پیغه مبهری خواوه (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به مروقاییه تی ناسینراوه. له توانای کسدا نهبووه پی به پلان و نهخشهکانی بهرنت، چ له کاتی هیرش یان بهرگریدا. ږیرهوی رویشتنی خوی ناشکرا نهدهکرد تاکو ماویهکی زوری له ږینگه که نهبرپایه.^۲ کاتیک پرووی کرده مهککه، هیچ کام له موسلمانان یان بتهرستان بهروونی نهیاندوزانی نامانج و نیازی چییه تا نهوکاتهی که مینکی مابوو بگاته ناو شار. کاتیکیش له ده هزار جینگهوه ده هزار مهشخل داگیرسا، ترس و سام نیشه گیانی قورهیش. به لام تازه کار له کار ترازابوو. چونکه لهشکری نیسلام هینده لیان نریک بوو بووهوه، دهرفتهی نهوهیان نهبوو خویان کوبکه نهوه و دهست هه لیینهوه.^۳

۱. صحیح البخاری، صلاة الخوف ۱-۳؛ صحیح مسلم، صلاة المسافرين ۳۰۵-۳۱۲.

۲. صحیح البخاری، الجهاد ۱۰۳.

۳. صحیح البخاری، المغازی ۴۸؛ ابن سعد، الطبقات الکبری ۱۳۵/۲.

ب. تۆرى ھەوالگری

لەلایەکی ترەو، پیغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تۆرپنکی ھەوالگری وای دامەزراندبوو کە پینشتر کەس شتی وەهای نەبیستبوو. ھەوال و زانیاریەکان لەکاتی خۆیدا دەگەیشتە ناوەند و، لەوی دەخرانە بەر باس و لیکۆلێنەو. مێژوو حالەتینکی وای تۆمار نەکردوو کە زانیاریەکانی پیغەمبەر کەوتبە دەست دوژمنانی. جارنکیان "حاتەبی کورپی نەبو بەلتەعە" ھەلەیهکی لەو شیوہی نەنجامدا. ئەوہبوو بە ژنیکدا ھەوالی نارد بۆ مەککە تاکو ھەوالی ھاتنی پیغەمبەریان پین رابگەینیت. بەلام تەترەکە لە رینگەدا گیرا. ئەوہی جینی سەرنجە کەس سەرکۆنە ی حاتەبی نەکرد.. مادەم بابەتە کە چارەسەر کرابوو نیدی پتووستی بە سەرکۆنە نەدەکرد. دواجار حاتەبیش دانی بە ھەلە ی خۆیدا نا. راستە ئەو یە کینک بوو لە بەشداربووانی بەدر، بەلام ھەلە ی ھەبوو. دواجار ئەو زاتە ی ھیچ ھەلە یەکی نەبوو (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) چاویوشی لیکرد.

بەلی، پیغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) تۆرپنکی ھەوالگری وەهای پینکھینابوو لە توانای کەسدا نەبوو دزە بکاتە ناویەو و زەفەری پین بەریت. پلە ی شاراوہی و رازبازرتزی لای پیغەمبەر لەو ناستەدا بوو. ئەو زاتە ی ھەموو شتیکی فیزکردوو، چوار دە سەدە لەوہو بەر ھەموو ئەو شتانەشی فیزی بەندە خۆشەویستە کە ی کردوو کە لەم مەیدانەدا دەوترین.

دەیتوانی ھەوال بگەینتە جینگە ی وەھا کە وشتر بە دوو شوو و رۆژ ئەوجا دەیتوانی بیگاتی. کەچی ئەو بە کەمتر لەو ماویە ھەوال و زانیاریەکانی دەگواستەو. تەماشاکەن، ئەو دەمە ی سەرور لە مەدینە بوو. سوپاکە ی لە

۱. صحیح البخاری، المغازی، ۴۶؛ صحیح مسلم، فضائل الصحابة، ۱۶۱.

سنوره‌کانی شام ده‌جەنگا. برینی نو دوریەش پینوستی بە دە رۆژ گەشتی بەردەوام هەبوو. کەچی پەيامبەرەکانی نو ماوەیان تەنیا بە هەشت رۆژ دەپری.

نەوێش بەلگەیه لەسەر ناوازیی و تۆکمەیی نو تۆرە هەوالگەرییە دروستی کردبوو. بۆ نا، لەکاتی‌کدا پەرەردگار رینمونی دەکرد، نەوێش بەردەوام نوو رینگایانە دەگرتەبەر کە فێرکارە نەزەلییەکە ی نیشانی داو. نێردراوی یەکم رۆژینکی تەواو بە نەسپەکە ی دەپۆیشت، پاش نەوێ ماوەی رۆژینکی تەواوی دەپری، نە نەسپەکە ی دادەبەزی و هەوالەکە ی دەسپارد بە نێردراوی دووم و خۆی پشویی دەدا. دوویش بە نەسپی خۆیەو بەپەلە رۆژینکی رەبەقی دەپری و نامەکە ی دەگەیاندا: نێردراوی سینەم. نیتەر بەو جۆرە تاکو هەوالەکە دەگەیشتە شوننی مەبەست، بەمشێوەیە هەوال و زانیارییەکان نەپتی نێردراوی چوست و نەسپی باش نامادەکراووەو لە کورتترین کاتدا دەگوێزانەو. نەگینا چۆن پتی تێدەچوو نە مەکە دابنیشیت و هەوالی فیزانت پتی بگات؟

نو خاوەن فەتانە مەزنی اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ، لە چوارچێوەی هەلومەرجەکانی نوو رۆژگارەدا، بە هەر هەوالینکی بۆن و بەرامە ی دلنایی و ناسوودەیی پەخش دەکرد و رۆژانینکی رەنگینی وێنا دەکرد. هەموو ئەمانەش بەلگە ی گۆیان لەسەر پێغەمبەرئەتییەکە ی.

لەگەل هەموو ئەمانەشدا، هەرکات بارودۆخ داخاوی ناشتی و تەبایی بووایە، وەک سەربازینکی بلیمەت یەکسەر رووی دەکرده ناشتەوایی. هەر سەبارەت بەم لایەنە پێم باشە نەم چەند دێرەش زیاد بکەم:

قورئانی پیرۆز پیتی دەفەرموونت:

﴿ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

(الأنفال: ٦١)

"جا نه‌گەر (دوژمنان) به‌لای ناشتیدا دایانشکاند و هه‌زیان پیکرد. ئەوا تۆش ئاماده‌یی خۆت دهر‌بهره و پشت به‌ خوا به‌سته. چونکه به‌راستی ئەو زانه بیسه‌ر و زانایه."

به‌ واتایه‌کی دیکه؛ واته‌ ده‌ست به‌ هۆکاره‌کانه‌وه بگه‌ر و ره‌چاویان بکه، له‌ گه‌ل نه‌وه‌شدا پشت به‌ستن به‌ خوا فه‌رامۆش مه‌که. چونکه پشت به‌ستن به‌بی ده‌ستگرتن به‌ هۆکاره‌کانه‌وه، هه‌م‌ای ته‌مه‌لی و تینه‌گه‌یشتن و هه‌ست نه‌کردنه. به‌لام پشت به‌ستن پاش ره‌چاوکردنی هۆکاره‌کان. ناویشانی ملکه‌چی و ته‌سه‌لمبوونه و، هاوکات گوزارشتیشه له‌ ناسین و په‌یره‌وکردنی یاسا و بنه‌ماکانی شه‌ریعه‌تی فیتری و نایه‌ته ته‌کوینییه‌کان.

ج. قو‌ناغبه‌ندی له‌ بانگه‌وازدا

له‌ قو‌ناغینکی دیاریکراوی بانگه‌وازدا فه‌رمانی خواوه‌ند به‌مجۆره بوو:

﴿ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

(النحل: ١٢٥)

"ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر، ئە‌ی نیماندار! بانگه‌واز بکه‌ بۆ لای به‌رنامه و ره‌بازی په‌روه‌ردگارت به‌ حیکمه‌ت و دانایی و نامۆزگاری جوان و به‌جی و گه‌توگۆ و موجداده‌له به‌ جوانترین شیوه. چونکه به‌راستی په‌روه‌ردگارت هه‌رخۆی زانایه که‌ کن گومرایه. هه‌روه‌ها هه‌رخۆبیشی زانایه به‌ هه‌یدایه‌توه‌رگران."

خا زور چاك ده زانیت كی سەرلێشیناوه و كینیش رینگهی راستی گرتووه. تۆ
 ته نیا نهركی خۆت به جی بهینه و كارت به سەر شتی ترهوه نه بیت! نهم نایه ته له
 روویه كه وه بانگیشتی نهویش و تینكرای هاوه لانیشی ده كرد تاكو سەرگه رمی
 به دهسته پێنانی باوه رێكی تۆكمه و دامه زراو بن. به دوایدا قوناغێكی ترهات و
 فهرمانی دا به پێغه مبهه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له كاتی پێوستدا به زمانیکي توندتر
 جاری بانگه وازه كهی بدات و هۆزه كهی بیدار بكاتهوه:

﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾ (الشعراء: ۲۱۴)

"سهرهتا خزمه هه ره نزيكهكانت ناكادار بکه ره وه!"

﴿ فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴾ (الحجر: ۹۴)

"ئیتەر هه ره فهرمانیکت پیدراوه نهنجامی بده و گوێ مه ده به بوختان و پهفتاری
 هاوه لگه ران."

5. چەند بېرگەيەك لە ژيانى ئەو

ھاوكلات لە گەل بانگەوازی ئاشكراى ئىسلامدا، فشارەكان زياديان كرد و، ھەندىك ھاوئلى وەك سومەييە و ياسر و كەسانى تر شەھيدكران.

ھەندىكيان بە نازاردان و برسېكردن، يان بە چەقاندنى خەنجەر و نيزە بە سنگياندا شەھيد دەبوون.. تنجا كۆچ دەستى پىنكرد. كۆچ بۆ حەبەشە و ديسان گەرانهو. پاشان كۆچ بۆ مەدينە.. بەرلەووش وەفاتى داىكى ئيمانداران، خاتوو خەديجە و، نەبوتائىبى مامى، واتە سالى دلئەنگى. دەرەنجامى ھەموو نەمانەش، پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە رۆانگەى ھۆكارە رۆالەتییەكانەو بەتەنيا و بىيارترەر ماىو. لەراستىدا خواى بالادەست ھەموو ئەو نامراز و ھۆكارە رۆالەتییانەى ئىنگرتەو دە ئەو لە رۆوكەشدا پىشتى پىنەستبوون. بۆ ئەوئى تەنھا و تەنھا رۆو لە كردگار بكات. كە رەخسىنەرى گشت ھۆكارەكانە. چونكە يەكئىك لە دەستورەكانى فىترەت ئەوئى كە: رۆوكردنە خواى بەدپەننەرى ھۆكارەكان ئە دىناى دۆستانى خوادا ئەوكاتە دپتەدى كە تەواوى ھۆكارەكان ھەرەس بەننن. كەواتە پۆستە تىشكى ھەموو ھۆكارەكان خامۆش بىن تاكو لەپال مەيلە فىترىيەكەدا، بەندە بە ناچارى و دەستەوسانىش رۆو وەرپچەرخىنپتە پەرزەدگار و پەى بە نەپتییەكانى نوورى تەوھىد ببات و ئە ویزدانىدا رازى نەحەدییەت نمايان بپتت. رپك وەك ئەوئى بەسەر حەزرەتى يونسدا ھات.. تاكو لەدواىدا بىگەيەنپتە لىئارى سەلامەتى و درەختى كۆلەكەى بۆ پرۆنپتت و ئەو نوورە مەزنى خۆى نیشان بەدات كە دەبوو بپپنپت.

بەئى، بە مردنى نەبوتالىب پىشتىوان و كۆمەككى لئسەنرايەو، بە كۆچى حەزرەتى خەديجەيش دالەدە و كۆلەكەيەكى تر. جا بۆئەوئى وانەيەكى بەپتت بە

هه موو نه وه کانی داهاتوو بلیتته وه. هه ره سی به هه موو هو کاره ماددییه رواله تییه کان هیتا و پرووی کرده خوی سازتنه ری هو کاره کان، هه روک پنی بلیت "تو که سینکیت ده ستیشانکراوی نه وهی ته نها بلیت "الله"، نهی ناینیت که پنش له دایکبوونت باوکت م برده وه. پاش له دایکبوونیش دایکت و پاش نه ویش باپیرهت؟ به لی، نه وانهی که تو یان ده پاراست یه ک له دوای یه ک هه موویانم لیسه ندیتته وه، تا کو جگه له من خبیالت به لای که سی تر دا نه ترازیت. له بهر نه وه له هه مووکاتینکدا به دوای مندا بگه ری، ته نها روو له من بکه و هه وول بده له پشت هه ر ده رگایه که وه که له م گه روو نه دا ته قه ی لیته دیت، ته نیا دنگی من بیستیت."

پاراسته نه و ری بازهی خوا نا چاری کرد بوو بیگرتته بهر، ری بازنیکی سهخت و گرفتوای بوو، به لام کو لیک نه بوو چه زره تی محهمه مده موسته فا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه توانیت شانی بداته بهر. چونکه نه سایه ی هیز و ده سه لاتی خواوه که سینکی زور به هیز بوو، مرو قینکی نه بهزی ناوزه ی نه وتو بوو به هه ر دوو بالی هه زاری و کو له واری به ره و پهروه ر دگاری ده فری.

گه شته که ی تانیفیش یه کینکی تره له وه به سه ره اتانه ی که بیوه فایی هو کاره رواله تییه کان ده رده خات.^۱ نه و (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامًا) به و نومیده وه چوو بو تانیف که په یامه که ی پینشکهش به دلانینکی پاکیزه بکات، که چی به حالیکه وه گه راپیه وه که خوین له سه رتا پای جهسته ی پیروزی ده چورا.. پاشان دیداری یه که مین شهش کهس - له ریوایه تینکدا هه وت- له عه قه به.. نه و شهش کهسه، نه سه ده ی کو ری زورپاره و هاوه له کانی بوون. دهستی پیغه مبه ری خویان گووشی و گه رانه وه بو "یه شریب". سالی دو اتیش به دوا زده که سه وه و، سالیک دوای نه ویش به هه فتا و دوو که سه وه که دوو انیان نافرهت بوون، هاتنه وه

۱. ابن کثیر، البداية و النهاية ۱۳۶/۳.

خدمت سهرورمان.^۱ نهو دوو نافرته مهزندهش؛ نوسه‌یهی مازنی (نهو نافرته بیهاوتایه‌ی که میژوی نیسلام هه‌میشه به شانازییه‌وه یادی ده‌کاته‌وه و نازناوه‌که‌ی نوم عه‌مصاریه‌ه)، نه‌وه‌ی تریشیان نه‌سمای کچی عه‌مر بوو.^۲

نهو دوو نافرته مهزنده لهو پرژه به‌دواوه چ له گه‌شت بیت یان له‌ناو شار، له سهرورمان (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) جیا نه‌بوونه‌وه. نوم عه‌مصاره یه‌کینک بوو له به‌شداربووانی جه‌نگی پاشگه‌زبووه‌کان، به دیاریکراوی جه‌نگی یه‌مامه. ته‌نانه‌ت نهو ده‌مه‌ی حه‌بیبی کورپی شه‌هیدبوو، نهو هیشتا هه‌ر شمشیری به‌ده‌سته‌وه بوو و، به‌وتنه‌ی نهو تابلوی پالّه‌وانتییه‌ی له نوحوددا نواندی، له‌سه‌ر راپه‌راندنی نه‌رکی خوی به‌رده‌وام بوو.^۳ نیدی سرداری بوونه‌وه‌ران له‌لایهن نه‌م ده‌سته پینشه‌نگه‌وه بانگه‌ه‌شتکرا بۆ مه‌دینه...

تا نهو ساته نه به‌زوبان، وه‌نه‌به‌ کردار نازاری که‌سی نه‌داوه. بگره‌نه‌گره چه‌قوی بدایه به‌ده‌ست که‌سینکه‌وه، ده‌مه‌ تیژه‌که‌ی روو ده‌کرده‌ خوی و به‌ ده‌سه‌که‌ی دید؛ به‌ به‌رامبه‌ره‌که‌ی، نه‌بادا بسله‌میته‌وه. به‌لی، له‌مامه‌له و په‌فتاریدا تا نهو ناسته‌ورد و ناسک بوو. تا نهو پرژه‌ش له‌ژیانیدا که‌سی نه‌ره‌نجانده‌بوو. که‌چی له‌ولاده شه‌مشه‌مه‌کوژده‌تاریکزه‌ده‌کان له‌به‌رامبه‌ر بلأو‌کردنه‌وه‌ی حه‌ق و حه‌قیقه‌ت و شه‌کانه‌وه‌ی به‌یдахی قورنان له‌سه‌رانسه‌ری زه‌ویدا، سه‌غله‌ت ده‌بوون و کو‌سپ و له‌مه‌ریان دروست ده‌کرد. به‌دلنیا‌یه‌وه نهو "خاودن شمشیر"ش شمشیری له‌روودا هه‌لده‌کیشان و پینی ده‌وتن "نه‌ی شه‌مشه‌مه‌کوژده‌کان! چیدی ناتوانن به‌ر به‌رووناکی بگرن، ژیانیکی تاریک

۱. ابن کثیر، السیرة النبویة ۲/۲۷۶-۲۹۲.

۲. ابن کثیر، السیرة النبویة ۲/۲۹۰.

۳. ابن حجر، الإصابة ۸/ ۲۶۵-۲۶۶؛ ابن عبدالبر، الإستیعاب ۴/ ۱۹۴۸-۱۹۴۹.

به‌شانه. که‌واته له‌به‌رچاو ون بین و له‌به‌ردهم سوارچاکان و سوپای پرووناکیدا مه‌وه‌ستن.“ هەر به‌راستیش وتی...

پیشه‌وا له‌ناو شو‌تنکه‌وتوانیدا بوو و له جه‌نگیشدا وه‌ک فه‌رمانده له‌پیشه‌ان‌وه ده‌وه‌ستا. سه‌ره‌تا له کیشه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌وه ده‌ستی پینکرد. هه‌ستا برابیه‌تی خسته نیوان هاوه‌لانییه‌وه، پاشان نه‌هلی کیتابی به‌رهو خۆی کیتشکرد. ناشته‌وایی له‌گه‌ل سازکردن و، به‌نامه‌ده‌کردنی ده‌ستوریش متمانه و دل‌نیایی به‌هه‌موو لایه‌ک به‌خشی.

پاشان پرووی کرده مه‌یدانی سه‌ربازی. له سه‌ره‌تا‌دا چهند یه‌که‌یه‌کی سه‌ربازی بچووکی پینکھیتنا. نه‌وجا که‌وته بل‌اوه‌پینکردنیان به‌ناوچه‌کانی ده‌ورو به‌ردا. یه‌که‌کان که به‌شپوهیه‌کی گشتی ژماره‌یان له ده‌کس که‌متر ده‌بوو، نه‌رکیان کۆکردنه‌وی هه‌وأل و زانیاری و گه‌یاندنی بوو به‌ناوه‌ند، واته مه‌دینه.

چهند یه‌که‌یه‌کی تریش هه‌بوون که له‌پرووی ژماره‌وه له‌وانه‌ی سه‌ره‌وه زۆرت‌ر بوون. مه‌شق‌پینکراو و چه‌کدار بوون. هه‌میشه له‌حاله‌تی نامه‌ده‌باشیدا بوون. به‌زمانی نه‌م‌رۆ “تیمی تاییه‌ت” بوون. نه‌م تیمانه جارچار به‌نه‌رکی کۆکردنه‌وی زانیاری هه‌والگ‌ریش هه‌ل‌ده‌ستان. به‌لام نه‌گه‌ر پینوستی بک‌ردایه زۆرچاک مافی به‌ره‌نگاربوونه‌ویان ده‌دا. خودی پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چوار جار سه‌رکردایه‌تی نه‌م تیمانه ی کردووه. جاری وا ده‌بوو ژماره‌ی نه‌و یه‌کانه ده‌گه‌یشته دووسه‌د چه‌کدار. زۆرت‌ر نه‌رکیان نه‌وه‌بوو دوژمن بترسین و سام و له‌رزه‌بخه‌نه دل‌یانه‌وه.

۶. نامانجی یه که سهربازییه کان

باوه‌پداران نامادهیی تهاویان تیدا بوو بۆ ههموو چهشنه تینکۆشان و رووبه‌رووبونه‌وهیه‌ک. موشریکه‌کانیش له‌لایهن خۆیانه‌وه به ههموو هیز و توانایانه‌وه موسلمانانیا ناپجاری رووبه‌رووبونه‌وهیه‌کی له‌وجۆره ده‌کرد. بهر له سیازده سال وه‌حی ده‌ستی به دابه‌زین کردبوو و پنی نابوهه سالی چوارده‌یه‌مینیه‌وه. نه‌وانه‌ش که رۆشنایی نیمان ته‌نگی پنی هه‌لچنیسبون، تینه‌کۆشان بۆ کوزاندنه‌وه‌ی و له ههموو جینگه‌یه‌کدا به‌ره‌له‌ستی بانگه‌وازی قورنانبان ده‌کرد. له ههر سات و شوتنیکدا باوه‌پدارنکیان ده‌ست بکه‌وتایه، بینه‌وودلی ده‌یانکوشت.

نیمه نه‌مرو که یادی سه‌مکارییه‌کانی بولگار و روس و هینه‌دۆسه‌کان ده‌که‌ینه‌وه، هه‌ست ده‌که‌ین به‌لای که‌مه‌وه که‌سانیک هه‌ن نه‌و کاره نامرۆقانانه شه‌رمه‌زار بکه‌ن. به‌لام له‌و سه‌رده‌مه‌دا که‌سینک نه‌بوو نه‌و سه‌مه‌انه شه‌رمه‌زار بکات که دووچاری موسلمانان ده‌بووه‌وه، یان ههر هیچ نه‌ییت نه‌سه‌ریان بیته ده‌نگ. قورپیش ههرچییه‌کی بکردایه به‌لای خه‌لکه‌وه په‌سه‌ند بوو. ناخر دواجار نه‌وان گه‌وره و سه‌رده‌زی مه‌که‌که بوون و چیبیان بوسته‌تایه ده‌یانکرد. نه‌رکی رووخاندنی نه‌و رژیمه زۆرداره‌ش دیسانه‌وه ده‌که‌وته‌وه نه‌ستۆی سه‌روه‌ره‌مان (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). بۆیه چه‌ندین یه‌که‌ی سهربازی رینکخست و به ههموو لایه‌کدا ره‌وانه‌ی کردن. له‌و رییه‌شه‌وه ده‌بوسته چه‌ند نامانجینک بینه‌کیت، له‌وانه:

أ. دهرخستنی کیانی ئیسلامی

یه کینک له نامانجه کان نهوه بوو هه موو لایهک ههست به بوونی قهواره ی
موسلمانان بکه ن و نهوه به لمینن که قورده شییه کان به وه درنانی باوه دراران
له زندی خو یان، نهیتوانیوه نووری ئیسلام خاموش بکات.

﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

(الصف: ٨)

"نهوانه ده یانه ویت به فووی دهم نووری خوا خاموش بکه ن! (خه یالیان خاوه) خوا
نووری خوی، نایینی خوی تهواو دهکات و دهیجه سپینیت، هه رچه نده بیبروایان پیی
سه غلهت بن و پیشیان ناخوش بیت."

کهواته پیغه مبهری خوا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) دهیویست بو یان به لمینیت که
چیدی تاریکستانی نه فامی، لهو بیبانه چۆن و ترسناکه! ناتوانیت ریبازی
خوا له ناو بیات.

ب. هیز له هه قدایه

یه کینکی دیکه له نامانجه کان چه سپاندنی نهو راستییه بوو که فه رمانر هوابی
و دهسلات تهنها بو قورده ییش و بته رستانی مهککه نییه.. به لکو نهوانهش که
نماینده ی حق و راستین، پشکی خو یان هه یه لهو خاوه ندارتییه.. رۆژنیکیش
دیت "هیز" به هه موو چه که کانیه وه مل که چ دهکات بو "حق" و ته سلیمی
ده بیت. ئیتر نهوکات له سه رزه ریدا قسه تهنها قسه ی حق ده بیت و، سه روه ری
یاساش بو هه موو لایهک دهرده که ویت.

ھەزرىت زۆرباش دەيزانى قورەيش لەسەر ھەق نىيە. بەلام لەبەرئەوھى
 خاوەن ھىز بوون، جازوبار و بەشئوھەكى كاتى بەسەر ھەقدا زال دەبوون.
 لەبەر نەم ھۆيە دەبوويە پىغەمبەر (عَلَيْهِ سَلَام) ھىزى ھەق و راستى
 بۆ ھەموو لايەك دەربخستايە. لەم سۆنگەيەو، پىكھىتئانى يەكەسەربازىيەكان
 پەيامىكى پروون و پەوان بوو بۆ سەرچەم خاوەن ھىز و دەسەلاتدارانى ناوچەكە.
 واتە بەكردەيى رايدەگەياندا كە كەسانى وەك نەبوسوفيان و نەبوجەھل و
 عوتبە و شەيبە و كورپى نەبوموعىت و وەلید و ... ھتد ھىچ ماڤىكىيان نىيە
 بەسەر مەرفۇايەتییەو. بگەرە بەپىنچەوانەو، ماڤى مەرفۇايەتییان زەوتكردووہ و
 قۇرخيان كەردووہ بۆ بەرژەوئەندى و پاوانخوازى خۇيان.

ج. زەمىنەسازى بۆ بانگەواز

مەبەستىكى دىكە لە رىكخستنى يەكەسەربازىيەكان لادانى ئەو كۆسپانە بوو
 كە دەھاتنە سەررپى بانگەواز. بەلنى، لە سايەى ئەو يەكە سەربازيانەدا كە لىرە و
 لەوى دەسورپانەو و بە ئەركى پاسەوانى ھەلدەستان، پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
 توانى جەلوى ياسا و ئاسايش بگىرتنە دەست و، ھەلگىرانى پەيامەكەى بە
 ھەموو لايەكدا بنىرتت و، گەرەنتى سورپانەويان بكات بەناو شار و لادىكاندا
 و ژىنگەيەكى ناراميان بۆ پرەخسىنتت.

بۆ نەم مەبەستە بەردەوام يەكەى دەنارد بۆ ناوچەكانى دەوربەرى مەدىنە.
 تەنھا لەدواى كۆچەو تەوھكو بەربابوونى جەنگى بەدر، ھەقئە جار يەكەى
 پەوانەى ناوچە سنورىيەكانى مەدىنە كەردووہ. تەنھا لە ماوہى ئەو چەند
 مانگەدا ھەقئە يەكەى سەربازى پەوانەى سنورىيەكانى مەككە كەردووہ و ترس

و بی‌میان خستوده‌ته دلی دوژمنه‌وه. واته سه‌ره‌تا له په‌لوپۆی خستن، نه‌وجا هه‌نگاو به هه‌نگاو به‌ره‌و به‌دری مه‌زن په‌لکیشی کردن.

د. چه‌سپاندنی ئاسایش

له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا بیابان ژینگه‌ی جه‌رده‌یی و تالانکاری بوو. کچی به‌هه‌یز بووایه حق لای نه‌و بوو. لاواز و ژێرده‌سته‌کان بی‌هه‌ش بوون له مافی ژبان. نه‌وه‌ی هه‌یزی به‌ده‌ست بووایه نه‌وانی تری ده‌هاری. له‌وه‌و بارودوخه‌دا پیغه‌مبه‌ری خوا *اعْلَمِ الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ* نه‌خشه‌سازی نه‌وه‌ی کرد یه‌که‌سه‌ریازیه‌کان به هه‌موو لایه‌کدا بلأوه پنی بکات، بیته‌وه‌ی ده‌ستی خراپه بو هیچ کهس درێژ بکه‌ن، یاخود زیان به سامان و شکۆیان بگه‌یه‌نن. به‌لنی، کهسانی چه‌کدار به به‌رده‌م مائی هاو‌لاتیاندا! گوزهریان ده‌کرد، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا کهس تووشی نازار و زیان نه‌ده‌بوو. چۆن وا نه‌ییت، له‌کاتیکدا نه‌وان شاگردی "الأمین" بوون و کۆته‌لی نارامی و سه‌قامگیری بوون! به‌م شتویه‌ نه‌وه‌ پيشانی هه‌مووان درا که ده‌کرت بیابان جگه له تالانی، دیمه‌نی جیاوازتریش به‌خۆیه‌وه بیییت. نه‌مه‌ش بو هیچ کهسکی تر مه‌یسه‌ر نه‌ده‌بوو جگه له‌وه‌هه‌زه‌تی محهمه‌د موسته‌فایه‌ی که هه‌ر له سه‌ره‌تاوه‌ جه‌نگی دژی دزی و دزنویی راگه‌یانده‌بوو.

به‌مبجۆره‌ بو هه‌مووان ده‌رکه‌وت که بیابان چیت به‌ته‌نها مولکی قورپه‌ش و مله‌پورانی مه‌که‌که نییه. به‌لکو پیغه‌مبه‌ری نیسلا‌میش *اصْلَوْنَا اللَّهَ وَصَلَّاهُ عَلَيْهِ* ماف و پشکی خۆی هه‌یه. به‌تیه‌ر‌بوونی رۆژگاریش نه‌و مافه زیاد ده‌کات و، هاوشیه‌ی بلأوبونه‌وه‌ی تیشکی پروناکی، نه‌ویش ته‌شه‌نه ده‌سیییت تاکو له‌ته‌واوی خانه و ویزدان و بیر و هۆشه‌کاندا جینی خۆی ده‌کاته‌وه. میژوو شاهیده که هه‌ر به‌راستیش جینی خۆی کردوه‌ته‌وه...

أ. يەكەمىن يەكەى سەربازى و حەزرەتى حەمزە

ھەر ئەۋەندەى پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَتُصَلِّى وَسَلَامٌ) گەيشتە مەدىنە، دەستبەجى ھەستا بە پىكھىتئانى يەكەيەكى سەربازى كە لە سەد كەس پىكھاتتوبو و ،حەزرەتى حەمزە سەركردايەتى دەكرد. تۆرە ھەۋالگىرىيەكەى خۆشەويستمان بە ئەندازەيەك چىر و فراوان بوو، ئەكاتى خۇيدا لە ورد و درشتى پىشھاتەكان ناگادار دەبووۋە. ئەو رۆژانەدا كارۋاينكى بازارگانىيى قورەيش بە نىزىك مەدىنەدا و بە بەرچاۋى مۇسلمانانەۋە گوزەرى دەكرد. كارۋانەكە بىرتى بوو لە مائى و سامانى زەوتكراۋى موھاجىران. ئەراستىدا ئەمە ۋەك مەيدانگىرىيەك ۋابوو بۇ مۇسلمانان. حەزرەتى حەمزەش بە خۇى و يەكەكەيەۋە بە چەشنىكى تەۋاۋ جىاۋاز بەرەو رۋويان رۋىشتن. كەس زىانى پىن نەگەيشت، بەلام بە چەشنىك زەندەقىان چوو، يىئەۋەى ناۋر بەنەۋە خۇيان كۆكردەۋە و ھەلھاتن...^۱ خەلك تەماشاي ئەم دىمەنەيان دەكرد و لە دلى خۇياندا بەمجۆرە بىريان دەكردەۋە: كەۋايىت لەمەدۋا سەرانى مەككە ئەو راستىيە قىۋول دەكەن كە جگە ئەۋان ھىزى تىرش ھاتۋەتە مەيدان.

ۋىناكردنى ئەو بارە دەروونىيەش كە رووداۋەكە لە ناخى خەلكىدا بەجىي ھىشت، لاي ھەموۋان ناشكرايە. مەككەيەكان لە زۆربەى ئەو جىمۋولە سەربازىيانەدا چارەيان لە ھەلھاتندا دەبىنىيەۋە. سەرنەجام دانىشتۋوانى ناۋچەكانى دەرووبەرىش سەنگى مۇسلمانانىيان لە ھاۋكىشەى ھىزدا بۇ دەردەكەۋت و بە چاۋىكى جىاۋازترەۋە لىيان دەروانىن.

۱. ابن ھىشام، السيرة النبوية ۱۴۰/۳-۱۴۲؛ ابن كثير، البداية و النباية ۲۴۶-۲۴۱/۳.

به‌لن. حمزه‌رتی محهمهد موسته فا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وهك سر كرده‌یه‌کی
 سه‌ربازی ناوازه، دوژمنانی راوده‌نا و، بهو واتا و پوچییه‌ته هم‌مووانی ده‌خسته
 ژیر کاریگه‌ریه نه‌فسووناوییه‌که‌ی خویه‌وه. پوژ دواى پوژیش دلّه‌کان نه‌رم
 ده‌بوون بو نیسلام و، تیره و هوزه‌کان پۆل پۆل ده‌هاتنه ناو نایینی تازه‌وه.
 ناساییش گه‌رایه‌وه بو رینگه‌وبانه‌کان و نیسلام هیز و برهوی خوی ده‌رخت.
 کاتیکیش نیسلام بووه نوتنه‌ری حق، نهو مه‌چه‌ک و بازووی نمایشکرد که
 پاراستنی حق داخوازی بوو. نیتر مرؤفه‌کان به جۆرنکی جیاواز له جارن
 بیریان ده‌کرده‌وه.

ب. دووه‌مین یه‌که‌ی سه‌ربازی

پاش ماویدیه‌ک یه‌که‌ی دووه‌می رینک‌خست. لهو هه‌لمه‌ته‌شدا هیچ پینک‌دادانیک
 رووی نه‌دا. چونکه مه‌به‌ست نه‌وه‌بوو هیزنک بنیردرنت بو شرتینکی دیاریکراو.
 تا نه‌وانه‌ی به‌ئوژیکى هیز ده‌وان، تینگه‌ن که هاوکیشه‌کان گۆر:نکارییان
 به‌سه‌ردا! هاتوو و مه‌رج نییه هیزی نه‌وان له هه‌موو شوتینکدا قسه‌ی کۆتایی
 بکات.

واته، هیزنک که مل ناییت به‌رهو زۆرداری و داپلۆسین، به‌لکو هه‌میشه
 له‌پال ما‌فپارتری و داد‌گه‌ردایه. تا نهو ناسته‌ی نه‌گه‌ر نهو خاوه‌ن هیزانه
 پتووستییان به‌که‌میک شیر ببوویه، داواى مؤله‌تیان له خاوه‌نه‌که‌ی ده‌کرد و
 له‌به‌راه‌به‌ریشدا پارهیان ده‌دایه. نه‌م هه‌لسوکه‌وته‌ی موسلمانان شتیکی تازه و
 نامۆ بوو بو ده‌شته‌کیه‌کانی بیابان. کاتیک نهو دیمه‌نانه‌یان ده‌بینی، سه‌راسیمه
 ده‌پروسان و دیانوت "تۆ بلّیت نه‌مانه نهو فریشتانه بن که نی‌راهیم

پنځه مېمبر. (عَلَيْهِ السَّلَام) هموآلی دابه زینی دابوون له ناسمانه وه؟“ نای نه وه چ گومان و بیرکردنه ویه کی شیرین بوو!

ج. یه که ی سهربازی عبویه دهی کورپی حاریث

عبویه دهی، کورپی حاریثی مامی پنځه مېمبر و نه وهی عبودلموته لیب بوو. کاتیک له به دردا له نیتو خه لئانی خوتندا به قاچی براوه وه هینایانه خزمهت پنځه مېبری نازیزمان اصْلَوَاتِ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ، به دهم گیانه لاهه پرسى ”نه ی پنځه مېبری خوا، نایا من شه هیدم؟“ نه ویش فرمووی ”به لئی“...

نهو یه که یه ی عبویه دهی کورپی حاریث سهرکرده ی بوو. تا ناوه راستی دؤلی ”رابغ“ پیشره وی کرد، پاش نه وهی ترسی خسته دلی دوژمنه وه گه راپیه وه.^۱ دیاره نه وهی شتیکی له ناکاوی پیوانه یی و چاره پوانه کړو بوو بؤ هره یه که له قورپیش و سیخوړ و سهرقافله ی کاروانه کانی. قورپیش بؤ ماوه یه کی دووردریژ له په شوکاوی نهم هه لمه ته رزگاری نه بوو.

د. خوی فرمانده بوو

یه که تابه ته کان یه ک له دوا ی یه ک هه لمه تیان دبرد. پاش ماوه یه ک پنځه مېبری خوا (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به سهرکرده یه تی خوی یه که یه کی دووسد که سی به مهبهستی چاوترساندن ی کاروانتیکی قورپیش که به ره و شام دهرپویشت، خسته جو له. زور به وردی نه خشه و پلانی بؤ هه مووشتیکی دارپشت و سهرجه م

۱. الطبری، تاریخ الأمم و الملوك ۲/۳۲: الحاکم، المستدرک ۳/۲۰۸.

۲. ابن هشام، السیره النبویه ۳/۱۳۶: الحاکم، المستدرک ۳/۲۰۷.

رینگاکانی خسته ژیر چاودیریه‌وه. به‌جۆرنک نه‌گەر رینگه‌ی به‌ تپه‌ر بوونی کاروانه‌که نه‌دایه، هەرگیز نه‌یانده‌توانی تپه‌رین.

جینی باسه‌ نهم هه‌نگاوه هه‌ره‌شه‌یه‌کی هینده‌ کاریگەر بوو، قورپه‌شی به‌جارتک هه‌راسان کرد. بی‌هه‌ج پینکدادانیکیش پیغه‌مبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و یاران‌ی گه‌رانه‌وه.^۱

دواتر یه‌که‌یه‌کی تری به‌ هیزنکی بچوو‌کتره‌وه بۆ هه‌مان نامانج رینک‌خست و گه‌یشته‌نه "بواط"، له‌وئ دوژمنانی خویان ترساند و گه‌رانه‌وه. به‌هه‌مان شیوه‌ رووبه‌رووی نه‌یارانی عوشه‌یره‌ش بوونه‌وه.^۲

هه‌موو نه‌و جموجولانه‌ به‌ناگه‌ینانه‌وه‌ی هۆز و ده‌سترۆیشه‌وه‌کانی ناوچه‌که‌ بوو سه‌بارده‌ت به‌و راستیه‌ی که‌ هیزی موسلمانان زامنی پاراستنی نازامی و ناسایشی بیابانه‌ له‌به‌رامبەر جه‌رده‌ و تالان‌خوازندا.^۳

هه‌. یه‌که‌ی سه‌ربازی عه‌بدو‌للا‌ی کور‌ی جه‌حش

دوایین یه‌که‌ی سه‌ربازی که‌ پینکی هینا‌ به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی عه‌بدو‌للا‌ی کور‌ی جه‌حش بوو که‌ پورزای خۆی بوو. وه‌ک ده‌بینن خزمه‌ نزیکه‌کانی هه‌لده‌بژارد بۆ راپه‌راندنی نه‌رکه‌ سه‌خته‌کان. خزمایه‌تی بیروباوهر‌ی به‌ خزمایه‌تی خوئنه‌وه‌ گری‌ ده‌دا و توندوتۆلتیری ده‌کرد. چونکه‌ تا نه‌و کاته‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ له‌نیوان سه‌بازگه‌ی کوفر و ئیماندا‌ رووی نه‌دابوو. جه‌نگان له‌گه‌ل

۱. ابن‌کثیر، البدایه‌ و النبه‌ایه‌ ۲/۳-۲۴۶-۲۴۷.

۲. ابن‌کثیر، البدایه‌ و النبه‌ایه‌ ۳/۳-۲۴۶.

۳. ابن‌کثیر، البدایه‌ و النبه‌ایه‌ ۳/۳-۲۴۳.

خزم و کوشتاریان شتیک بیو بیابان و یاساکانی بیابانی سهروژیر ده کرد. لهم پرووه جهنگی بهدر گرنگیهکی تایهتی همبوو. رینگهی بهدرش بهم یهکه سهربازیانهدا تیدهپهپی. بو نم یهکه سهربازیانهش که گوزه رگی بهدری گهوره بوون، کهسانی وهک حمزه و عوبهیده و سعد و عبدوللای کوری جهحشی ده کرده سهر کرده، چونکه دهیوست نمو بهرپسار تیهه قورس و نهرکه گرانه بدات بهسهر شانی خزمانی خویدا. نهمهش خوی له خویدا پنجهوانهی لوزیکی بیابان و باوی خیلهکی بوو. لهم نیوهندهشدا خوی بهشاری سی چوارنک له یهکهکانی ده کرد.

عبدوللای کوری جهحش پورزای پیغه مبهه بوو. له دواییدا بووه شوره سواری نوحود. نم هاوهله بهرپزه بهدهست چاوکزیهوه دهینالاند، کهمینک تارمایی نهیت هیچی دیکهی نهدهبینی. ویزای نهوهش له هیچکام له جهنگهکان دوا نهده کهوت، له بهدریشدا دلیرانه بهرگری کرد. رۆزی نوحودیش که بینی مولمانان تووشی شکست هاتوون، خوی پینهگیرا و مهردانه بهرهو پرووی مهراگ شالووی برد.

سهعدی کوری نهبی وه قاص دهگیر تتهوه ”عبدوللای کوری جهحش رۆزی نوحود بینی وتم: نهوه بو نایهیت له خوا بپارینهوه؟ (بهراستی خزمایهتی پیغه مبههری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ههر له خوت جوانه.. رۆحت شادیت و مهزلت فیرهدهسی بلند بیت.. تو نهو رینگایهت نیشانداین که دهبوایه بمانگرتایهته بهر! تو نهو کهسه بوویت که فیزت کردین مردنی سهربهرزانه له ژینی سهرشۆرانه باشتره. تو به بهخشینی گیانی خوت، نهو وانیهت فیز کردین که له شونتیکدا باس له مردنی پیغه مبهه (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) بکرت، ژیان لهو شوتنه دا بی واتایه. رۆحت شادیت!) ده لیت: ههر دوو کمان که نارمان

گرت، سه‌ره‌تا سه‌عد دوعای کرد ”خوایه نه‌گهر به‌یانی پروبه‌رووی دوژمن بوینه‌وه، تووشم بکه به توشی که‌سینکی زور نازا و توندوتیژوه، منیش له‌پیناوی تۆدا بیکوژم و چه‌ک و تفاقه‌کی لی بیستم.“ عه‌بدو‌ل‌لاش وتی ”نامین.“ نه‌وجا عه‌بدو‌ل‌لا که‌وته پارانه‌وه نه‌و عه‌بدو‌ل‌لایه‌ی جگه له دوا رۆژ و په‌ره‌ردگار بیری له‌هیچ شتیکی دی نه‌ده‌کرده‌وه. چاوی له ده‌سته‌که‌وتی که‌م بری بوو، پرووی وهرچه‌رخاندبوو بۆ ده‌سه‌که‌وتی زور له خه‌لقه‌وه به‌ره‌و حق و له به‌ره‌و وه‌حده‌ت ناراسته‌ی گۆریبوو ”خوایه سه‌بینی کاربایه‌کی به‌زه‌بری توندوتیژم به‌نسیب بکه‌یت، له‌رینی تۆدا له‌گه‌لیدا بجه‌نگم. پاشان نه‌و بمکوژیت و لاشه‌که‌م ببات و لوت و گوتم بیریت (چونکه بۆمن نیدی ژیان هیچ واتایه‌کی نیه. چونکه گهر پیغه‌مبه‌ری خوا شه‌هیدبووینت نیدی ژیان بۆ لیژده‌شتیکی بوچ و بیترخه.) جا که هاتمه حزووری دیوانت تۆ لیم پرسی: نه‌ی عه‌بدو‌ل‌لا له پیناوی چیدا لوت و گویت براره‌وه؟ منیش بلیم: له پیناوی تۆ و پیغه‌مبه‌ره‌که‌تدا. وه‌ک بلیت بیه‌ویت بلیت په‌ره‌ردگاره! من شه‌رمم کرد له‌ودی نه‌ندامه گونا‌ه‌باره‌کانی جه‌سته‌مت بۆ به‌ینمه‌وه، بۆیه کاتیک له‌رینی خۆشه‌ویسته‌که‌تدا ده‌جه‌نگام فریم دان و پاشان هاتمه لات. تۆش بفرموویت: راستت وت.“

سه‌عد ده‌لیت ”دوعاکه‌ی عه‌بدو‌ل‌لا له دوعاکه‌ی من چاکتر بوو، به‌چاوی خۆم بینیم ده‌مه‌وتیواره لوت و گویتی به ده‌زوویه‌که‌وه هه‌ل‌واسرا‌بوو.“^۱

نیتر نا نه‌ویه عه‌بدو‌ل‌لای کوری جه‌حش، سه‌رکرده‌ی یه‌که‌ی نه‌خه، که سه‌ره‌رمان (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌گه‌ل دوازه له هاه‌ولانی ناردبوونی بۆ شوئینیک

۱. أبو نعيم، حلیة الأولیاء ۱/۱۰۹، ابن الأثیر، أسود الغابة ۳/۱۹۵، المنهجي، مع الزوائد ۹/۳۰۱، ابن حجر، الإصابة ۴/۳۵-۳۶.

که پنی دهوترا نه‌خله و (۵۰۰ کیلو‌مه‌تر) له مه‌دینه‌وه دوور بوو. نوو جینگه‌یه له مه‌ککه‌وه زور نریک بوو. ده‌بووایه نوو یه‌ککه‌یه برؤیشتایه بؤ نوو و پاش چاودیری و وردیینی، هه‌وال و زانیاری ببردایه‌ته‌وه بؤ مه‌دینه. جا نه‌گه‌ر که‌سێک چهند جارێک مه‌رگی له‌به‌رچاو نه‌گر تایه، نه‌ستم بوو به‌ کارنکی له‌وجۆره هه‌لبستیت. بویه ده‌توانین بلین پیغه‌مبه‌ری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌وه‌لبژاردنه‌دا جارنکی تر فه‌تانه‌تی بیوتنه‌ی خوی سه‌لمانده‌وه. چونکه که‌سێکی وه‌های ده‌ستیشانه‌کرد له‌ ناست به‌ربرسیارتیی نه‌رکه‌که‌دا بیته. زور پیوست بوو نوو که‌سه‌ی هه‌لی ده‌بژارد یه‌کێک بووایه گالته‌ی به‌ ژیان به‌اتایه و مه‌رگ له‌ ده‌ستی هه‌لبه‌اتایه. عه‌بدو‌ل‌لای کوری جه‌حشیش مه‌ردی نوو مه‌یدانه بوو.

پیغه‌مبه‌ر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ناعه‌یه‌کی دا به‌ عه‌بدو‌ل‌لای. نامه‌که نوو فه‌رمانانه‌ی تیدا بوو که ده‌بووایه یه‌که‌که به‌جی بگه‌یه‌نیت. داوای لیکرد نامه‌که نه‌کاته‌ره تا نوو کاته‌ی ده‌گه‌نه شوونی مه‌به‌ست. هاوکات نامۆژگاری کرد زور له‌ که‌س نه‌کات بؤ به‌شداریکردن، به‌لکو ته‌نها نوو که‌سانه هه‌لبژیرت که‌ خۆبه‌خشن. نه‌وه‌بوو هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه یه‌کێکیان پۆزشی هینایه‌وه و پاشگه‌زبووه‌وه. به‌لام نه‌وانی تر فه‌رمانیان به‌جینگه‌یاند و به‌رێکه‌وتن تا گه‌یشتنه نه‌خله. به‌ گه‌یشتنیان نامه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ریان کرده‌وه و ده‌ستیانه‌کرد به‌ خوتنده‌وه‌ی. فه‌رمانه‌کانیان وه‌ک خوی جینه‌جیکرد. به‌لام له‌و نیوتنده‌دا پیشه‌اتیکی چاوه‌روانه‌که‌راو به‌رۆکی گرتن. نه‌وه‌بوو بېباوه‌رێکیان کوشت و ده‌ستیشان گرت به‌سه‌ر سامانی نه‌وانه‌دا که هه‌له‌هاتن. نه‌مه‌ رووداوێکی کتوپر بوو، ناخر پیغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فه‌رمانی جهنگی پێ نه‌کردبوون. خه‌لکی مه‌که‌که‌ش نه‌م رووداوه‌یان قۆسته‌وه و کردیان به‌ هه‌را و وتیان ”مه‌مه‌مه‌د و

هاوڤه لانی له مانگی حهرامدا شهریان هه لالکردوو و خوتنیان پشتهوه و مال
و سامانیان زهوتکردوو!“ دواتر چهند نایهتیک سهبارت بهم بابه ته دابهزین^۱
و نهوهیان پوونکردوو که نهو ناشوبه ی نهوان هه لیان گیرساندوو، زور له وه
خراپتره که له مانگه حهرامه کاندای خوتن برژیت.^۲

---

۱. سوره ق البقرة، نایه ق ۲۱۷.

۲. ابن هشام، السیره النبویه ۳/ ۱۴۶-۱۴۷؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۳/ ۲۴۸-۲۵۲.

أ. بالادهستی له ناوچه که دا

هه رکه پیغه ممبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له مدینه جیگیر بوو، دستبه جی دهستی کرد به رینکخستنی جموجولئیکی سهربازی وهها که دوژمنه کانی ناچار کرد خویمان بخزتننه پهناوه و ترس و لهرز بلأوبیتهوه بهناویاندا. له ناکامی نهمهشدا! سهرچاوه نابورییه کانیان کهوته مهترسییهوه و توشی چهندهها قهیرانی دارایی بوون. لهو رینگهیه شهوه سهرورمان پینشها ته کانی ناراستهی "بهدری مهن" ده کرد.

لهو میانهشدا توژرئیکی ههوالگری فراوانی رینکخست. قورهیسه کان نهونده په شوکابوون. تمنانهت ترسی نهوه یان هه بوو پیغه ممبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بزانتت لهناو ماله کانیاندا چی ده گوزهرنت. (نهو بابه تهی بوو بووه مقومقوی هه موو جیههک، نه مه بوو: نهو کهسهی توژرئیکی ههوالگری له م شیهوی دامه زران دووه تمنانهت رئی به تیپه ربوونی میشله یه کیش نادات بی ههوالئی خوی و ناگاداری هه ر کارنک ده بیته که دوژمنانی نه نجامی ددهن. هه ر بویه سهخته بتوانرنت رههنده کانی نهو ترس و دلهره اوکییه به مینترنت که له دلئی دوژمناندا دروست بوو بوو). بیرم دیت له کاتی خزمهتی سهربازیدا پینان دهوتین که "محاربة" واته "مخابرة". واته جهنگ بریتیه له ههوالگری. نه گهر تو دوزگایه کی ههوالگری چالاک و سیسته میکی ئالوگوری زانیاری توکمهت هه بیته، نهوا مانای وایه که نیوهی سه رکه و تنت مسوگه رکردووه. نه مه بهو مه رجهی ههواله کانت دزه نه کهن بو دوژمن و توش ناگاداری سات به ساتی

نهوان بيت و زانياريه كان راسته وخو ناراسته‌ی ناوهند بکه‌یت. نه‌گه‌رچی لهم سرده‌مه‌دا ته‌کنزولؤزیا زؤریش پيشکه‌وتوره، که‌چی هيشتا زه‌حمه‌ته هه‌والئیکت پيشگات و به‌رامبه‌ره‌که‌ت پئی نه‌زانئیت. نه‌مه له‌کاتیکدا پينغه‌مبه‌ر اصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) توانی له‌و هه‌لومه‌رجه سه‌ره‌تاييه‌دا توپړينکی توکمه‌ی وه‌ها دابمه‌زئیتت که له‌توانيدا بيت به‌خيزاييه‌کی له‌راده‌به‌ده‌ر و له‌که‌شیکي پر متمانه و نارامدا يه‌ک به‌يه‌کی هه‌واله‌کانی پين بگات. وه‌ک چؤن له‌رينگه‌ی فرشته‌يه‌کی پايه‌به‌رزی نه‌مينی وه‌ک هه‌زره‌تی جویره‌ئيله‌وه به‌به‌پری پارئزراوی و متمانه‌وه نيگای خوايي بو ده‌هات،^۱ توپره هه‌والگرييه‌که‌شی به‌هه‌مان متمانه و نه‌مانه‌ته‌وه کاری ده‌کرد.

کۆمه‌له سه‌رکرده‌يه‌ک هه‌ن که خؤرناوا به‌بليمه‌ت و هه‌لکه‌وتويان داده‌ئیتت. له‌نمونه‌ی نه‌وانه: "قه‌يسه‌ر، هانبيال، ناپليون و هيتله‌ر" به‌لام ميژوو گه‌واهيده‌ری نه‌و راستييه‌يه که هيج کام له‌وان له‌بواړی هه‌والگريدا نه‌گه‌يشتونه‌ته‌وه به‌ناستی پينغه‌مبه‌ری خاوه‌ن فه‌تانه‌تی مه‌زن اصَلَّواتِ اللهُ وَسَلَّانَهْ عَلَيْهِ).

به‌سه‌ره‌اتیک شك نابه‌ين تييدا باسی دزه‌کردنی هه‌والئیکي پينغه‌مبه‌ر اصَلَّواتِ اللهُ عَلَيْهِ) بکات بو نه‌ياره‌کانی. نه‌گينا چؤن ده‌يتوانی به‌مشتیک باوه‌ر داروه به‌سه‌ر نه‌و هه‌موو خوانه‌ناسه‌دا سه‌ريکه‌وئیت. له‌ئيه‌ندی بازنه‌ی هؤکاره‌کاندا (چاودئیری و سه‌رخستنی خوايي)، پايه‌يه‌کی بنه‌ره‌ئیی (کارزانی و وريایی) پينک ده‌ئیتن. له‌بازنه‌ی توانستيشدا کارزانی و وريایی نامرزی به‌ئیی سه‌رخستنی خوايين. جا له‌به‌ره‌وه‌ی نه‌و له‌پينگه‌ی رابه‌رتی و پيشه‌نگی نوممه‌تدا بووه، بۆيه به‌گورئهی داخوایی بازنه‌ی هؤکاره‌کان هه‌نگاری ده‌نا.

۱. سوره‌ق الکوير، ئايه‌ق ۲۱ (مُضَاعِقٌ ثُمَّ اُيْمِنُ).

با بگه‌رینه‌وه سه‌ر باسه‌که‌مان: له‌ میانه‌ی جه‌نگه‌ جیه‌انییه‌کاندا بینیمان له‌ گه‌ر که‌ناراو و سنوره‌ بازار گانییه‌کانی ولاتیک بکه‌ونه به‌ر هه‌ره‌شه و گورزی گه‌مارۆ، نه‌وا وه‌ که‌ نه‌وه‌ وایه‌ ده‌ست‌خراپه‌ته‌ بینه‌قاقای خه‌لکی نه‌و ولاته‌ و هیوای سه‌رکه‌وتتیان لی سه‌نرایه‌ت. دیاره‌ نه‌وه‌ش شینواژنکی کاربگه‌ری هونه‌زی جه‌نگه‌. بینگومان کاتیک ده‌ست ده‌دیه‌ته‌ تیکۆشان و به‌رخۆدان دژی نه‌و دوژمنانه‌ی ناواتیانه‌ خوئنت بمژن، سه‌ره‌تا پیوسته‌ جموجولیان په‌ک بخه‌یت.

بۆیه‌ ده‌بینین به‌کێک له‌ نامانجه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ) له‌ ریک‌خستنی تیم و یه‌که‌ سه‌ربازییه‌کان، تیکشکاندنێ په‌لوپۆی دوژمنانی بوو. مه‌که‌که‌ چیدی له‌وه‌ زیاتر ناسایش و نازامی نه‌مابوو، بابای ده‌شته‌کی له‌ دلی خۆیدا ده‌یوت ”نیتر سه‌رانی مه‌که‌که‌ ناتوانن بمانپارێزن و بینه‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌لامه‌تیمان. وا دیاره‌ چاره‌نووسمان که‌وتووته‌ ده‌ستی که‌سانی دی. که‌وابه‌یت هه‌یچ شتیک له‌وه‌ باشتر نییه‌ هه‌رچی زووتره‌ ئیمه‌ش خۆمان بده‌ینه‌ پائێ نه‌وان.“ به‌لێ، به‌وجۆره‌ بیربان ده‌کرده‌وه‌. بۆیه‌ رچه‌یان شکاند و ده‌سته‌ ده‌سته‌ هاتن بۆ خزمه‌ت پێشه‌وای مرۆفایه‌تی و موسلمان بوونی خۆیان راگه‌یاند.

کاروانه‌ بازار گانییه‌کان به‌رده‌وام له‌ژێر هه‌ره‌شه‌دا بوون، وێرای نه‌وه‌ش هه‌یچ کامیان زیانیان پێ نه‌گه‌یشت له‌لایه‌ن موسلمانانه‌وه‌. به‌ده‌ر له‌و تاکه‌ رووداوه‌ی نه‌خله‌ که‌ بیباوه‌رینکی تیدا کوژرا.

ب. بیابان؛ هه‌رمیک له‌ دنیایی

له‌گه‌ل ناردنی یه‌که‌کاندا پیغه‌مبه‌ری خوا (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) که‌وته‌ چینه‌وه‌ی به‌رهمی پلانه‌ ستراتیژییه‌کانی. نه‌وه‌تا ئیستا ده‌سه‌لاتیکێ نوی

له نیمچه دورگه‌ی عمره‌بیدا، دهرکه‌وتووه و بوون و کیانی خوی سه‌نماندووه. له‌برامبر پاونخوازی و زۆرداری قورپیشدا، حه‌زرتی محهمه‌د (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ) و کۆمه‌له‌که‌ی وه‌ستابوونه‌وه. سه‌رباری به‌زاندنی دز و جه‌رده و نه‌وانه‌ی هیز مه‌ستی کردبوون، که‌چی نه‌وان هه‌یچکات هیز و ده‌سه‌لاتی خویان نه‌کرده نامرّازی زولّم و زۆرداری. له‌کاتی‌کدا به‌ره‌ی به‌رامبر پشت نه‌ستوو به‌ هیز و ده‌سه‌لاتیان، مافی لاوازیان زه‌وت ده‌کرد و، شه‌وکوتیان ده‌کرده سه‌ر مائی خه‌لک و بیشتیوانیان ده‌چه‌وسانده‌وه.

هه‌رچی ئەم هیزه‌ نویه‌یه هیزتکی ته‌واو جیاواز بوو. ده‌توت له‌ ناسمانه‌وه دابه‌زیوه. له‌گه‌لّ نه‌وه‌دا که‌ زه‌بری ده‌سه‌لاتیشی به‌ده‌سته‌وه بوو، که‌چی له‌ ناست حه‌قدا ده‌سته‌نه‌زه‌ر ده‌وه‌ستا و تا بلّییت ریژی له‌ یاسا ده‌گرت. به‌لّی، له‌ میژووی مرّوفایه‌تیدا حه‌ق یه‌که‌مجار یوو نه‌و هه‌موو ریژه به‌خویه‌وه بیسیت، نه‌ویش له‌سه‌ر ده‌ستی مامۆستای مرّوفایه‌تی هاته‌ دی. که‌چی نه‌وانی دی هه‌ررۆژه و یاسایه‌کیان دده‌نا که‌ له‌گه‌لّ به‌رژه‌وه‌ندی خویاندا بگنوجایه‌ و، به‌جۆرتکیش نمایشیان ده‌کرد ده‌توت هه‌رخویان نوینه‌ری یاسان. له‌ولاشه‌وه حه‌زرتی محهمه‌د (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، هه‌رده‌م به‌ریژه‌وه مامه‌له‌ی له‌گه‌لّ سه‌روه‌ری نه‌و یاسا و ریسیایانه‌دا ده‌کرد که‌ خواوه‌ند داینابوون و په‌نجه‌ی بۆ بچووکتیرین یاساغ دریژ نه‌ده‌کرد.

بیابانشینان سه‌رجه‌م نه‌و دیمه‌نانه‌یان به‌چاری خویان دده‌ی. یه‌که‌ سه‌ربازییه‌کان به‌ به‌رده‌م ده‌واره‌کاندا ده‌هاتن و ده‌چوون، به‌لام به‌ هه‌یچ کلۆجیک بیریان له‌وه نه‌ده‌کرده‌وه ده‌ستدریژی بکه‌نه سه‌ر نامووس و مولکی نه‌و خه‌لکه‌. له‌راستیدا نامانجی مامۆستای مرّوفایه‌تی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه‌وه‌بوو

خه‌لکی نه‌وه ببینن. بۆیه ورده ورده متمانه مه‌ککه‌ی جیده‌هیشته و پرووی له مه‌دینه ده‌کرد و له ناسۆی موسلماناندا هه‌لده‌هات. ناخر چونکه "متمانه‌پیتکراو" له‌وی بوو. متمانه‌پیتکراو نه‌و "ئه‌مین" بوو که خه‌لکی مه‌ککه قه‌دریان نه‌زانی و، سه‌ر فرازی په‌سنی "مُخْمَدٌ رَسُوْلُ اللهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْاَمِيْنُ" بوو. هه‌نووکه‌ش نه‌و اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته‌شرفی وا له مه‌دینه. ئی‌مه ده‌زانین که متمانه لای که‌سی متمانه‌پیتکراوه. خێل و هۆزه ده‌شته‌کیه‌کان و هه‌ا بیریان ده‌کرده‌وه، بۆیه ده‌ستیان دایه‌ رویشتن به‌ره‌و مه‌دینه.

به‌تایبه‌ت له‌و دوایه‌دا قورهبیش به‌جارنک په‌کی که‌وتبوو و له‌و ناسته‌دا نه‌ما‌بوو بیته‌ جێی متمانه. نه‌ک هه‌ر نه‌وه، بگه‌ ده‌سته‌وه‌ستان بوو له‌ دا‌بینه‌کردنی ناسایشی کاروانه‌کانی خۆی. نه‌مه‌ش راسته‌وخۆ له‌به‌ریه‌ک هه‌له‌وه‌شان و ترازانی له‌ ریزی بی‌باوه‌راند! ئی ده‌که‌وته‌وه. سه‌ردارانی مه‌ککه‌ش به‌ ببینی نه‌و دیمه‌نانه نه‌وه‌نده‌ی تر رق نه‌ستوو ده‌بوون و توورهبی‌ان تاوی ده‌ه‌ند.

ج. گرنگیی جو‌له‌ی پێشوه‌خت

وروژاندن و ته‌نگ پێ هه‌لچینی دوژمن، واته‌ ناچارکردنی به‌وه‌ی زووتر و له‌ ناوه‌ختدا بکه‌وته‌ جمو‌جۆل. له‌م ر‌وانگه‌یه‌وه پێغه‌مبه‌ر (صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ) ده‌یوست به‌و جمو‌جۆله‌ سه‌ربازیانه نه‌یاره‌کانی شه‌رزه‌ بکات. نه‌وه‌بوو له‌ناو خۆیاندا که‌وتبوونه قسه‌ و قسه‌لۆکی نه‌وه‌ی "نه‌وه‌تا کاروانه‌کانمان له‌ مه‌ترسیدان، مه‌مه‌مه‌ و هاوه‌لانی‌ش به‌ناشکرا هه‌ر‌شه له‌ ژیا‌نی نابوو‌ریمان ده‌که‌ن. هه‌رچی ده‌سه‌لاتی بی‌با‌نیشه ورده ورده ده‌که‌وته‌ ده‌ستی نه‌و. هه‌یج

چاره نییه جگه له‌وهی بچینه به‌در و سنوورنکی بۆ دابنن. “ به‌لی، نه‌بوجه‌هل (شه‌یتانه‌کی سه‌رده‌می نه‌فامی) وای پین ده‌وتن. ته‌نانه‌ت کاتیک هه‌ندیکیان وستیان له‌ نیوهی رینگادا بگه‌رینه‌وه، نه‌و زیاتر هانی دان ”سوئند بیت ناگه‌رینه‌وه تا نه‌گه‌ینه به‌در و سنی شه‌و له‌وی نه‌مینه‌وه. ده‌بیت له‌وی وشتر سه‌ربیرین و شه‌راب بخۆینه‌وه و سه‌ما و مؤسیقامان بۆ لیج بدرت و عه‌ره‌ب هه‌والی هاتن و هیزمان بیستن، تا‌کو بۆ هه‌میشه لیمان بترسن و سام و هه‌بیه‌تمان له‌ دلایندا بمینیت، ده‌ی به‌رئ بکه‌ون!” جا خۆ مه‌به‌ستی پیغه‌مه‌ری خواش هه‌ر نه‌وه بوو. قورنانش هه‌ر نه‌وهی فیر ده‌کرد:

﴿ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي آعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعْيُنِهِمْ لِيَقْضَى اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِنِّي اللَّهُ تُرْجِعُ الْأُمُورَ ﴾

(الأنفال: ٤٤)

“کاتیکیش به‌یه‌ککه‌بشتن له‌ مه‌یدانی جه‌نگدا، له‌به‌رچاوی ئیوه خوا نه‌وانی به‌ که‌م نیشان ده‌دان و ژماره‌ی ئیوه‌شی له‌به‌رچاوی نه‌وان به‌که‌م ده‌نواند. بۆنه‌وه‌ی هه‌ر نه‌وه بیته‌دی که‌ خوا بریاری له‌سه‌ر داوه. سه‌ره‌نجامی هه‌موو کار و کرده‌وه‌یه‌ک هه‌ر بۆلای خوا ده‌که‌رینه‌وه.”

خوای گه‌وره ژماره‌ی ئیوه‌ی له‌به‌رچاوی نه‌وان و نه‌وانیشی له‌به‌رچاوی ئیوه که‌م پیشاندا. تا‌کو له‌ جیه‌کدا دیمه‌ن و پرووداوتک بینیته مه‌یدان که‌ به‌لای هه‌مووتانه‌وه چاره‌په‌رمانه‌که‌را بوو. خوا خۆی بریاری ده‌رکردبوو، هه‌ر ده‌بوو نه‌نجام به‌درايه. له‌م پرووه‌وه، نه‌و چاره‌نوسه‌ی به‌سه‌ریاندا ده‌هات مسۆگه‌ر بوو، قوتاربوونیان بۆ نه‌بوو. نه‌یاره‌کانی به‌ره‌و نه‌و راپه‌نج ده‌کرد. رۆژنیکیش ده‌هات له‌ناکا و له‌ به‌دری گه‌وره‌دا خۆیان له‌به‌رده‌م موسلماناندا ده‌بینیه‌وه.

چونکه هیتتا بیتاگابوون له شتوازی جهنگی پیغمبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).
 خۇ ھر نهوان دووریان خستبووه و له شارهکەى خۆى دهر بهدەریان کردبوو.
 کهچی وایستا له بهرده میدا وه ستاون و دهله رزن.. وای دیار بوو له ماوهی چەند
 کاتر میژی داها توودا حالی دهبوون نهو که سهی که سالیکی ره بهق بوو خه ریکی
 چه سپاندنی حەق بوو، یه کهی سه ربازی رینک ده خست تاکو نهو مافانه یان
 لی بستیته وه که زهوتیان کردبوو و وره ی دهر ووخاندن، چ سوپاسالارنکی بی
 هاوتا بوو. به لام نه م حالی سوونه یان هیچ سوودینکی بی نه ده گه یاندن. به لی، له
 به دردا خۆیان له به رده م سه رکرده یه کی وه ادا بینیه وه که سه ربان له ستراتیژه
 سه ربازییه کانی دهر نه ده کرد. نه وه نده ی نه برد وه گه لای پاییز هه لوه رین...

د. هه موو پیشهاته کان ناماده سازی بوون بو بهدر

نهوان نیستا له بهدری گه ورده دان.. به لام پیغمبر (عَلَيْهِ السَّلَام) وه
 مرؤقینکی ناسایی، یاخود به وینه ی هه سه رکرده یه کی تری جهنگ نه چوو
 بو بهدر. نهو زور چاک دهیزانی به رهو کوی دهر وات. کاتیک هات بو نهوی،
 دهیزانی کاتر میژی سفر له گه ل دوژمنانیدا نزیکه و واده ی زوران ها توود. بو یه
 هه تا گه یشته بهدر له رتی ۱۷ یه کهی سه ربازییه دلئی دوژمنی خستبووه
 مشتیه وه و زراوی تو قاند بوون. بهو نمایش و مانۆره سه ربازیانه ش که
 نهنجامی ددهان. له هه موو خانه و کوچه و کۆلانیکندا وره ی په کخستبوون
 و تووشی شوکی کردبوون، کار گه یشتبووه نه وه ی که وتبوونه گومان له هیز
 و توانای خۆیان. ناچاری کردبوون بلین ”به راستی مه کهه و دهوروبه ری
 ناسایشی تیدا نه ماوه و جینی متمانه نییه.“ بهو جوړه رای گشتی عه ره بی
 دهشته کی وه چهر خا به لای نهودا و نارامی و ناسایش که وته دهستی ”ته مین.“

نهم قهناعتهش لای هممووان دروست بووبوو. مه گهر هر نهوان نه بوون له نه فامیدا نازناوی "مهمه دی نه مین تیان لینابوو و به تاکه نونه مری متمانه و دلنیایی ناوزهدیان کردبوو؟ نهو له زهمین و له ناسمانیش هر نه مین بوو. رۆژنکیان وه گوزارشت له خهلاتی خوایی و وهک وه بیرهیتانه وه بدهک. نهم چند وشیه له زاری پیروزی هاته دهر "جا نه گهر من نه مین نه ب نیتر کن نه مینه. من له ناسمان و له زهوشدا نه مینم."^۱

نیدی خه لکی بیابان به پروونی تیگه یشتبوون له وهی کن جیی متمانیه و سه رچاوهی نارامی و ناسایش کرته. به لئی، نه مین له مه دینه بوو، واته له شاری دلنیایی و نارامی. ده سه لاتیش له دهستی قوره شهوه که وتبووه دهستی سه رداری قوره ش له مه دینه. نهو، سه رداری قوره ش و به نی هاشم و تیکرایی مروفایه تی و بوونه وه رانیس بوو... به دیهیتانی نهو سه به ست و نامانجی بوون بوو. وه له سه رو هم موو شتیکه وه نهو به هره مه ندی ستایشی "تُولَاك مَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ (نه گهر تو نه بووتایه بوونه وه رانم به دی نه ده هینا)."^۲ بوو. نه گهر چی نهم وتهیه له روانگی پیوه ره کانی زانستی فه رموودوه مؤله ت وه رناگرنت و مافی هاتوچوی پی نادرنت، به لام له ریگهی نهو روخسه ته وه که ته بایی نیوان واتا و حه قیقه ت پی ده به خشیت، ده توانیت هه مووکات به سه ربهستی له هه رنمی په یفدا هاتوچو بکات.

به لئی، نه گهر نهو نه بووایه واتای گه ردوون وهک مه ته لیک ده مایه وه و نه مانده توانی به حه قیقه تی شتاندا رۆبجین. ههروه ها بیبهش ده بووین له ده رککردن به راستیه کانی سه ر به دنیا و دوارپۆز و ویزدان و نینسان. ژبانی

۱. صحیح البخاری، المغازی ۶۱: صحیح مسلم، الزکاة ۱۴۴.

۲. العطلونی، کشف الحفاء ۲/۲۱۴.

دنياشمان ھاشيئوي ماتەمىنگايەك دەھاتە پىش چار. لە گەئى ھەر تەرمىنكدا نىمەش نوقمى پەژارە دەبووين و، ھەر ڤووداويكى ناسۆرىش ھەناسەى سوار دەكردىن. لەووە ڤىرېووين چۆن خۆمان لە تارىكايى ڤزگار بکەين و چاومان لە جىھانى نوردا ھەلبىتىن. لە ساىەى ئەودا سىماى دۆزەخىنى دىنا - لەو ڤووە كە دەڤوانىت بەسەر خودى دىنادا و ئاويئەيك نىيە بۆ دەرختىنى جوانى و كەمالى بەدبەيتنەر- گۆڤا و بوو بە بەھەشتى ڤازاوە بۆمان. لە وتە ڤرشنگدارەكانى ئەووە ڤىرېووين كە نىمان ھەر لە دىنادا بەھەشت بۆ خاوەنەكەى دەسازىتت. ھەر ئەووە ڤىرېووين كە باوەرڤدار تۆرى بەھەشتى لە ناخيدا ھەلگرتووە و دىناكەشى بەھەشتىكە بۆخۆى. لەڤى ئەووە گەيشتىن بەو ڤاستىيەى كە سەرەت و ناسوودەى دىلان بە يادى خوا دەبىت:

﴿أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (الرعد: ۲۸)

"ئاگاداربن! دلەكان ھەر بە يادى خوا خۆشووود دەبن و دەحەوينەوہ."

بەئى، "بەختەوہرى" تەنيا بە زۆرى سامان و بوونى كۆشك و تەلار و خۆشگوزەرانى بەدەست نايت، بەلكو ئەوہ باوەر و گوشادى دىل و دەروون و دەستگرتن بە بەھا بالا مەروپىيەكانەوہىە كە ڤوچى مەروڤ لە كەنارەكانى ناسوودەى نزيك دەخەنەوہ و حەز و ئارەزووہكانى ھىور دەكەنەوہ و بەدەم خواستەكانىيەوہ دىن.

ئەگىنا گەر تەواوى دىنا بديرت بە مەروڤ. ھىشتا خەم و ناسۆرەكانى كۆتايان نايت. لە سەرچەم ئەم بابەتانە و ھاشيئەكانيدا تاكە ماموستا و ڤىركارمان ئەو زاتەيە. ھەروەك شاعىر دەئىت:

قه‌رزارباری نه‌وه، چ کۆمه‌نگه چ نه‌فرادی

مه‌عصومیکه، قه‌رزاریه‌تی به‌شهریه‌ت به‌یه‌کجاری

خوایه له مه‌حشهریشدا له‌سه‌ر نه‌م شایه‌تییه‌هه‌شرمان بکه‌ی!

کاتیڤک هاوه‌لان له‌گه‌نیدا به‌روه به‌در هه‌نگاریان دنا، دلایان به‌تاسه‌ی به‌هه‌شته‌وه هاتبووه‌هه‌جۆش. هه‌روه‌ک نه‌وه‌ی قه‌دپال و می‌رگه‌کانی بیینن وه‌هابوو. چاک خۆیان سازدابوو، بۆیه‌که‌گه‌یشتنه‌به‌در، له‌باشترین دۆخی ره‌زامه‌ندی و ناسووده‌ییدا بوون. سه‌رجه‌م ویزدانه‌کان که‌مه‌ندیکیش و روو له‌و بوون. مرۆقه‌کان ئاوات و ونبووی خۆیان له‌هه‌رنه‌مه‌که‌ی هه‌زره‌تی محه‌مه‌د موسته‌فادا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دۆزیبووه‌وه. نییدی سه‌رده‌می ئارامی به‌خش و دلنیاپی په‌خشی "نه‌مین" ده‌ستی پینکردبوو.

رۆژنیکیان به‌عه‌دی کورپی حاته‌می فه‌رموو "ئه‌ی عه‌دی! نایا "حیره‌ت دیوه‌؟" وه‌لامی دایه‌وه "نه‌مدیوه، به‌لام بۆم باسکراوه." ده‌فه‌رمووت "نه‌گه‌ر ته‌مه‌نت درێژ بێت ده‌بینیت که‌ژاوه‌ی ناهه‌رت له‌حیره‌وه‌ دیت بۆ مه‌که‌که‌ و ته‌وافی که‌عه‌به‌ ده‌کات، له‌خواش نه‌بیت له‌که‌سی تر ناترسیت. (گه‌رچی نیستا سکا‌لا له‌ده‌ست ته‌نینه‌وه‌ی هه‌موو جێیه‌ک به‌دزو جه‌رده‌ و کرداری په‌ستی نه‌وان ده‌که‌ن)"

له‌راستیدا نه‌و سه‌رده‌مه‌ی سه‌روه‌رمان باسی ده‌کرد و مژده‌ی هاته‌نی ده‌دا، هه‌ر له‌وکاته‌وه‌ ده‌ستی پینکردبوو. نه‌و جموجوله‌ سه‌ریازییه‌ زۆرانه‌ی نه‌نجامی دابوون. سه‌ره‌تا ئاسایش و ئارامی ناوخۆیان تۆکه‌مه‌ کرد، پاشان بناغه‌یان بۆ جه‌نگی به‌در دارپشت.

١. صحیح البخاری. المناقب ٢٥؛ سنن الترمذی، تفسیر ١.

دەتوانین بڵیین له كۆی هەلمەتەكاندا كەسێك نەبوو زبانی لێ بکەوت، یان دەستدرێژی بکرتە سەر. نەگەرچی یەكەکان لێرە و لەوێ بە خێرای بروسکە دەردەکەوتن و بوونی خۆیان دەسەلماند، لەگەڵ ئەوەشدا خەلك لێیان دلتیابوو، چونکە سەربازەکانی ئەو یەکانە تاقمی راورووت و تالانی نەبوون، بەلکو سەربازی دەست و دل پاکی حەزرتی محەممەدی نەمین (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوون و دژی بەدبەختی و بەدبەختان بوون. بە هەر کۆندا گوزەریان بکردایە، جگە لە هینمی و نارامی هیچ شونەوارنکی تریان بەجی نەدەهێشت. تەنانەت هەمووان بە سەرسامییەوه دەیانپرسی "ئەم رەحمەتە لە کونۆه هاتوو؟"...

دیارە ئەو میهره له پەله ههوره‌کانی ناسمانی حەقیقەتی ئەو زاتەوه
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ، سەرچاوه‌ی گرتبوو كە هەك رەحمەت بۆ تینکرای
 جیهانیان نیرابوو. ئەو یەكە سەربازیانەش ههوره‌گرمه و ههوره‌بروسكە‌ی
 وهشت و بارانی ئەو بوون. ئەو تروسكە و پرووناکیه‌ش كە لێیان‌هوه دەردەچوو،
 ناوی ئەویان له ناسۆدا دهنه‌خشانده.

ب. پىنغەمبەر و جەنگەكانى

۱. جەنگى بەدر و ھۆكارەكانى

لەئىتو شكۆمەندىيەكى ناسمانىي لەوجۆرەدا گەيشتە بەدر..

ئىدى وادەي وەشاندىنى گورزى كەمەرشكىن ھاتىبو لەوانەي بەر بەستيان دروست دەكرد ئەبەردەم بانگەواز بۆلاي خوا و بەرزكردنەوى "كلمة الله"دا. ھەرۋەھا پەيامىك بوو بۇ دوژماننى خوا تاكو پىيان بلىت "لە ئىستا بەدواۋە ناتوانن بىنە رىنگر لە شەكانەوى بەيداخى پەيامى خويى و، زەوتكردنى نازادىي ئەو دەروونانەي بە سروەي يادى ئەو دەشنىتەوہ."

بەلى. دەبىت ناوى پىروژى زاتى پەروەردگار قەتسىي جىگەيەكى دىازىكراو نەبىت. بەلكو دەبىت رېئى بۇ خوش بىكرىت بچىتە ناو ھەموو سىنەيەكەوہ و، سەرجمە گىيانەكان بە ناسوودەيى ناشنا بىكات. بە مەبەستى لادانى كۆسپەكانى سەر رېئى "بەرزكردنەوى ناوى خوا" و رىزگاركردنى لە دىلى و پىشكەشكردنى ئەو چەمكە بە مەروفايەتى وەك نەرك و فەرمانبەرىيەكى سەرشانى.. ھەرۋەھا بە مەبەستى كوردنەوى ئەو رېنگايانەي دەچنەوہ سەر نازادىي بىروباوەر، ھەزرەتى مەممەد دوا گورزى خۆي لە ستەمكارە سەركەشەكانى مەككە دەسرواندى.

لەلایەكى دىكەوہ، مۇسلمانان ھەرچى مال و سامانىان ھەيە لەدەستيان دابوو. چونكە كاتىك لە مەككەوہ كۆچيان كورد. نەياتوانى شتىكى نەوتۆ لە گەل خۇيان بىن، چىيان ھەبوو لە مەككە جىيان ھىشتىبوو. مەككەيەكانىش

مآل و حالی موسلمانان باری و شتر ده کرد و به بهرچاویانه ده یانبرد تا له شام یان یه مهن بیانفرۆشن و مامه له یان پتوه بکهن. باری نهو کاروانه ی به نزیك مه دینه دا گوزهری ده کرد. مولکی موسلمانان بوو، بویه ههرچۆنیک بوو ده بوویه ده ستیان بختایه ته وه.

دیسانه وه پتویست بوو سزای نهوانه بدرت که باوه دارانیان شاربه دهر ده کرد و نازاریان ددان. تمنانه هه ندیکیان به نینه سکی موسلمانان کوناودهر ده کرد و ده یانکوشتن. ده بوویه گورزنیکی جهرگبریان ناراسته بکرت و پیمان بوترت ”هیز له چنگی نهواندا نه ماوه، به لکو نیستا له دهستی مافیارتزی هه قدایه. خوی بالاده ستیش هیز بهو لایه نه ده به خشیت که ملکه چی هه ق و راستیه. گهر نه مرۆش نه بیت نهوا سبهی هه موو هیزه کان له بهر دی هه قدا کۆدنه وه و هه ق قسه ی سه رتا و کۆتایی ده کات. رۆژگاریکیش دیته پیتش تیایدا هزری هه قویستی ده یته فه رمانه وای دلان و، هه مووان ریز له مرۆف و نهو واتا به رزانه ده گرن که هاو ده م له گه ل مرۆفدا هاتوون.“ هه زرده تی محه ممه د (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جهنگی نه مه ی ده کرد.

له م نیوه نده شد! چه ند هۆز و تیره یه ک مابوون خۆیان یه کلا نه کرد بووه و به چن بۆ لای چ لایه ک. هه ندیکیان هه زیان ده کرد موسلمان بین، به لام له سته م و داپلۆیسی قوریهش ده ترسان. بویه به دوودلی و سه رسامی مابوونه وه. نه مانه له و جۆره بوون که پیمان هه لده هینا به لام نه یانده توانی هه نگاو بینن.

کاتی نه وه هاتبوو هه نگاو بهو جۆره خه لکه ش بترت. پاش نه وه ی بۆیان ده رکوت ده سه لات له دهستی پیغه مبه ردایه و ته رازووی هیزیش نالوگۆری به سه ردا هاتوو و له به رژه وهندی مه دینه دایه، نیتر به وه ناسووده بوون و توانییان

نهو ههنگاوه بنین. وهك نهوه وابوو سهردارمان پییان بلیت ”مهترسن، دلگران مهبن، خوی گهوره دهرووتان لی دهکاتهوه، نه گهر نیهو نیمانتان ههیتت، نهوا خوا دهرگا و پهنجهرهکانتان بو دهخاته سهپرشت تاکو بگهن به نارامی و ناسوودیی.“

پیغه مبهر صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ بهو شیوازه دهیدواندن، به لام نهوانهی دودل بوون تا کۆتایی جهنگی بهدر یه کلا نهبوونهوه. نیدی دهرکوت که تهرازووی هیز جیی گۆزیوه. بیباوهپانی مهککش توانای نهوهیان نه مابوو دهستی به نازاریان بو درئز بگهن. بۆیه په نایان برده بهر مه دینهی پایتهختی مه دهنیهت و حهزرتی محهممه (نهو مروقه مهزنی ههزی مه دهنیهتی له گهل خویدا هینابوو) بهدم وتنی ”لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ“ وه بهرووی حهقیقهتیکی نوندا بیئار دهبوونهوه.

أ. هیزهکانی بهدر

له سهراوه باوهپیکراوهکانی ”زیاننامه و غهزاکان“ دا هاتوو که پیغه مبهر اَعْلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ له گهل (۳۰۵) کهس له هاوهلانی بهروه بهدر کهوته ری. هه ندیک سهراوهش دهلین ژمارهیان (۳۱۳) کهس بووه.^۱ هه ندیکی تریش پییان وایه نهو ژمارهیه، هاوتای ژمارهی نهو جهنگاوه رانهیه که به یاوهری حهزرتی داود اَعْلَيْهِ السَّلَامُ بهرهنگاری جالوت بوونهتهوه.

بهلی، لهو دوو سهرده مهدا ههلمهتی گۆزینی چاره نووسی مروفایه تی بهرپاکراوه، لهشکری نوور دزی تاریکی وهستاوتهوه. جا له بهرنهوهی ههردوو

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۲/۲۶۱؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۳/۲۶۸.

بأله که له حقیقه‌تی حه‌نه‌فیه‌تدا یه‌کده‌گرنه‌ود، واته‌یه‌کینکیان‌نماینده‌ی
لوتکه‌ی نیسحاقه‌ و، نه‌وی دیکه‌شیان‌نماینده‌ی لوتکه‌ی نیسماعیل، بویه
سرووشتییه‌ ژماره‌ی هه‌ردوو سوپاکه (۳۱۳) بوویت.^۱

به‌لئی، هه‌روه‌ک موچه‌ددینی عه‌ره‌بی له‌ په‌راوی "فصوص‌الحکم" دا‌ ناماژه‌ی
بۆ ده‌کات، سه‌رکرده‌ی یه‌کینک له‌ دوو سوپاکه‌ حه‌زره‌تی داود پیغه‌مه‌بر بووه
(عَلَيْهِ السَّلَام). که‌ نوینه‌ری خه‌لافه‌ت بووه. سه‌رکرده‌ی دووه‌میشیان‌نوینه‌ری شه‌فاعه‌تی
مه‌زن و مه‌قامی فه‌ردیه‌ت؛ تاقانه‌ی ناوازه، حه‌زره‌تی محه‌مه‌د موسته‌فا
(عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) بووه.

سوپای به‌در خاوه‌نی دوو نه‌سپسوار و سی بۆ چل و شتر بوو. له‌به‌رامبه‌ردا
بته‌رستان (۲۰۰) نه‌سپیان‌پنبوو. واته‌ به‌رامبه‌ر هه‌ر نه‌سپکی موسلمانان
نه‌وان خاوه‌نی سه‌د نه‌سپ بوون. نه‌مه‌ش مانای وایه‌ بۆ هه‌ر نه‌سپسوارینک
سه‌د نه‌سپسوار هه‌بووه. به‌رامبه‌ر به (۳۱۰) موسلمانیش، بته‌رستان‌نزیکه‌ی
(۱۰۰۰) که‌س ده‌بوون.^۲ واته‌ هه‌ر موسلمانینک سی تا چوار که‌سی به‌رده‌که‌وت.
جگه‌ له‌ود. قوره‌یش به‌ سوپابه‌کی پرچه‌کی تیز و ته‌سه‌له‌وه‌هاتبوو، که‌ به
باشترین که‌ره‌سته‌ی جه‌نگیی نه‌و سه‌رده‌مه‌ ناصاده‌کراوو. که‌چی سوپاکه‌ی
پیغه‌مه‌بر به‌نۆره‌ سواری نه‌و چهند و شتره‌ ده‌بوون که‌ پێیان بوو. (۲۰۰)
کیلۆمه‌تریشیان به‌و شتویه‌ بری...

وای بۆ ده‌چم زانینی نه‌م شتانه‌ بیروکه‌یه‌کی دروستمان به‌دنی سه‌باره‌ت
به‌و هه‌لومه‌رجه‌ی جه‌نگه‌که‌ تیییدا روویداوه. بیابان بوو.. له‌ گه‌ره‌ی هاویندا

۱. الطبری، جامع‌البیان ۶۳۱/۲؛ اشوکانی، فتح‌القدر ۲۶۸/۱.

۲. ابن‌کثیر، البدایه‌ و النبهیه ۲۶۰/۳.

بوو.. مانگی رډمه‌زان بوو و موسلمانان به‌رږوژوو بوون.. ده‌شبوایه ماوهی دووسه‌د کیلومتره‌تربیرن.. نایا ده‌زانن بیابان چیه؟ یان به‌در له‌کوټیه؟ نه‌وانه‌ی ه‌جی مائی خویان کردووه‌کم تا زور ده‌زانن. له‌نیستادا له‌سهر نه‌و رینگه‌یه‌چهند ونستگه‌یه‌کی سووته‌مهنی لیه. خو نه‌گهر وا دابنیین نه‌و چهند ونستگه و میرگه‌ی لی نه‌بیت -که له‌راستیدا نه‌وانیش زور تازهن- نه‌وا جگه له‌لم و بیابانیکه‌ی پان و به‌رین شتیکی دیکه نابینیت. جار‌جاریش گهرده‌لولی لمی و گیزه‌لکه‌نیزه و له‌وی هه‌لده‌کن و هه‌ر‌ده‌ش‌ت لی ده‌کن. جا نیتربیهننه پیتش‌جاری خوتان؛ دوو مانگه‌رپی له‌چهند رږوژنکدا کورت کراوه‌رته‌وه.. نه‌ویش به‌پیاوه!

دیونکی تری باسه‌ک‌ش نه‌ویه که له‌بهره‌تدا! موسلمانان به‌مه‌به‌ستی چاوترساندن‌ی کاروانه‌که‌ی قور‌ه‌یش ده‌ر‌چوو‌بوون. به‌لام نه‌وه‌نده هه‌بوو وستی خویای شتیکی تر بوو و نه‌وانی به‌ناراسته‌یه‌کی دیکه‌دا راپینچ ده‌کرد. خوی بالاده‌ست له‌سورته‌ی "نه‌فقال"‌دا وستی سوبحانیی خویمان به‌م‌جوره‌ بو‌ر‌وون ده‌کاته‌وه:

﴿ وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّرَكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴾

(الأنفال: ٧-٨)

"یادی نه‌و کاته بکه‌نه‌وه که خوا به‌لینی پیدابوون به‌ک‌یک له‌و دوو ده‌سته‌یه به‌راستی بو‌نیوه ده‌بیت (یان کاروانه‌که، یان سه‌ره‌کو‌تن به‌سه‌ر له‌شکره‌که‌دا)، نیوه‌ش به‌راستی ناوانه‌خوازن و هه‌ز ده‌کن کاروانه‌بن‌چه‌ک و ناسانه‌که‌بو

نیوه بیت، خواش دهیه ویت حق و راستی به فرمانه کانی خوی بچه سپندیت و کافرانیس بنه بر و ریشه کهن بکات."

ب. رووبه پرووبونه وه

هرچهنده موسلمانان نیازی شتیکی تریان هه بوو، به لام له بهرنه وهی خوی گه وره ویستی و ابوو، بویه پرووی وهرچه رانندن تا له گه ل سویای بته رستان رووبه پروو بینه وه نه ک کاروانه که. موسلمانان حد زیان ده کرد شوین کاروانه که بکهون و مال و داراییان وده دست بهیننه وه. کهچی خوی کار جوان به وکاره ده روزه کانی سرده میکی نوتی بو خسته سه رپشت. سرده میک که بو هتا هه تابه ری نده دن کهس مال و سه روه رییان زهوت بکات. به لئی، موسلمانان گورزیکی وها به زه بریان له بیباوه ران ده وه شانده، که نه توانن جارنکی تر بینه وه هوش خویان و راست بینه وه.

وهك درهوشانه و دیه کی ناوهرۆکی: الْحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ (همیشه حق و راستی سرده که ویت و هیچ شتیکی به سه ردا زال ناییت)، له وه به دو! سه رکه و تن و بلندی بو حق دهبوو و هیچ شتیکی له و بلندتر نه دهبوو. ناخر خوا ویستی و ابوو: مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ (خوا ویستی له سه رچی بیت هه ر نه وه ده بیت. ویستی له سه رچی نه بیت ناییت).^۱ ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ (هتا خوی په روره دگاری جیهانیان ویستی له سه ر نه بیت، ویستی نیوه نایه ته دی). ویستی خوا نه وه بوو رووبکه نه به در، پیغه سه ره که شی پیشبینی نه وهی کرد بوو.

۱. سنن أبي داود، الأدب ۱۰۰.

۲. سوره حق الإنسان، نایه ق ۳۰؛ سوره حق التکویر، نایه ق ۲۹.

ئەو رۆژە ناسمان بە نىڭگايەكى جىاوازتر دەپروانىيە ئەو رۆژە پىرۆزە كە تىايدا مانگى رەمەزان وردە وردە لە شەوى قەدر نىزىك دەبوو. بەزى زەمىنىش بەزىەكى تر بوو. تەننەت ئەو كاتەى گەيشتنە بەدر، لە چوارچۆئەى سنورى خۆياندا نەمەى بارانى "ئارامى"يان بەسەردا بارى. ئەوئەش بۆخۆى واتايەكى تايبەتى دەگەياند. تەپوتۆز نەما و لمى زەوييەكەش خۆى گرت، بىرەكانىش پىرپوون لە ئاو. وەك ئەوئەى فرىشتەكانىش لە گەل دۆپەى بارانەكەدا دابەزن وەهابوو. جا خۆ ھەر بەراستىش فرىشتەكانى ناسمان دابەزىن و شىوئە و شكلى مۇسلمانانىيان وەرگرت و نىشانەى ئەوانىيان لەخۆيان نا تا لەوان بچن. دروشمى مۇسلمانانىش ئەو رۆژەدا! (أَحَدًا..أَحَدًا!) بوو. ھەمويان وەك شىر ھاواريان دەكرد "تاك و بىنھاوتايە خوا!" جەكانىيان سېى بوو. ھەرۋەكو كفن. چونكە كاتىك دەرچوون نەياندەزانى كەى بە دوزمەن دەگەن و كەى دەستە و يەخە دەبن ئەگەل دوزمەن. بۆيە خۆيان نامادەكردبوو بۆ پىشوازى خۆرى و غىلمانەكان. ھاوشىوئەى نىجرامى حاجىيەكانى رۆژى عەرەفە، سەرتاپا سېيان پۆشىبوو. بەراستى دىمەنىك بوو شايانى ئەوئەبوو دابىنىشىت تىر سەيرى بەكەيت...

لەو سەروبەندەدا كەسانىك پەژارە داىگرتىبوون بەھۆى ئەوئەى نەيانتوانى بوو بەشدارى ئەو سەفەرە پىرۆزە بەكەن. نەنەسى كورپى نەضر، ئەو ھاوئەلە بەرپىزدى كە تەننەت بە خەويش بىرى ئەوئە نەكردووەتەوئە لە پىغەمبەرى نازىز (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دابىرپىت، يەكىك بوو لەوانە. نەنەس نەيتوانى نامادەبىت، سالىكى رەبەقىش بەو ناسۆر و نازارەوئە تىلايموئە. (ئەگەر ئىئوئەش دەخوازن ئەوا دوغاتان بۆ دەكەم كە خوا ئەوئەجۆرە خەفەتە بە نىسبى ئىئوئەش بەكات. دەسا خوا خەم و ھىجرانى لەوئەجۆرە پىرپىزىتتە دل و زىھنتانەوئە و خەو لە چاوانتان بۆتورنىت!)

١. ابن هشام، السيرة النبوية ١٨٢/٣؛ ابن كثير، البداية و النهاية ٢٧٤/٣.

به‌لئی، تلانه‌وه به نازاره‌کانی نهم نوممه‌ته دربه‌ده‌روهه و بیرکردنوه له حالی پهریشان و ملی که‌چی، پارانه‌وه‌یه‌کی هینده مه‌زن و بیهاوتایه، نه‌گه‌ر بیت و له که‌عبه‌ی پیروژدا دوا‌ی هه‌زار رکات نوژ و هه‌زار جار ته‌وافیش ده‌ست به‌رز بکه‌یته‌وه و بیاریته‌وه، هیشتا ناگاته‌وه به‌و دوعا و پارانه‌وه‌یه‌ی که به زمانی ناچاری و کۆله‌واری پیشکه‌شی دیوانی میهری خوایی ده‌کرتت. به‌لئی، ره‌نگه ده‌ستت به‌رز نه‌کردیته‌وه و به زوبان نه‌توتیتت ”نه‌ی خویابه!“ به‌لام تا به‌یانی له‌ناو جینگه‌که‌تدا تلت داوه و خه‌و له چاوت تۆراوه و هه‌ر بیرت له حالی نهم نوممه‌ته کردووه‌ته‌وه و هه‌ناسه‌ی قوولت بۆ نازاره‌کانی هه‌لکیتشاده: نای بۆ حالی براکانم له نه‌فغانستان و تورکستان و شیشان و فه‌له‌ستین و کشمیر و... هتدا! کی ده‌زانیته‌ نیتا چهند ده‌ستی بیویژدان درژبووبن بۆ حیجابی خوشکینکم؟ کی ده‌زانیته‌ نیتا نابرووی کام دایک و خوشکم نه‌تک بکرتت و خوتنی چ بیتاوانیک بریژرتت؟...

به‌لئی، هه‌ستکردن به نازار و مه‌ینه‌تی نوممه‌ته له ناخی دلّه‌وه، نزایه‌کی نه‌وه‌نده کاربگه‌ر و گه‌وره‌یه، هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پروت له باره‌گای په‌روه‌دگار کرد ناسماننشینان به‌جارتک ”نامین“ی بۆ ده‌که‌ن. نه‌وه نه‌و چرکه‌ساته‌یه که تیایدا باوپردار ده‌گاته به‌یه‌ک مه‌زمه‌ندی ناوه‌زی ناده‌می تپه‌ر ده‌کات. خۆ نه‌گه‌ر بیت و دوعای زاره‌کیشی له‌گه‌ل بیت، نیتر نه‌وه هه‌ر مه‌پرسه. نه‌وه نه‌و ساته‌یه که نیماندار له‌تاوا هه‌ست به ژانه‌ه‌ر ده‌کات و له خه‌م و خه‌فه‌تدا ده‌ست ده‌خاته سه‌ر که‌له‌که‌ی، چونکه نه‌و ساته‌وه‌خته‌دا نه‌و له‌گه‌ل براییانی نایینی و هاویرانیادیه، له راستیدا بوونی نیمه‌ش هه‌ر له‌به‌ر نه‌و مه‌به‌سته‌یه. جا نه‌گه‌ر نه‌توانین به‌وه‌نده‌ش هه‌ستین، نیدی چ مانایه‌ک ده‌مینیته‌وه بۆ ژبان؟ ژینی ژیرگه‌ل زۆر له‌وه‌ باشتره به سه‌رشۆری بژین و هیچمان له‌ده‌ست نه‌یه‌ت بۆ برا سه‌مه‌دیده‌کانمان.

هەر ئەم تینگەشتە بوو وای کرد هاوێلان بە دەم خەندەوه بە در بە در بڕۆن. چونکە بە هەشت لە پێشیانەوه بوو و چاوەڕێی دەکردن. نوێی مەزنی جایدانی و جینی بە دەستەتانی رەزامەندی پەرۆدگار بوو. لەو رۆژەدا فریشتەکان ئەوەندە شادومان بوون، لەوکاتە ی موسلمانان "ئەحەد.. ئەحەد" یان دەوتەوه، ئەوان لە ناسمانەوه پۆل پۆل دادەبەزین. وەك ئەوهی بیانەوت پێش روودانی جەنگە که ئەوان پیرۆزیایی سەرکەوتنیان ئی بکەن و بکەونه ناھەنگگیران لە گەلیان. کەسانی خاوەن بینایی دەیانبینین کە میزەری سپیان بەسەرەویە و جەبی سپیشیان داوه بەسەر شانیاندا. بۆچی جەبی سپی؟ چونکە که هاوێلانیش هاتن بۆ بە در جەبی سپیان ئەبەردابوو. پەرلە ی سەر زاریشیان "ئەحەد.. ئەحەد" بوو. بە ئی، بەو چەشنە رووبەرۆوی رەشپۆشە رۆح رەشەکانی مەککە بوونەوه.

یەکی ئەو هاوێلانە ی بە دلێکی خۆشەوه هاتبوو بۆ بە در، لە ژێر درەختێکدا دانیشتبوو و خورمای دەخوارد. هەر کە گۆرێ لە پیغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوو مزگینتی دەدات و دەفرمووت "سۆتند بەو خواوەی گیانی محەممەدی بە دەستە، هەرکە سینک ئەمڕۆ لە گەل دۆژمندا بجەنگیت و خۆراگر بیت و بەتەمای پاداشتی خوا بیت، گەر بکوژریت خوا دەبیاخە بەهەشتەوه." هاوێلە که وتی "واتە نیوانی من و چوونە بەهەشت ئەویە ئەوان بکوژن؟" خێرا خورماکانی مەشتی فری دەدات و بە شمشیرە که یەوه خۆی دەکات بەناو ریزەکانی دۆژمندا. بە ئی، لەو رۆژەدا ئەو هاوێلە بە ناواتی خۆی شادبوو.^۱ ئەوه ناوات و نارەزۆوی هاوبەشی هەموویان بوو. بۆیە بە شەرق و تاسەوه هاتبوون بۆ بە در. ئەوه هیز و وزیەکی بزوتنەری وەها بوو لە توانای هیچ هیزێکدا ئەبوو زالی بیت بەسەریدا.

۱. صحیح البخاری، المغازی، ۱۷؛ صحیح مسلم، الإمارة، ۱۴۵.

هاوردلان بهو رۇحىيەتەۋە نامادە كرابورن. بۇيە شەر كىردن لە گەلىان مەھال
 . ناخر ئەوان ژيانى دىنيان بە سووك دەزانى و، جگە لە پاشەپۇژ و
 رامەندىيى پەرۋەردگار، چاويان نەپرىپوۋە ھىچ شتىكى تر. جا نىتر چۇن
 شەر لە گەل كۆمەلى ۋەھادا دەكرا!..

ج. سوپاي نيزامى

يەككىك لە سوودەكانى بەدر نەۋە بوو بۇ يەكەمجار كۆچەر و دەشتەكيان
 ناشنابورن بە سوپايەكى رېنكخراۋ. ئىدى جىنگەيەك نەمايەۋە بۇ پەلامارى
 باندەكانى چەتەيى و تالانى، چونكە سەر كىردەي نەۋ سوپايە كەسنىك بوو ياسا
 و دادگەرىي بۇ مەرفۇايەتى ھىتابوو.

﴿ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾
 وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴾

(الرحمن: ۷-۹)

"ئاسمانىشى بەرز و بلند كىردوۋەتەۋە (بىن كۆلەكە و بىن ستوون) و تەرازوو و
 پىۋەرى بۇ ھەموو شتىك داناۋە. نىۋەش نەي نەۋەي ئادەم. با تەرازوو و پىۋەرتان
 رېنكوپىنك بىت و سىنەم لەيەكتەر مەكەن. دادپەرۋەر بىن لە كىشان و پىۋانەدا،
 تەرازووبازى مەكەن و كەمفروشى نەنجام مەدەن."

جىي تىز!مانە ئە نايەتەكەي سەرۋەدا وشەي "مىزان" سى جار ھاتوۋە.
 كەۋايىت چ شتىك لەۋە سىرووشىترە خۋاي گەرۋە ھەزرتى مەھمەدى خاۋەن
 ھاسەنگى و پىۋەر بىكات بە سەر كىردەي سوپايەكى رېنكخراۋ، نەۋجا بىنىرتت
 بۇ بەدرا!

له داهینانه گانی پیغه مبهری خوا اَصْلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ، نهو یه که ههوالگربانه بوو که بو عهرهیی تافی نه فامی تا بلنیت شتیکی تازه بوو. کادری نهو یه گانه که سانیکی به نه زمون و شارهزا بوون، مه حال بوو هاوشیوهیانت بهرچاو بکهوئت.

له دهره نجامی نهو ههلمهته یه که له دوا یه گانه ی که یه که کان پنی هه لدهستان، بست به بستی بیابان شارهزا بوو بوون. به دهر لهوه، مه بهست لهو ههلمهتانه تنها مهشق و راهینان نه بوو، به لکو به کردهیی بهرهنگاری دوژمن دهبونهوه و نه زمونی راسته قینهیان به دهست دهینا. پیکدادانی راسته وخو... دزد کردنه ناو خاله ههستیاره گانی دوژمن و چاودزیرکردنی کوبونهوه گانیان.. هه موو نهوانه به جورنک برهوی به توانا گانیان دابوو، گهر که سینک هه مان نه زمونی نهوانی نه بووایه زهحهت بوو نه گه لیان هه لیکات. زانیاری ههستیاران هه بوو سهبارت به جولّه و چالاکیه گانی بهر یه بهر امبهر؛ کاروانه کان له کوئوه تیده پهرن. سیخورانی دوژمن له کوئن. سهلامهتی رینگویان له چ ناستیکدایه؟ دورگه ی عهرهیی یه که مجاری بوو شتی وا به خو یه وه بیینت، نهویش له سایه ی حزرهتی محه ممه دهوه.

نایا دهرسن چون؟ بروان، که سینک که له بوازی سهربازی و ههوالگربیدا نه زمونیتیکی نهوتوی نه بووه، سوپایه که ناماده دهکات و بهرپی دهخات. نهوجا ناسایشی رینگه و دهرهزه کان دهسته بهر دهکات و بینهوهی روویه پرووی کوسپیک بیستهوه، دووسه کیلومهتر به پیاده و سواری و شتر دهرپئت. پینمایه نه مه لهو پهری گرنگیدایه.

د. بهرهو شوړنی بیره‌کان

سهر بیره‌کانی بهدر خالی جینگیرویونی سوپا دهبوو. قورپه‌یش هه‌ولئ ده‌دا نو جینگه‌یه بگرئت. به دووسه‌د نه‌سپه‌وه به‌رهو نه‌وئ په‌له‌یان ده‌کرد. به‌لام کارزانیی باوه‌رداران و خیرایی بیژنه‌یان وای کرد ده‌سپیشخه‌ر بن و زووتر ده‌ست بگرن به‌سهر بیره‌کاندا و دوژمنی لی بیه‌ش بکه‌ن. قورپه‌یش ده‌سته‌وسان مابوو، چونکه به‌در تاکه شوړن بوو له‌وناوه‌دا که ناری تیدا بوو. له‌و نیژنده‌شدا تیمه‌کانی پشکنین به‌وردی شوړن کاروانه‌که که‌وتبوون. گهر نه‌و نیشه‌ی نیره‌یان به‌سهرکه‌وتوویی نه‌نجام بدایه، به‌نیاز بوون خو‌یان فریای کاروانه‌که‌ش بخه‌ن. چونکه نه‌و سامانه‌ی له‌مه‌که‌که به‌جیان هینشهبوو له‌ناو کاروانه‌که‌دا بوو، هه‌رچوئینک بووایه دهبوو مافی خو‌یان بسینه‌وه.

باوه‌رداران به‌و نیازوهه پلانیان دادنا، که‌چی ویستی خوی کارجوان شتیکی تر بوو. دهبووایه گورزینکی جه‌رگبر له‌سهر بازگه‌ی کوفر بسره‌ونیرت، تاکو هاوسه‌نگییان له‌ده‌ست بدن و جارنکی تر نه‌توان به‌هوش خو‌یاندایه‌وه.

سهرداری بوونه‌ودران (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) هه‌ستا به‌دابه‌شکردنی سوپاکه‌ی به‌سهر چه‌ند قوئینکدا: راست و چه‌پ و ناوه‌ند. نه‌وه‌ش له‌و سه‌روه‌خته‌دا رینکارنکی له‌وه‌پیشتر نه‌بیراوبوو. به‌ره‌ی ناوه‌ند پینکه‌اتبوو له‌موهاجیران و سهردارانی "نه‌نصار"، که‌سانینک بوون به‌یعه‌تی مه‌رگیان به‌پنغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دابوو. نه‌گهر به‌س خو‌شیان له‌مه‌یداندا به‌مانایه‌ته‌وه، له‌په‌یمان‌که‌یان پاشگه‌ز نه‌ده‌بوونه‌وه.

سهرکردایه‌تی نه‌م به‌ره‌یه سپیرا به‌هه‌ردوو فه‌رمانده‌ی خاوه‌ن نه‌زموون

و لیلهاتن: حمزه‌رتی‌علی و سعیدی‌کورپی موعاز. یه‌کینکیان‌سهرکرده‌ی موهاجیران و نه‌وی‌تریشیان‌سهرکرده‌ی نه‌نصاره‌کان‌بوو.^۱

حمزه‌رتی‌علی‌نو که‌سه‌بوو که‌له‌روانگی‌فزیله‌تی‌تایبه‌تییه‌وه‌سهرگه‌وره‌ی‌هاوه‌لان‌بوو. راسته‌کۆده‌نگی‌هه‌یه‌له‌سهر‌نه‌وه‌ی‌که‌له‌پروری‌فزیله‌تی‌گشتییه‌وه‌سئ‌جینشینه‌که‌ی‌پیش‌خۆ‌ی‌له‌وه‌له‌پیشترن. به‌لام‌پایه‌تایبه‌تییه‌که‌ی‌و.. خزمایه‌تییه‌که‌ی‌له‌گه‌ل‌پنغه‌مبه‌ردا‌و.. ناگادار‌بوونی‌له‌هه‌ندیک‌رازی‌نه‌و‌خانه‌یه‌و.. به‌رده‌وامیی‌وه‌چه‌ی‌پنغه‌مبه‌ر‌له‌وه‌وه‌و.. نه‌وش‌که‌تاجی‌سهری‌تیک‌رای‌پیاو‌چاکان‌و‌دۆستانی‌خوایه‌.. به‌لئ‌هه‌موو‌نه‌وانه‌ناماژیان‌بو‌بیته‌واتایی‌نه‌و‌زاته‌ده‌کرد. له‌تە‌مه‌نی‌حه‌وت‌سالی‌دا‌به‌نی‌سلام‌شاد‌بو‌بوو. واته‌تۆزی‌بتبه‌رتی‌به‌ر‌دامینی‌نه‌که‌وتبوو. هیشتا‌نۆ‌سالان‌بوو‌نه‌و‌ده‌مه‌ی‌پنغه‌مبه‌ری‌نازیز‌اعَلَيْهِ‌الصَّلَاةُ‌وَالسَّلَامُ) بانگی‌سهرانی‌قورپه‌یشی‌کرد‌و‌پنی‌وتن‌”کن‌هه‌یه‌له‌نا‌واتاندا‌پشتیوانیم‌بکات؟“‌نه‌و‌گۆزه‌که‌ی‌ده‌ستی‌دانا‌و‌مه‌ردانه‌ده‌ستی‌خسته‌سهر‌سنگی‌و‌وتی‌”من‌هه‌م‌نه‌ی‌پنغه‌مبه‌ری‌خو!“^۲

که‌تە‌مه‌نیشی‌گه‌یشته‌حه‌فته‌سالان،‌پنغه‌مبه‌ر‌(صَلَّى‌اللَّهُ‌تَعَالَى‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ)‌له‌شهو‌ی‌هیه‌جه‌رتدا‌رایسپارد‌له‌جینگه‌که‌یدا‌بخه‌وت،‌واته‌پیشنیاری‌مردنی‌بو‌کرد. که‌چی‌بینه‌نم‌لاوه،‌که‌تازه‌به‌تازه‌خونچه‌ی‌ژیانی‌ده‌پشکوت،‌بئ‌دوودلئی‌قبوولئی‌کرد.^۳‌حمزه‌رتی‌علی‌هه‌ر‌گیز‌له‌م‌جۆره‌کارانه‌دا‌دوودل‌نه‌بووه،‌بۆیه

۱. ابن‌هشام. السیره النبویه ۱۵۹/۳؛ ابن‌کثیر، البدایه و النهایه ۲۶۰/۳.

۲. بروانه: أحمد بن حنبل، المسند ۱۵۹/۱؛ الطبری، جامع البیان ۱۲۲/۱۹؛ البیهقی، دلائل النبوة ۱۸۰-۱۷۹/۲.

۳. ابن‌هشام، السیره النبویه ۸/۳؛ ابن‌کثیر، البدایه و النهایه ۱۷۶/۳.

نه و لاره جوامير و مهرده له به دردا بووه سرگه وره موهاجيران. به فيدات بم
 نهى پيغهمبهرى خوا، چهنده دهست كارامه بوويت له دهستنيشان كوردنى پياواندا!
 سعدى كورى موغازيش نمونه به كه ديكه ي چاكى و سرپرستي بوو.
 دلسوزيه كه ي لاي هم مووان ناشكرا بوو. كاتيك له به دردا بريندار بوو - هر
 بهو برينه شهوه سهرى نايه وه- نهو قسانه ي له سر چيگه ي مهرگ كوردنى،
 باشتريين شايهت و بهلگه بوون له سر نيمانه كه ي. چاوى بريبووه ناسمان و
 دهيفه رموو ”په روهرد گارا، نه گهر ده توانم به شدارى جيهادينكى تر بكم له
 پيناوى تودا، نهوا بمژينه. وه گهرنا دهستبه جن بمگه رينه وه بو باره گاي
 خوت.“ سعده به هو ي سهختي برينه كه به وه كوچى دوايى كرد. نه كاتى
 به خاك سپاردنيدا. پيغهمبهرى نازدار اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له سر نووكى پينه كانى
 ده رويشت. كاتيك پرسيارى نه ويان ليكرد، به مجوره وه لامى دانوه ”نه مرؤ
 نه هلى ناسمان دابه زيون بو نه سپه رده كوردنى نه ترمه، شهرم ده كم پيم له سر
 زهوى دنبتم.“

نه مه چ دهستنيشان كوردنيكه! نه مه چ هه لباردينكه!

به مشيو به، ناوهند و جهرگه ي سوپا له دهست نه قاره مانانه دا بوو. جا
 نه گهر سه ركه ده به ك مردنى سه به رزانه ي پي باشتريين له ژيانى ژيرده سته ي،
 نيتر چون سه ربازه كانى له مه يدان هه لدين؟ نه گهر سه ركرده سهرى خوى
 فيدا بكات. سه ربازه كانى چون فيداى ناكه ن؟ چ جاي نه گهر سه ربازه كان
 خويان تامه زرؤى شهيدى بن و به تاسه ي نه وه وه هاتبن! پيغهمبهرش
عَلَيْهِ صَلَوةٌ وَسَلَامٌ له ناوهندى نه قه لا پاريزراوده بوو. واته به گوشت و نيسكى

۱. صحيح البخاري، المغازى ۳۰؛ صحيح مسلم، الجهاد ۶۷.

یارانی ته‌نرابوو. سوئند به‌خوا کەس نه‌یده‌توانی ده‌ستی بگاته تالە موویه‌کیشی. سه‌ربازه‌ جو‌امیزدکانی که هه‌لگری مارشی گیانفیدایی بوون، قه‌لغاننکیان بو دروستکردبوو دوژمن مه‌حال بوو ده‌ستی بیگاتی. مه‌گه‌ر هه‌نگاویان به‌سه‌ر لاشه‌ی نه‌واندا هه‌لبنایه.

که‌واته‌ خۆی سه‌رکردایه‌تی ناوه‌ندی ده‌کرد. ئالاکه‌ی دابوو به‌ده‌ست موصعه‌بی کورپی عومه‌بیره‌وه.^۱ ئای نه‌مه‌ چ تابلۆ و ده‌ستیشانکردنکی ناوازه‌ بوو! نه‌و موصعه‌به‌ی کاتینک له‌ جه‌نگی نو‌حوددا به‌ گورزنک ده‌ستی راستیان په‌راند، ئالاکه‌ی به‌ده‌ستی چه‌پی گرت، کاتینک گورزنکی تر ده‌ستی چه‌پیشی په‌راند. نه‌به‌رخۆیه‌وه‌ وتی ”ته‌نها قه‌لغانه‌که‌م ماوه‌ پیغه‌مبه‌ری خوای پی‌ پاریژم، ها لینی بده، له‌ گه‌ل مله‌م، نه‌ویش بده!“^۲ نه‌و خاوه‌ن رۆحیک بوو نه‌سه‌ر ژبانی نه‌و دنیا به‌رنامه‌ریژ کرابوو. موصعه‌ب له‌ناوه‌راستدا وه‌ستا‌بوو، ئالایه‌کی سه‌پی به‌ده‌ستیه‌وه‌ ده‌سه‌کایه‌وه. هه‌ردوو قوڵی راست و چه‌پ جینگه‌ی خویان به‌ رینکوینکی گرتبوو، هه‌تری پێشه‌وه‌ش له‌ ناماده‌باشیدا بوون و چاوه‌رینی فه‌رمان بوون. به‌دوای نه‌وانیشدا ریزی یه‌ده‌ک ده‌هات به‌ سه‌رکردایه‌تی قه‌یسی کورپی نه‌بوسه‌عد. نه‌مانه‌ نه‌وه‌نده‌ به‌جه‌رگ و دامه‌زراو بوون، نه‌گه‌ر دانه‌ دانه‌ نینۆکیان هه‌لبکه‌ندرایه، که‌سیان ئۆف‌یان لێوه‌ نه‌ده‌هات...

سوپای مو‌سلمانان رێساده‌ارییه‌ک به‌رپۆه‌ی ده‌برد که‌ شاره‌زایانی مه‌یدانه‌کانی جه‌نگ تا نه‌وکاته‌ نه‌یانبینیوو. هه‌ر نه‌وه‌ش بوو ما‌لی قورهبی کاولکرد. پیاده‌کردنی نه‌و سیسته‌مه‌ نو‌یه، هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ را‌گه‌یانندی بیکه‌لکی و نابوتیی سیسته‌مه‌ کۆنه‌کانی نه‌وان بوو.

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۱۵۹/۳؛ ابن سعد، الطبقات الکبری ۱۲۰/۳؛ ابن کثیر، البدایه و النباهه ۲۶۰/۳.

۲. ابن سعد، الطبقات الکبری ۱۲۰/۳.

به‌دەر له‌وه، ناماده‌یی خودی پیغه‌مبه‌ر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) له‌ناو سوپادا هیز و تینیکی تری پی ده‌به‌خشین. نه‌وان پیشتر په‌یمانیان پندابوو و وتبویان ”سوئند به‌و خوایه‌ی توی به‌حق ناردوو، خیزانه‌کانمان چۆن پپارترین ناوه‌هاش تو ده‌پارترین.“ زۆر گرنگه‌ پشه‌وا بتوانیت گیانی متمانه و دل‌نیایی له‌ده‌روونی په‌په‌روانیدا دروست بکات. پیغه‌مبه‌رش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه‌وه‌ی به‌باشترین شیوه‌ نه‌نجامدابوو. له‌به‌رامبه‌ردا نه‌ویش پی‌ی وتبویان ”ژیانم له‌گه‌ل ژیاپی نیوه و مه‌رگیشم له‌گه‌ل مه‌رگی نیوه‌دایه.“^۱ له‌کاتی‌کدا فه‌رمایشته‌کانی له‌گوییاندا ده‌زرنگانه‌وه، به‌ناویاندا ده‌گه‌را و له‌ناوه‌پراستیاندا ده‌وه‌ستا. له‌هاتنیاندا به‌نۆره‌ سواری وشتر ده‌بویان. (گیانم فیدای بیت، خۆزگه‌ پی‌ی بنایه به‌سه‌ری نیمه‌دا). دوو که‌سی تر له‌گه‌لیدا سواری وشتره‌که‌ی ده‌بویان. نه‌م حالته‌ نه‌و هاوه‌له‌ به‌پریز و هه‌ست به‌رزانه‌ی زۆر دل‌گران کرد، دواچار خویان بو‌ نه‌گیر! و عمرزیان کرد ”نَحْنُ نَمُشِي عَنْكَ (نیمه‌ له‌بری تو به‌پیاوه‌ ده‌پویان، تو سواریه‌)“ به‌لام خاوه‌ن به‌رزترین هه‌ستی خۆبه‌که‌مزانیان به‌مجۆره‌ وه‌لامی دانوه ”مَا أَنْتُمْ بِأَقْوَى مِنِّي، وَلَا أَنَا بِأَعْنَى عَنِ الْأَجْرِ مِنْكُمْ (له‌پرووی هیزه‌وه‌ نیوه له‌من به‌هیزتر نیان. له‌پرووی ناتاجیشم بو‌ پادا‌شتی په‌روه‌ردگار، له‌ نیوه ده‌وله‌مه‌ندتر نیم)^۲

به‌لی، گه‌وره‌ی پشه‌وایان (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ) ناوه‌های ده‌وت. به‌پرا‌ده‌یه‌ک له‌گه‌ل خه‌ل‌کدا ناوته‌ بو‌بوو، له‌گه‌ل نه‌واندا هه‌ل‌ده‌ستا و داده‌نیشت و لیان‌جیا نه‌ده‌بووه‌وه. له‌گه‌لیان داده‌نیشت و که‌وچکی به‌هه‌مان نه‌و خوارنده‌دا ده‌ژهنی که نه‌وان که‌وچکیان تی ده‌ژهنی و، له‌هه‌موو شتی‌کدا هاویه‌شی ده‌کردن.

۱. صحیح مسلم، الجهاد ۸۶؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲/۵۳۸.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۱/۴۱۱؛ البيهقي، السنن الكبرى ۵/۲۵۸.

له پاش هه‌لگيرساندنې شوېرشي فهرنسا، به‌کارهينانې زاراوډې "يه‌کسانې" زياد له هه‌رکاتېکې دې بره‌وسه‌ند. بۇ کس هه‌يه لهو "پوژوهه چارې به يه‌کسانې که‌وتبیت؟ نه‌وه به‌س مرؤفې سرده‌می به‌خته‌وډرې بوو که ده‌يزانې به‌کسانې چييه. نه‌وش له سایه‌ی حه‌زرتې محه‌مه‌د موسته‌فاوه.

له تاريخ‌کترين روژده‌کانې ژيانيدا ناسمان ده‌رگاگانې خوی بۇ کرده‌وه و له ناصيزې گرت، به‌لې، نه‌و ميعراجې کرد.. خوږيه‌کانې به‌هه‌شت وه‌ک ده‌سته‌ی پيشوازي پړانه سر رېنگاکه‌ی، فرشته‌کان چه‌شنې شوسته سريان له‌ژير پيې دانا، هه‌روه‌ک "تيزامې" شاعير ده‌لېت "له‌ژير پيې نه‌سپه‌که‌يدا بوو به نال مانگې هيلال." به‌هه‌شت پيې ده‌وت "مه‌رو، ليزه بمينه‌ره‌وه!" به‌لام نه‌و گه‌رايه‌وه بۇ ناو مرؤفه‌کان. خواناسې گه‌وره "عه‌بدول قوددوس" نه‌م به‌سه‌ره‌اته ده‌گيرپه‌ته‌وه و سوئند ده‌خوات "پنغه‌مبه‌ر اصْلَوَاتِ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ" گه‌يشته مه‌قاميک که‌سې پيې نه‌گه‌يشتووه. سوئند به‌خوا نه‌گه‌ر من به‌رز بېومايه‌ته‌وه بۇ نه‌و مه‌قامانه هه‌رگيز نه‌ده‌گه‌رايه‌وه. "خواناسيکې تر نه‌م و ته‌يه‌ی عه‌بدول قوددوس هه‌لده‌سه‌نگينيت و له‌وباره‌يه‌وه ده‌لېت "نه‌وه نه‌و ماوه‌يه‌يه که نيوانې پنغه‌مبه‌ر و وه‌لې جيا ده‌کاته‌وه و هيچ که‌سېش ناتوانيت بېرپه‌رت!"

جا بۇ نه‌و دوورپه‌ به‌ کي ده‌برپه‌رت؟ نه‌وه حه‌زرتې محه‌مه‌د موسته‌فايه وړپاي نه‌وه‌ی که له‌لای په‌روه‌رده‌گاري له‌و مه‌نزلانه‌دا بوو. که‌چې خوی وه‌ک مرؤفېکې ناسايې ده‌بيني و حه‌زي ده‌کرد له‌ناو خه‌لکدا بيت و وه‌ک نه‌وان بړي.

مرؤفايه‌تی به‌هوی نه‌وه‌وه يه‌کسانې ناسي. خو نه‌گه‌ر بريارپه‌ت جارنکې تر مرؤفايه‌تی به‌و به‌هايه شاد بېته‌وه، نه‌وا هه‌ر له سایه‌ی نه‌ودا پيې شاد ده‌بېته‌وه. نه‌م چاوه‌روانيه‌ش حه‌قيقه‌تېکه و له‌خوډې سروشتي زانستي

ياساناساييه وه ههلقولاره. عه ره به دهشته كييه كان نا لهم سۆنگه يه وه چاويان برببووه نهو سوپايه، دياره نه مهش سهروهرى و شكۆيه كى گه وه ره بوو بۆ بيابان. نهو رۆژه بيابان سهراپا ناويزانى جوانى بوو بوو. نهو رۆژه بيابان پايه و نرخى گه يشته پايه و نرخى باخچه و ميژگه كانى به ههشت.

نهو بوو پينغه مبهرى خوا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) خۆى ههستا به رينكخستنى سوپاكه و ديارى كردنى شوتنى سهنگه ره كان. نهو جا له ناوهراستدا چالئى كى گه وه ردى ههله كهنه. نهو هنده ناويان تينكرد كه تا كۆتايى جهنگ به شيان بكات. پاش نهوه سه رجهم بيره كانى پر كرده وه. كهواته دوژمن پيشبىنى ههنگاوئى كى له وجۆره ناكات و پشت نهستور به بيره كان ديت. نهو جا كه دهينن چى به سهر بيره كاندا هاتووه، ههست ده كهن پشتيان شكاهه، ههروايش بوو...

ههروهك سيسته مى سوپاكه بينكه موكوورپى بوو، ناوه هاش شيوازى جموجولئى جهنگى له وه به رى نايابيدا بوو. سه ربازه كان باش دهيا نزانى له كوئندا نيزه و، له كوئندا تير و له چ كاتى كيشدا شمشيره كانيان به كار دهينن و. كهى لاي راست و كهى لاي چهپى سوپا ده رزيتته ناو جهنگه وه. وه له چ حاله تينكدا هيزى يه دهك به شدارى دهكات.

نهو شوتنهش كه پينغه مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چاده كهى خۆى تيدا ههله دا بوو، نهو هنده به وردى ديارى كرا بوو. هه ره له سهر كرده يه كى مهزنى وهك خۆى دهو ده شايه وه. چونكه له جيه كدا بوو به تهواوهتى ده پروانى به سهر گشت باله كاندا. هه ره له وئوه فرماندهى ههردوو بالئى راست و چهپ و هيزى پشته وهى ده كرد. جگه له وه دهرفهتى نه وهى بۆ ده ره خسا له كاتى خۆيدا په يوه ندى به

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۶۸/۳؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۲۶۷/۳.

سەربازەکانییەو بەکات و بەخیزایی فەرمانەکانی بگەیهنیتە لایان و بالادەستی تەواوی بەسەر سەرچەم بەرەکاندا هەبیت. ئیدی هەموو شتیک نامادەبوو و پاش کەمیکی تر جەنگ دەستی پێدەکرد. موسلمانانیش زائ دەبوون بەسەر دوژمنەکاندا کە سێ نەوهندەى خۆیان زیاتر دەبوو و دووچارى شکستىکى لەبیرنەکراویان دەکرد. بە زیانیکی کەمى خۆیانەو کە تەنها چوارە شەهید بوو، کۆتایی بە جەنگە کە دەهات. وەك پشتریش باسماز کرد، پێغەمبەرى خوا **اَصْلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَاتُهُ عَلَيْهِ** دروشمی "ئەحەد.. ئەحەد"ی وەك پەرلەیهك بۆ موسلمانان دیاریکردبوو. "أَحَدٌ" یەكێك بوو لە ناوێ جۆانەکانی خوا، کە دروست نییە ئەو ناوێ لە هیچ کەسێك بنرێت. چونکە هەر خوا تاك و تەنهايە:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص: ١)

"أَحَدٌ" لێرەدا ناماژدەیه بۆ تەوھیدی نۆلۆھیت و تەوھیدی رۆبۆییەتیش. تاکیکی وەھایە کە دووھمی نییە. "مُتَنَّى"ی "وَاحِدٌ" برتییە لە "إِثْنَانٌ"، بەلام "أَحَدٌ" "مُتَنَّى"ی نییە، چونکە ئەحەد ژمارەیکى دانسقەیه لەنیوان هەموو ژمارەکاندا و دووھم و سنیھمی نییە. بە دەربڕینیکی دیکە؛ خوا ئەحەدە و دووھمی نییە. هەر کە بەو دروشمە هوتاف دەکیشرا، وەك دەنگێک لە پەنھانەوێت و پێیان بلێت "لەبەیهك بەندەکانم" ناوہابوو. ئەگەر ئەمە حیکمەتى یەکەمى هەلبژاردنى ئەو دروشمە بوویت، ئەوا حیکمەتى دووھمی ئەوێە کە خەلکی مەککە تا ئەو کاتە لە چڕینی دروشمیان نەدەزانى. باوەردارانیش لەو رێیەو زیاتر هەستیان بە وابەستەیی نیوان خۆیان دەکرد. لەلایەکی تریشەو ترس و لەرزیا ن دەخستە دلێ بت پەرستانەو، بەتایبەت کە ئەم دەنگە لە یەك کاتدا لەلایەن کەساتیکی سپیۆشەو دەوترایەو کە دەتوت کەفیان لەبەردایە. چ

جای ئەوەی باوەرداران خۆیان بە تاسە شەهیدییەوه هاتبوون، بێر و هۆشیان لای ئەوەبوو کە "داخۆ کە ی و لەکوێ دەست بخەینە دەستی مردنەوه؟" بەلێ، موسلمانان تەنها ئەمەیان لێک دەدایەوه و بەس.

ه. یەگەم ڕووبەرۆو بوونەوه

بەدەر لە فەرماندەیی سوپا، هەر هەنگاوێک لە کاتی خۆیدا لە لایەن پێغەمبەرەوه بپرایری لەسەر دەدرا و سەرکەوتووێک دەخرایە بواری جێبەجێکردنەوه. لە سەرئادا سێ کەسی لە ئەنصار دیاریکرد بۆ ڕووبەرۆو بوونەوهی "کەس بەرامبەر کەس"، هەرسێکیشیان لە کەسایەتییه دیارەکانی مەدینە بوون. نەم مەردانە کە تینووی شەهیدی بوون و هەردەم لە دووی دەرگەران، نەم نەو قورپەشیانە ی کە نەو ڕۆژە بەرامبەریان وەستابوون، تەنانت نەگەر عەتتەرە و هیرەقلیش بەرەنگاریان بووایەتەوه، ئەوان دیسان سلیان نەدەکردەوه و وەک کێو لە پروویاندا دەوستانەوه. کەچی لە وڵاوه خۆبەزلزانانی قورپەش وەک نەرتی هەمیشەییان فیزیان لێ دەدا و دەیانوت "نیمە لەگەڵ ڕەنجبەر و شوانی مەدینەدا شەر ناکەین. ئە ی محەممەد! هاوشان و خزمەکانی خۆمان بەیتەرە مەیدان." بەمەش کەوتنە داوی فیز و لووتبەرزیه کی چارەنووس ڕەشەوه.

پاستیه کە ی پێغەمبەرش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چاوەرێنی شتیکی وا بوو. نیمە نازانین، بەلام دەرگرت نەوش یەکتک بووینت لە تاکتیکەکانی. پەراوەکانی سیره باسی ئەوه ناکەن، بەلام گومانی تیدا نییه کە لە بیر خۆیدا چەند کەسیکی دانابوو. ئەوەبوو فەرمووی "هەستە حەمزە، هەستە عوبەیدە، هەستە عەلی!" نەو سێ مەردە کە هاوشانی سوپایەک دەبوون، دووانیان نامۆزای

و. سییه مینیشیان مامی بوو. واته یه کم ددسته که ناردنی بۆنه وهی ته قه له ده رگای مەرگ بدهن، نزیکتیرینی خزم و پشتی خۆی بوو. له بهرام به ریشدا سنی کهس هاتنه دهروه بۆ زۆران: عوتبه و شهیبه و وهلیدی کورپی عوتبه. دوژمن له سه لئواری شکستینکی گه وردها بوو. نهو سیانه له به هیتیرینی سه رۆک هۆزه کان بوون. ههردوو براهه و کورده که یان له جه رگهی به دردا به زهبری شمشیر کهوتن به زهویدا و به وهش ریزه کانی دوژمن وه یان پروخا. نیشانه کانی شکست ده رکهوت. هه رچی عوبه یده شه له نه نجامی زۆرانه که یدا دوو چاری برینینکی سه خت بوو. بردیان بۆ لای پیغه مبه ری نامۆزای و له پال نهو نازداردها گیانی سپارد.^۱

به کوژرانی عوتبه و شهیبه و وهلید، وهی دوژمن ته واو دابه زی. ناخر زۆرنیکیان به زۆر و له بهر روو گیری نهو سیانه هاتبوون. بۆیه مردنیان بوو مایهی ترس و پشینی له ریزه کانیاندا.

ئامانجه کان جیاواز بوون

له ناو سوپاکهی قورپه یشدا هه ریبه که له ناوازیك ده یخوتند.. یه کرپی زیان ته واو شلوق بیوو.. تا دههات شیرازه یان که لینی تی ده کهوت. نه مهش وای ده کرد بینه ئامانجی تیر و شمشیری موسلمانان. پیغه مبه ر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) گورزینکی وای لیدان به چه په ساوی به راست و چه پدا سه رگه ردان بوو بوون و نه یانده زانی چی بکه ن. هه ر له بنه رته دا وه نه بی هاتنه که یان له پیناو ئامانجینکی به رزدا بوویت. به لکو قین و توورمیی نه وانی هینابوو. به لام پیغه مبه ر

۱- ابن هشام، السیره النبویه ۱۷۳/۳؛ ابن کثیر، البدایه و النباهه ۲۷۳/۳.

عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَوةٍ وَسَلَامٍ) له پیناوی بیرینکی پیروز و نامانجینکی بهرزدا هاتبوو، که نهویش برستی بوو له بهرزکردنهوی ناوی پیروزی پهروهردگار له ناسوکانی جیهاندا.

به‌لی، بیروباروهه زور گرنکه. ناخر نه‌بوجه‌هل و شهبه و عوقبه‌ی کورپی نه‌بوموعیت و نوممه‌یه‌ی کورپی خه‌لف، نه‌یانده‌زانی له پیناوی چیدا ده‌جه‌نگن. به رقتیکی شیتانه‌وه هاتبوون خوشتی خه‌لکی برژن. به بۆچوونی خویان بهو کاره‌یان پایه‌ی که‌عبه‌یان به‌رزتر ده‌کرده‌وه و خۆشیان پینگه‌یه‌کی شیاو‌تریان له‌ناو عه‌ره‌بدا به‌ده‌ست ده‌هینا. به‌لام نه‌یانده‌زانی به‌راورد به رابردوو هیچ ده‌ستکه‌وتینکیان نه‌ده‌بوو. چونکه وه‌ک وتمان. نه‌وه‌ی نه‌وانی راپینچی به‌در کردبوو، قین و نه‌فرین بوو.

به‌لام باوه‌رداران له‌پیناوی هینانه‌دی نامانجینکی بئندا هاتبوون. بهرزکردنه‌وی ناوی خوا و بلا‌و‌کردنه‌وی به‌زه‌ویدا. نامانجی به‌ده‌هینانیان بوو. تره‌ی دلی هم‌موویان بهو هم‌سته‌وه ئینی ده‌دا و شایانی نه‌وه‌بوو سر و مالی بۆ به‌خت بکه‌ن. چونکه له‌پیناوی خوا‌ی بالاده‌ستدا شه‌هید ده‌بوون و به‌ره‌و دیداری نه‌و ده‌چوون. دیاره‌هه‌رکه‌میش به‌دیداری خوا بگات. هیچی له‌کیس ناچیت. به‌لکو ده‌بووه‌ خاوه‌نی چه‌ندین ده‌ستکه‌وت و پاداشتی نه‌براو. باوه‌رداران بهو هه‌ست و شعور‌وه‌وه‌ ده‌جه‌نگان، جگه‌ له‌وه‌ش هم‌موو شتیک بیته‌رزش بوو له‌لایان. که‌چی خاوه‌ناسان پینان و ابو ژیان گرنگترین شته، دنیا‌په‌رستی بو‌بووه‌ خولگه‌ی خه‌ون و خولیا‌یان. هم‌موو ناواتینکیان نه‌وه‌ بوو ژیان‌یان درت‌ر بیت. خۆ نه‌گر له‌ به‌دردا سه‌ریکه‌وتنایه. نه‌وا نه‌بوجه‌هل نه‌زده‌کی خۆی نه‌نجام ده‌دا، که‌ برستی بوو له: مه‌ی خاوردنه‌وه و سه‌ما و رابواردن.^۱ که‌چی له‌بری نه‌وه،

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۱۶۶/۳؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۲۶۶/۳.

موسلمانان لهوندا نوژځيان كرد و. له خوا پارانهوه و، بهدواي نوو ريڼگيانهدا گهړان كه له پهروهردگار نزيكي دهخستنهوه.

نوهه جياوازي نيتوان نوو دوو كؤمهلميه بوو؛ يه كينكيان وهك به ناسماندا بفرېت و ناسودهيي دهورهى دايتت و ابوو. نووى تريشان وهك نهوه و ابوو تلور بوويتهوه بو نشيوترين چالي دنيا و له پهژمووردهييدا گيري خوارديت.

ح. فيرعهونى نوممهت ده گليټ

عهدبوورپهحماني كورې عهوف (رضي الله عنه) بومان دهگيرپتهوه: له گهرمهى بهدردا پيغهمبهري خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مشتتېك خوټي هه لگرت و بهرووي ييباوهراندا وهشاندې و فهرمووي ”سا پروريان رهش هه لېگه رپت!“ لهو سهروبهندهدا كه كه نلهسهر دهچوو به ههوادا، دوو لاي خورنگهرم به نه سپاي خوځيان گهيانده لام - كې چوزانيت رهنهگه له كاتي هاتنياندا بو بهدر لهسهر نووكي په نجهى پييه كانيان وهستابن تاكو بهژن و بالايان بگاته ناستيكت بتوانن به شداري غهزا بكن- دوو لاي پازده شازده سالان يه كينكيان له لاي راستهوه ليم نزيك بووهوه و وتى ”مامه گيان دهكرنت نه بوجهلم نيشان بدهيت؟“ منيش پرسيم ”كارت چييه به سهريهوه؟“ وهلامى دايهوه ”به ليمت به خواي گهوره داوه نه گهر نوو دوژمنه سه رسهختهى پيغهمبهري خوا بييم، بيكوژم!“ (نهو خاوهن روجه تاريكهى كه تا نوو ساته وهخته بهريه ركانتي بلاو بوونهوهى پرشنگي درهخشاني نيماني ده كرد و بوو بووه بهريه ست له بهردم بلاو بوونهوهى نووري قورثاندا، سوندم خواردوه نه گهر بييم دهيكوژم.)

نەوى ترىبان كە حالى خۇي پەنھان كر دېبوو، چىرپاندى بە گۈرنى چەپمدا و وتى
”مامە، نەبوجەھلم پيشان دەدەيت؟“ ھەمان پىرسىيارم لەوئيش كر، نەوئيش
ھەمان وەلامى دامەوہ.

لەو قسانەدا بووئن لەناكاو نەبوجەھل كەوتە بەرچاوم، ئامازم بۇ كر، ھىشتا
بەتەوارى دەستم دانەنەواندېبوو، وەك بروسكە خۇيان گەياندە سەرى و بە زەبرى
چەند گورزە شمشىزىك دايان بەزەوئيدا. يەككىيان بە سەختى برىندار بووئبوو.
راستە ئەو قارەمانە مەزنى بەرندار بووئبوو، بەلام نەوكەسەش كە لە مئىزووى
مروفايەتيدا نرىنەرايەتى كوفرى دەكر و پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
بە ”فیرعەونى ئوممەت“ ناوى بردېبوو، لە خونى خۇيدا گەوزابوو.^۱

نەو دوو لاوئەش يەككىيان ”عەوفى كورى حارىث“ و نەوى ترىشان ”مەعازى
كورى حارىث“ بوو. ئە رىوايەتتىكىشدا ھاتووە كە ھەردوو كيان كورى عەفرا
بوون. خۇ نەگەر دەشتانەوتت باشتر بىئانسان، ئەو! كورى خاتوو سومەييە
بوون. ئەو خاتوونە نەبەردەى كە پاش رووداوە خەمنا مئىز و ناسۆرەكانى نوحد،
كە تىايدا كورەكانى و مئىردەكەى و براكەى شەھىدېبوون. خۇى دا بەسەر چمكى
جەكەى پىغەمبەرى سەروردا و فەرموى ”كُلُّ مُصِيبَةٍ بَعْدَكَ جَلَدٌ (پاش
سەلامەتى و بئوھبى تۆ، ھەموو نارەھەتى و دەردەسەرىيەك ناسانە!)“^۲

نەوہ داىك و نەوئەش رۆلەكانى! نەوان ھەورازى نەفامىيان تئەپراندېبوو و
گەشىتبرونە لاكەى تر، لە نوحدىشدا بە ناواتى خۇيان شادبوون و گەشىتن بە خوا.
لەراستيدا بەشدارىكر دىيان لە بەدردا ھەر بۇ بەدەستەيتاننى ئەو مەبەستە بالايە بوو.

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۸۳/۳؛ ابن كثير، البداية و النہية ۲۸۹-۲۸۷/۳.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۰/۴؛ ابن كثير، البداية و النہية ۴۶-۴۷/۴.

پوختهی قسه: پیغمبهری خوا صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ جهنگی دژی نهوانه بهریاکرد که بهدرتژیی تمهمنی بانگهوازهکمی دوژمنایهتییان کرد و بوونه کۆسپ لهبهردهم حق و حقیقهت و زانست، بگره نیمان و نیسلامیشدا. ههر ههنگاونکی دهن، بهوردی له نهندازهی ددها و پلانی بۆ دادهنا، تا نهکهوئته ناو شکستیک یان ههلهیهکهوه. به چهشینیک پلانهکانی دادهپرشت، دهتوت پهنجا جار هاتوو هه بۆ بهدر و لهو چیگهیهدا پهنجا جار کردهی سهربازی نهنجام داوه. چونکه له بهدردا هیچ ههله و کهموکورتیهک پرووی نهدا و، له سایهی چاودیری و کۆمهکی پهروهگاردآ به سهرکهوتووایی گهپرانهوه.

سهرکهوتن، سهرکهوتن بهدوای خویدا دههینیت. نهمهش مانای وایه بازنهیهکی چاکهکیش و بهردار هاتووته ناراوه. ههر خیریک سهر دهکیشیت بۆ خیری تر. پهنگه ههندیک بهم زاراویه ناشنا نهبن. ههموومان زاراوهی "بازنهیی بهتال" دهزانین، له ئیستاشدا زیاتر "بازنهیی نهزۆک" بهکار دههینیت. با نیمهش وهک دژهواتای نهو دهستهواژیه، بازنهیی خیر و چاکه ناو بنیین "بازنهیی بهردار". که تیییدا چاکه چاکه بهههم دههینیت، بهلام له بازنهیی بهتالدا خراپه خراپهیی لئی دهکهوئتهوه، نالۆزیش دهیته هۆی نالۆزی تر، ههلهکانیش رادهستی ههلهیی ترت دهکن. نیتر بهوجۆره درتژه دهکیشیت...

بهلی، نهگه بهباشی نامادهسازی بۆ جهنگ کرابین، له ناکامدا چاوهپرینی سهرکهوتن دهکری. نهوهتا گهوههیی صرفایهتی فرموویهتی "إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ (خیر و چاکه ههر خیر و چاکهیی لئی دهکهوئتهوه)." جهنگی بهدر چاکهیهکی پوختهی ییگهرد بوو. چاکهیهکی هینده بهنرخ بوو کاریگههیی لهسهر دل و دهروون بهجههینشت؛ چاکه بوو بۆ دل.. چاکه بوو بۆ بیر.. نهوهتا خواوهند

۱. صحیح البخاری، الجهاد ۳۷، الفرق ۷؛ صحیح مسد. ۱۲۱-۱۲۳.

دەرگای همزاران چاکه‌ی کردوه بۆ نهوانی گیانیان خسته سەر له‌پی ده‌ستیان، وه‌ك نه‌وی پێیان ب‌لێت ”ناره‌زوی چ رینگه‌یه‌ك ده‌كهن بیگرنه‌بهر، له‌ناكامدا سه‌رکه‌وتن هه‌ر بۆ ئێه‌یه‌.“ به‌راسته‌ش هه‌روا بوو...

خ. نه‌وجا شكست

بته‌رستانی مه‌كکه به‌و گورزه‌ی له‌لایه‌ن پێغه‌مبه‌ره‌وه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لێیان درا، پشتیان شكا و تا ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌نیش له‌ژێر هه‌ژمونی نه‌وه‌سته‌دا مانه‌وه. خۆ نه‌گه‌ر هه‌ندێك له‌لایه‌نگرانی نه‌بوجه‌هل نه‌بوونایه كه هه‌لسان به‌ ورژاندن و پرۆیاگه‌نده‌ی چرۆپر له‌ناو قوربه‌شدا، نه‌وا هه‌رگیز نه‌یانده‌وترا له‌ ئوحوود رۆبه‌رپه‌رووی موس‌لمانان بوه‌سته‌وه. له‌پراسته‌یدا ده‌رچوونی قوربه‌ش بۆ شه‌پری ئوحوود ته‌نها ده‌ره‌نجامی نه‌و هه‌ستی تۆله‌ و قینه‌ بوو كه له‌ ناخیاندا په‌نگی خوارده‌بووه‌وه. نه‌وان ده‌یانوت ”هه‌رچۆنێك بووه‌ ده‌بیت جارێکی تر له‌ مه‌یدانی جه‌نگدا یه‌كتر بیه‌ینه‌وه!“ ر‌ق نه‌ستووری و سوربوونی هیندی كچی عوتبه‌ نمونه‌یه‌کی دیاری نه‌مه‌یه. به‌ نه‌بوسو‌فیانی ده‌وت ”باوكم و مامم و براكه‌م كوژراون، كه‌چی تۆ وه‌ك ژنان له‌ ماله‌وه‌ پ‌الت لێداوه‌ته‌وه؟ له‌بری نه‌وه‌ی له‌گه‌ل ژنێكدا دا‌بنیشم، بچه‌وه‌ بۆ مالی دا‌یكم با‌شتر نییه‌؟!“

هه‌موو رۆژێك ژنان شیوه‌نیان ده‌کرد و كراسه‌كانیان ده‌دراند و قژیان ده‌رنبیه‌وه و پیاوانیان هه‌لده‌نا. نه‌مه‌ش س‌ائێکی ته‌واوی خایاند، تا نه‌وه‌ی زۆرینه‌یان ناچارکرد ر‌پتی ئوحوود بگرنه‌ به‌ر و تۆله‌ی خۆیان له‌ موس‌لمانان بکه‌نه‌وه. دواتر ده‌گه‌رپێنه‌وه سەر نه‌م باسه‌.

به‌ئێ، له‌ به‌دردا پێغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گورزێکی به‌هیزی دا به‌ ته‌وقی

سەرباندا، که ئیتەر جارنکی تر بیرنەکنەووە لە بەرەنگاربوونەوێ نیمانداران. بەلام هیچ شتیک نەبوو بتوانیت پرق و توورەیی دلێان دابمرکینیتەووە. دوابەدوای جەنگی بەدر سەرورەمان چاکەپەکی لەگەڵ کردن تاکو دلە بریندارەکانیان سارپێژ بکات و شکۆی پڕوشاویان نۆژەن بکاتەووە. بۆ نمونە، دەیتوانی فەرمان بەدات بە پەراندنی سەری هەموو ئەو دیلانەیی بە کۆتکراوی هینرابوونە بەردەستی و لە رابردوودا نازار و نەشکەنجەیی زۆری موسڵمانانیا دابوو. بەلام پێغەمبەری نازدار **اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بەو سۆز و بەزەییە قوولەیی دەروونییەووە وای بە پەسەند زانی چاکەیان لەگەڵدا بکات و لێیان ببوریت. بۆیە فەرمووی ”با لێیان ببورین!“ نەوہوو بەرەرامبەر نازادکردنیاندا، فیدیەیی لە هەندیکیان وەرگرت و داوایشی لە هەندیکێ تریان کرد هەریەکیان دە مندالی مەدینە فیزی خۆندن و نووسین بکەن. بێگومان ئەم هەلۆستەیی نازدارمان بێ بەرەم نەدەبوو...

و. ئامانجی لێبوردن لە دیلەکان

یەکمە: پێش هەموو شتیک ئەو چاکەپەکی بوو پێغەمبەر **اَصَلَّوْا اللهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ** لەگەڵیاندا کردن. داواکردنی فیدیە لەو دیلانەیی چاوپەرێنی مەرگیان دەکرد، وای کرد بە خۆشحالییەووە پێشوازی لە پێشنیارەکی بکەن. خۆ ئەو فیدیەییەش کە دایان، هەر لەبەرەتدا بەشتیک بوو لە سامانی موسڵمانان کە لە مەحکە بەجیان هیشتیوو و ئەمان دەستیان بەسەردا گرتیوو.

دووەم: تا ئەوکاتە خۆندەواری لە مەدینەدا لە ناستیکی نزمدا بوو. خەلکی مەدینەیش پالێوراو بوون تاکو رۆلێکی گەرنگ ببینن لە گەیانندی زانست و ناییندا، بۆیە ئەوان لە هەمووکەس زیاتر پێوستییان بە فیربوونی خۆندنەووە و

نووسين ههبوو. بهوشپوهيه، جياوازيي ناستي رۇشنىبىرىي نىوان خەلكى مەككە و مەدينە لە بەرزەهەندى خەلكى مەدينە شكايەوہ.

سېمە: ئەو دىلانەى پىرپاربوو لە مەدينە بىمىننەوہ و مندالانى مەدينە فىزى خورتندەوارى بىكەن. لەراستىدا هەلىكى نموونەبىيان بۇ رەخسابوو تاكو لە نزىكەوہ نىسلام بناسن. كاتىكىش دەگەرانهوہ بۇ مەككە، بۇى هەبوو هەرىكەبىيان لەناو مال و حالى خۇيدا بىبىتە بانگخواز بۇلاى بەرنامەى خوا. چونكە لە ساىەى ئەو رېزلىنان و رەوشتەرزىبەوہ كە سەررەمان (سَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەگەلى نواندبوون، پىنگەبەكى ناوازەى لە دل و دەروونىاندا بەدەستەبىيانبوو.

تكايە بىمىننە بەرچاوى خۇتان؛ نىبىن هىشامى بىرەى نەبوجەهل هەتا ئەو رۇژەى مۇسلمان بوو، ئە هىچ جەنگىكدا دژى پىغەمبەرى خوا (سَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەشدارى نەكرد. ئەوئەندە رېز و جوامىزى و مرۇقدۇستى ئەو مرۇفە هەره كاملەوہ بىنىبوو، شەرمى دەكرد چىتر چەك ئەروويدا هەلبىگرت. خەرىكە بلىم ئەمە هەستى هاوبەشى هەمووبان بوو.

چوارەم: كەسوكارى دىلەكان كە نومیندىراو بووبوون لە ژيان و سەلامەتىي رۇلەكانيان، وەختى بە ساغ و سەلامەتى پىيان شادبوونەوہ، هەستى نەمەك و پىزانىنى ئەو چاكەبىيان تىدا دروست بوو. چونكە زۇر چاك بىريان مابوو پىشتر خۇيان چۆن سزای مۇسلمانەكانيان دابوو، بۇبە چاوەرپىي ئەووبان دەكرد تۆلەى هاوشپوهيان لى بىكرتەوہ. كەچى ئەوئەتا پىغەمبەرى نىسلام (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) بە چەشنىك كە شایستەى مرۇف بىت، مامەلە لەگەل سەرانى قورەشدا دەكات. ئەو نەرمى و مرۇقدۇستىبەى سەررەمان بەرامبەريان نواندى، تەنانەت ئەوان لەگەل مندالەكانى خۇشياندا نەبىانندەنواند. بەدلنابىبەوہ ئەم

ناكاره پيغهمبهرانه يه ش بووه هۆكارى نه وهى دلى زۆرىك له خه لىكى مه ككه و دراوسى هاوپه يمانه كانيان فەتح بكات، بهراده يه ك نه گەر نه بوجه هل نه كوژرايه لهو جهنگه دا، نهوا جگه له خۆى كهسى تر له ماله كهيدا له سه ر بياوه پرى نه ده مايه وه. چونكه هه مو نه ندا مانى خانه واده كهى دليان نه رم بوو بوو. ته نانه ت نه بوسوفيان -كه سه رسه ختترين دوژمنى نيسلام بوو له ناو هۆزى نومه ييه ده- ورده ورده به نه رمى ره فتارى ده كرد، نه گه رچى ميزدى نهو نافره ته ش بوو كه باوك و برا و مامى له به دردا كوژرا بوون. بۆيه ده بينين نه چوو بۆ به درى دووه م، هه رچه نده نه نوحوددا برياريشيان له سه ر دا بوو. خۆ نه گەر نهو هه لۆسته نه بووايه له وانه بوو چه نده ها ده ره نجامى نه خوازراو بكه وتايه ته وه.

به لى، جهنگى به در ناماژه ي بۆ نه وه ده كرد كه پيغهمبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چووته ناو بازنه يه كى به رد! ره وه، چونكه لهو سه رده مه دا هه ركه س هيزى به ده ست بووايه، سه تمى ده كرد و وهك درنده نه وانى ترى ملكه چى ويستى خۆى ده كرد. نه وه تا كاتيك هيند بۆى ره خسا، جگه رى هه زره تى هه مزه ي ده ره يننا و هاوشيوه ي مرؤفى چاخه سه ره تاييه كان كه گوشتى مرؤفبان ده خوارد، نه ده مهيدا جوى. ' خۆ نه گەر له به دريشدا نه وهى بۆ به ره خسايه نهوا يه ك و دووى لى نه ده كرد. به لام كه نه م ده رفه ته كه وته ده ستى مو سه لمانه كان، مو سه لمان ناسا چه ندين نموونه ي به رزيان له مه ر چۆنيتتى ره فتارى مرؤفانه نيشاندا. له كاتيكدا كه خه لى كانى تر لهو جۆره مه يدانه دا ده بوونه نامانجى چاره ره شى، كه چى مو سه لمانان دلّه كانيان راهه گرت، نه وه ش ناكامى فه تانه تى پيغهمبهرى خوا بوو (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ)، دياره ئيمه ش كه باس له ره هه ندى سه ربازى پيغهمبهر ده كه ين، وهك يه كيك له مه وداكانى نهو فه تانه ته باسى ده كه ين.

١. أحمد بن حنبل، المسند ٤٦٣/١؛ ابن أبي شيبة، المصنف ٣٧١/٧.

ز. هۆکاره کانی سهرکه وتن

نه گهر له سۆنگهی هۆکاره کانه وه بروانینه سهرکه وتنی سوپای نیسلام له به دردا، نهوا ده توانین له سهر نهم چهند خالهی خواره وه بوهستین:

سهرتا ده بیت نه وه بلین که پتغه مبهری خوا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ناماده کارییه کی تهواوی سهربازی کردبوو. به سوپایه که وه به شداری به دری کرد که ملکه چی یه که سهر کرده بوو، وه به گۆزهی یه که فرمان جوتهی ده کرد. له ههمان کاتدا سوپاکه خاوهن گیانیکی معهنهوی بهرز و باوه پینکی پتهو بوو. به هوی باوه پری دامه زراویانه وه ههر له دنیا دا باخ و بیستانه کانی به ههشتیان ددهی. ته نانهت که به سهر گرده کاندا به رهو به در ده پوشتن، دلنیا نه بوون نایا پین به سهر گرده کانی به دردا! ده تین یا خود گرد و قه دپاله کانی به ههشت!

نا بهو نیمانه وه پوشتن بو به در. گیانی سهربازه کان شه ته کی گۆز پرایه لی نه وه فرمانانه بوو که پینان ده گه یشت. با بلین نه گهر هه ندیکان سهرشیان به پینرایه، نه وانهی ته نیشیان تا کو فرمانیان پین نه کرایه هیچ کار دانه وه به کیان نه دهبوو. هه مووان چاویان بریبوو نه وه فرمانهی له پتغه مبه ره وه دهر ده چوو.

دیاره دهر چوونی فرمانیش له یه که مه لبه نه وه کاری گهری مه زنی هه یه له سهر ره وتی جهنگ. هه بو یه پتغه مبه ری سه ره ور (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به نه مای نا وه ندی بوونی فرمانه کانی له سهر بناغه یه کی پتهو دارشت. به دهر نه وه، تو پینکی هه والگری و په یه ونده یی چالاک و به کاری پینکه پینابوو. له ناو ختوه ته که یه وه ده ی توانی سهر په رشتی هه موو به ره کان به کات. هه ندیک جار داده به زی بو ناو سهربازه کانی و به سهری ده کرد نه وه. له ههر جینگه یه کدا چاوی به لاوازیه که یان که ئینیک به که وتایه، راسته وخو چاره ی ده کرد. هه زره تی عملی

ده فرموریت ”وَنَحْنُ نَلُودُ بِرَسُولِ اللَّهِ وَهُوَ أَقْرَبُنَا إِلَى الْعَدُوِّ (له رۆزی به دردا
خۆمان ده دایه پنهانی پیغمبهر، له کاتی کدا نمو له هه موومان زیاتر له دوژمنه وه
نزیك بوو).“^۱

راسته خۆشه ووست (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له دوژمنه وه نزیك بوو، به لام با
یه کیک له دوژمن بیوژایه لینی نزیك بیته وه! سوتند به خوا یه کسه ر خۆی
له بهردهم قه لایه ک له گوشت و ئیسکدا ده بیینی وه. به لئ، به ردهوام به ناو
سه رباره کانیدا ده سوورایه وه و هانی ده دان و وره ی بهرز ده کردنه وه و پیتی ده وتن
که خوای ناسمانه کان و زهوی له گه لیا ندایه و پشتگی رییان ده کات. نا به و گیانه
بهرز و گورژایه لیه کامله وه هه روه ک بۆ به ههشت برۆن ناوه ها بوون.

له لایه ک ی تره وه، به له بهر چاو گرتنی هه لومهرجی نمو رۆژگاره،
سه ر بازگه ی نیسلام له وه پر ی رینک خراویدا بوو. هه روه ها دابه شکرابوو به سه ر
چه ند به ریه کدا، به رهی: راست، چه پ، ناوهند و یه ده ک. هه موو نمو رینکار
و تاکتیکانه ش که پیغمبهر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له جینگه و حاله تی تایبه تی
خۆیدا په پرهوی ده کرد، به بوخته ی زانستی سه ربازی نمو سه رده مه داده نرا.
بۆ نموونه، له بواری گورژایه لیدا: دیاره سه ربازی سه رتاپا گورژایه لیه. له
پیشه کیی نمو شتانه شه وه یه که تازه سه رباز له ریزی سویدا فیزی ده بیت،
چونکه زۆر گرنگه. نه گه ر به سه رباز بوترتت ”بکه وه سه رزهوی!“ یه کسه ر
خۆی ده دات به زه ویدا.. نه گه ر فه رمانی پنی بکرتت: ”ههسته!“ هه لده ستیت.
به ر له جه ننگ پیغمبهری سه روه ر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ها وه لانی له سه ر
گورژایه لی راهیتابوو. خیه تی له سه ر گردۆلکه یه ک هه لدا بوو که به سه ر
هه موو لایه کدا! ده یروانی. نمو فه رمانی ده کرد و نه وانیش به جییان ده هیتا.

۱. احمد بن حنبل، المسند، ۸۶/۱، الطبرانی، المعجم الأوسط، ۳/۳۷۲.

نهمه سهربازی نه‌ودی له دلی سهربازه‌کانیدا باوهرینکی ودهای چه‌سپاندبوو که به‌هیچ شتی‌ک نهل‌رزنت. بویه ده‌توانین بلتین هر له بنه‌ره‌تدا نه‌و جه‌نگه جه‌نگی نیتوان نه‌وانه بوو که ژیانیان به‌هیچ ده‌زانی، له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی گیرۆده‌ی داوه‌که‌ی بووبوون.

یه‌کینکیان ده‌یوست له‌باخچه‌ی گولان گول لیکاته‌وه، نه‌وه‌ی دیکه‌شیان ده‌یوست گول به‌خیتو بکات با خوتنی خۆشی برژیت. یه‌کینکیان ده‌یوت ”نیتر به‌سه باره‌لگری و کولداری دنیا، ده‌بیت که‌ی بیت ده‌رگاگانی به‌هه‌شت بکرتنه‌وه تا بچه‌ ناویه‌وه و له‌ میرگه‌کانیدا پشوو بده‌م؟“ به‌لام نه‌وی تریان ده‌یوت ”نای خۆزگه به‌سه‌لامه‌تی ده‌گه‌رامه‌وه، تاکو خۆم سه‌رمه‌ست بکه‌م و سه‌مای سه‌ماکه‌ران بیسم و چیت و خوشیه‌کانی نه‌م ژینه‌ بچیتژم!“ به‌لی، جه‌نگ له‌نیتوان نه‌و دوو کۆمه‌له‌یه‌دا بوو؛ کۆمه‌لکیان دنیای بینایه‌خ ده‌بینی و نه‌وی تریان ده‌یپه‌رست. له‌هه‌مان کاتدا جه‌نگ بوو له‌نیتوان کۆمه‌لکی رینکخراو، له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ که‌سینکی نارینکی بینه‌رنامه. ناکامی جه‌نگیش هر له‌سه‌ره‌تاوه‌ دیار بوو، چونکه له‌نیتوان ”یاسا و ناژاوه‌دا بوو.

وه‌ك عمرزم کردن، نه‌گه‌ر له‌ ریزی موسلماناندا که‌لینتیک دروست ببوویه، سه‌رداری مرو‌فایه‌تی *اعلته‌ افضل صلاه و سلاما* یه‌کسه‌ر ده‌هاته‌ ناوه‌وه و پری ده‌کرده‌وه. هاوه‌لانیس به‌ بینینی گروتینی سه‌رکرده‌که‌یان، نه‌وه‌نده‌ی تر وره‌یان به‌رز ده‌بووه و ده‌هاتنه‌ جۆش.

بیرمان نه‌چیت یه‌کینک له‌ خه‌سله‌ته‌کانی په‌یامداران نه‌ویه به‌رده‌وام پلان و ستراتیژی جیگه‌روه‌یان هه‌بیت و ئالوگۆر له‌ تاکتیکه‌کانیاندا بکه‌ن. نه‌وه‌تا شتوازی هاتنی بۆ به‌در شتوازی‌نکی ته‌واو جیاواز بوو. نه‌وه‌ی لیره‌دا سه‌رنج‌مان

را ده کیشیت نهویه که زورتک لهو تاکتیکانه تومار نه ده کران. چونکه له همموو نان و ساتیکدا نه گهری نهوه له نارادا بوو دوژمن زه فهران پی به ریت.

پتغمه مبر اَصْلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ له بیرری خویدا نه وهنده وردبینه نه خشی داده پرتزا، هیچ ورده کاریه کی فهرانوش نه ده کرد. نهو پلانه سربازینه می نه مرفو له سر نه خسه و نامرازی جوراوجور نیشان دهرتت، نهو له مینشکی خویدا دایده رشت، که وه ختیشی ده هات وهك خوی جتبه جتی ده کردن. پلانیکی وه های دانابوو، دوژمن دبهیتنا و ده ببرد سری لی دهرنه ده کرد. جگه له هاوه له نریکه کانی خویشی، هه تا کوتایی جهنگ که سی تر شتواز و چونیته می جموجو و هه نگاهه کانی نه ده زانی. به پتجه وانه وه، بیباودران به شیوازیکی هه ره مه کی ده جهنگان. سوبا که می پتغمه مبر بهرچاوردون بوو له کوتدا تیر ده هاویت.. که می رم دوه شیتت، به نهویه ری زانیاری و بهرچاوردوشنییه وه هه نگاهوی دهنه.

به لی، ستراتیز و پلاندازی تا بلیت پیوسته. به دهر له هه ندیک تایبه تمه ندی سرده میانه و ده گمهنی نه م چاخه، پیم وایه سره رای نهو پیشکه وتنه بهرچاودی به ده ست هاتوه، هیشتا ماومانه بگهینه وه بهو ناسته بالایه له ستراتیز و پلاندازی.

ی. هه له اتن له باوه ردار ناوه شیتته وه

خالیکی دیکه که جتی خویته می لیزده دا ناماژهی بؤ بکه یین، نهویه که هیچ سربازیک سر به خو ره فتاری نه ده کرد و به گورهی ویستی خوی نه ده جولایه وه. هه تا له پتغمه مبری خواوه اَصْلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فهرانیک نه هاتایه. نهوان له

شونى خۇيان نەدەجولان، نەگەرچى سەرىشيان دابنايە ياخود تووشى
 شكستيش بيونايە. مەگەر قورئانئيش ھەمان فەرمانى پىن نەدەکردن؟! نەھتا
 دەفەر مووت:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْأَدْبَارَ ۝۱۵﴾

(الأنفال: ۱۵)

"ئەي ئەوانەي باوەرتان ھىناو! لە سەر وەختى لەشكر كېشىدا كاتىك بەرەنگارى
 ئەوانە بوونەووە كە بىباوەرەن، پشتيان تەن مەكەن و رامەكەن."

لە باوەردار ناوەشتەووە ئە مەيدانى جەنگ ھەلئيت. پارچە پارچەش
 بکرت ئەو ھەلھاتەن بەخۆي رەوا نايئيت. مېژوو پرىەتى لە ھەزاران نمونەي
 لەوجۆردە. دەلئيت ھەريەك لەو نمونانەش شيرەکانى بەدریان کردووەتە سەرمەشق
 و چاربان لەوان کردووە. نەمەش بۆخۆي ديونكى تری ئەو سەنگەيە كە
 جەنگى بەدر ھەيەتى لە يادەوهرى مۆسلماناندا.

لە جەنگى "يەرموكت"دا بيست ھەزار پالەوان بەرامبەر سوپاي دووسەد
 ھەزار سەربازىي بيزەنتى وستانەووە. نەويش ھاوشيوەي جەنگى بەدر بوو.
 نالاي ئەم سەركەوتنەش ديسانەووە لەسەر دەستى ئەو كەسانە شەكايەووە كە
 ھەلگري ھەمان ھەست و رۆحيت بوون. لە حالى پالەوانئىكى وەك عەيياشى
 كورپى قەيس بروانن! لە قرچەي نيرەپرۇدا قاچى بە گورزى شمشيز پەرىبوو،
 كەچى ھەتاووەكو عەسر ھەستى پىن نەكردبوو. دواي كۆتايى ھاتنى جەنگ
 و بەدەستھيئانى سەركەوتن، ويستى وەك جاران لە نەسپەكەي دابەزئت. كاتىك
 ويستى قاچى دابئيت، گلا و كەوتە سەرزەوى. كە ويستى ھەستيتەووە، نەوسا
 زانى چى ليقەوماووە. قاچىكى پىش خۆي چووبوو بۆ بەھەشت. پاش چەندىن

سأل لهو به سهرهاته، کاتیک نه‌وه‌که‌ی وستی خوی به پیشه‌وا عومهری کوری
 عه‌دولعه‌زیز (رضی‌الله‌عنه) بناسینت، وتی "نه‌ی پیشه‌وای باوره‌داران! من نه‌وی
 نه‌و که‌سه‌م که له قرجه‌ی نیوه‌رؤدا قاچی په‌ریبوو، که‌چی هه‌تا عه‌سر پتی
 نه‌زانیبوو!"^۱

هه‌له‌هاتن له به‌ری جه‌نگ تاوانیکی گه‌وره‌یه. خوی بالاده‌ست له‌وباره‌یه‌وه
 پی‌توره‌نکی دیاری‌کراوی داناوه، کشانه‌وش تنه‌ها له چوارچی‌وه‌ی نه‌و پی‌توره‌دا
 مؤله‌تدراوه. هیچ که‌شیش مافی نه‌وی نییه له نه‌نجامی لیکدانه‌وه و
 هه‌له‌سنگاندنی سه‌ربه‌خۆ و که‌سی خۆیه‌وه بریارنکی له‌وجۆره‌ بدات. نه‌م
 نایه‌ته پی‌رۆزه‌ش نه‌و پی‌توره‌مان بۆ دیاری ده‌کات:

﴿ وَمَنْ يُؤْمَرْ بِدُورَةٍ إِلَّا مَتَحَرِّفًا لِقُنَالٍ أَوْ مَتَحَرِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ
 فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَنَهُ جَهَنَّمَ وَيُنْسُ الْمَصِيرُ ﴾

(الأنفال: ۱۶)

"هه‌رکه‌س له‌و رۆژهدا رابکاته دواوه و پشتیان تیبکات، نه‌وا به‌راستی له‌که‌ل
 خه‌شم و قینی خوادا گه‌راوه‌ته‌وه و سه‌ره‌نجام جن و رنکه‌ی دۆزه‌خه، که ناخۆشترین
 جیگه و سه‌ره‌نجامه. مه‌که‌ر مه‌به‌ستی به‌کاره‌ینانی هونه‌ری جه‌نگ بیت، یاخود
 مه‌به‌ستی جیکۆرکن بیت بۆلای ده‌سته‌یه‌کی تر."

نه‌وده‌مه‌ی پاله‌وانانی جه‌نگی "موتته" گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه، له‌شه‌رمدا
 روویان نه‌ده‌هات بچه دیداری سه‌روه‌ری مرۆفایه‌تی، خۆیان به هه‌له‌هاتووی
 جه‌نگ ده‌بینی، بۆیه خۆیان له‌به‌رچاوان ون ده‌کرد. به‌لام پی‌غه‌مبه‌ر
 اصْلَوَاتِ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ دانه‌وایی کردن و نامیزی بۆ کردنه‌وه و نه‌و نایه‌ته پی‌رۆزه‌ی

۱. ابی‌لاذری، فتوح البلدان ۱/۱۴۲-۱۴۳؛ ابن عساکر، تاریخ دمشق ۱۵/۳۷۷؛ ابن حجر، الإصابة ۲/۱۸۷،
 تبصیر المُنْتَبِه ۱/۳۹۷.

پيشووی بۇ خوئندنەوہ. ئەوجا فرمووی ”ئىوہ ھەئەھاتوون، بەلكو پەناتان بۇلاى من ھىناوہ؛ خوئتان كۆدەكەنەوہ و سەرلەنوئى دەگەرپىتەوہ.“ بەلى، ئەگەر برپاربووايە بکشىنەوہ، ئەوسا دەبوو بە فرمانى فرماندە بىت و لەو چوارچىوہىدە پەنايان بۇ بېردايە.

لايەئىكى ترى گرنىگ ئەوہىيە كە دەبىت سەركردە لەناو سەربازەكانىدا بىت. مېژوو شاھىتى دەدا كە ھەركات خودى پىشەوای دەولەتانى ئىسلامى سەركردايەتى سوپايان كىردىت، ئەو سوپايە لە زۆربەى حالەتەكاندا سەركەوتوبووہ. ھەركاتىكىش لەناو كۆشك و تەلارەكانىندا دانىشتىن، شېرزىي و خۆدزىنەوہ و پاشەكشە چارەنووسيان بووہ.

تاكو نىرە ھەولماندا شىرۇقى ئەو سەركەوتنەنە بەكەين كە لە جەنگى بەدر و جەنگەكانى تردا بەدەستھاتوون. دىزارە ھەمووشيان دەردەنجامى پىشت بەستن بە خوا و گرتنەبەرى ھۆكارەكان بوون. بەلى، پاش ئەوہى پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەموو دوعا كىردارىيەكانى ئەنجامدا، ئەوجا دەستى ھەلبىرى و بەكول لە پەروەردگارى پارايەوہ. كە ئەو دوو دوعايەش يەكيان گرت، خواى گەورە سەركەوتنىكى گەورەى خەلاتكىردن.

لە برگەكانى سەرەوہد؛ ھەولماندا لە سۆنگەى سەرچاوەكانى سىرەوہ تىشكىك بەخەينە سەر جەنگى بەدر. بۆمان دەركەوت كە ئەو سەرەوہ سەركردەيەكى سەربازى ناوازە بووہ. چونكە بىچ ئەوہى دووچارى ھىچ ھەلەيەك يان كە مەترخەمىيەك بىيئەوہ، توانىويەتى بە مەشتىك قارەمانى نەبەردەوہ بگاگاتە ئەو نامانجەى كە پەروەردگارى بۆى ديارىكىردووہ. ئىمەش لەلاى خۆمانەوہ

۱. سنن أبى داود، الجهاد ۱۰۶؛ سنن الترمذى، الجهاد ۳۶.

له نیرچاوانی سهروه ریبه کانیدا همیشه نهوه ده خوتنینه وه که "محه مهده پیغه مبهری خواجه." نهی هؤکاری سهرکه وتنه کانی چی بوو؟ هؤکاره که ی نهوه بوو نهو (اعْلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) پیغه مبهر و نیراوی به دیهینه ری جیهانیان بوو. سهرکرده یه کی سهریازی ناوازه بوو، چونکه خوا په روره ده ی کرد بوو. فرمانبه ریبه که ی وای ده خواست وانه کانی له په روره دگاره وه وه برگریت. فه تانه ته که ی گوره ترینی نهو به خششانه بوو که خوا خه لاتی کرد بوو. چونکه به وه هویه وه به وه پری وردی له فرمانه کانی خواوند تیده گه یشت و وه ک خوی جیه جینی ده کرد. فه تانه ت نهو نه قلّه کاملّه سه رسوورپهینه ره بوو که بیج که موکورتی و دوور له هه موو چه شنه شیواندینک، له مبهسته خواجه کان تیده گه یشت و چۆن بوون ناوه ها ده یگه یانندن.

به لئی، نهو شانازی مروفا یه تیبه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تاکه مروف بوو که توانی راستیه کانی دووتونی قورنان (پیرستی فرمانه نیلاهییه کان) و. رینا به کاره کانی ناو په راوی گه رددوون له ته ک یه کدا موتالا بکات و یه کیان بخات. قورنان چی بوتباه په راوی گه رددوونیش، که پیشتر به گورده ی زانستی خوا نو سراه و به وستی نه وزاته هینراوته گورپهانی بوون و بهرگی وجودی به بهردا کراوه، هه مان شتی دهوت. که سیککی تر نیبه هاوشیوه ی پیغه مبهری نازدار (اعْلَيْهِ اَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) بیت له یه کخستن و گونجاندن - دروستر بلین - له تیگه یشتن و به کرده کردنی نهو ته بایی و گونجانه ی که له نیوان نهو دوو په راوه دا بوونی هیه.

۲. ئو خود؛ هه ورازه سه خته كه

با نیتا بگه پینه وه سه ر باسی جهنگی ئو خود و له سۆنگهی نهو جهنگه وه برونینه فه تانه تی بیهاوتای نهو سه ر کرده ناوازه و مرۆفه مه زنه. ئو خود، نهو رووداوه دلته زنه می که تیندا باوه ردار له دوو پروو و.. وه فادار له بیوه فا و.. مه رد له نامه رد و.. شهیدایانی پیغه مبه ر له ناحه زانی جیابونه وه، هه میسه ناخی دلی بیداران دهه ژینیت.

جارنکیان پیغه مبه ر *اَصْلَوَاتِ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ*، به لای چپای ئو خوددا تیپه ر بوو، دوا ی نهوی ماویه کی زور ته ماشای کرد. نه و جا فه رموی *”اُخَذَ جَبَلٌ يُجْبَتَا وَنُجِبُهُ“* (ئو خود چپایه که نیت می خۆشه ویت و نیت مه ش نه و مان خۆشه ویت.) *”* نه م وته یه. وهك بلیت به رگریه کی ته مه ن چواره ده سه ده یه له ئو خود، به را مبه ر به وانه می که هیتا زویرییه ك له دلایندا ماوه. نیره دا پیغه مبه ر *اَعْلَمَ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ*، هه لده یته به فینک کرده وهی ناخه کان و دواندن دله ر نه و جان و پیشاندانی هۆکاری دیکه، نه بادا به ده فه رییه ك یان بیوه فاییه ك بدرتته پال نهو چپایه.

به لای، له سه رده می پیغه مبه ردا! *اَصَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ*، له هیچ جهنگینکدا موسلمانان وهك جهنگی ئو خود شکۆیان بریندار نه بووه. نه وه راسته، به لام خۆ هۆکاره که ی چپای ئو خود نه بوو! نهك هه ر نهو نه بوو. بگه ره نهو بووه په ناگه و دالده یان له وکاته دا که شه رزییه و شله ژان زۆری بو هینابوون. له باز نه ی هۆکاره کاندایه نایان بو نهو برد و له شکستیکی ره ها پرگاریان بوو.

له بنه رته دا هۆکاری راسته قینه می نهو شکسته کاتییه می موسلمانان گرفتاری

۱. صحیح البخاری، الزکاة: ۵۴؛ صحیح مسلم، الفضائل: ۱۱.

بوون، لهوودا خۆی ده‌بیستته‌وه که هەر له‌سه‌ره‌تاوه ژماره‌یه‌ک له دوورپووان له سوپا کشانه‌وه و له‌پشته‌وه گورزیان له موسلمانان وه‌شاند. ینگومان نه‌وه‌ش شوئنه‌وارنکی نه‌رتنی له‌سه‌ر هیزی مه‌عنه‌ویی موسلمانان دروستکرد. نه‌مه سه‌رباری نه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌هاوه‌لان ره‌چاوی نه‌وه‌ستیاریه‌ چاوه‌پرانکراوه‌یان نه‌کرد که ده‌بوویه له‌ملکه‌چی بۆ فه‌رمانه‌کانی چه‌زرت بیانواندایه‌ و، که‌وتنه‌ شوئن ناره‌زووی کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکه‌وتی جه‌نگ.

هۆکاره‌که‌ی هه‌رچییه‌ک بیت، له‌کۆتاییدا موسلمانان له‌ئوحووددا تووشی له‌رزیه‌کی بچووک هاتن. به‌لام هه‌رگیز دروست نییه‌ نه‌وه‌ ده‌ره‌نجامه‌ بدرته پال ئوحوود. بۆیه‌ پیغه‌مبه‌ر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) خۆشه‌وستی خۆی بۆ ئوحوود ده‌رپری. تا‌کو نه‌وه‌ گومان و نه‌ندیشه‌یه‌ له‌میشکی باوه‌رداراندا بره‌وتیته‌وه‌.

نیستاش با‌بسی نه‌وه‌ بکه‌مین که‌چی روویدا و چۆن هاتن بۆ ئوحوود و هۆکاره‌کانی چی بوون. نایا ده‌کرا! خۆیان پیاراستایه‌ له‌ پیکدان؟ با‌یه‌که‌مجار توێژینه‌وه‌یه‌کی شه‌ره‌که‌ بکه‌مین، تا‌کو روون بیته‌وه‌ که‌ پیغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْآلَاءُ) ته‌نانه‌ت له‌وه‌ جه‌نگه‌شدا که‌ ناکامه‌که‌ی له‌ به‌رژه‌وه‌ندی باوه‌رداران نه‌بووه‌، چ سه‌رکرده‌یه‌کی سه‌ربازی بیوتنه‌ و نایاب بووه‌.

بته‌رستانی مه‌که‌که‌ به‌هۆی شکستیان له‌ جه‌نگی به‌دردا، رق و قینیکی زۆریان له‌ ناخیاندا مه‌لاس دا‌بوو، نه‌خاسمه‌ نه‌وانه‌یان که‌ خزم و که‌سوکاریان بووبونه‌ سووته‌مه‌نی سه‌رکه‌شییه‌که‌ی قورپه‌ش. نه‌مانه‌ به‌رده‌وام هانی خه‌لی مه‌که‌کیان دده‌ا و ده‌یان وروژاندن تا‌کو تۆله‌ی خۆیان له‌ موسلمانان بسینه‌وه‌.

هه‌وله‌کان ته‌نها سنوورداری مه‌که‌که‌ نه‌بوون، به‌لکو له‌ مه‌دینه‌ش له‌رێنی که‌عبی کورپی نه‌شه‌رفه‌وه‌ به‌هه‌مان ناراسته‌ کار ده‌کرا. ناوبراو یه‌کێک بوو

له هۆزانشانانی جولەکه. هەولێ دەدا بە هۆنراوەکانی تۆمەت و بوختان بۆ نافرەتانى موسلمانان دروست بکات و دووبەرەکی و نازاوه بخاتە نیتوانیانەوه. تەنانت سَلَى نەدەکردەوه لەوهی زمانى چەپەلێ بۆ خودی پیغەمبەرش درێژ بکات. لەگەڵ ئەوەشدا که موسلمانان زۆر نینگەران بوون لەو دۆخە، که چی بەردەوام دووربینی و کارزانیی سەرورەر هیتوری دەکردنەوه.

بەپەرستانیش دەستیان کرد بە رێکخستنی یەکهی سەربازی، لەرپتی ئەو هەلمەتی بەتالانبردن و شالاوە سەربازییانەوه که نەجامیان دەدا. هەولێ لاوازکردنی گیانی مەعنەویی خەلکی مەدینەیان دەدا، جارجاریش لەوهدا سەرکەوتوو دەبوون.

دوای جەنگی بەدر و بەدریژایی سألنک بەوشیویە خەریکی زەمینەسازی بوون. وەك چۆن میکروبی زیانبەخش تەنگ بە لاشە هەلدەچنیت، مەكەکیەکانیش بەوجۆرە دەستیان دایە تەنگهههچنین بە خەلکی مەدینە. بۆیە زۆر پتویست بوو ئەو شارە هینمەى که پالێوراوی ئەوه بوو بیته لانکەى شارستانیەت، ئە هەموو چەشنە میکروبیکی زیانبەخش پارێزرت.. پیغەمبەرش صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەو کارە هەستا.

لەو ماویەدا کهعبی کورپی ئەشەرف که لە نەیارە سەرسەختەکانی نیسلام بوو کوزرا. چونکه سەرکردایەتی تۆرینکی ناپاکی دەکرد و کردارەکانی ئەویان دەخواست بکوژرت، مەمەدی کورپی مەسلەمە بەو ئەرکە هەستا.^۱

لەولاشەوه جولەکهکانی هۆزی "قەینقاع" ژێر بەژێر دەستیان دابووه نازاوه گپری، سەرەپریان بە نافرەتیکی موسلمان گرتبوو و بیرتزیان بەرامبەری نواندبوو.

---

۱. صحیح البخاری، المغازی، ۱۶، ۱۵؛ صحیح مسلم، الجهاد، ۱۱۹؛ زین هشام، السیرة النبویة ۱۲۱/۳.

هه‌وهش وازیان نه‌هینا، به‌لکو له‌به‌رنه‌وه‌ی متمانه‌یان به‌ قه‌لا تۆ‌که‌کانیان هه‌بوو، به‌ پێغه‌مبه‌ریان (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ده‌وت ”ئه‌ی محمه‌مه‌د! به‌وه له‌خۆت بایه‌ی نه‌به‌ی که له‌گه‌ڵ خه‌لکێک جه‌نگاویت هه‌یج له‌باره‌ی جه‌نگه‌وه نازانن و تۆش لیت بردوونه‌ته‌وه. خۆ نه‌گه‌ر ئیمه‌ جه‌نگت له‌گه‌ڵدا بکه‌ین، نه‌وسا ده‌زانیت ئیمه‌ کیه‌ین!“

پێغه‌مبه‌ری خوا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) پووبه‌پووی نه‌و که‌سه نامه‌ردانه بووبه‌وه که نه‌ که‌مه‌یندا بوون بۆ هه‌یرشکرده‌ سه‌ر موسوڵمانان و هه‌رده‌م پلانی هه‌یرش و ناپاکی گه‌وره‌تریان دا‌ده‌پشت. جوله‌که‌کان په‌شیمانبوونه‌وه له‌و کارانه‌یان و ناچاربوون خۆیان بدن به‌ده‌سته‌وه. به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی به‌ هه‌یج جوژنک جینی متمانه نه‌بوون، بۆیه له‌ مه‌دینه دووری خسته‌نه‌وه.¹

ئیدی مه‌دینه هه‌یدی هه‌یدی ده‌بووه به‌ شاره‌ نارامه‌که. له‌و ئیوه‌نده‌شد؛ مه‌که‌که ده‌کو‌لا؛ نه‌بوسوفیان سو‌ئیدی خواردبوو هه‌یج بۆنیکه‌ی خۆش به‌کار نه‌هه‌یتت تا تۆ‌له له‌ موسوڵمانان نه‌کاته‌وه. ته‌نانه‌ت جارنکیان به‌دزیه‌وه هاتبوو بۆ نه‌و گه‌رپه‌که‌ی که نشینگه‌ی جوله‌که‌کانی ”هۆزی نه‌ضیر“ بوو، و ناگری به‌ردابوه مائیک یان دوو مائی موسوڵمانان... کاتیکه‌ش هه‌وائی هاتنی موسوڵمانه‌کانی بیستبوو هه‌له‌هاتبووه به‌ره‌و مه‌که‌که.

نه‌و تۆ‌ری هه‌والگریه‌ی پێغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) دايمه‌زراندبوو، به‌ به‌رده‌وامی و یه‌که به‌یه‌که هه‌واله‌کانیان بۆ ده‌هینا. یه‌کێک له‌ هه‌واله‌کان نه‌وه‌بوو که قورهبه‌ش به‌ ژن و پیاو و وردو‌درشتیانه‌وه، هاو‌ده‌م له‌گه‌ڵ پالپشتی هه‌ندیک له‌ هۆزه‌ هاو‌په‌یماننه‌کانیان به‌ره‌و مه‌دینه که‌وتبوونه.

1. ابن هشام، السيرة النبوية 3/313-313؛ ابن كثير البداية والنهاية 4/3-5.

دەستبەجى پىنغەمبەرى خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَالْأَسْلَابِ) گەورەراوئىژکارەکانى کۆکردەوه و کەوتە پرس و را لەگەڵيان. بۆچوونى خۆى و دەهابوو لەناو مەدينەدا بىئىننەوه و جەنگى بەرگرى بکەن. وەك چۆن قورپەش لە بەدردا خۆى لەبەرامبەر ستراتيژىيەتتىكى تەواو جىياوازدا بىننەوه کە پىنى رانەهاتبوو، دەبوو نەمجارەش رۆوبەرووى شىوازىكى جەنگى نەزانراو بىئىننەوه. چونکە بە سوودوەرگرتن لە نەزموونى بەدر، قورپەش نەمجارە خۆى بۆ جەنگىكى مەيدانى ساز دەکرد. بۆيە نەگەر مۇسلمانان لەناو مەدينەدا بىئىننەوه و بەرگرى بکەن، نەوسا قورپەش ناتوانىت گەمارۆيەكى درىژخايەن بەسەر مەدينەدا بسەپىننەت، لەبەرئەوه ناچار دەبن پاش چاوەروانىيەكى بىنومىدانە، پاشەکشە بکەن. بەکورتى راي پىنغەمبەر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەوهبوو کە نافرەت و مندالەکان لە جىنگايەكى متمانەپىکراودا نىشتەجى بکړن. دواتر لە گەرەكەکانى دەوروبەرى مەدينە رۆوبەرووى قورپەش بىننەوه و بەرگرى بکەن.^۱

هەلبژاردنى نەم شىوازه لەسەر بنەماى نەم چەند خالەى خوارەوه بوو:

أ. لەبەرئەتدا جەنگ نامانجى سەرەكىى مۇسلمان نىيە. چونکە ئەوان نوننەرى ناشتى و سەقامگىرىن.

ب. بەلام نەگەر لایەنىكى وىستى لەمبەر لەبەردەم بلاوکردنەوهى حق و حەقىقەتدا دروست بکات، ئەوا بۆ لادانى ئەو کۆسپە هەموو قوربانىيەك دەدرىت.

ج. کاتىك مۇسلمانان هىرشىيان دەکرتەسەر، ديارە لەبەرئەوه دەجەنگىن تاكو

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۳/۳۵۱: ابن هشام، السيرة النبوية ۴/۹۰۸: ابن كثير، البداية و النهاية ۴/۱۱.

به‌رگری له نایین و ناموس و شه‌ره‌فیان بکه‌ن. خۆ نه‌گه‌ر پنیوستی کرد نه‌وا له پیتاو نه‌و مه‌به‌سته‌دا ده‌شکوژن و ده‌شکوژرتین. نه‌وه‌ش مافیکی ره‌وای خۆیانه.

دیاره زۆر گرنگ بوو هه‌لوتست و دامه‌زراوییه‌کی له‌وجۆره پيشانی نه‌و خه‌لکه سه‌رسامه‌ی ده‌ووروبه‌ر بدری که چاودیری پيشهاته‌کانیان ده‌کرد. له‌به‌رنه‌وه پتغه‌مبه‌ر **اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** جه‌نگی به‌رگری پی باش بوو...

أ. راپۆژی پيش نوحود

پتغه‌مبه‌ر **اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ده‌یوست جه‌نگی به‌رگری بکات.. له‌وماوه‌یه‌دا خه‌وئکی بیینی، به‌ یارانی فه‌رموو ”به‌خوا خه‌وئکی خیرم دیوه؛ مانگایه‌کم بیینی، ده‌می شمشیره‌که‌شم که‌لینکی تینکه‌وتبوو، بیینم ده‌ستم چوو به‌ناو قه‌لغانینکی تۆکه‌دا. وا لیکم دایه‌وه که مه‌دینه‌یه.“

نه‌وه‌بوو به‌مشیره‌یه لیکدانه‌وه‌ی بۆ کرد ”بیینی مانگاکه ناماژه‌یه بۆ شه‌هیدبوونی چهند هاوه‌لێکم. که‌لی شمشیره‌که‌شم پیاونکه له‌ خزمه‌ نزیکه‌کانم شه‌هیدده‌بیت، قه‌لغانه‌که‌ش مه‌دینه‌یه.“ بۆیه‌ هه‌زی ده‌کرد له‌ مه‌دینه‌ بمانیتته‌وه.

به‌لێ، خوای بالاده‌ست پتغه‌مبه‌ره‌که‌ی ناگادارکرده‌وه و زه‌نگ و ناماژه‌یه‌کی پیتا تاکو جه‌نگی به‌رگری بکات. که‌لی شمشیره‌که‌شی ناماژه‌ بوو بۆ شه‌هیدبوونی هه‌مزه‌(شیری خوا).^۱

جگه‌ له‌وه، کۆمه‌لێک له‌ هاوه‌لان له‌ جه‌نگی به‌دردا به‌شدارییان نه‌کردبوو.

۱- ابن هشام، السيرة النبوية ۸/۴؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۱۲-۱۱/۴.

بهردوام له خوا دهپارانهوه شههیدبوونیان خهلات بکات، خوا نزای نهوانیشی
گیرا دهکرد.

بۆ نمونه؛ نههسی کورپی نهضر دهیوت "له یهکهم جهنگدا له خزمهت
پیغهمبهردا نهبووم. جا نهگهرا خوا بههرهمهندم بکات له خزمهتیدا بهشدارى
جهنگ بکهه، نهوا ههرا خوی دهزانیته چی دهکهه!" نههس و هاوشیهکانى
همیشه بهه تییینهوه ههلهدهستان و دادهنیشتن که داخۆ نهو رۆژه چ
رۆژیکه و ناوی چیه که تیدا شههید دهبن و شههههتی شههادهت دهنۆشین،
بهخوتنى شههیدی دهستنۆرتز دهشۆین و پاشان دهچینه خزمهتی پهروهردگار
بهدریژی سائیک ناوهها دهپارانهوه. گومانى تیدا نییه دوعایهکی نهوجۆزه
رهت نهدهکرایهوه.. لهراستیهدا! رهت نهکرایهوه.

مهگهرا ههرا خوا بزانیته چهندی دیکهى وهک نهوان بهههمان ناوات و
تاسهوه سوتابن و. دهستهودوعا پارایینهوه و داواى دهرفهتی شههیدبوونیان
له پهروهردگار کردیته!

عهبدوئلاى کورپی جهحش و عهمرى کورپی جهموح و سهعدى کورپی
رهههه، لهو هاوهله ناخیرهتویستانه بوون که چاوهرپی شههیدبوونیان دهکرد.
لههیرمان نهچیت که خاتوو سومهیه و کوردهکانیشى لهوانه بوون که به تاسهوه
چاوهروانى شههیدی بوون. شههیدی بووبوه خولیا و خهونى شهوانیان. نیتر
نهو رۆژه نهمانه تای تهرازووی راورژیان بهلای خویاندا شکاندهوه.

پیغهمبهرى نازیز (سَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) لهرپی راورژهوه وای دهکرد که
خهلهکی بابتهکان به هی خویان بزانه. دهبوو بهوجۆزه ردهفتار بکات تاکو

هممو كه سينك وا ههست بكات كه نهوه كيشه‌ی خۆيه‌تی و پتۆسته به هممو توانايه‌وه پشتگيري ئی بكات. نه‌ودی نهم بۆچونه‌ش ده‌چه‌سپیتت نه‌ويه كه خۆی له ته‌واوی هه‌نگاوه‌كانی بریارداندا به‌شداربووه. راسته‌ پتغه‌مبه‌ر **اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** له لایهن نیگای ناسمانه‌وه پشتی ده‌گیرا، به‌لام له گه‌ل نه‌وه‌شدا راوتژی به‌هاوه‌لانی کرد، تاكو دواتر هیچ كه‌سینك ره‌خنه له قه‌ده‌ر نه‌گریت و نه‌لیت نه‌گه‌ر نینه‌ وامان بكردایه‌ نه‌وا نه‌جامه‌كه‌ی وه‌ها ده‌بوو. بۆیه‌ سه‌ره‌تا راوتژی ده‌کرد و نیجته‌یه‌اده‌كانی خۆی ده‌رده‌بری.

به‌لام نه‌و لاوه‌ خوئنگه‌رمانه‌ی به‌شدارای به‌دریان نه‌کردبوو، ده‌یانوت ”نه‌ی پتغه‌مبه‌ری خوا، با وه‌ك به‌در بكه‌ین؛ با برۆینه‌ مه‌یدانه‌وه، با ده‌سته‌ویه‌خه له گه‌لیان بجه‌نگین. نینه‌ له‌و روویه‌روبوونه‌وه پیرۆز و شه‌ره‌فمه‌ندانه‌یه‌ پینه‌ش مه‌كه‌!“

به‌لێ، نه‌وان به‌دریان ده‌كرده‌ نمونه‌ و ده‌یانوست به‌هه‌مان شیوه‌ بجه‌نگن. پتغه‌مبه‌رش **(عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَزْكَى النَّبِيِّينَ)** له گه‌ل نه‌وه‌دا نه‌بوو ستراتیتزێك دووباره‌ بکاته‌وه كه پتشت له‌ جه‌نگتکی تر‌دا به‌کاری هیناوه. ده‌بوو هه‌رجاره‌ و دوژمن خۆی له‌به‌رامبه‌ر شیوازنکی نوێدا ببینیته‌وه. نه‌وه‌نده هه‌بوو گه‌نجه‌كان له‌سه‌ر رای خۆیان سووربوون. تا گه‌وره‌ هاوه‌لان ناگاداری باه‌ته‌كه‌ بوونه‌وه، ده‌مینك بوو پتغه‌مبه‌ر **اَصْلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ** به‌رگی جه‌نگی پۆشپوو و شمشی‌ری له‌ خۆی به‌ستوو. چوونیان بۆ خزمه‌ت پتغه‌مبه‌ر و هه‌واڵپێدانی به‌وه‌ی گه‌نجه‌كان له‌ پێداگریه‌كه‌یان پاشگه‌زبوونه‌ته‌وه، چیدی هیچی له‌ باه‌ته‌كه‌ نه‌ده‌گۆری. چونكه‌ نه‌وكات چه‌ندین بۆچوونی جودا و گرتتی دیکه‌ ده‌هاته‌ ناراه‌وه.

به‌ر له‌ هه‌موو شتیك پاشگه‌زبوونه‌وه له‌ بریار وا ده‌كات نه‌وانی دیکه‌ش

١. ابن هشام، السيرة النبوية ٩/٤؛ ابن كثير، البداية و النهاية ١١/٤-١٢.

ئەسەر بۇچۈرۈنەكانى خۇيان پىداگىرى بىكەن و فشار دروست بىكەن. كە ئەمەش بۇخۇى بەواتاى چۈنە ناو بازىنەى بەتال دىت. ئەمە وپراى نەوەى برىارگۇرپىنى بەردەوام بەگۈرەى ھەست و بىرکردنەوەى كەسەكان ھەلەبەكە تەنانت سەرکردەبەكى سادەش پىنى ھەلئاسىت. چ جاي نەگەر نەو سەرکردەبە، سەردارى سەرکردەكان و ماىەى شانازىى ھەموو بوونەوهران ىت!

لەلاىەكى دىكەوہ نەگەر بەھاتايە و لە جەنگى بەرگرىدا كۆمەلە گىرتىك بەھاتايەتە پىش، نەردەم نەگەرى نەود لەنارادا بوو ئەوانەى لەسەرەتاوہ لەگەل بىرۆكەى بەرگرىدا نەبوون، دەنگى نارەزايى و گلەبى بەرز بىكەنەوہ. ھەر ھىچ نەبىت دەرگاي نەگەر لەبەردەم بىرکردنەوہبەكى لەوچۇرەدا ھەمىشە كراوہبە.

پاشانىش نەو سەرگەوتىن و ناوبانگ و دەستكەوتەى لە جەنگى بەرگرىدا بەدەستدەت. ھەرگىز بەراورد ناكىرت بەوہى ئە پىنكەدانى مەيدانىدا و دەستدەت. بۇبە دەكرا ئەم لايەنەش لەلاىەن ئەوانەوہ بقۇزىتتەوہ كە نارازى بوون.

جا ئەبەر ئەم ھۆكارانە و چەندانى تىرى وەك نەمانە، پىنغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْصَلَةٌ وَسَلَامٌ) فەرمووى "ھەر پىنغەمبەرىك بەرگى جەنگى پۇشى، نىتر بۇى نىبە داىبىكەنىت ھەتاوہكو خوا برىارى خۇى دەدات." "چونكە خوا لەرپى قورئانى پىرۆزۇوہ فەرمانى پىن كىرد:

﴿ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ﴾ (آل عمران: ١٥٩)

"(دواى مەشۇوہەت و پىرس و را) ئەگەر برىارت دا (كارىك نەنجام بەدەت نەوا نەنجامى بەدە و) پىشت بەخوا ببەستە."

به‌لځې، هر دوو د لیبیک راسته وځو د لمر او کڼې و ترس و نیگه رانی ده‌خاته د لمر شونځه و توبوانه وه. هر جموجولنکی تازه ش د بیهته مایه ی بشیراز ه یی بؤچونه کان و، کومه لانی خه لک به ره و چه ندین بیرو پای جیاواز پاده کښینت. نه وه ش د بیهته هؤکاری هه لودشان و پارچه پارچه بوونی کومه لگه.

راسته تیروانینی پیغه مبهه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و ابو و له ناو مه دینه دا بمینتیه وه و جهنگی بهرگری بکات. به لام کاتیک له نه نجامی راوړتو کړدنه وه تاي جهنگی مهیدانی قورس بوو، بریاری دا نه وه جینه جی بکات که نه نجامی راوړتو که ی نه سهر چه سپاوه. دهره نجامه که شی هر چونیک بووايه نه و تازه نه ده گه پرايه دواوه. خو نه گهر له پیناو چه سپانندی بنه مایه کی گرنگی وه کو راوړتو له ژبانې گه ل و دوه لته دا، نه ک هفتا که س، بگره هفتا هزار که سیشی له ده ست بډایه، نه و دیسانه وه دوو دل نه ده بوو له گرتنه بهری نه و پړنگه یه...

جهنگی بهدر فته تحیکې راسته وځو بوو، نو خودیش به لای که موه هیندی بهدر فته تح بوو.

ب. بهره و نوحود

نه وه بوو پیغه مبهه ری خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَاحِبَةٍ وَسَلَّمَ) فهرمانیکې خیرای دهر کرد بهره و نوحود بکه ونه ری. تا کو سه ریازه کانی جینگه ی خویان له نوحود بگرن و نه هیلن دوژمن هیرش بکاته سهر مه دینه. نافرستان و مندالان له جینه کی پاریزراودا نیشته جیکران. نه گهر دوژمن له پشته وه هه ولې هاتنه ناووه دی بډایه، گه مارو ددرا و تیک ده شکینرا. راسته بریاره که کتوپر بوو، به لام پلانی جیگره وه ش ناماده کرابوو..

له بناری نوحود سەنگەریان گرت. ژمارەى موسلمانان ھەوت سەد کەس دەبوو. سەرکردەى دووڕووەکان، عەبدوڵلای کورپى نوبەى ئەگەرچى بۆ بەشداریکردن لە جەنگ ھاتبوو دەروە، کەچى لە رینگەدا بە خۆى و پیاوھەکانییووە کە ژمارەیان سى سەد کەس دەبوو، بەو بیانووھى راپى وەرئەگیراوە، کەشایووە.^۱ ژمارەى ئەو موسلمانانەى زرتیان پۆشیبوو سەد کەس دەبوو، ئالابەدەستەکەیان ھاوئەلى پایەبەرز؛ موصەعبى کورپى عومەیر بوو.^۲ زوبەیرى کورپى عەووامیش فرماندەى ئەسپسوارەکان بوو. ھەزرەتى ھەمزەش فرماندەى پیاوھەکان بوو.

ئنجای تیرھاوئێژەکان لە جینگەھەکى گەرنگ و ھەستیاردا جینگەرکان، تاوھەکو ئەھیلن دوژمن پێچ بەکاتووە و لەپشتەووە زەفریان پى بیات. عەبدوڵلای کورپى جوبەیریش وەك سەرکردەیان دەستیانکرا. پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) راکشاوانە فرماننى پێکردن ”ئێو ئە پشتمووە پارێزگارى لە ئیمە بەکن و بە ھیچ شێوھەك جینگەى خۆتان بەجى مەھیلن. تەنانت ئەگەر بینیشان دەستکەوت دابەش دەکەین، ئێو جینگەى خۆتان چۆل مەکن. تەنانت ئەگەر بە چارى خۆشان بینیشان لاشەى ئیمە بە دەمى ھەلۆکانەوہیە، دیسانەوہ ھەر چۆلى مەکن و لە جینگەى خۆتاندا دامەزرارو بمیننەوہ!“^۳

ئەوھى پێویست بوو پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەبى کەموکورتى بەجى گەیاند. جى سەرنجە ئەمجارەیان سوپاکەى لەسەرشیوھى ریز رێك نەخست، بەلکو لەشیوھى چەماوھى کەواندا خستنیە رینگە بۆ بنارەکانى نوحود

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۰-۹/۴: ابن كثير، البداية و النهاية ۱۳/۴-۱۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۲/۴: ابن كثير، البداية و النهاية ۱۵/۴.

۳. صحيح البخاري، الجهاد ۱۶۴: سنن أبي داود، ج ۱۱۶: ابن كثير، البداية و النهاية ۲۵/۴.

تاكو دهوړی دوژمن بدن و تیره او پزه کانیښ له اولوه تیر یاران یان بکن. نه و جا له ناوه پراسته وه به شیره تینووه کانی شه هاده ت، هار شپوهی: عه بدو لالی کورپی جه حش و موضعه بی کورپی عومه میر و نه بود و جانه و شیر ی شیران؛ حه زره تی حمزه -خوا له هه موویان رازی بیت- بدات به سه ر ناو جه رگه ی له شکر ی دوژمندا.

له روژی به دردا دروشمی موسلمانان "أَحَدٌ.. أَحَدٌ" بوو. به لام له نوحوددا "أَمِثٌ.. أَمِثٌ" واته، (بکوژه.. بکوژه) بوو. وه ک دهبین چ دروشم و چ ته کتیک ی جه نگیش گوژر ابوو. موسلمانان کان له پیناو خوا و پیغه مبه ره که یدا پارنژ گاریان له خویان ده کرد و دوژمنیشیان له ناو ده برد.

پلانی جه نگ چوژن نه خشه ی بو کینشرا بوو ناوه ها جیهه جینکرا.. سه روه ر اَعْلَيْهِ اَلْفُ صَلَاةٍ وَسَلَّمَ ا شمشیره که ی ده ستی به رز کرده وه و فهرمووی "کی مافی نه م شمشیره ده دات؟" به بیستنی نه م و ته یه شه پوئینک له جو ش و دلگه رمی ناخی موسلمانانی ته نی. هه ره که یان ناواتی ده خواست خوی شمشیره که وه ر بگرتت. به لام پیغه مبه ر اَصَلَّى اللهُ تَمَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که هه ره که یانی له خویان چاکتر ده ناسی، چاوی ده گپرا تا خاونه پراسته قینه که ی بدوژنته وه. دوا جار خاوه نی پراسته قینه ی شمشیره که، نه بود و جانه هاته گوژ و پرس ی "ما فه که ی چیه نه ی پیغه مبه ری خوا؟" فهرمووی "به م شمشیره نه وه نده بدیه ت له دوژمن تا خوار ده بیته وه." نه بود و جانه وتی "نه ی پیغه مبه ری خوا، من وه ری ده گرم و حقه ی دده م!" نه ویش شمشیره که ی دایه ده ستی. نی دی جامانه ی مه رگی له سه ری به ست و خوی کرد به ناو پیره کانی دوژمندا.

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۱۵/۴.

نه بودوجانه پياونكى زور نازا بوو، نه نصاره كان نه بودوجانه يان زور چاك
 دهناسى. جامانه يه كى سوورى هه بوو سه رى پى ده پيچا و به وه ده ناسرايه وه. هه ركات
 بپيچايه، نيتر دهبانزانى به ره و پيرى مهرگ ده روات. كه شمشيره كه ي له پيغه مبه ر
 (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وه رگرت. جامانه كه ي دهره ينا و به ستي. نيتر كى ده يتوانى
 له به رده ميدا بوه ستيت؟ هه ر به وجورهش بوو.. هيچ كه س له به رده ميدا خوى
 پى نه ده گيرا. نيتم هه ر نه وهنده له و گفتوگو يه ي سه روه ده زانين كه له نيوان
 پيغه مبه ر و نه بودوجانه دا روويداوه،^۱ كه چى به كوتايى هاتنى جهنگ
 ده بينين كه چه ندين قاره مانى ديكه ي وه كه نه بودوجانه له ريزى سوپاى
 نيسلامدا هه بوون.

عه بدوللاى كورى جه حش نه خوا ده پارايه وه دوژمنيتكى روو به روويكاته وه
 كه شه هيدى بكات. هاوار بؤ ره حمى خوا! نه و تاسه قيامه تيه چى بوو كه
 له دلى نه و پالنه وانانه دا كلپه ي سه نديبوو! له ولاشوه تركه و نه عه رته ي حمزه
 ترس و له رزى ده خسته دلى شيره كانيشه وه. چونه مهيدانى نه و فيداكارانه
 پلانيك بوو هه رگيز قورپه شيبه كان چاوه رپى شتى وايان نه ده كرد. نه بوسوفيان
 چاوه رپى رپوژنيكى وه كه به درى ده كرد، كه چى به ره رووي شتيكى تازه بووه وه
 كه له به دردا نه يديبوو. جا با نه و سه داي بكوژه.. بكوژه ي باوه رداران
 له ولوه بوه ستيت كه هيز و پيزى له بته رستان برپبوو.

به لى، بته رستان چاوه رپى نه وه يان نه ده كرد، بويه خيرا تينكشان.
 نه وه ش گه رپى يه كه مى نوحد بوو. له م گه رده دا پيغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
 سوپاكه ي له نيوان مهينه و چيائى نوحددا جينگير كرديوو. واته سه ربازه كانى
 دابه شكرديوو به سه ر بناره كانى نوحددا و، چياكه ي خستبووه پشت خويه وه

۱. صحيح مسلم، فضائل الصحابة ۱۲۸؛ احمد بن حنبل، المسند ۱۲۳/۳؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۱۵/۴.

و تیره‌ها و پژه‌ها کانیسی له جینگه‌یه‌کی گونجاودا دامه‌زاندبوو. نه‌وجا فه‌رمانی پیدان ”وریا بن له جیتی خوتان نه‌جولین!“ نه‌مجار شیره‌کانی نارد بو گیانی دوژمن و هه‌رزوو تینکوپینکیان شکاندن. قوره‌پیش نه‌وه‌نده خراب شکستی هینابوو، نه‌وه‌نده‌یان زانی خویان له خیتوتی ژنه‌کانیاندا بینییوه. له‌و سه‌روبه‌نده‌شدا نه‌بودوجه توانی بگاته ناوجه‌رگه‌ی سوپای دوژمن. هیندی ژنی نه‌بوسوفیان له‌وی بوو، گوایه شوینتیکی پارێزراوه، نه‌بودوجه هه‌لمه‌تیکی بو برد و شمشیره‌که‌ی بو داهینایه‌وه، به‌لام که بینی نافه‌ته، وتی ”پێژم له شمشیره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا گرت و نافه‌تم پێ نه‌کوشت.“

هاوه‌له به‌پێژه‌کان به‌سه‌رکه‌وتویی نه‌و نه‌رکانه‌یان به‌جینگه‌یاندا که پێیان سپێزرا بوو. سوهرتی ”آل عمران“ باسی نه‌و خه‌بات و تینکۆشانه‌یان ده‌کات و نه‌و دا‌ستانه‌مان بو ده‌گیرته‌وه که تو‌ماریان کردووه. به‌خسته به‌رچاوی نمونه‌ی پیغه‌مبه‌رانی پێشین (عَلَيْهِ السَّلَام) و ویناکردنی نه‌و قاره‌مانانه‌ی له‌گه‌لیاندا بوون. چه‌ندین ناما‌ژه‌ی ستایشنامیز بو یارانی نازیزمان ده‌کات و ده‌فه‌رمووت:

﴿وَكَايِنٍ مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيثِيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَكَانَهُمُ اللَّهُ تَوَّابًا حَسَنَ تَوَّابٍ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾﴾

(آل عمران: ١٤٦-١٤٧)

"چەندەھا پىغەمبەر ھەبوون كە خواناس و پياوچاكانى زۆر لەگەنیدا بوون و دژ بە دوژمنان چەنگاون. جا ئەوانە ھىچ كات سستى و بىزارى رووى تىن نەكردوون بەھۆى ئەومى كە تووشيان ھاتووھ لەپىناو رىبازى خوادا. لاواز و بېھىز و سەرشۆرپىش نەبوون بۆ دوژمنان. خۆى گەورەش ئەو ئارامگر و خۆراگرانەى خۆشدەوئىت. ئەوكاتە گوفتارىيان ئەنھا ئەمە بووھ كە وتوويناھ: پەروەردگار! لە گوناھ و ھەلەكانمان ببورھ و لە زىادەپەروەى كاروبارمان خۆش ببھ. دامەزراومان بكھ. سەرمان بخە بەسەر ئەم گەلە بىباوھەردا. ئەوسا ئىتر خوا پاداشتى دنياى پىبەخشىن (بەسەر كەوتن و پاىەدارىى) پاداشتى چاكى قىيامەتئىشى بۆ مسۆگەر كردن و خوا ئەو چاكەكارانەى خۆش دەوئىت."

نايەتە كە باسى گرۆى رەببانييان دەكات. بەلام نەگەر نە سۆنگەى دووبارەبوونەدى مېژرووھە بۆى برانين. ئەو! ئامازە بۆ ئەوانە دەكات كە لە ئوھوددا چەنگان. ئاشكراشە نايەتەكان بەبۆنەى چەنگى ئوھودەوھە دابەزبون.

ج. قوئاغەكانى ئوھود

لە غەزای ئوھوددا سى تابلۆ بەرچاھ دەكەوت:

تابلۆى يەكەم:

ئەو تابلۆىيە كە سەر كەوتووئى برىارە كۆتەرەكانى پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نیشان دەدات. راستە ھەندىك لە ھاودەلان لەو قوئاغەدا شەھىد بوون، بەلام پالەوانەكانى ھەك حەزرەتى حەمزە و نەبۇدوجانە و عەبدولای كورپى جەحش، دروئەى بپەرستانيان كەربوو. سەر كەوتئىكى ئاشكراش بەدەستھاتبوو و بت

په رستایش تیکشکابوون. تنانته نافرتهانی قورپیش ههولیان ددها بهر به ههلهتهنی پیاوهکان بگرن، باوهشیان دهکرد به قاجاندا و دهیانقیزاند و لیان دهپارانهوه رانهکن، چونکه راکردن شوورهیه بویان. بهلام نهو هاتوهاواره بهس نهبوو بو راکرتنی شالاری پاشهکشینی جهنگاوهرانی مهکه.

سهرچاوه باوهپینکراوهکانی میژوو باس لهوه دهکن که ژمارهی موسلمانان له نوحوددا پاش کشانهوهی دووروهکان، حموت سهد جهنگاوهر بووه. کهچی سوپای دوژمن نزیکهی سنی ههزار جهنگاوهر بووه، واته نهوان پینج نهوندهی موسلمانان دهبوون. بهوپتیه دهبوو ههر موسلمانیک لهگهله پینج کهسدا بهشهر بیت. نهمه سهرباری نهوهی قورپیش ژن و مندالیشیان لهگهله خویمان هیتابوو. دهفیان بو لیدهان و ورهی جهنگاوهرانیان بهرز دهکردهوه. نامادهباشی و نازوقهی سوپای دوژمن تیز و تهواو بوو. کهچی لهگهله نهوهشدا بهویتهی بهدر شکستیان هیتا. نا نهوساتهوهختهدا ههلهیهکی گهوره پرویدا، نهویش گوترایهلی نهکردنی فرمان بوو، که نیمه به "زهلله"، واته پین ههلهخلیسکان یاخود سهرمدان ناوی دههین. ناخر نهوان له دوستان و نزیکانی خوا بوون و له پینگیهکدا بوون وهک نهوهی بیسین ناوها باوهریان پیتی بوو.

نیمهومانان مروقی بازنهی نیسلام و نیمانین. باوهپرمان هیتاوه و نیسلامان کردووهته بهرنامهی ژبانمان، لهوهش بترازیت زور دهرکی رههمندهکانی دیکه ناکهین. ههرچی نهوانه، به چهشتیک په رستیان نه انجام ددها ههروهک نهوهی نهو زاته بیسین. بیسینی نهوان جیاواز بوو له بیسینی نیمه. بویه بهنه بهرچاراگرتنی پایه و نزیکیان، لهوانهبوو بهرپرسیار بن لهو خهیاال و ختورانهش که به دل و میشکیاندا دههات.

بەئى. تەننەت ئوخودىش بە سەركەوتىن ھەژمار دەكرىت بۇ مۇسلمانان.
گەرنا ۋەك ھەندىك لە مېژوونوسان دەئىن ئوخود بە شكست دانانىرت. وشەى
"شكست" بە وشەىكى قورس و برىنداركەر دەزانم، وام پى باشە لەو بارەىەودە
بلىم: نەوہى لە ئوخوددا! روويدا لەرزەىەكى كاتى بوو.

تابلۇى دووہم:

دوژمن دووچارى شكست بوو، بە ھەرەمەكى و پەلەپروزە ھەلدەھاتن.
مۇسلمانانىش جەنگى بەدرىان بىرھاتەودە، نەو رۇژەش دوژمن ھەر بەوشىۋەپەى
نەمىرۇ ھەلدەھاتن. لەبەرنەوہ پىيان وابوو نەم جەنگەش ۋەك بەدر لە بەرژەوئندىى
خۇيان شكاۋەتەودە، بۇىە نۇردى كۆكردەنەوہى دەستكەوتەكان ھاتبوو. پاش
ھەلھاتنى دوژمن و بەجىھىشتنى سامانەكانيان. نەسپ و وشترەكانيان چاۋەرپىى
مۇسلمانان بوون. بۇىە تىرھارۋىژەكانىش لە كۆكردەنەوہى دەستكەوتەكاندا
بەشدا!رىيان كرد. ھەرچەندە غەبدوللەى كورى جوبەىر فەرمانەكى پىغەمبەرى
ۋەبىر دەھىنانەودە، كەچى نەوان بەوردى ئە فەرمانەكە نەگەىشتىبون، چونكە
نەوان ناوہا لىنكىان داۋوودە كە "تا كۆتايى جەنگ لە جىنگى خۇتاندا
بىتىننەوہ!" ددى ئەوہبوو بە بەرچارى ھەمووانەوہ جەنگ تەوار بووبوو و
دوژمن تىنكشكابوو، لە دىدى ئەواندا مەھال بوو سوپايەكى شكاۋ ھەلئىست
بە كۆكردەنەوہى رىزەكانى و دووبارە ھەلمەت بەىنتىتەوہ. ئەوہش تابلۇى دووہى
جەنگى ئوخود بوو!

تيرهاوئىزەكان بە جېھىشتى جىڭگەكانيان بوون بەھۆى دروستبوونى كەلن
لە سەنگەرى مۇسلماناندا. يىڭرمان ھەلىكى لەوجۆرەش ھەرگىز لەكىسى
سەرکردىيەكى بلىمەتى ۋەك خالىدى كورپى ۋەلىد نەدەچو، پۆژ پۆژى خۆى
بوو...

لەۋكاتەدا مۇسلمانان شمشىريان خستبوۋە كىلانەۋە، سەرگەرمى كۆكردنەۋەى
دەستكەۋت بوون، كۆمەلىكىشان كىشابوونەۋە تاكو كەمىك پشوو بەدن. خالىد
ۋەك بروسكە ھەلگەرايەۋە ۋ ھەلۇناسا داى بەسەرياندا. چەند كەسىكى لەو
تيرهاوئىزە شەھىدكرد كە لە جىڭگەى خۆيان مابوونەۋە. بە سوياكەيەۋە لە
پشتەۋە دەۋرى مۇسلمانانى دا ۋ لەناكاۋ داى بەسەرياندا. مۇسلمانانىش تەۋاۋ
لە ھەرەتى جەنگ سارد بوو بوونەۋە، خالىد سوۋدى لەو حالە ۋەرگرت ۋ نىشى
خۆى كرد...

لېرەدا جىنى خۆيەتى نامازد بو خالىكى تر بگەين، نەۋىش نەۋەيە: كاتىك
مۇسلمانان پۇيشتن بەرەۋ ئوچود، درزىكىان تىدابوو. پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
دەيوست لە ناۋ مەدىنەدا بىمىنىتەۋە، كەچى ئەۋان سووربوون ئەسەر چوونە دەرەۋە،
نەۋەش سەبارەت بە ئەۋان بىرىتى بوو لە چوونە ناۋ بازنىيەكى نەزۇك ۋ بەتالەۋە.
ۋا ئىستا ئەۋ بازنىيە بەتالە بازنىيەكى بەتالى تىرى لىۋە پەيدا بوو. پىغەمبەر
عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ فەرمانى پىنكردبوون پابەندى جىڭگەكانيان بن ۋ بەجى نەھىلن،
بەلام ئەۋان نافرمانىيان كىردبوو ۋ سەنگەرەكانيان چۆلكىردبوو. نەۋەش پى
ھەلخلىسكانىكى تر بوو. قورنانى پىرۆزىش تىشك دەخاتە سەر ئەۋ بابەتە ۋ
دەفەر موۋت:

﴿إِنَّمَا أَسْتَرْزَلَهُمُ الشَّيْطَانُ يَبْعِضُ مَا كَسَبُوا﴾

(آل عمران: ۱۰۵)

"نه‌وانه تهنه‌ا شه‌یتان تووشی هه‌له‌ی کردن له خشته‌ی بردن به‌هوی هه‌ندیک
گونا‌هه‌وه که نه‌نجامیان دابوو."

واته له سه‌ره‌تادا پئیان وترا له مه‌دینه بمینه‌وه، به‌لام نه‌وان پئداگریان کرد له‌سه‌ر چوونه ده‌روهه. هه‌روه‌ها به تیره‌هاویژه‌کانیش وترا له جینگه‌ی خویان بمینه‌وه. که چی دیسانه‌وه نه‌وانیش له پئناو کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکوت. یاخود تا یارمه‌تی نه‌وانیتیر بدن له کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکوتدا، شوتنه‌کانیان جیه‌یتت. گۆرپه‌له‌یی نه‌کردنیان بۆ یه‌که‌مین نامۆزگاری، موسلمانانی خسته ناو بازنه‌یه‌کی به‌تاله‌وه، که بووه هوی پرودانی هه‌له‌ی دووهم. خو نه‌گه‌ر خوا به ره‌حمی خوی ربی نه‌گرتایه له به‌رده‌وامبوونی بازنه به‌تاله‌کان، نه‌وسا هه‌له‌کان یه‌ک به‌دوای یه‌کدا ریزیان ده‌به‌ست. به‌لام نه‌وه‌ی پیشاندان که به‌زه‌یه‌که‌ی پیش تووره‌یه‌که‌ی که‌وتروه، بۆیه میهر و به‌زه‌یی خوی به‌سه‌ردا باراندن.

له‌لایه‌کی تره‌وه، نه‌وان که‌وتنه کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکوت، چونکه وایان ده‌زانی شهر و پئکدادان کۆتایی هاتوو. هه‌رچه‌نده نه‌وه به کارتکی ناسایی داده‌نرت بۆ نه‌وانه‌ی به‌شداری جه‌نگیان کردوه و سه‌رکه‌وتنیان به‌ده‌سته‌یتناه، به‌لام سه‌باره‌ت به موقه‌ره‌یه‌یین ته‌نانه‌ت نه‌وه‌ش به هه‌ل‌خه‌یس‌کان هه‌ژمار ده‌کرا. نه‌مه له‌کاتی‌که‌دا که پیشتر په‌روه‌دگار به‌هوی ده‌ستکوته‌کانی به‌دروهه به‌نده خۆشه‌ویسته‌که‌ی خوی نا‌گادا‌رکردبووه. ^۱ ته‌نانه‌ت پیغه‌مه‌بر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و جه‌زه‌تی نه‌بویه‌کریش به‌و نا‌گادا‌رکردنه‌وه‌ی خویسه‌که‌وتنه‌گریان. کاتیک جه‌زه‌تی عومه‌ریش نه‌وانی به‌و حاله‌وه بینتی، به‌هه‌مان شیوه فرمیستک له‌چاوانی هاته

۱. سوره‌ی انفال، نابه‌تی ۶۷-۶۸.

خوارهوه نهوان نارەزوو مەندی دنیا نەبوون و بۆشیان نەبوو نارەزوو مەند ببن.. بگره دەبوایه وهلایان بنایه. دەستخستنی دەستکەوت بۆ کەسانی وهک نێمه تەمومژێ تێدا نییه، بەلام نەگەر نزیکانی خوا (موقەررەبێن) هەلسن بە کۆکردنەوهی دەستکەوت لەو مەیدانەدا کە بە خۆتێ شەهیدان سوور بووه، ئەوا لە داهااتودا دەبیتە هۆی هەستکردنیان بە پەشیمانیهکی گەوره، بەلام خواوەندی میهرەبان لەرێی تەمیکردنی پیشووختەوه لەو دەرەنجامه پاراستنی. بەلام کەلێنکی تر دروست بووبوو. ئەویش ئەو راستیه بوو کە بەلا و تاقیکردنەوهکان نەوێندە بە سەختی دەهاتن، ئەوانە ی پیش خۆیان بێر دەبردەوه. بەلایهکی تر کە لە هەموو بەلاکانی پیش خۆی گەورەتر بوو و بەس بوو بۆ ئەبیربەردنەوهی هەموو بەلا و ناخۆشیهکانی پیشوو، بریتی بوو لە گەمارۆدانێ پیغمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەلایەن بپەرستانەوه و بلاویونەوهی دەنگۆی شەهیدبوونی. ئەو هەواله وهک بروسکەیهک ئێی دان و هەموو موسیبه تەکانی تریان لەبیرچوووه. بەلام خۆای گەوره سەلامەتی کرد و بەدەوریدا دیوارنکی پتەوی لە گوشت و نێسقانی ئەو مۆسلمانانە بۆ تەنی کە پیش گەیشتنی دۆژمنان دەنگیان بیستبوو. دەبیت چەند نافەرتهی بەجەرگ کە گۆزە نار یان دەرمانی بریندارانیان بە دەستەوه بووینت، بەپەله رایان کردینت بۆ فریاکەوتنی پیغمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)! بەدڵنیاییهوه ئوم عەمماره، ئەو نافەرتهی کە میژوو بە ریز و شکۆ مەندییهوه یادی دەکاتەوه، لە ریزی پیشووهی ئەو نافەرتهانەدا بوو. میژدەکە ی و کۆرەکانی رەوانە ی مەیدان کردبوو و خۆیشی ئاوی دەدا بە جەنگاوەران و بریندارانی تیمار دەکرد.

ئەو دیمەنە ی ئوم عەمماره بینی خۆتێ لە دەمارەکاندا دەمەیاندا؛ ئەو شوورایه ی کە هاوێلان بە جەسته و گیانی خۆیان بە دەوری پیغمبەردا دروستیان

کردبوو، ورده ورده ههرسی دههینا و دهسته ناپاکه کان ههنگار به ههنگار لهو نازداره نزیك دهبوونهوه. ههتاكو نهو قه‌لایه‌شیان پارچه پارچه نه‌کردایه مه‌حال بوو دهستیان بگاته تالینکی نهو سه‌روهه. ههرچی شمشیری کیناوی بوو بو نهو مه‌به‌سته دهوه‌شینرا، ههرچی تیر و ږم بوو به ناراسته‌ی نهو ده‌هاوژنرا. به‌لام هه‌موویان ده‌چه‌قینه لاشه‌ی یه‌کینک لهو باوه‌رداران‌ه‌ی خویان کردبووه قه‌لغان به‌ده‌وریدا.

ساتینک هات که ههرچی بال هه‌بوو په‌ری بوو، ههرچی سه‌ر هه‌بوو به‌را بوو، کو‌مه‌لینک له‌ه‌تپه‌رسته داخ له‌دله‌کان تا ده‌هات پینش‌ه‌وییان ده‌کرد، نه‌ویش فه‌رمووی ”کئی نه‌مانه‌م لئ ده‌وور ده‌خاته‌وه؟“ نوسه‌یه به‌په‌له چوو به‌هانایه‌وه و وتی ”من نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا!“ نوسه‌یه وه‌ک چیا‌یه‌کی گه‌زدنک‌ه‌ش له‌به‌رده‌م پیغه‌مبه‌ردا وه‌ستابوو و به‌راست و چه‌پدا به‌شمشیره‌که‌ی به‌رگری لئ ده‌کرد. له‌راستیدا نه‌و بو‌ تیماری برینداران هاتبوو، به‌لام که‌ته‌نگیان پینه‌لچنرا، بوو به‌هه‌نگاوهرینکی چاونه‌ترس. له‌و سه‌روه‌نده‌دا بینئ کوره‌که‌ی به‌تیغی شمشیر بالئ په‌ری‌ننراوه، ده‌سته‌جئ رۆشت بۆلای و برینه‌که‌ی به‌ست و پنی وت ”برۆ له‌به‌رده‌م پیغه‌مبه‌ردا به‌هه‌نگه!“ خویشی گه‌ږایه‌وه بو‌جینگه‌که‌ی و که‌وته‌وه به‌ره‌نگاری. هینده له‌پیغه‌مبه‌ری خواوه نزیك بوو‌بووه‌وه، وه‌خته بلین گونئ له‌چه‌کانئ بوو. نه‌وه‌بوو له‌گه‌رمه‌ی به‌رگریدا پینکرا و زامینکی قول که‌وته پشتییه‌وه که‌جینگه‌ی مستینکی تیدا ده‌بووه‌وه.

دوای نه‌وه‌ی کوره‌که‌ی نارد بو‌ به‌رگری، سه‌روه‌رمان اعْلِهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامُ رووی تینکرد و فه‌رمووی ”مَنْ يُطِيقُ مَا تُطِيقِينَ (جا کئ به‌رگه‌ی نه‌وه ده‌گرت که‌تۆ به‌رگه‌ی ده‌گرت!)“ نوسه‌یه که‌گونئ له‌و فه‌رمایشته‌ی پیغه‌مبه‌ر بوو، وتی ”أَذْعُ اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ (نه‌ی پیغه‌مبه‌ری

خو، دوعا بکه تا له گه لندا بم!)“ پښغه مېهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دمه ته کانی بلندا کردوه و نژای بو نم نافره ته کرد که خوږن له ده ست و قاچ و پشتی ده چوړا و، داواى له خوا کرد که له بهه شتدا له گه لیدا بیت. ۱ که خانمی شهرفمه ند گویى له نژاکه ی پښغه مېهر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) بو، وتی ”ده توانم له بهر د دستدا هه تا قیامت بجه نغم.“

ژیان و به سره اتی نهو خانمه هاوه له زنجیره یه که هه لوستی دلیرانه ی به یه که و به ستر او بو. هه موو هه نگا و هه لوسته کانی مایه ی فه خر و شانازی بوون. له عهقه به دا به یعه ته به پښغه مېهر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) دا و بانگی کرد بو مه دینه.. بووه هوکاری موسلمان بوونی سه رجه م نه دمامانی خیرانه که ی.. له نوحود دا له نژیک پښغه مېهر وه جهنگی کرد و وه ک پاله وانیک روو به پرووی مهرگ بووه و. کاتیکیش نایه تی بالا پوшы دابه زی، دلئ ته نگبوو. چونکه پنی و ابو نیدی پاش نه وه ناتوانیت به شداری له جیهادی کرداریدا بکات. به لام که پښغه مېهره دروینه کان دهر که وتن، له جهنگی یه مامه دا به شداری کرد و نه وئ ده ستیکى و کوره که ی به جیهیشت و گه رایه وه. به لئ، نوسه ییه نهو نافره ته بیوتنه یه یه که ده توانین چه ندین تابلوی سهروه ری تری له ژیانیدا به دی بکه یین.^۲

یه کینکی تر له گیان له سه رده سته کانی نوحود نه نه سی کوری نه ضره، که مامی نه نه سی کوری مالیکه (ارضى اللهُ عَنْهَا). له نوحود دا به دم شم شیر وه شاننده وه هاواری ده کرد لهو موسلمانانه ی که وایان ده زانی پښغه مېهر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) کوژراود، به دهنگی بهرز ده یوت ”له پاش نهو نیدی ژیانتان بوچییه؟ هه ستن گیانی خو تان

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۳۱-۳۲؛ ابن حجر، الإصابه ۸/۱۴۰، ۲۶۶.

۲. ابن حجر، الإصابه ۸/۱۴۰، ۲۶۶.

ئەمۇ رېئىدە بەخت بىكەن كە ئەمۇ لە پىناۋىدا گىيانى بەخشىۋە!“ ھەمۇ ھاتن بەدەم بانگەۋازە كەمىۋە و كۆبۈنەۋە. ھىرشى دۆزىمان بەرپەرچىدرايەۋە، لەرزىنە كە كۆتايى ھات، پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانى دەر كىرد بۇ ئەمۇ ھاۋەلانى كە لە فەرمانە كانى پىشتىرى نە گە يىشتىبۇن، شۇن ستراتىژى نۇى بىكەن. لىرەدا پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْصَلَةٌ وَسَلَّمَ) فەرمانى دا بەدۋاى سەعدى كۆرى رەبىعدا بىگەرىن. پىاۋىكى نەنصارى رۇيشت و بە برىندارى دۆزىيەۋە. بەزە ھەمەت ھەناسەى بۇ دەدرا، لىتى پرسى ”ھالەت چۇنە؟“ وتى ”سەلامم بىگەينە بە پىغەمبەر، لەودىو نوحودەۋە ھەست بە بۇنى بە ھەشت دەكەم، سەلامم بىگەينە بە ھۆزەكەم و پىيان بلى سەعدى كۆرى رەبىع پىتان دەلەت نە گەر ھەتا يە كىكىيان مابىت و دەستى دۆزىم بىگاتە پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْصَلَةٌ وَسَلَّمَ)، ئەمۇ لاي خۇا ھىچ بىيانو و پىساۋىكتان نىيە.“ ھاۋەلە كە لەتە نىشتىدا مابىۋە تاكو گىيانى سپارد. ئەمۇ ھات بۇ لاي پىغەمبەر و وتە كانى سەعدى بۇ گىرپايەۋە.

لەم نىۋەندەشدا ئەۋانەى داۋى بەدەستەيتانى شەرەفى شەھادەتەن كىردىبو، خۇا نزاكانى قىبوۋل كىردن. ئەنەسى كۆرى نەضر و عەبدۇللاى كۆرى جەحش و ھەمزەى كۆرى عەبدۇلموتەللىب (رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ) دوعا كانىان گىرا بوو. گىرا بوو و فرىن بەرەو ناسمانى شەھىدان. ئەۋانەشى مابوونەۋە لە ناو گۇمى خۇرىندا نوقوم بوو بوون. نوحود بە فرمىسكى خۇرىنەۋە دە گىرا، گىرانىك جىاواز لە گىرانى تر. گىرانىك وا دە زانرا پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شەھىد كراۋە. لەنەنجامى ئەمۇ دەنگۇيەۋە دلەكان بە پەژارە و داخوۋە دەكولان و رۇخى مەعنەۋىيان لەرزى پىكەوتىبوو. ھەندىكىيان بىرىان لەۋە دەكردەۋە برۇنەۋە بۇ

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۳۲/۴؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۳۴/۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۴۴/۴؛ الحاكم، المستدرک ۲۲۱/۳-۲۲۲.

مەدینە و جەنگاۋەرى تر نامادە بىكەن و بىانھىنن. ھەندىكىشىيان بۇچوون و نەخشەى تريان ھەبوو. لە ساتەوختىكىدا كە ھەموويان ئەوپەرى شېرزەيىدا بوون، كىتوپ گورتىيان لە دەنگى كەعبى كورې مالىك بوو ھاوارى دەكرد ”يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! أُنشِرُوا هَذَا رَسُولُ اللَّهِ. (ھۆ گروى موسلمانان، مژدەتان لىتت نەو ېنغەمبەرى خوايە!)“

نەو ھاوارە لە رۆژى نوچوددا ۋەك ھاوارى زىندوبوونەۋى پاش مردن ۋەھا بوو. موسلمانان بە جارىك بە دەم بانگەوازەكەو ۋە چوون و سەرلەنوئ لە دەورى نازىزدا كۆبوونەو. ھەندىكىيان ۋەك پەروانە بە دەورىدا دەھاتن و دەچوون و بە جەستەيان دەيانپاراست، ھەندىكىيان سەرقالى دەرھىتانی ھەردو پارچەى كلاًو ناسىنەكەى بوون كە بە روخسارى پىرۆزىدا چەقىبوو، ھەندىكى تىرشىيان بانگەوازيان دەكرد موسلمانان رووبىكەنە نەو شوتنە. ھەموويان ھەوليان دەدا ېنغەمبەرى خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) ۋەك چاۋى خۆيان پىاريزن. نامادەبوون ژىيانان بىكەنە قورىانى ددانىكى سەرور. كەواتە جارىكى تر كۆبوونەو بە دەورىدا، سوتندىيان خوارد كە نىتر ھەرگىز بەجىنى نەھىلن.

مايەى شانازى مرقاھىتى، سەركرەدى ھەرەمەزن جارىكى تر جلەۋى كارەكانى گرتەو دەست. تاكو ستراتىژىكى نوئ پىادە بىكات و دەست بەسەر بارودۆخەكەدا بىگرتەو. بە نەسپاى كشاھەو پىشت چىاكە. مەبەست لەم ھەنگاۋەش، دانانى پلانكىكى نوئ و دووبارە رىنكخستەنەۋى رىزەكان بوو. واتە دەستى كرد بە نەخشەكىشان بۇ نەو قۇناغە، يان بلىين بۇ تابلۇى سىيەم، كە بە سەركرەوتن كۆتايى پى دەھات.^۲

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۳۲/۴؛ ابن كثير، البداية والنهاية ۳۵/۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۳۲/۴؛ ابن كثير، البداية والنهاية ۳۵/۴.

د. له شکستهوه بۆ سرکهوتن

نهم تابلۆی سییه مه سرکهوتنیکی ناشکرا بوو. سرکهوتن بوو، چونکه دوژمن تۆقی و کشایه دواوه. موسلمانانیش کهوتنه دویان و ږایان نان. نهبوسوفیان نیازی وا بوو هیژشیکي تر ږیک بختهوه و نه مجارهیان بدات به سر مه دینه دا. به لام سه فوانی کورپی نومه یی پی وت ”نهی نه بوسوفیان با بگه ږینه وه، چونکه مه حاله دهستان بگات به محمه مد هتا هم مو نه وانهی دهوری له نار نه به یین. نیستا سرکهوتنیکیان به دهسته تیاره، با نه یگورپن به شکست!“ نهم قسانه وای له نه بوسوفیان کرد پاشگهز بیته وه نه هیژشیک که نه نجامیکی لیل و گومانای هه بوو. له راستیدا نیش هه مان رای هه بوو، بویه به ره مه که ملی ږینگه یان گرتوه بهر.

له پاش نزیکبونه وه نه چاره نووینکی نه خوازراو، پیغه مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سرکهوتنیکی ناشکرای تو مار کرد. ههروه که به وهش قه در به ورت وانیه کی وا به هاوه لان بلتیه وه که: خوی بالادست ته نها به فزل و به خشنده یی و چاودیزی خوی سرکهوتنی کرده خلاتی پیغه مبهره خوشه ویسته که ی. شمشره کانی نیوش ته نها هوکاری ږوواله تی بوون، نه گینا هه خوا خویه تی که پیغه مبهره که ی له سرکهوتنیکه وه بۆ سرکهوتنیکی تر ده بات.

نوه نهو سرکهوتنه بوون که له سه رتا و کو تایی نو خوددا به دهسته اتان. لهو نیونه دها شکستیکی کاتی هاته ناروه تاوه کو بزانریت خاوه نی راسته قینه ی سرکهوتنه کان پیغه مبهری سه روره (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). نه وه تا په روره دگار ته نانه ت له سه خترین ساته کانیشدا دهسته برداری پیغه مبهره که ی

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۵۴/۴-۵۵؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۵۱/۴.

نابیت، نهو سرکه و تنه شی پیبه خشی که په یمانی پیدابوو، نهم نایه ته بیروزه ش
تیشک ده خاته سر نهو تابلیویه:

﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ
 إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلَكُمْ مَا
 تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ
 صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تَضَعُواكُمْ عَلَى الْعَدُوِّ وَأَنْتُمْ كَاذِبُونَ
 يَدْعُوكُمْ فِي أَحْسَنِ تَأْوِيلِهِ فَأْتَبِعْتُمْ عَمَّا فِيكُمْ لِيَكِيلَ تَحَرَّوْا عَلَى
 مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

(آل عمران: ۱۵۲-۱۵۳)

"سويند بيت، خوا به لينی خوی بو نيوه به راستی برده سر، هر به مؤلته و
 بارمه تیی نهو، (دوژمنان) به گيرهيئا و نيکتان شکانن. ههتا نهوکاتهی ساردی
 رووینکرن و بوو به کیشه تان له سر هندیك شت و، (له فرمانی پیغمبر به
 چولکردنی سهنگره کانتان) باخبوون دوی نهوهی هندیك شتی نیشاندان که
 ههزتان لن دهکرد. ههتانه دنیای دهویت و ههشانه قیامت، لهوه دوا دهستی
 نیوهی کوتاکرد (له دوژمنان) نا تاقیتان بکاته وه. سويند بيت، به راستی خوا
 چاوپوشي ليکرن و ليتان خوشبوو، خوا فهزل و ریزی هه به بو نيمانداران. نیت،
 نهوه بوو که (به گيرهاتن و کشانه وه و شپزه و په رتوبلاو بوون) خوتان هه لده گير
 به کپوی نوحود و دهور به ريدا و ناوړتان له کهس نه ده دایه وه. له کاتیکدا له لاکه ی
 تره وه پیغمبریش به دواناندا بانگی دهکردن: (تهی بهنده کانی خوا بگه رینه وه
 و رامه کن). جا نهوه بوو نیوه خهم و خهفته تان کرده دلی پیغمبره وه، (به
 نافه رمانیتان خوی گه ورهش) خهم و په ژاره ی کرده دلی نیوه وه (به دهنگوباسی
 برينداربوونی پیغمبر و شهیدبوونی) تاوه کو خهفته نه خون به نهوهی له دهستان

چووه و نهوش که خوا نووشی کردن و بهسه‌ری هینان. خوا ناگاداره لهو کار و کرده‌وانهی نه‌نجامی دهن.

له‌نیوان نیوه و خواهنددا به‌لین و په‌یمان همیه. خوا ده‌فرموویت:

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اَنْتُمْ عَلَيْكُمْ
وَاَوْفُوْا بِعَهْدِيْ اَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَاِيْتِيْ فَاَرْهَبُوْنِ﴾

(البقرة: ٤٠)

"به‌وفا و به‌نهمه‌که‌بن و په‌یمان‌که‌م جینه‌جن بکه‌ن. نه‌وسا منیش په‌یمان
خوم به‌جن ده‌هینم."

نه‌و به‌لینه هر‌گیز له‌لایه‌ن په‌روه‌رد‌گاره‌وه هه‌لئاوه‌شیتته‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر نیوه
نه‌یه‌نه‌ سه‌ر، نه‌وا خواش هر‌بعو شیه‌یه‌ ده‌کات. نه‌وه‌تا ده‌لیت: خوی مه‌زن
له‌نوحوددا په‌یمان‌ی خوی برده‌ سه‌ر. چونکه‌ نیوه به‌ویست و مؤلته‌تی نه‌و
ده‌جه‌نگان. به‌لام له‌به‌رنه‌وه‌ی سه‌رینجیتان کرد و کۆده‌نگ نه‌بوون سه‌بارت به
فرمانه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر، بویه‌ پرووخان و شکست به‌شتان بوون. له‌بری نه‌وه‌ی
که‌مینک نۆقره‌ بگرن و نه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی که‌ ده‌بوو دواتر بۆی به‌هاتنایه. پینج
خوله‌ک زووتر بۆی هاتن و چاوه‌رپتی فرمانتان نه‌کرد. به‌لین، سه‌روه‌ری
پیغه‌مبه‌ران (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌ناو خیره‌ته‌که‌یدا چاوه‌رپتی کاتی گونجاو بوو
تا‌کو نه‌و فرمانه‌ ده‌ربکات. به‌لام نیوه په‌له‌تان کرد و به‌و هۆیه‌وه دووبه‌ره‌کی
که‌وته نیوانتانه‌وه.

کاتیک به‌ره‌کان پشتیویان تین ده‌که‌ویت و سه‌نگه‌ره‌کان چۆل ده‌کرین،
دووبه‌ره‌کی و پشتیوی سه‌ره‌له‌ده‌دات. چونکه‌ هر‌ بریارینکی نوی چهنده‌ها
بۆچوونی جیاوازی لئ ده‌که‌وته‌وه. هر‌ خاوه‌ن بۆچوونیکیش رینگه‌یه‌کی

تایبەت بە خۆی دەگرتتە بەر، بەودش یە کببون و یە کپریزی هەرەس دەهینیت. کاتیکیش خوا ئەوێ نیشاندان کە نیشانی دان، نیتەر ئەوسا بیدار بونەوه. ئەوێش شایستەیی نێوێ نییە، چونکە نێوێ لە نزیکانن، لەوانە یە ئەوێ بۆ خەلکی تر دروست بیت. بەلام بۆ نێوێ دروست نییە کە وەک خەرمانەیی مانگ دەوری پەيامی پێغەمبەراییەتتان داوێ و راستەوخۆ وانە کانتان لەوێ وەر دەگرن. خۆ پێشتر نێوێ بە شێوەیە کە بون سەرتاپا پەزنامەندیی پەروردگار تان بە دەست پێنا بوو. کەچی کاتیک هەندیک شتتان بینی کە حەزتان لێبوو - شەمکی سەر بە دنیا بوون و بایەخیکێ ئەوتۆیان نەبوو - خوا لە دەستی سەندنەوه و بێبەشی کردن. چونکە نەگەر تەنھا بەتەنگ نامانجی قیامەتەوه بوونایە، ئەوا دنیايش رووی تی دەکردن.

بەلام بەجۆرێک لە جۆرەکان نێوێ بوونە داخواری دنیا. ئەمە لە کاتیکدا دەبوو تەنھا قیامەتتان بکەردایە بە تەوێر و چەقی تیکۆ شانتان. سەروشتی ئەمە، دنیايش بەرێ کردن دەهات بە شوێنیاندا. بەلام لە بیرتان نەچیت، سۆند بیت کە خوا نێوێ بەخشی و لێتان خۆشبوو.

کەواتە پاش ئەو هەژانە سەختە، پێغەمبەری سەرورمان (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) توانی ئەوێ بە دەست بەیتیت کە بە سەرکەوتنی بزاین. ئەوێتا هەرکە ترسی خستە دلپانەوه، یە کەسەر ئەبوسوفیان و جەنگاوەرەکانی بە پەلە روویان کردەوه مەککە، پێغەمبەریش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەرایەوه بۆ مەدینە.

نوعه‌یمی کورپی مه‌سه‌ود که هیشتا موئلمان نه‌بوو بوو و پرووناکی خوری دره‌خشانى هیدایه‌تی به‌سه‌ردا هه‌ئنه‌هاتبوو، به "شه‌یتان" ناوبانگی ده‌رکردبوو. نوعه‌یم خاوه‌ن توانا و ژیرییه‌کی ده‌راسا بوو. له‌ نوحودیشدا نم شه‌یتانییه‌ی به‌وپه‌رپی خه‌ستوخولی به‌کاره‌یتنا. نه‌و‌بوو هات بۆلای پیغه‌مه‌بر (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و وتی "نه‌بوسوفیان سه‌رله‌نوئی هیزی خوری چه‌مه‌کردووه‌ته‌وه و دیته‌وه سه‌رتان، یته‌وده مه‌جه‌نگن. خوتان به‌ده‌سته‌وه بدن!"^۱

پیغه‌مه‌بری خوا! (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) تازه ده‌گه‌یسته‌وه مه‌دینه و هیشتا سه‌ره‌ی تیمارکردنی برینه‌داره‌کان نه‌هاتبوو، که چی هه‌والی نه‌وه‌ی پی ده‌گات که نه‌بوسوفیان به‌ سوپاکه‌یه‌وه گه‌راوه‌ته‌وه و به‌نیازه دووباره هیش بکاته‌وه. هه‌رچه‌نده زۆرنکیان چاوه‌رپی مردنیان ئیده‌کرا، چونکه له‌ناویاندا که‌سانیک هه‌بوون برینه‌که‌یان نه‌وه‌نده سه‌خت بوو توانای هه‌ستانه‌وه و پرویشتیان نه‌بوو. که چی سه‌ربازی نه‌وه‌ش هه‌موویان راپه‌رین و به‌رهو چه‌مراوئوئنه‌سه‌د (خَمْرَاءُ الْأَسَدِ) که‌وتنه‌ ری. نه‌وه هه‌نگاوئکی هه‌ره‌شه‌نامیز بوو له‌لایه‌ن پیغه‌مه‌بره‌وه دزی بته‌رستانی مه‌که‌که تاکو بیانترسینیت و جموجولیان نیفلیج بکات. له مه‌دینه جاری دا که "ته‌نها نه‌وانی دوئتی له‌گه‌ئمان بوون با سه‌بینی له‌ فلان جینگه‌دا کۆبینه‌وه. ده‌رۆین به‌دوای سوپاکه‌ی قورپه‌شدا!"^۲

دوابه‌دوای نه‌و بانگه‌وازه، برینه‌داره‌کان ته‌نانه‌ت نه‌وانه‌ش که به سه‌ختی برینه‌دار بوو بوون و چاوه‌رپوانی چاره‌سه‌ر و تیماریان ده‌کرد، وه‌ک نه‌وه‌ی مردوو له

۱. ابن هشام، السیرة النبویة ۵۴/۴: ابن کثیر، البدایة و النهایة ۵۰/۴.

۲. ابن هشام، السیرة النبویة ۵۲/۴: ابن کثیر، البدایة و النهایة ۴۸/۴-۴۹.

گۆز بېتته دەرۋە. ناوھا ھەلسان و لە جىڭگەى ديارىكراودا كۆبۈنۈرە. بەلى، دەنگى ژيانبەخشى پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مردوى گۆرستانى دەۇياندەۋە، ەك نەۋەى نەم دېرە شىعەرى نىمام بۈسەيرى بەسەلمىنن كە دەلىت:

لَوْ نَأْسَبَتْ قَدْرُهُ آيَاتُهُ عِظْمًا   أَحْيَا اسْمُهُ جِئِن يُدْعَى دَارِسَ الرِّمِّمِ..

"ئەگەر موعجىزە و كارە دەراساكانى ھەزرىتى مۇستەفا ھاۋشانى گەۋرەبىيەكەى بوننايە، ئەوا كاتىك ناۋى پىرۋزى دەبرا، نىسك و پروسكى ناۋ گۆرەكان زىندو

دەبۈنۈرە."

ئىتر لە ھەموو جىڭگەيەكدا يادى شىرىن و پر سۆزى پىغەمبەرى نازىز
عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامًا   لە ھەر چوارلاۋە سەدا و ھاۋارى پر
جۆش و خرۆش دەزىنگايەۋە، ەك بلىيت نىسرافىل فۋوى كرديت بە "صور" دا
و ھەموۋان لە گۆرەكانيان ھاتبەنە دەرۋە ناۋا رايان دەكرد.

مىژوو باسى نەۋە ناكات لەناۋ برىندار و دەست و قاچ براۋەكاندا كەسىك
ھەيت نەچۈوييت بەدەم بانگەۋازەكەۋە. تىياندان بوو قۆلى قرتابو، ھەبوو
لاقەكانى بەدۋاى خۇيدا دەخشاند و دەھات، بەلام كەسىك نەبوو دابنىشيت
و نەيەت. ەبدرېرەھمانى كورى عەوف دەفەرمووتت "كەسى واى تىدابوو
نەيدەتۋانى بە رېنگەدا برۋات، بەكۆل ھەلمان دەگرت. ھەشبوو نەيدەتۋانى شمشىر
بگرتت بەدەستەۋە. ئەم سوپايە رۆيشت و بە نامانجى خۇشى گەيشت."

نەم ھەۋالە گەيشتەۋە قورەيشىيەكان، لەرزيان لىنىشت، نەبوسوفيان كاتى
بەفېرۋ نەدا و ھەلھاتنى بە باشترىن رېنگەچارە زانى. سوپاى مۇسلمانانىش
كە وا دەبىنرا شىكىتى ھىنايىت- بەدەم تەكبىر و دروشمى سەركەۋتەنەۋە

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۲/۴؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۴/۴۹.

گەيشتەنە حەمراولنەسەد. سى رۇژ مانەو، لەوندا پشويان دا و برىنى ماددى و مەعنەوييان سارپۇز بو.

لەو هەلمەتەدا كەس زىانى پىنەگەيشت. لەولاشەو نەبوسوفيان كە لافى سەر كەوتنى لىدەدا، هەر كە بىستى پىنەمبەر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) بە سوپايەكەو بەرەو ئەو دىت، تۆقى و بەبىهيوايى بەرەو مەككە هەلەت.^۱

ئىستا با پىرسم: ئايا براوہ قورەيشى هەلەتوو بوو يان سوپاي موسلمانى هيرشەبر؟ هيج سەر كەردەيەكى سەربازى نىيە لە توئايدا هەيتت وەها دۆرانىك وەرەگىزىتت بۇ ئەو جۆرە سەر كەوتنە ناشكرايە. بۆيە لىزەدا جى پەنجە و مۆرى فەتائەتى ئەو سەرورە بە هەموو پرويەكسيەو دەبىنين.

خوتنەرى بەرپىز! لە برگەكانى رابردوودا هەولماندا تيشكىك بەخەينە سەر ئەو رىوشوتنە سەربازىيانەى پىنەمبەرى سەرورەمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئە جەنگى بەدەر و ئوحدودا گرتوونىەتبيە بەر. جا لەبەرئەوى ناچاربووم بە زمانى كەسكى عەوام گەرەبى و لىهاتووى ئەو سەر كەردە مەزنە باس بەكم، ئەوا رەنگە شتانىك و تىتت كە سەرى ئىشاندىن و رۇختانى رەنجاندىتت. بۆيە دەخووزم خوای گەرە بە مېهرى خۆى بمبورىت و ئىوې هىژاش چاوپۆشى لە كەموكورتبيە كانم بەكن.

أ. گۆرانكارى بەردەوام لە ستراتىژدا

لىزەدا هەول دەدەين بەكورتى ناماژە بە چەند لايەتتىكى پەيوەندىدار بە پىنەمبەرى خواوہ (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) بەكەين چ لە بەدەر و چ لە ئوحدویشدا،

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۵/۴؛ ابن كثير، البداية والنهاية ۵۱/۴.

که سهرتا و کۆتاییه‌کی سهرکهوتن و ناوه‌راسته‌کشی له‌رزه پینخستن بوو:

پینگه‌مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له به‌دردا تاکتیکیک و له نوحووددا تاکتیکیکی تر و له خه‌نده‌قیشدا شیناوتنکی تری جیاوازی په‌په‌وه‌کرد. بۆ ههر جه‌نگیک ته‌کتیکیکی تایبه‌تی هه‌بووه، نه‌وه‌ش پلان و پینشینییه‌کانی دوژمنی ناوه‌ژوو ده‌کرده‌وه و تووشی سهرسامی ده‌کردن و ده‌بووه هۆی که‌مبوونه‌وی زیانی موصلمانان. ژمارهی نه‌و موصلمانانه‌ی له کۆی جه‌نگه‌کانی پینگه‌مبهردا شه‌هیدبوون، سه‌د شه‌هید و چه‌ندیک ده‌بن.

پینگه‌مبهر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) سوپاسالارنکی بیوتنه‌بوو، موصلمانان له سه‌رده‌می نه‌ودا له کەشی به‌خته‌وه‌ریی راسته‌قینه‌دا ده‌ژیان که‌ نا‌کرت جارنکی تر دووباره‌ بیته‌وه‌د. تو بر‌وانه؛ سه‌ریاری نه‌وه‌ی بازنه‌ی نه‌یارانی تا بلتیت به‌رفراوان بوو و عه‌ره‌ب و عه‌جه‌می ده‌گرت‌وه، که‌چی به‌ زیانیکی نیجگار که‌مه‌وه له کۆی جه‌نگه‌کاندا سهرکهوتنی گه‌وره‌ی به‌ده‌سته‌ینا و کاری مه‌زنی نه‌جامدا. یی‌نگومان به‌وه‌ش نه‌خشی نه‌سپراوه‌ی خۆی له‌سه‌ر په‌راوی میژوو و‌ژوو‌کرد.

به‌لێ، له نه‌حووددا ته‌کتیکیکی تری جیاوازی به‌کاره‌ینا له‌وه‌ی که‌ له به‌دردا پیاده‌ی کرد. له نوحووددا ژماره‌یه‌ک فیداکاری تایبه‌تی هه‌لبژارد و چه‌ند نه‌رکینکی تایبه‌تی پین سپاردن. هه‌روه‌ها جی‌گه‌ی بۆ تیره‌هاو‌ژۆه‌کان دیاری‌کرد، تا‌کو نه‌هیلن دوژمن له پشته‌وه‌ هیرش بکاته سه‌ریان. هاوکات به‌ ده‌سته‌ پیره‌ژه‌کانی خۆی ریزه‌کانی رینک ده‌خست و وره و هه‌ستی کیتیرکینی تیدا ده‌بزواندن. واته‌ به‌جۆرنیک په‌فتاری ده‌کرد که هه‌ستی خۆزگه‌ به‌یه‌خواستی له ناو ده‌روونی هاوه‌لاندا ده‌رووژاند. بۆ نمونه؛ شمشرنکی دا به‌ده‌ست نه‌بوود و جانه‌وه‌ تا‌کو مافی خۆی بداتی. هه‌ر که پینگه‌مبهر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ)

بىنى ئەبودوجانە بە فيزەو بەناو رېزەكانى دوۋمندا دەروات و سەرى بە
 جەمەدانە سوورەكەى بەستوۋ، فەرموى ”نەمە رېۋىشتىنكە خوا پىنى خۇش
 نىيە، بەلام لەم جۆرە جىنگايانەدا رېنگە پىندراۋە.“^۱ لەم سۆنگەيەوۋە زانايان
 فەرمويانە ”ۋاباشە سەربازان سىملىيان درىژ بگەنەوۋە. تاكو ساميان لە دلى
 دوۋمندا زياتر بىت.“ تەنانت فەرمويانە ”جەنگاۋەران لە بەرەى جەنگدا
 چەندە مردنيان لەلابى بايەخ بىت و فيزلى بەن، نەۋەندە باشترە.“

پىغەمبەر (عَلَيْهِ السَّلَام) ئەو تەكتىكەى لە جەنگى بەدردا بەكار نەھىتا،
 بەلام دەبىنين لە نوحوددا پىادەى كرد و ھاۋەلەكانى بەرەو پىشېركى ھان
 دەدا. ھەرىكەيان لەلەى خۆيەو نواتى دەخواست خۆى ئەو كەسە بىت كە
 شمشىرەكەى سەرورە وەرەدە گرىت. بەلام ئەو شمشىرەكەى داپە دەست نەبودجانە.
 نەۋەش ونى كرد فېداكار و پالەۋانانى تىرىش بە دل و بە گيان بچەنگن و
 ھەرىكەيان بىتتە نەبودجانەيەك بوخۆى.

رېكارىكى دېكەش كە لە نوحوددا پىادەى كرد، برىتى بوو ئە بەشدارى
 پىكردنى ئافەرتان. نەۋەبوو لە پىشدا باسى ئەو پالەۋاننىيەمان كرد كە ھاۋەلى
 پاىبەرز خاتوو نوسەيپە نواندى.

بەدەر ئەوۋ، ھەتا نىستا روون نىيە لامان كە داخۇ خاتوو فاتىمەش
 لەو جەنگدا بەشدارى كردوۋە يان نا، بەلام سەرچاۋەكانى سىرد بوۋمان
 دەگىرئەوۋە كە لە كۆتايى جەنگكەدا خوتنى پوخسارى باۋكى سىرپەۋە.
 كاتى بۆى دەردەكەۋىت كە خوتنەكە بە ئاۋ ناگىرستەۋە، پارچە
 ھەسىرنك دەستىنىت و خۆلەمىشەكەى دەخاتە سەر برىنەكە و بەۋشيوۋىە

۱. ابن ھشام. السيرة النبوية ۱۳/۴: ابن كثير. البداية والنهاية ۱۵/۴.

خوتنه که ده گیرسیته وه.^۱ که واته یه کیک له مه بهسته کانی پیغه مبه ر
اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ له به شداری پیکردنی نافرمان نه وه بیوه یارم متی
برینداران بدن و وره یان بهرز بکه نه وه.

ب. هۆکاری شکسته کاتییه که ی نوحود

پیوسته دان به وه دا بنرت که له نوحود دا چند درز و که لیتیک له نیوان
هر دوو تابلوی سرکه وتنه که دا دروستبون. ده تانین ناماژده بۆ نهم چند
هۆکاری خواره وه بکه یین:

هۆکاری یه که م:

پیغه مبه ری خوا اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ هر له سه ره تای کاره که وه
له گه ل نه وه دا بوو له نیو مه دینه دا بمیننه وه و جهنگی بهرگری نه انجام بدن و
ستراتیژیکی نه رتبی په پیره و بکه ن. گهر جوش و خروشی هاره لان نه بوو ایه ته
رینگر له بهرام بهر دهرک کردنیان به و ورده کاری به ی له گوترا یه لی کردندا
هه بوو. که نه بابه تیککی وادا نه وه ی له سه ر نه وان بوو گوترا یه لی ره ها
بوو. نه مه ده کرتت سه باره ت به و تیره او یژانه ش بوو ترتت که له نیو جهنگدا
شوتنه که یان چۆل کرد. نه و ده کرتت نهم جیاوازی بۆ چوونه به هۆکاریکی نهم
شکسته هه ژمار بکرتت. هه رچه نده شکستیککی کاتیش بوو.

۱. صحیح البخاری. المغازی ۲۴؛ صحیح مسلم. الجهاد ۱۰۱؛ سنن الترمذی. الطب ۳۴.

ھاوھلان ئەگەل ناخ و سروشتی خۇياندا كەوتنە مەملەئىيەكى سەختەو، ناخر نەوھ ناكاری ئەوان نەبوو نارەزووی دنیا بگەن، نەم راستییەشیان ھەر نەو دەمە سەلماندبوو كە ھەرچییان لە مەككە ھەبوو بەجییان ھىشتبوو و كۆچیان كەردبوو بۇ مەدینە. ئەوان لەو ساتەوھختەدا تەواو نزیك بوون لە ناخیرەت (دواپۇژ)، بۆیە خۇخەریككەردن بە دەستكەوت و سامانى دنیاو، سەبارەت بەوان كە لە نزیكانی خوا بوون بە بیناگایی لەقەلەم دەدرا. لەبەرئەوھ خوی میھربان وستی وابوو سزایەكى جەستەیی ئەو مرۇقە بژاردانە بدات. ئەوئەش سزایەك بوو تاییەت بەوانەى كە پایەى ھاوئەئیتی پێغەمبەریان بەدەستھێنابوو. بەئى، رەنگە ئەوھى بۇ ئىئەومانان بە چاكە و پاداشت دەنوسرت، سەبارەت بەوان بە گوناھ داېنرت، چونكە "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقْرَبِينَ".

دەكریت بوونی سەركردەبەكى بلیمەتى وەك خالیدی كورپی وەلید لە ریزەكانی بەرئەمبەردا وەك یەكێك ئە گرنگترینى ھۆكارەكانى ئەو شكستە بژمیرین. چونكە خوا سېفەتى سەرکەوتنى بەردەوامى بۇ خالیدی كورپی وەلید پاراست، ئەو خالیدەى كە دواتر ھەستا بە ئەنجامدانى چەندین خزمەتى مەزن بۇ ئىسلام. ئەوئەش خۇزى لە خۇیدا پاداشتىكى پێشەوختە بوو لەبەرامبەر ئەو چاكانەى لە نایندەدا ئەنجامى دەدان. چونكە ئەو ھەلمەت و نەبەردیبەى كە نازناوى "شمسیرى خوا" یان سېفەتى "ھەمیشە سەرکەوتن"ى بە خالید بەخشى، لە داھاتوودا وەك چەكوش سەزى رۆم و فارسەكانى پێن دەكوتیبەوھ. خۇ

نه گهر خالید لهو جهنگه‌دا ببه‌زیایه، نه‌وا له‌وانه‌بوو نه‌یتوانیایه به‌و رۆحیه‌ته به‌رزوه خزمه‌ت به‌ نی‌سلام بکات.

هۆکاری چواره‌م:

نه‌وانه‌ی که شه‌ره‌فی به‌شداریکردنی جه‌رنگی به‌دریان هه‌لنه‌گرتبوو، به‌رده‌وام نزا و پارانه‌وه‌ی گهرم و به‌کولیان ده‌کرد و ناواتیان نه‌وه‌بوو په‌روه‌رد‌گار شه‌هاده‌تیا‌ن خه‌لات بکات. خوای میه‌ره‌بانیش نزاکانی گیراکردن و وه‌لامی دانه‌وه و نه‌و نیشانه به‌رزهی پیشکه‌شکردن. له‌ساته‌وه‌ختی هه‌ژانه‌که‌ی نو‌خوددا کاتیک نه‌نه‌سی کرپی نه‌ضر چاری به‌و هاره‌لانه که‌وت که به‌هۆی بلا‌بوونه‌وه‌ی پر‌ویا‌گه‌نده‌ی شه‌هیدبوونی پی‌غه‌مبه‌روهه چۆکیان دادا‌بوو و شه‌ل‌ه‌ژابوون، ر‌ووی کرده ناسمان و فه‌رمووی ”خوایه، من دا‌وای ئی‌بو‌ردن و ئی‌خۆ‌شبو‌ونت لینه‌که‌م له‌وه‌ی نه‌مانه ده‌یکه‌ن!“ دا‌وتر تا ده‌نگی بر بکات ها‌واری کرد ”نی‌وه دا‌وی مر‌دنی پی‌غه‌مبه‌ر ژیا‌تاتان بۆ‌چییه؟“ ئی‌نجا شه‌مشیره‌که‌ی هه‌ل‌کیشا و که‌وته و تزی دو‌ژمن تا نه‌و ساته‌ی شه‌هیدبوو. چونکه په‌له‌ی دیداری نه‌و پی‌غه‌مبه‌ره‌ی بوو *اَصْلَوَاتُ اللّٰهِ وَسَلَاتُهُ عَلَیْهِ* که‌وای ده‌زانی شه‌هیدبووه.^۱

به‌ل‌ی هه‌روه‌ک ب‌ل‌ی‌ت ته‌وا‌وی نزاکانی پ‌ال‌ت‌ورا‌وی شه‌هاده‌ت قبول بو‌بو‌وو. جا خۆ که‌ی بو‌وه مر‌ووف دا‌وای نه‌و په‌له‌یه بکات و ل‌ی‌ی مه‌حروم بی‌ت! نه‌وه‌تا پ‌اش چه‌ندین سه‌ده دو‌عا‌ی که‌س‌یک‌ی ود‌ک سو‌لتان موراد له‌یه‌ک‌یک له‌ غه‌زاکانی به‌م شه‌ویه‌یه ”خوایه نو‌مه‌تی مور‌حه‌مه‌د سه‌ر بخه‌و من‌یش به‌ شه‌هاده‌ت بگه‌یه‌نه!“ نه‌وه ده‌بی‌ت موس‌ول‌مانان سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست ده‌ه‌ینن و

۱. صحیح البخاری، الجهاد ۱۲؛ ابن هشام، السیره النبویه ۳۲/۴؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۴/۳۱-۳۲.

باش که میکیش نینو شهیده کان سولتان دده دوزنه وه. خوی پورهردگار نهو نزیانه قبول دهکات که به دل و گیان نه انجام ددرین. نهو هم مو نزیانهش که هاوه لآن بو شهادهت نه انجامیان ددها له نینو جهرگه ی نوحوددا قبول بوون، شهید بوونی نهو هم مو که سهش له رواله تدا وه ک شکست دهرکوت.

هۆکاری پینجه م:

وهک یه کیک له خاوهن نه قلّه گه وردکان ده لیت: جهنگی نوحود بریتی بوو له جهنگی نیوان هاوه لانی نهوکاته و هاوه لانی داهاتوو. واته جهنگی نیوان نهو که سانه بوو که موسلمان بوو بوون و بوو بوونه هاوه لی پینجه مبه ر اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، له گه ل نه وانه ی که له داهاتوو؛ دهبونه هاوه ل و له فتوحاتی نیسلامید؛ چهنده ها رۆلی گرنگیان ده بیستی. له نمونه ی نهو هاوه لانهش: خالیدی کوری وه لید و عه مری کوری عاص و عی کریمه و نیبن هیشام. نه مانه ناخ و سروشتیان هه رگیز بهرگه ی دۆراندنی نه ده گرت، جا بو نه وه ی به ی زامدارکردنی شکویان موسلمان بین. دهبوو له رزه پیکه وتنیکی کاتی له نوحوددا -له بهر خاتری نه وان- به سه ر موسلماناندا بیت.^۱

هۆکاری شه شه م:

له پال نه مانه دا وانه یه کی یه کتاپه رستیش نمایانه. بۆی هه بوو سه رکه وتنه که ی به در کاریگه ریی هۆکاره رواله تییه کانی له لای هه ندیکیان

۱. به دبعوزره مان سه عبیدی نوورسی، تیشکه کان ۷.

زیاد له پټیست گه وړه کړدیت.. راسته هستی شانازی و سه روهری له بهر دهم
 د وژماندا هستی کی په سنده، به لام له حالیکدا نه گهر نه و جوړه هسته با
 که میش بیت به خه یالیاندا هاتیت، نهوا سه بارهت به که سانی خواوړستی
 هاوشیوهی نهوان -وهک پنتشر وتمان- به هه له دادنهرا.

شکست یا خود سهر که و تن به ستراوه به وستی خواوه، ههر نه وهش بوو له
 به دردا سهر که و تنی خه لاتکردن. جا نه گهر هه ندیکیان سهر که و تن بدنه پال
 خو یان و بریار و وستی خوا له بهر چاو نه گرن، نیدی نه ودهم "شیرکی په نهان"
 دیته ناراهه. دهی خو نهوان فه رسه خ فه رسه خ له ساده ترین جوړی شیر که و ده دور
 بوون. نه گهر چی هه مووان باوهر یان به وه هه بوو، که چی خوا وستی له م با به ته دا
 هاوه لانی پیغه مبهه (رضی الله عنه) بگه یه نیته پله ی یه قینی راسته قینه. بو یه
 له وکاته دا که له لوتکه ی سهر که و تندا بوون، شو کیککی توندی له ریزه کانیا ندا هینایه
 کایه وه. دواتریش له ساته وختیکدا که هه رگیز چاوهر یان نه ده کړد. سهر که و تنی
 پی به خشینه وه و، بیر ی خستنه وه که و ست و بریار ته نیا به ده ستی خو یه تی:

﴿ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ
 وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ سَيِّدُكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

(آل عمران: ۲۶)

"ته ی پیغه مبهه، ته ی باوهر دار بلن: خوا یه ههر تو خواوه نی هه موو شتیکیت،
 ده سه لات ده به خشیت به هه رکه سیک بته ویت و، ده سه لاتیش وه رده گریته وه له
 هه رکه س بته ویت. هه رکه س بته ویت بالا ده ستی ده که یه، هه رکه سیکیش بته ویت
 زه لیل و بن ده سه لات و ژیر ده ستی ده که یه. هه رچی خیر هه یه هه ر به ده ست
 تو یه. بیگومان تو ده سه لاتاری به سه ر هه موو شتیکیدا."

له نوحوددا باوهرداران حەقیقەتی نەم نایەتەیان بە ناشکراترین شیوە بە چاوی خۆیان بینی و بەکردەیی لەگەڵیدا ژیان. بە چاوی خۆیان بینییان کە چۆن وستی خوا هاتە دی. راستە نەوان دووچاری هەندیک زبانی ڕووالەتی و سادە بوونەوه، بەلام نەوهی لەو ڕۆژەدا لە روانگەیی نیمان و یەقینەوه بەدەستیان هینا، هەموو ئەو زیانە ڕووالەتیانەیی ڕهواندەوه.

نکوولی لەوه ناکریت کە شمشیر و خۆپرچەککردن ڕۆلی خۆیان هەیه و بە هۆکاری سەرکەوتن دادەنرێن. بەلام دەیت نەوه بزانی کە بناغەیی هەموو کار و هەنگاوێک تەنها و تەنها وستی و نیرادەیی خواجه. چونکە تەنها نەو بالادەست و بەتوانایە بەسەر هەموو شتیکدا.

بەلێ، وەك بلیت پەرودرگار لەسەر زوبانی نەو شکستە کاتییەیی نوحود بە باوهرداران بفرمویت: نەگەر توانا و دەسلاتی خوا بەهەند وەرەگرن، ئەوا ناگەن بە هیچ ئەتجامینک. نەوتەتا بە چاوی خۆتان دەبینن کە دەکریت سەرکەوتن هەلبەگەرپتەوه و بییت بە شکست. کەوایت نەگەر خوا نەپەوت ئەوا! سەرکەوتن مەحاله، هەرودە چۆن ڕزگاربوون لە شکست بەبی وستی نەو مەحاله.

هەموو باوهردارێک پتویستە نەم وانە کردارییە فێر بییت. پتەجنت هاوهلان بووبنە نۆشەری نێمە بۆ وەرگرتنی نەو وانەیی کە دەبوو نێمە وەری بگڕین و فێری ببین!..

لەلایەکی دیکەوه، نەو سزا کاتییەیی بەهۆی سەربێجی لە فرمائی پتەمبەرەوه دەرخواردی باوهرداران درا، وریای کردنەوه و زیاتر هەستیاری و هۆشیاری پێدان لە کاتی دەربرینی ڕاکانیان لە خزمەت پتەمبەردا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).

له راستیدا نهو نهددبه بهرزه‌ی هاوه‌لان به‌دهستیان هینا، قازانجیکی هه‌روا ساده و ساکار نه‌بوو...

نهو پرۆزه و پرۆزه‌کانی دوا‌ی نه‌ویش هه‌موو له ده‌ستی توانستی په‌روه‌د‌گ‌اردا ئالو‌گ‌ۆ‌ر‌پ‌ان پ‌ئ‌ده‌ک‌ر‌ت. ^۱ هه‌رچ‌ی سه‌ره‌ن‌ج‌ام‌یشه هه‌م‌یشه له به‌رزه‌ه‌ندی باوه‌د‌ار‌ان‌دا بووه و له دوا‌پ‌رۆ‌ژ‌یش‌دا هه‌روا ده‌ی‌ت. نه‌ه‌تا قور‌ن‌انی پی‌رۆ‌ز ده‌فه‌رمووت:

﴿ وَالْعَقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ (الأعراف: ۱۲۸) (قصص: ۸۳)^۲

"پاشه‌پرۆز و سه‌ره‌ن‌ج‌ام هه‌ر بۆ پار‌یز‌کارانه."

ئ‌یتر به‌م‌جۆ‌ره له‌نیۆه‌ندی پ‌ش‌ت‌وی و ته‌نگه‌به‌ریه‌کانی ئ‌یستا ر‌ز‌گ‌ار‌مان ده‌کات و، به‌ناو هه‌ر‌تمه فراوانه‌کانی ئ‌اینده‌دا ده‌مان‌گه‌ر‌ئ‌یت. له ئ‌و‌حو‌د‌یش‌دا هه‌مان تابلۆ ب‌ین‌را و سه‌ره‌ن‌ج‌ام به سه‌ر‌که‌وت‌نی مو‌س‌ل‌مانان کۆ‌تایی هات.

به‌ئ‌ی، نه‌گه‌رچ‌ی له‌سه‌ر‌بنه‌مای چه‌ند‌ین ح‌یک‌مه‌تی زه‌به‌نده‌که مو‌کو‌رت‌یه‌کی هه‌نده‌ک‌یش هات‌یه‌ته کایه‌وه، به‌لام نه‌مه هه‌ر‌گ‌یز نه‌وه نا‌گه‌یه‌نی که ئ‌و‌حو‌د شک‌ست بووه بۆ مو‌س‌ل‌مانان. نا نه‌خ‌یر.. ئ‌و‌حو‌د سه‌ر‌که‌وت‌ن‌یک‌ی فره‌په‌ه‌ندی په‌نه‌ان بوو.

ج. ره‌واندنه‌وه‌ی گیانی شک‌ست

ب‌ه‌م هه‌نگاوه‌ی دوا‌یی، پی‌ن‌غه‌م‌به‌ری خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ) توانی گیانی مه‌عنه‌ویی پ‌ش‌وو ب‌گه‌ر‌ئ‌یت‌ه‌وه بۆ مو‌س‌ل‌مانان. هاوه‌لان‌یش له‌لایه‌ن خۆ‌یا‌نه‌وه له

۱. بروانه: سوره‌ق آل عمران. ئایه‌ق ۱۴۰.

۲. به‌که‌م‌یک ج‌یا‌وا‌زیه‌وه بروانه: سوره‌ق هود. ئایه‌ق ۴۹.

جاران به نەزمونتر بوون و پتر هەستیارییان دەنواند لە پەبیردن بە وردەکاریی
 فەرمايشته‌کانی سەرودەر. بەلام هەوایی نەو شکسته کاتییەمی دووچاری
 موسلمانان بووبوو، بەخێراییی بلأوی کرد بە دەوربەری مەدینەدا و بوو هۆی
 ئەوێ هەندیک هۆزی عەرەب و جولەکه تەماع بیانگرت و چاو بپرەنە مەدینە.
 بۆیە زۆر پتووست بوو نەو شکۆیەمی لە نوووددا زامدار کرابوو، بێتەوه جینگەمی
 جارانی و هێز و زەبری راستەقینەمی موسلمانان بگەرینرتتەوه. ئەوهش نەریکن
 بوو دواخستنی هەلنەده‌گرت.

لە سالی چوارەمی کوچیدا پیغەمبەر *اصْلَوْنَا اللهُ وَتَلَانَهْ عَلَيْنَا* رپووی کرده
 هۆزی بەنی نەضر، که لە گەل بته‌رستانی مەکه‌دا دەستیان تینکه‌لکردبوو.
 زۆر دەمیک بوو هۆزی ناوبراو لە سنووری خۆیان دەه‌چوو بوون و دووچاریش
 هەوایی تیرۆزکردنی پیغەمبەریان داوو. نەو هۆزه پشتیان بە یارمەتییه‌کانی
 بته‌رستانی مەکه‌ و دوورپووه‌کانی مەدینە دەبەست و برپاری جەنگیان داوو
 دژی پیغەمبەر و وایان دەزانی که ئەودپوی قەلا تۆکه‌کانیانەوه پارێزراو دەبن
 و دەستی موسلمانان ناگاتی...

نەوه‌بوو تەنها پازده‌ رۆژ دواي گەمارۆدانیان، بەناچاری خۆیان دا بەدەسته‌وه
 و رازی بوون بەوه‌ی ئە مەدینە دووربکه‌ونه‌وه، بە مەرجیک نەوه‌ندەمی لە توانایاندایه
 بە کۆل و بار لە گەل خۆیان بیه‌ن. لە گەل نەوه‌شدا دلخۆش بوون چونکه‌ لە
 مردن پزگاریان بووبوو. بۆیە پێش بەجیه‌شتنی مەدینە ناهەنگینکیان سازدا که
 شاره‌که‌ لەوه‌پێش ناهەنگی لەوجۆرەمی بەخۆیه‌وه نەدیوو. لەراستیدا مروف
 سەری سوورده‌میتیت لە پەستی خەلکانیک که لەبری پەژاره‌ و دلته‌نگی.
 ناهەنگ دەگێرن بەبۆنەمی جیه‌شتنی زیند و نیشتمانیانەوه!

١. ابن هشام، السيرة النبوية ٤/١٣٤-١٣٦.

۴. به‌دری بچووک

نه‌وبوو نه‌بوسوفیان پیش گه‌پانه‌وی له نوخود به موسلمانانی وت ”بۆ سالی داهاتوو شونتی به‌در واده‌ی دیداری جه‌نگمان ده‌بیت!“ پیغه‌مبه‌ریش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نهم داوایه‌ی قبول کرد. پیغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْآلُ) به‌ته‌وای سوپاکه‌یه‌وه و له‌کاتی دیاری‌کراودا له به‌در ناماده‌بوو و، یه‌ک دوو رۆژ مایه‌وه و چاوه‌پرسی نه‌بوسوفیانی کرد. به‌لام هیچ شونته‌وارنکی بته‌پرستان ده‌رنه‌که‌وت، بۆیه‌ گه‌پایه‌وه بۆ مه‌دینه، نه‌و رپوداوه‌ش چووه‌ته‌ ناو میژووی نیسلاسه‌وه و ناوی ”به‌دری بچووک“ی ئیتراره. چونکه‌ تیندا موسلمانان سه‌رکه‌وتنیکی وه‌ک سه‌رکه‌وتنی به‌دریان به‌ده‌سته‌ینا، نه‌گه‌رچی به‌ پێوانه‌یه‌کی بچووک‌تریش بیت. کاتیک نوعه‌یمی کوری مه‌سه‌ود هات بۆلای پیغه‌مبه‌ری خوا و وتی که نه‌بوسوفیان سوپایه‌کی زه‌به‌لاحی رینک‌خستوه و رپووی کردووه‌ته‌ به‌در، مه‌به‌ستی نه‌وبوو وره‌ی موسلمانان لاواز بکات، به‌لام به‌و هه‌وانه‌ نه‌وندی تر باوه‌پری نیمانداران زیاد‌ی کرد، قورنایش ناماژده‌وه ده‌کات و ده‌فه‌رمووت:

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدَ جَمَعُوا لَكُمْ فَآخَظَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

(آل عمران: ۱۷۳)

”هه‌وانه‌ی که خه‌لکی (باوه‌ر لاواز) پێیان ده‌لین: به‌راستی خه‌لکی بپاوه‌ر و خوانه‌ناس خۆیان بۆ ئێوه‌ کۆکردووه‌ته‌وه و خۆیان بۆ ئێوه‌ مه‌لاسه‌داوه، لییان بترسن و خۆتان تووشی به‌لا مه‌که‌ن. به‌لام هه‌وان (واته‌ نیمانداران) به‌و پڕوپاگه‌نده‌یه‌ باوه‌پران زیاتر داهه‌زرا و وتیان: خوامان به‌سه‌ که یاریده‌ده‌ر و یارمه‌تیده‌ریکی چاکه‌.”

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۳۴؛ ابن کثیر، البیایه و النبیایه ۴/۳۸.

دوچار موسلمانان به وپه پری ناسوده ییوه له به دږی بچووک گه رانه وه. نیدی
سه رله نوئ کەشی نارامی و ناسایشی نیسلام بالی به سر هوزه کانی بیاباندا
کیشایه وه.

۵. غەزای "زاتورپریقاق و ئەلمورەیسعیق"

لە سالی چواری کۆچیشدا ئەمجۆره مانۆرانی بەردەوام بوون. لەو ماویەدا هەردوو هۆزی "سەعلەبە و ئەنمار (ثعلبە و أعمار)" ی سەر بە تیرە "غەطەفان" بریاراندا هێرش بکەنە سەر مەدینە. کاتێک هەوالە کە گەیشتە پیغمبەر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ)، بە خۆی و (٤٠٠) ئە هەوالەنەوه رۆیشت هەتا گەیشتە جینگەبە کە پێی دەوترێ "زاتورپریقاق (ذاتُ الرِّقَاق)". بەلام کە هەردوو هۆزە کە بە هاتنی موسلمانان زانی، خێرا خۆیان کوتایە ناو کونەکانیان و خۆیان حەشاردا، بەو هەش هیچ جۆرە بەرە کەوتنێک رۆوی نەدا. ^١ بەلام هەرچۆنێک بیت ئەو هەش بۆ خۆی سەرکەوتنێک بوو کە ئە تۆماری سەرکەوتنەکانی سوپای نێسلامدا تۆمارکرا.

دووبەدوای ئەمە غەزای "ئەلمورەیسعیق" یان "هۆزی موستەلهق" روویدا. مورەیسعیق ناوی جینگەبە کە ئە نو فەرەسخ ئە مەدینەوه دورە. ئەو بێتەرستانە لەو ئێ دەژیان بە هاشووشی قورەیشییەکان خەلەتابوون و تەماعیان خرابوو بەردەم. بۆیە بریاراندا هێرش بکەنە سەر مەدینە. بۆ بەرگرتن لەو هەا پێشباتنێک، پیغمبەری خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلِهِ) سوپایەکی رێکخست و بەرو مورەیسعیق خستییە رێ. کە هەوالی هاتنی موسلمانان پێگەیشت دەستبەجی هەلەهاتن. جگە ئە خەلکی مورەیسعیق کەسی تر نەمایەوه، ئەوانیش لە گەل موسلمانان بەشەرەهاتن، بەلام سوپای پیغمبەر زالبوو بەسەریاندا و هیچ زیاتنێک ئە ریزی موسلمانان نەکەوت، جگەلە دوژمن دە جەنگاوەریان لێ کوزرا، موسلمانانیش بە (٦٠٠) دیل و (٢٠٠٠) وشتەر و (٥٠٠٠) سەر مەرەوه گەرانەوه. بەجۆرە

١. ابن سعد، الطبقات الکبری ٦١/٢.

پيغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سەركەوتنىڭكى تىرى نۇرى خستە سەر زنجىرەي سەركەوتنەكانى.^۱

بە گەرپانەوھىيان لەو غەزايە، ھەندىك لە دوورپووان دزىيان كرده ناو ريزى مۇسلمانانەو، تاكو دووبەرەكى و دووزمانى لەنيوانياندا بېچىنن و سوود لە دەستكەوتەكان وەرېگرن. تەناتەت وىستيان رپووداوتكى بېچوك بقۆزنەو بەوھى كە ناكو كىيەك لەنيوان ھاوېھىمانى يەككە لە ئەنصارەكان و يەككە لە كوچەرەكان بىننەو. نەوھش تەنھا لەسەر ئەوھى كاميان شاياترە بەوھى لە بىرنكى ئەو دەفەرەدا و شترەكەي پىشتر ناو بدات. بەلام پىلانەكەيان سەرى نەگرت. دىسانەو دوورپووان ئەكاتى گەرپانەو لەم غەزايەدا بوختانە دزتوھكەيان بۇ دايكى نيواندازان (ھەزرىتى عانىشە) ھەلبەست. ئەو عانىشەيەي پاكىزەيەكەي بە نايەت سەلمىتراو و بە ئەندازەي حۇرىيەكانى بەھەشت پاك و بىنگەردە.^۲ ھاوكات عەبدوللای كورپى نوبەي پەردەي لەسەر دوورپوويى خۇي لادا و سەبارەت بەو جەنگە وتى ”سۆيىند بە خوا ئەگەر گەرپانەو بۇ مەدينە، دەبىت سەربەرز و خانەدانەكان ئەوانە لە مەدينە دەربەكەن كە رېسوا و سەرشۆرپ!“ ديارە مەبەستى نەوھ بوو كە خۇي سەربەرزە و پيغەمبەرىش (عَلَيْهِ السَّلَام) —حاشا.. ھەزارجار حاشا- پىچەوانەكەيتى.^۳ بەلام عەبدوللای كورپى ئەم موناڧىقە، كە ھاوھلىكى پايە بەرزە (ارضى الله عنه)، ھەر كە گەشتنەوھ شارى مەدينە بە باوكى وت ”ناھيلىم بىتتە ناو مەدينەوھ ھەتا نەئىت محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سەربەرزە و منىش سەرشۆرپ!“، وھ ھەتا باوكى دانى نەنا بە سەربەرزى پيغەمبەردا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەيھىشت بروتاھ ناو مەدينە.

۱. الواقدي، المغازي ۱/ ۴۰۴-۴۱۰؛ ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲/ ۶۳-۶۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۴/ ۲۶۰-۲۷۴؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۴/ ۱۶۰-۱۶۴.

۳. صحيح البخاري، المواقب ۸؛ صحيح مسلم، البر ۶۳.

۶. فاکتوری شو له هه‌لمه‌ته‌کاندا

پینغه‌مبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَآلِهِ السَّلَامُ) بۆ هه‌موو سه‌ فه‌ره‌گانی شه‌وی هه‌لدبه‌بژارد، دیاره‌ شو نه‌تیسه‌کی تری تیندایه. نه‌وه‌تا قورنان به‌شیوه‌ی ناراسته‌وخۆ به‌رده‌وام ریتخامی ده‌کات بۆ گه‌شتی شه‌وانه. موسا پینغه‌مبەر (عَلَيْهِ السَّلَام) هه‌ر له شه‌ودا بوو پینشه‌وایه‌تی باو‌ده‌ردارانی کرد تا‌کو له‌گه‌لیدا هه‌لبین، چونکه‌ خوا پتی فه‌رموو:

﴿ فَأَسْرِ بِعِيَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبِعُونَ ﴾ (الدخان: ۲۳)

"نه‌وسا نیت‌ر خوا فه‌رمانی بۆ نارد که شه‌وره‌وی بکه‌ به‌ به‌نده‌کانم و شار چۆل بکه‌ن. بی‌گومان نه‌وانه‌ به‌دواتاندا دین."

هه‌مان فه‌رمانی‌شی کردوو به‌ لوظ پینغه‌مبەر (عَلَيْهِ السَّلَام):

﴿ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْبُثْكَ مِنْكُم أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا نَّكَ ﴾

(هود: ۸۱)

نه‌و کاته‌ش که شه‌وره‌وی (إسراء) به‌ سالاری پینغه‌مبهران کرا و ده‌ستی کرد به‌گه‌شته‌ ناسمانیه‌کی و تیایدا له‌ جو‌به‌نیل ترازا، نه‌ویش هه‌ر له‌ شه‌ودا بوو:

﴿ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ

الْأَقْصَا الَّذِي بَنَّا حَوْلَهُ لِّلرَّبِّهِ. لَّئِنَّا إِنَّمَا أَنزَلْنَاهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

(الإسراء: ۱)

"پاکی و بی‌گه‌ردی و ستایش بۆ نه‌و زانه‌ی که شه‌وره‌وی کرد له‌ به‌شیک‌ی که‌می شه‌ودا به‌ به‌نده‌ی خۆی، له‌ مزگه‌وتی "حرام" (که‌عه‌می پی‌رو‌زاه‌وه بۆ مزگه‌وتی "نه‌قصا" له‌ (بیت المقدس) که‌ ده‌وره‌به‌ریمان پی‌رو‌ز و پر به‌ره‌که‌ت کردوو، تا

هەندیک نیشانە و بەلگە و دەسەلاتداری و توانایی خۆمانی نیشان بەدین، بەراستی
ئەو زاتە بیسەر و بینایە."

زۆربە ی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ السَّلَام) گەشتی شەویان هەبوو، مەنزڵەکان بە
شەودا دەپرێن و ئەو شەوانەش دەبنە شەوانی گەشتن و نزیکبوونەوه لە
بەدیھیتنەر. خۆی بالادەستیش ئە زۆر نایەتدا سوێند بە شوو دەخوات، ئەو
کردووە پرشنگدارانە ی لە تاریکایی دەیجوری شەودا نەجام دەدرێن، ئەو شەو
زۆر لە رۆژ رۆوناکتر و پرشنگدارتر دەکەن. شاعیری خواناس "ئیبراھیم
حەققی" دەلێت:

ئە ی دیدە، چیت داوہ لە خەو.. بیدار بەوہ،
گوزەری ئەستێرەکان لە شەواندایە، بیری کەوہ.

ئەو ی مەودا دوورەکانی بریوہ لە شەودا دەپرێت. ھەر ئە شەودا کە دەچیتە
سوژدوہ و بەرمالە کە ی بە فرمیتسک تەر دەبیت، ئەوکاتە رۆحی دەتوانیت
بەرزەفر بیت و دووریەکان تە ی بکات. ئەو کە سەش کە دیواری مالمە کە ی
لەسەر بیستنی ناھونالە ی راپاھتیبیت، دەتوانیت ھەلبکشیت بەرەو چەند ئاسۆیە ک
کە دووریەکان دەستیان کورتە و نایانگەنی. ئەو جوړە کە سەنە تەنھا بە
شەواندا مەودا کان دەپرێن. لەوانەش کە ئەو دووریانە یان بریوہ ھەر بە شەودا
بووہ. بەلام ئەوانە ی ئە شەواندا خەوتوون، ئە نیوہ ی رینگەدا ماونەتەوہ. جا
نە گەر دەتانەوێت لە سزای بەرزەخ رزگار تان ببیت، ئەوا ھەر گیز مەھیلن بە ی
شەونوێژ شەوتان بروات. مەھیلن، چونکە پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەر گیز
دەستبەرداری نەبووہ.

محەممەد نێقبال دەلێت "بیست سأل له لەندەن لەو دنیا پر تەمومژدەدا
مامەوہ، بە بیرمدا نایەت ھیچ شەونک لەو شەوانە شەونوێژم نەکردبیت."

به‌لئی، شه‌وگار (دهمی کپوونی سه‌رجه‌م ده‌نگه‌کان) هرکه‌س به‌ه‌ندی
 وه‌برگرت، ده‌گاته‌ ناستیک هر قسه‌یه‌ک بکات له‌ ناو ویردانیدا ده‌نگ
 ده‌داته‌وه و دووریه‌کان ده‌بریت. پیغه‌مبه‌رش اعْلِهِ الْفَصْلَةَ وَتَلَا دووریه‌ ماددی
 و مه‌عنه‌وییه‌کانی هر به‌ شه‌ودا ده‌بری. بۆیه‌ به‌شه‌ودا سه‌فه‌ری ده‌کرد و
 به‌رۆژدا وچانی ده‌دا. به‌وچۆره‌ دوژمنانیشی پیمان نه‌ده‌زانی، هر نه‌وه‌نده‌یان
 ده‌زانی له‌به‌رده‌میاندا کتوپر ده‌رکه‌وتوه. نایه‌تی:

﴿ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴾ (الصفات: ۱۷۷)

"(اووه‌یلا بۆ نه‌وانه) کاتیک که‌ سزا و تۆله‌ی نیمه‌ داده‌به‌زینته‌ سه‌ریان، ئای که
 به‌ره‌به‌یانیکی سامناکه‌ بۆ بیدارکراوان."

برگه‌یه‌کی بچووکی نه‌و دیمه‌نه‌مان بۆ نمایش ده‌کات.

به‌لئی، نه‌گه‌ر رۆبه‌رۆوی کۆمه‌لێک بیونایه‌ته‌وه، مانای شه‌وه‌ بوو که‌ نیتر
 نه‌و کۆمه‌له‌ کۆتاییان پین هاتوه‌وه و ده‌ورانیان هه‌لپنچراوه‌. پیغه‌مبه‌ر اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ هر له‌ به‌ره‌به‌یاندا هه‌لمه‌تی ده‌برد^۱. چونکه‌ له‌ به‌ره‌به‌یاندا بیروباوه‌ری
 خه‌لکی نه‌و ناوچه‌یه‌ ده‌رده‌که‌وت که‌ داخۆ بانگ ده‌دریت یان نوێژ ده‌کرت.
 به‌ره‌به‌یان نه‌وکاته‌یه‌ که‌ شه‌هبای ته‌جه‌للا هه‌لده‌کات. یه‌کێک له‌ دۆستانی خوا
 ده‌لێت:

شهی ته‌جه‌للا هه‌لده‌کا له‌ سه‌حه‌ردا

سا دیده‌م بیداربه‌وه له‌ تاوی سوڤحدا

به‌ره‌به‌یان لای نیماندار زۆر گرنگه‌، نه‌و ساته‌وه‌خته‌یه‌ که‌ سه‌وه‌ی میهری
 نیلاهی هه‌ل ده‌کات. له‌وده‌مه‌دا خۆی ساز ده‌کات بۆنه‌وه‌ی بچیته‌ ناو

۱. صحیح مسلم، الصلاة؛ ۹؛ سنن الترمذی، السیر؛ ۴۸.

جیهانی واتاوه، چونکه خۇی بۇ نوٹز ناماده دهکات، بۆیه هەردەم پیتغەمبەر
 (عَلَيْهِ السَّلَامُ) کاتی بەرەبەیانى هەلدهبژارد. لەکاتینکدا که دوژمن به
 باونشکەوه له جینگەى خەو هەلدهستا، دەبیینی که نیماندارى گورجوگۆژل
 لەبەردەمیدا وهستاوه. زۆریهى جار ئەوه نەخشەى بوو. ئەوکاتەى که لەبەردەم
 قەلای خەیبەردا دروشمی "الله أكبر! خەیبەر وێران بیت! ای وتەوه،^۱ قەلاکه
 یەکسەر لەرزەى پێکەوت، بەلام کەس نەیدەزانى ئەو سوپایه چۆن گەیشتووتە
 ئەوى، چونکه بروسکه ناسا و بەخیزایی غەزاکانى ئەنجام دەدا. ئەوەندە به
 چوستى رینگایان دەبرى، خێراترین و شتر پێیان نەدەگەیشتەوه.

غەزای "هۆزى موستەلمەق" یەکینک بوو ئەو غەزا خێزانیە. کاتینک گەپرانەوه
 دوورپووی پەلى خۇی کوتا. لەبەرنەوه خاوەن فەتانەتى مەزن بۆ ئەو دی ریی ئەدات
 شوننەواری دوورپووی تەشەنه بکات، فەرمانى دەرکرد بەبى وەستان موسلمانان
 سەفەرنکی درێژ بکەن. بەهۆی ئەو سەفەرە بەردەوامەوه دوورپووەکان هەلیان بۆ
 نەردەخسا تاکو ناگرى ئازاوه زیاتر خۆش بکەن.^۲ ئەگەرچی عەبدوللای کورپى
 نوبەى کورپى سەلول لە بیرى خۆیدا نەخشەى بۆ چەندەها شت کیشابوو، بەلام
 کاتى پێوستى دەست نەکەوت تاکو بیروکەکانى جێبەجێ بکات. هەمووان
 هێندە خێرا دەپویشن هەروەک رابکەن. روپویشن و گەپرانەویان هەر بەو
 خێزاییه بوو. ئەواو شەکەت بووبوون، بۆیه هەر که مۆلەتى پشویان پێدرا،
 خێرا تەختى خەو بوون. خەبەریشیان نەبووهوه تا رۆژ بووهوه و خۆر هەلەت.
 رەنگە یەکەمجار بووبى نوژنى بەیانى لە گزنگدا بکەن.^۳

۱. صحیح البخاری، الصلاة، ۱۲، الأذان ۶؛ صحیح مسلم، الجهاد ۱۲۰.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۴/۲۵۲-۲۵۶؛ ابن کثیر، البداية و النبية ۴/۱۵۷-۱۵۸.

۳. صحیح مسلم، المساجد ۳۰۹-۳۱۲؛ سنن أبي داود، الصلاة ۱۱.

ئەو ھالە ھەتا سالى پىنجمى كۆچى بەردەوام بوو. بۆيە ھۆزەكان
لەوہ دۇنيابوون كە ھىچ كاميان ناتوانن بەتەنيا لەبەرامبەر پىنجمبەردا
اَصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) بوہستنەوہ. بۆيە بېرياراندا كە ھىزەكانيان يەك
بخەن و پىنكەوہ دژى بوہستن. بەوجۆرە ھىزەكانيان يەكخست و بەرەو مەدينە
كەوتنە رى.

سالى پىنجه مى كۆچى، مانگى شەوال بوو، ھۆزى نەضير لە مەدىنە دوورخراپوونەو و رۇيشتبوون بۇ خەيبەر، لەوئى نىشتەجى بووبوون. لەوئى دەستيان كرديبوو ھاندانى خەلگى خەيبەر دژى پىغەمبەر اصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ئەو ھوبو ھەندىك لە گەورەكانى خۇيان ناردە لاي قورپەش و ھۆزى غەطەفان. ئەو دوو ھۆزە بە ھەموو توانايان ھەوليان دەدا موسلمانان لەناوېرن. بۇيە ھەميشە نامادەبوون پىشوازى لە ھەر پىشنيارتىك بگەن كە ھەر كەس و لايەنىك بۇ ئەو مەبەستە بىكات.

دوچار جونەكە و ھۆزە عەرەبە بىتەرستەكان ئەسەر ئەناوېردن و ريشەكيشكردى قەوارەى موسلمانان رىككەوتن و، بريارياندا بە بىست و چوار ھەزار جەنگاوردو ھەلبىكوتنە سەر مەدىنە. پىغەمبەرى خوا عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ پىشتر لە رىنگەى تۆرە ھەوالگىرەبەمەو ھەوالى ئەو گەنەكۆمەبەى بىستبوو. بۇيە ھاوولانى كۆكردو و سەبارەت بە پلانى جەنگى داھاتوو پرس و رايوتى پىكرن. ئەناو ھەموو پىشنيارەكاندا بۇچونى سەلمانى فارسى پەسەندكرد. سەلمان پىشنيارى كر د خەندەقنىك بەدەورى مەدىنەدا ھەلبىكەن، ئەوجا لە پشت ئەو خەندەقەو بەرگرى لە شارەكە بگەن. ئەو تاكتىكە شىوازىكى نوئى بوو كە عەرەبى ئەو سەرودختە پىنى ناشنا نەبوو. قورپەش و ھاوېيمانانى چاوپرېنى ئەو بوون جەنگىكى وەك ئەو بەدر و ئوھود بگەن. بەلام ستراتىژىك چاوپرېنى دەكردن كە ھەرگىز بە خەيالئاندا نەھاتبوو. نىجا سەرورمان كۆمەلە پاسەوانىكى بەدەورى خەندەقەكەدا جىنگىر كرىد. بەوش نەيھىشت زانىارى خەندەقەكە دزە بكات بۇ دەروە. پاسەوانەكان رىتيان بە ھىچ كەسكى مەدىنە يان دەرووبەرى نەدەدا بەو دەرووبەردا ھاتوچۇ بگەن.

هەلکەندنی خەندەقە کە زۆر بەنهیتی تەواوکرا. بۆیە کاتیک سوپای بیباوەران لە مەدینە نزیکبوو، توشی حەپەسان هات و چۆکی شکا.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سێ هەزار لە هاوێلانی دەستیان کرد بە هەلکەندنی خەندەق و، خۆشی بەشداری کرد لە پرۆسە کەدا. پشکی هەرکەسێک نەو بوو هەنگاویک هەلبکەنیت. هاوێلان کران بە چەند بەشیکەو. قوولایی خەندەقە کەش دەبوو بەشیوەیک بێت کە نەگەر سوار بە نەسپە کە یەو بەکەریتە ناوی، نەتوانیت لێی بێتە دەرهو. پانییە کە ییشی بەجۆرنیک بوو نازاترین سوارچاکی نەتوانیت بە نەسپ بازبەدات بەسەریدا.^۱

لە نێستادا نەو خەندەقە تەواو پووگاوەتەو. چەندە بە ناواتەو هین نێمش نەو خەندەقە مان بێنیایە کە پێغەمبەری نازدار (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَّمَ) بەشداری کردوو نە هەلکەندن و دەردانی گەلە کەیدا. نازانین داخۆ پاشماوێ نەو خەندەقە ماییت یان نا، بەلام نەگەر پەپۆرانی زانستی سەربازی توژینەوێ نەو شوتنەوارانە بکەن و بلێن "لەوانیە نێرە جینگە کە ی بێت!" ئەوکات پتویستە بایە خێکی تەواو بەو بابەتە بدرت.

بەلێ، پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی بەشداری کرد لە هەلکەندنی خەندەقە کەدا، تاکو هانی مۆسلمانان بەدات بو بەدەستەینانی پاداشت. لە گەل هاوێلانی بێ وچان کاریان تیدا دەکرد. زۆرجاریش جۆشوخرووشی دەدانه بەر و هەلی دەنان بو پێشبرکێ. لەو نێوئەدەشدا جارنیک ستایشی موهاجیران و جارنیکیش ستایشی نەنصارەکانی دەکرد.

سەربازەکان برسی بوون، هەریە کە یان بەردیکی بەستبوو بەسەر کە لە کە یەو.

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۷۲/۴.

که چپی پیشه‌واکه‌یان دوو به‌ردی به‌ستبوو،^۱ به‌لام هرگیز وره‌یان که‌م نه‌ده‌بووود،
به‌دهم پاچ ره‌شان‌دنه‌وه سر‌وودیان ده‌خوتند و ده‌یانوت:

نَحْنُ الَّذِينَ بَاتِعُوا مُحَمَّداً عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِيَْنَا أَبَدًا

تیمه نه‌وانه‌ین داومانه به‌ حه‌زته‌ی محهمه‌د په‌یمان..

له‌سر تیکوشان تا ماوین له‌ ژیان^۲

به‌دواشیدا ده‌یانوت:

وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبَّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَأَقَيْنَا

تسیند به‌خو! گهر خوا نه‌بووایه هیدایه‌تیمان وهرنه‌ده‌گرت..

نه چاکه‌مان ده‌کرد، نه نوژتمان ده‌کرد. دسا بیارینه سه‌رمان سه‌روی نارامی..

وه رووبه‌روویان پیمانیده خوگری و خه‌مه‌خسای.^۳

سه‌روه‌ریشمان اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له وه‌لامیاندا ده‌یفه‌رموو:

"اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ"

"خوایه! ژینی تر نییه جگه له ژینی دواړوژ.."

دسا له نه‌نصار و موهاجیران تو خوشیبه!^۴

کاتیک پیغه‌مبه‌ر اعْلَمَ أَنْفَعَلَ صَلَاةً وَسَلَامًا) ریزه‌کانی ریک ده‌خست، چپای "سلع‌ی

۱. الترمذی، الزهد؛ ۳۹؛ الطبری، تهذیب الآثار؛ ۱/۲۷۴.

۲. صحیح البخاری، مناقب الأنصار؛ ۹؛ صحیح مسلم، الجهاد؛ ۱۳۰.

۳. صحیح البخاری، المغازی؛ ۲۹؛ صحیح مسلم، الجهاد؛ ۱۲۳-۱۲۵.

۴. صحیح البخاری، مناقب الأنصار؛ ۹؛ صحیح مسلم، الجهاد؛ ۱۲۷.

خستبووه پشتوهی خۆی و ژن و مندالانیشی ناردبوو بۆ په‌ناگه‌یه‌کی پارێزراو.^۱ من پشپۆری بواری سه‌ربازی نیم، به‌لام بروام وایه که تاکتیکی پیغه‌مبه‌ر *اَصْلَواتِ اللهِ وَسَلَواتُهُ عَلَيْهِ* له هه‌موو لایه‌نه‌کانییه‌وه راست و دروسته، به تایبته له‌وه‌وه که چیا‌که‌ی خستبووه پشتی خۆی. با نه‌وه‌ش بو‌ده‌ستیت که بریاره‌کانی هی نه‌و ساته‌وه‌خته بوون و زاده‌ی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی درێژ و پراوژی سه‌ربازی نه‌بوون. له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا هه‌موو بریاره‌کانی نامانجه‌کانی ده‌پینکا.

له سه‌روه‌ندی دانانی ستراتییژ و نه‌خشه‌ی به‌رگری مه‌دینه، نه‌گه‌ری نه‌وه‌ی له‌به‌رچاو‌گرتبوو که هۆزی قوره‌یزه هیرش بکه‌نه سه‌ریان. بۆیه پاراستنی نه‌و قۆله‌ی سپارد به‌ کۆمه‌ڵێک له‌هاوه‌لان به‌ سه‌رکردایه‌تی سه‌له‌مه‌ی کوری نه‌سه‌لم.^۲ به‌لێ، ته‌واوی نه‌گه‌ره‌کان له‌به‌رچاو‌گیربوون و هیچ شتی‌ک بۆ رینکه‌وت جی نه‌هینلرابوو.

له‌ خه‌نده‌قه‌که‌دا شوێنیکی ته‌سک هه‌بوو. سواری زرنگ و لیته‌اتوو نه‌گه‌ر نه‌سه‌که‌ی په‌سه‌ن بووایه‌ ده‌یتوانی به‌ باز لێی به‌په‌رێته‌وه. له‌یه‌که‌م سه‌رنجد! نه‌مه به‌ که‌مه‌ته‌رخه‌می له‌قه‌له‌م ده‌درنت. به‌لام راستیه‌که‌ی وا نییه، چونکه‌ دیسان لێره‌شدا فه‌تانه‌تی ناوازه‌ی پیغه‌مبه‌ری سه‌ردار *اَصْلَواتِ اللهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* ده‌رده‌که‌وت. چونکه‌ سواره‌ نازا و دلێره‌کانی بته‌هه‌ستان هه‌ول ده‌ده‌ن له‌و خاله‌وه‌ خۆیان بگه‌یه‌ننه‌ نه‌ویه‌ر، به‌وه‌ش رینگ ده‌که‌وتنه‌ بۆسه‌ی موسه‌لمانانه‌وه. له‌سه‌ره‌تادا که‌س هه‌ستی به‌وه‌ نه‌کرد. به‌لام پاش ماوه‌یه‌کی که‌م له‌ به‌ره‌وه‌پیشچوونی رووداوه‌کان، نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر پیشینی کردبوو روویدا. سه‌ربازه‌ هه‌ره‌ نازا‌کانیان ده‌ستیان کرده‌ تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی به‌ختی خۆیان، به‌لام یه‌ک له‌دوای یه‌ک تیا‌ده‌چوون.

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۱۷۷/۴؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۱۰۲/۴.

۲. الواقدي، المغازی ۴۶۰/۲؛ ابن سعد، الطبقات الکبری ۶۷/۲.

عەمرى كورپى عەبدولود يەكەم كەس بوو لە خەندەقەكە پەرىپىهە. نەگەرچى بەتەمەنىش بوو، بەلام بە سەد جەنگاوەر هەژمار دەكرا. داواى زۆرانبازانكى كرد، حەزرەتى عەلى بۆى چووە مەيدان، كە نەو لاوہ مىرەمنداڵەى بينى گالتهى پىنھات و لە نەسپەكەى دابەزى، چونكە بە شايستەى نەدەزانى بە سوارى نەسپەوہ لەگەلیدا بچەنگىت. ئەوجا بە شمشىر نەسپەكەى خۆى كوشت و لەبەردەم حەزرەتى عەلىدا وەستا. زۆران دەستى پىكرد.

يەكەمجار عەمر دەستى كردهوہ. ئەوہبوو گورزىكى بەزەبرى وەشانە. حەزرەتى عەلى بەرى لىنگرت و شمشىرەكەى تىدا راگرت و سەرى برىندار كرد. نىجا شمشىزىكى توندى كىشا بە شانىدا و "اللہ اكبر" تى كرد و موسلمانانىش بەجارىنك بەدوايدا دووبارەيان كردهوہ. خۆ ئەگەر عەمر بە زەبرى شمشىرەكەى عەلى نەمرداپە. نەوا بەدنياپىهە دەنگى تەكبيرەكە دەيتسانە. مەرگى عەمر پەشوكاوى خستە رىزى خوانەناسانەوہ. بەو نەندازەپەش دلى موسلمانانى خوشكرد و وردى بەرزكردنەوہ.^۱

پاش عەمر، ضىيار و عىكرىمە و ھوبەرىدەش ھەلمەتيان ھىنا. بەلام لەبەردەم گورزەكانى عەلىدا بەرگەيان نەگرت و ھەلھاتن. دواتر نەوفەلى كورپى عەبدولنىلاھ توانى لە خەندەقەكە پەرىتەوہ. حەزرەتى زوبەبرى كورپى عەوام بەرەنگارى بووہوہ. بەلام ئەكاتى ھەلھاتندا كەوتە ناو خەندەقەكەوہ و موسلمانان بەردبارانىان كرد. نەوفەل خۆى بە شايستەى ئەوہ نەدەزانى بە بەردباران بمرت، بۆيە ھاوارى كرد "ھۆ عەرەبەكان، بەجورىكى شايستە

۱. الواقدي، المغازي ۲/ ۴۷۰-۴۷۱؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۴/ ۱۸۲؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۴/ ۱۰۵.

بمکوژن!“ شجبا حەزرەتی عەلی بۆی دابەزی و بە سزای خۆیی گەیاندا.^۱
نەو رۆژە سەختترین رۆژەکانی گەمارۆ بوو، پاش تێپەڕینی مەنگێک
بەسەرگەمارۆکەدا، گرۆی بێپەرستان لاوازبوون و ورەیان دابەزی. چونکە
بەپێوەبردنی بیست و چوار ھەزار سەرباز و داوینکردنی پێداویستیەکانیان
ھەروا ناسان نەبوو.

کە ھۆزی قورەیزە بینییان بێپەرستان ناتوان خەندەقەکە ببەزێن و
ھەرکەسیش سەربزێوی بکات یەکسەر دەکوژرێت، بڕیارباند ھێرش بکەنە
سەر نەو قەلایەیی کە موسلمانان ژن و منداڵەکانیان تێدا پەنادابوو، پێش
ھێرشەکە یەکیکیان نارد تاکو سیخوڕییان بۆ بکات. صەفیە پوری پێغەمبەر
ارضی اللہ عنہا، نەو جولەکەیی بینی کە بە دەوری قەلاکەدا دەسوورایەو،
یەکسەر خۆی ئی مەلّاس دا، نەوجا لەناکاو ھێرشی کردە سەری و کوشتی
و چەکەکی ھێنایەو بە قەلاکە. کاتێک جولەکەکان ھەوایی کوژران
سیخوڕەکیان پێگەیشت، وایان زانی ھێرژکی سەربازی نەوتدا ھەبە، بۆیە
وازیان لە بیروکەیی ھێرش ھێنا.^۲

کاتێک دوژمنانی نیسلام شالوایان ھینا، متمانەیی تەواویان بە خۆیان
ھەبوو کە لە چەند رۆژێکدا کۆتایی بە موسلمانان دەھێتن و سەربەرزانی
بۆی دەگەرێنەو. بەلام لەو پێشینیەیاندا بەھەلەدا چوووبوون. وەختیکیش
نەوھیان بۆ دەرکەوت، تەنھا نەوھندیان بۆ مایەو نائومیدانە پشت ھەلبکەن
و بگەرێنەو.

۱. الواقدي، المغازي ۲/ ۴۷۰-۴۷۲؛ ابن کثیر، البداية و النہایة ۴/ ۱۰۵-۱۰۷.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۴/ ۱۸۷؛ ابن کثیر، البداية و النہایة ۴/ ۱۰۸-۱۰۹.

له کاتی گه ماروڏا هلمومهرجه کان دڙي بيناوه ڀران بون. زستان تڙيڪ
 بووبووهه و خه لکي مه ککش بهرگي سه رمای زستانی مه دینه یان نه ده گرت.
 جگه له وهی که نامه سازیان نه کردبوو بؤ سه رماوسؤ له ی زستان. ره شه با به
 شه و رؤژ هه راسانی کردبوون. پاشان نه وه شه با به گؤرا بؤ گه رده له ولینکی
 به هیز و خیه ته کانی دهرماند و شه که کانی راده مالین. نه یانتوانی له وه زیاتر
 خویان رابگرن، بویه نه بوسوفیان به نابه دلئی فرمائی کسانه وهی دهرکرد.^۱

أ. باسی خه ندهق له قورئاندا

قورئانی پیروژ به درتڙی باسی جهنگی خه ندهق ده کات، نه گهر پیتان خوش
 بیت نهوا ده توائین له نیو دڙی نایه ته کاند ا به دوا: اچوونیکي نهو رپوداوه بکه یین.
 نهو جا ناماژدهش بؤ نهو بلیمه تیه سه ربازیه ده که یین که پیغه مبهری سه روه رمان
 (عَلَيْهِ اَلْفُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) لهو جهنگه دا نواندی. خوی میهره بان لهو یازدیه وه
 ده فرمویت:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
 رِيْحًا وَّجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ﴿١١﴾ اِذْ جَاءَكُمْ مِنْ
 فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ
 وَتَطَّتْنَ بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَ ﴿١٢﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَزُلْزِلُوْا زِلْزَالًا شَدِيْدًا ﴿١٣﴾

(الأحزاب: ۹-۱۱)

"نهی نهوانی بلوه رتان هیناوه. یادی نیعمه تی خوا بکه نه وه له سه رتان کاتیک
 سه ربازانى بیناوه ڀران هاتنه سه رتان. نیمه ش ره شه با به کی به هیز و سه ربازانیکمان
 نارده سه ریان که ښوه نه تانده بینین. خوی گه وره بینا بوو به هه ول و کوششتان.

۱. ابن هشام: السیرة النبویة ۱۹۱/۴؛ ابن کثیر، البدایة و النهایة ۱۱۲/۴-۱۱۳.

نهوده‌می دوژمان له‌سەر و خوارتانهوه هاتنه‌سەرتان کاتیکیش چاوه‌کان نه‌بەق بوون. دلەکان گەشتبوونه گەروو. گومانی جۆراوجۆرتان دەبرد بە بەلێنه‌کانی خوا (بە سەرخستنی باوەرداران). له‌ویدا باوەرداران تاقی کرانه‌وه و تووشی ته‌نگانه و سه‌ختیبه‌کی زۆر توند و به‌هیز بوون. دووچاری دلە له‌رزیه‌کی زۆر سه‌خت کران.

هه‌روه‌ها ناماژه‌ بۆ وره و هیزی مه‌عنه‌ویی باوەرداران ده‌کات و ده‌فه‌رموویت:

﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ

﴿رَسُولُهُ﴾ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿ (الأحزاب: ۲۲)

"کاتیک نیمانداران نه‌وه‌موو ده‌سته و گرۆه‌ه‌یان بینی. وتیان "ئه‌مه نه‌وه‌یه که خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بەلێنیان پیداوین (که به‌و شیویه‌ ده‌زایه‌تی نایبکه‌ه‌ی ده‌کریت و کافران و دوورپوان نه‌خشه و پیلان ده‌کیشن بۆ ریشه‌که‌ن کردنی). دیاره که خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی راستیان فه‌رموو له‌بیش هاتنیدا." بیکومان نه‌وه‌ ده‌زایه‌تیبه‌ باوه‌ر و ملکه‌چی نه‌بیت هه‌چی تری بۆ زیاد نه‌کردن."

وه‌ت بنچینه‌یه‌کی گشتی ناچینه‌ ناو نه‌وه‌ باس و خواسه‌ میژوویه‌ی که له‌ناو په‌راوه‌کانی سیرده‌دا باسکراون. به‌لکو تیشک ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر چه‌ند لایه‌نیکی دیاریکراو. نامانجی سه‌ره‌کیشمان پێشاندانی ره‌ه‌ندی پیغه‌مبه‌ریتی چه‌زده‌تی محهممه‌ده‌. چونکه نه‌وه‌ زاته‌ دارای فه‌تانه‌تیکی هه‌مه‌لایه‌نه‌ بوو. بێگومان به‌کێک نه‌وه‌ لایه‌نانه‌ش بریتی بوو له‌ بواری سه‌ربازی. هه‌روه‌ک پێشتریش باسمان کرد، وپرای نه‌وه‌ی که شاره‌زاییه‌کی نه‌وتوشمان نه‌ بواره‌که‌دا نییه‌، که‌چی نمونه‌یه‌کی ناوازه‌ی سه‌رکرده‌یه‌تی سه‌ربازیمان بینی له‌ هه‌ردوو جه‌نگی به‌در و نوخوددا. هه‌روه‌ها وتووێژێکی کورتیشمان ده‌یت له‌باره‌ی جه‌نگی خه‌نده‌قه‌وه، تاکو رۆشنی بکه‌ینه‌وه‌ که پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌م جه‌نگه‌شدا سه‌رکرده‌یه‌کی نایاب و بیهاتو‌تا بووه. نه‌وه‌تا جه‌نگی خه‌نده‌ق شایه‌ته و نه‌وه‌ حوکه‌می نیمه‌ پشتراست ده‌کاته‌وه‌.

له جهنگی خنده قدا - که له هه لومهرج و بارود و خینکی زور ناهه موارد! روویدا - سرکه و تینکی نیجگار گه وره به ده تهات. بارود و خه کانیش وهها پیشهاتن که دو اتر سرکه و تینان مسوگه کرد، هه به و جو ره ی که خوا به پیغه مبه ره که ی خوی راگه یان دبوو. ئه و خاوه ن فه تانه ته هه ره مه زنه ش (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) له لایه ن خویه وه نه و هه لومه رجانه ی به هه ند وه رگرت که خوا وه ند له پرتی وه حی یان نیلهامه وه فیزی کرد بوو.

به لئی. به ده سه پنهانی سرکه و تن له ژیر نه و هه لومه رجه سهخت و دژوارانه دا تابلینت زده مت بگره نه سه تم بوو. جا نیستا با پیکه وه چا و ئک بخشینین به و ریوشوتانه دا که سه ردارمان ئه خنده قدا پیاده ی کردن و. له سه ر زویانی خنده ق گونیستی سه دای "محمد رسول الله" بین...

ب. خنده ق و پیشهاته کانی پشت په رده

۱- ژماره ی سوپای دو ژمن بیست و چوار هه زار و سوپای مو سلمانانیش سی هه زار که س دبوو. واته له شگری دو ژمن هه شت نه وه نده ی له شگری مو سلمانان بوو. نه وه ش پیوستی ده کرد هه ر مو سلمانیک به رام به ر هه ش جهنگه ور به سه پته وه. له به ره وه گواسته وه ی نه و جهنگه له جهنگینکی مهیدانی و ده سه ویه خه وه بو جهنگینکی به رگری، به سه لیه و داناییه کی ناوازه هه ژمار ده کرت. وه ک له سه ره وه شدا هه لو نسته مان له سه ر کرد، پیغه مبه ری خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَإِنَّ اسْلِمَهُ) هیچ تاکتیکینکی له گه ل دو ژمن دا دووباره نه کرد و وه ته وه. نه وه ی له خنده قیشدا بینمان هه ر نه وه بوو.

۲- خنده ق له و جهنگه دا رولینکی کاریگه ری بین ی له به ره به رچدانه وه ی

شالای دوزمن. چونکه قوره‌یش و هاوپه‌یمانانی هرگیز به خیالیاندا نه‌دهات دووچاری رپوشوتینکی سربازی وها ببنه‌وه که ته‌واری خه‌ملاندن و نه‌خشه‌کانی سه‌روژیز کردنه‌وه.

۳- هیشتنه‌وی به‌شینکی خنده‌قه‌که به ته‌سکی تا سوارچاکه نازاکان بتوانن لی‌وهی بپه‌رنه‌وه، نمونه‌ی بلیمه‌تی و زرنگییه. چونکه به‌وه توانی نازاترین و به‌هیزترینی جه‌نگا‌وهرانی دوزمن بخاته بۆسه‌وه. دهره‌نجامی نه‌وه‌ش به هه‌ژانی وری دوزمن و به‌رزکردنه‌وی وری موسلمانان کۆتایی هات.

۴- خودی پیغه‌مبهر: صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ لَهُ هَلْكَه مَنَدْنِي خَنْدَه قَه كَه دَا بَه شَدَارِي كَرْد. نه‌وه‌ش پالپشت و پشتگیرییه‌کی مه‌عنه‌وی بوو بۆیان. کاتیک تاشه به‌ردینکی گه‌وره‌ش هاته رینیان و نه‌یان‌توانی بیشکینن. نه‌و "بسم الله‌ی لی‌کرد و گورزینکی پینداکیشا. له نه‌نجامی نه‌و گورزه‌شدا بریسکه‌یه‌ک شه‌وقی دایه‌وه و فه‌رمووی "الله‌ اکبر! مژده‌ی پرووخان و ده‌سته‌سه‌ردا گرتتی نیمپراتۆریه‌تی فارسی را‌گه‌یاند. پاشان بۆ دووم جار لی‌ی دایه‌وه و بریسکه‌یه‌کی تری لی‌ی دهرچوو، فه‌رمووی "الله‌ اکبر!" هه‌والی پرووخانی نیمپراتۆریه‌تی رۆمای را‌گه‌یاند. نه‌و فه‌رمایشانه‌ی له‌و رۆژهدا له‌ زاری موباره‌کی هاتنه‌ دهر، نه‌وه‌نده‌ وزه‌ی پیه‌خشین، نه‌گه‌ر هه‌موو جیهان -نه‌ک ته‌نها بیست و چوار هه‌زار که‌س- گه‌له‌کۆمه‌یان لیب‌کردنایه، دوودل نه‌ده‌بوون له‌وه‌ی بچن به‌ گژیاندا.

۵. هه‌لیژاردنی هه‌زه‌تی عه‌لی بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی نه‌و سوارانه‌ی خنده‌قه‌که‌یان ده‌به‌زاند، هه‌لیژاردینکی سه‌رکه‌وتوو بوو. هاوکات به‌لگه‌شه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ زۆر چاک ده‌یزانی کین هه‌له‌به‌ژیرت و که‌ی هه‌لی ده‌به‌ژیرت.

۱. ابن سعد، الطبقات الکبری ۴/۸۳-۸۴؛ ابن کثیر، البدایة و النہایة ۴/۱۰۰-۱۰۱.

۶. له روویه کی ترهوه. دوو پرووه کانی خستیووه ژیر چاودیرییه کی وردهوه. به چه شنیك نه یانده توانی هیچ نازار یان خراپه یه بگه یه نن به باوه داران، هر چه نده زور حه زیان ده کرد و سریشیان بوی ده خورا. نه وهش بؤ خوی نیشانه ی لیه اتووییه کی مه زنه له گرتنه بهری ریوشوننی پیوست بؤ دوورخستنه وهی زیانه کان.

۷. سهروه مان (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه وهنده ی له توانایدا بووایه هه ولی دها ماوه ی جهنگه که دریز بکاته وه، له وهشدا سهرکه وهتوو بوو. لیره دا سووده کانی نه و دریز کردنه وهیه له چند خالیکدا کورت ده که یه نه وه:

یه که م: کات به ره وه زستی دهرؤیشت، چ قورپیش و چ هاویه یمانه کانی خویان بؤ زستان ساز نه کردبوو. نه گهر زیاتر بمانایه ته وه نه و! زستان قری تی ده خستن. خو نه گهر گه ماروشیان هه لوه شاندا یه ته وه و برؤیشتنایه، نه و! هیز و وزیان نه ده ما و لاواز ده بوون.

دوه م: دوژمن ناچاربوو به ته نگ سوپا بیست و چوار هزار جهنگاوهریه که یه وه بیت و رؤژانه به خویان بکات. له بهر نه وه هه تا رؤژیک زیاتر بمانایه ته وه، قهرانی نابووری زیاتر رووی تیده کردن. هه رنه وهنده ش که برسیتی و سهرماوسؤله پیکه وه زوریان بؤه ینان، ره وه شه که نه وهنده ی تر ناهه صوار بوو.

سییه م: چاوه ری نه ده کرا چیدی له وه زیاتر هاویه یمانیتی به ره ی دوژمن درتزه بکشیت. چونکه نه و هاویه یمانیتییه له سهر یه ک بناغه راهه ستابوو، که نه ویش بریتی بوو له هاویه شیکردن له دوژمنایه تی پیغه مبه ر و کیانی نیسلام. بویه تا ده هات رایه له ی کاری هاویه ش لاوازتر ده بوو. که چی له به راهه بردا موسلمانان رؤژ دوا ی رؤژ به هیزتر و توکمه تر ده بوون.

چوارەم: بەرەى دوژمن چەندىن سەرکردەى ھەبوو، كەسشىيان نەيدەتوانى قسەكانى بدا بە گونى ئەوانى تردا و واىان لى بكات گونزايەلى بكن. نەبوسوفيان ھەر بەناو سەرکردەى سويا بوو. بۆيە بە تىيەپوونى كات ناكۆكى و مەملەتلىكان قوولتر دەبوونەو.

۸- نوعەيمى كورپى مەسعود بەنھىنى مۇسلمان بووبوو، پىنغەمبەرىش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نامۆزگارى كوردبوو تاماويەك مۇسلمانبوونى خۇى بشارتەو، چونكە ھەندىك نەركى گەورە و ھەستىارى پىسپاردبوو.

نوعەيم كەسايەتتەك بوو تەنانەت قورەيش و جولەكەكانىش رېزىيان لى دەگرت. پىنغەمبەرىش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پىنى وتبوو كە جەنگ ھونەرى تكتىكە و مۆلەتى داىو شىوازى تاييەتى خۇى لە گفتوگۇدا بەكاربەيتت. نەوہوو رۇيشت بۇلاى ھۇزى قورەيزە و پىنى وتن ”نەى ھۇزى قورەيزە. خۇتان دەزانن من چەندە نىووم خۇشدەوتت“ وتيان ”راستدەكەيت، لەلاى نىمە ھىچ تۆمەتىكت لەسەر نىيە.“ وتى ”قورەيش و غەطەفان وەك نىوہ نىن، ولات ولاتى خۇتانە، سامان و ژن و مندالتان نىرەيە. ناتوانن دەستبەردارى بىن و بەجىنى بەئىلن و رۈويكەنە جىگەيەكى تر. قورەيش و غەطەفان ھاتوون بۇ جەنگى مەممەد و ھاوولانى، نىوہش پشتگىرىتان كردن. ئەوان خاك و مال و مندالىان لە جىگەى خۇيەتى و بارودۇخيان ھاوشىوہى نىوہ نىيە. ئەگەر نىچىرنىكان بىنى پەلامارى دەدەن، خۇ ئەگەر دەستيان نەكەوت دەگەرپنەوہ بۇ ولاتى خۇيان و نىوہ بۇ ئەو پىاوہ بەجى دەھىلن. ئەگەر نەویش بۇتان يەكلابىتەوہ، نىوہ بەرگەى ناگرن. كەوايىن مەچنە پال قورەيش ھەتا بارمتەيەك لە پىاوماقولانىان لى نەسنىن بۇ ئەوہى بىنە جىنى متمانەتان. نەوجا ئەگەر

شان به شانی نهوان جهنگی محهمه دتان کرد تا کۆتایی پینکوه بن. “نهوانیش وتیان” به راستی پیشنیاره کت په سنده.

پاشان رۆیشت بۆ لای قوردهیش و به نه بوسوفیان و سه رانی قوردهیشی وت “نیوه دهزانن چهنده نیوه م خۆشده ویت و چهندهش دوژمنی محهمه دم، شتیکم بیستوه وام به باش زانی به نیوهی بگه به نم و ناموژگارتان بکم. بهس با له نیوان خۆماندا به نیته وه.” نهوانیش رازیبوون. وتی “بزائن که جوله که کان په شیمانن له و رهفتارانهی به رامبه ر محهمه د کردویانه. نار دوویانه بۆ لای و پینان را گه یاندوه په شیمانین له و کارانهی نه انجامیان داوه. نه و جا وتوویانه گه ر لییان خۆش بیته نهوا نامادهن بۆ رازیکردنی چهنده که سابه تیبه کی دیار له ههردوو هۆزی قوردهیش و غهطفان به بارمه بگرن و بیده نه دهستی تاوه کو بیانکوژیت. پاشان له گه لی دهبن تا نیوه ریشه کیش دهکن. محهمه دیش ره زامهندی خۆی بۆ ده بربربون. جا نه گه ر هاتن بۆ نه وهی بارمه تی مرۆپیتان لی داوا بکن، هه ر گیز وا مهکن و کهسیان له گه ل مه نیرن!”

نه و جا رۆیشت بۆ لای غهطفان و هه مان هۆشیاری ی پیدان. هه ر که جوله که داوای بارمه تیان لیکردن. به کسه ر قوردهیش و غهطفان وتیان “سوئند بیتت قسه که ی نوعه ییم راست ده رچوو.” هه و آلیان دا به به نی قورده یزه و وتیان “به خوا هیچ که سی خۆمان ته سلیم به نیوه ناکه یین، نه گه ر نیوه ده تانه ویتت جهنگ بکن. فرموون ده رچنه مه دانه وه بۆ جهنگ.” هۆزی قورده یزهش وتیان “که واته نه وهی نوعه ییمی کوپی مه سعود باسی کردوه راسته،” قورده یزه هه ر سووربوون له سه ر داوای بارمه ت، قوردهیش و غهطفانیش ملیان نه دا و به و جو ره خوا نیوانی تیکدان.

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۱۸۸-۱۹۰، الطبری، تاریخ الامم و الملوك ۲/۹۶.

تەنھا چەند رۇژنىك بوو نوعمەيم موسلمان بووبو. جا تۆ پروانن بۇ كارزانی و سەلىقەى سەردارى مرقاىتەتى (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ). ئەوئتا زانى كە نوعمەيم دەتوانىت ھەلبىستىت بەو نەركە گەورەيە و شايستەى نەوئەيە. ھەروائىش بوو.. نوعمەيم بە باشترىن شىوہ نەركەكەى بەجىگەيانند.

۹. رەشەبا و گەردەلوولنىكى بەھىز ھەلى كىرد و دوژمنى تەواو ھەراسان كىرد. لەو نىوئەندەشدا پىنغەمبەرى خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَمَّا السَّلَامُ) حوزەيفەى كورى يەمانى راسپارد تاكو بچىت زانىارى سەبارەت بە حال و گوزەرانى دوژمن كۆبكاتەوہ. حوزەيفە رازىبارىزى پىنغەمبەر بوو، بەوہ ناسرابوو كە زۆر بەوردى فەرمانەكان جىبەجى دەكات. كاتىك سەرورەمان ناردى بۇ ئەو نەركە، پىنى وت ”ئەى حوزەيفە! برۆرە ناويان بزانه چى دەكەن، ھىچ شتىك ئەنجام مەدە تاكو دەگەرپىتەوہ.“

حوزەيفە بەنەينى دزەى كىردە ناو چادەكانيان. تەنانتە ھەلى نەوئەى بۇ رەخسا ئەبوسوفيان بكوژىت. چونكە لەوكاتەدا! ئەبوسوفيان پىشى لەو بوو، لە دلى خۇيدا وتى ”تيرنىكى لى بدم و بىكوژم!“ بەلام ناموژگارپىەكەى پىنغەمبەرى بىركەوتەوہ. كە ھىچ شتىك نەكات تاكو دەگەرپىتەوہ. بۆيە دەستى لەو نيازەى ھەلگىرت. ئەبوسوفيان ھەر ھاوارى دەكرد ”دەرپۆين.. دەرپۆين!“ ناشكرابوو كە قورپەيش و ھاوبەيمانەكانى خۇيان ساز دەكرد تاكو بە شكست و دۆراوى بگەرپىتەوہ.^۱

قورئانى پىرۆز ھالى پەژموردەىى بىياوہرانمان بەمچۆرە بۇ وئنا دەكات:

---

۱. ابن ھشام، السيرة النبوية ۱۹۰/۴-۱۹۱: ابن كثير، البداية و النهاية ۱۱۴/۴-۱۱۵.

﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَأْلُوا حَيْرًا وَاكْفَىٰ
 اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾

(الأحزاب: ٢٥)

"خو کافرانی تیکشکاند و به خویمان و کینه و بوغزیانهوه گیرانیهوه دواوه. هیچ جوړه خیریکیان دهست نهکوت. هر خوا خوئی باوه‌دارانی له جنگ پاراست. جا هم‌میشه و به‌رده‌وام خوا به‌هیزه و به‌دهسه‌لاته."

حوزه‌یفه له‌کاتی گه‌رانه‌ویدا چند سوارتکی بینی که می‌زر و پو‌شاک‌ی سپیان له‌به‌ردابوو، به‌ناو بی‌ناوه‌راند‌ا ده‌گه‌ران. یه‌کینکیان به‌حوزه‌یفه‌ی وت "به‌هاوه‌له‌ک‌ت بل‌ی خوا ر‌زگاری کرد." کاتیک حوزه‌یفه‌ نه‌و ر‌ووداوه‌ی بو‌ پیغه‌م‌به‌ر گیر‌ایه‌ود، سه‌روه‌مان اَصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فه‌رمووی "نه‌وانه فرشته بوون."

١٠. پیغه‌م‌به‌ری خو: (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) به‌به‌رده‌وام‌ی جله‌وی کاروباره‌کان‌ی له‌ده‌ستی خویدا ده‌هیشته‌وه. به‌در‌ت‌زایی ر‌وژانی گه‌مارو بو‌ساتیک به‌ره‌ی جه‌نگ‌ی به‌جی نه‌هیشته، وه‌ک هه‌ریه‌ک‌یک له‌وان ر‌ه‌فتاری ده‌کرد، هاویه‌شی سو‌بای ده‌کرد له‌هه‌موو گرفت و س‌اته سه‌خته‌کانیدا. نه‌وه‌ش ده‌رخه‌ری نه‌و ر‌استیه‌یه که سه‌ر‌کرد‌ایه‌تیی نه‌و هم‌میشه له‌لوتکه‌دا بوود.

١١. کوی شه‌یدی موس‌لمانان له‌و جه‌نگه سه‌خته‌دا ته‌نها ش‌ه‌ش شه‌ید بوو.^٢

١٢. پیغه‌م‌به‌ری سه‌روه‌ر اَصَلَاتِ اللهُ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ له‌کو‌تایی جه‌نگ‌دا فه‌رمووی "الآن نَعْرُوهُمْ وَلَا يَغْرُونَا (نیدی له‌مه‌ودوا نیمه ه‌یرش ده‌که‌ینه سه‌ریان و

١. ابن‌کثیر، البدایة و النہایة ٤/١١٧.

٢. ابن‌هشام، السیرة النبویة ٣/٢١٤؛ الواقدي، المغازی ٢/٤٩٦.

نه‌وان ناتوانن هیزشان بۆ بهینن.^۱ پيشهاته‌کانی رۆژگارش راستیی نه‌و
فهرمايشته‌يان سه‌لماند.

هه‌رکات باسی جه‌نگی خه‌نده‌ق ده‌کرت، دوو رپووداوی گزنگ دینه پيش
که ناکرتت فهراموش بکرتن؛ يه‌که‌میان بریتيه له وه‌فاتی هاوه‌لی گه‌وره و
سه‌رداری نه‌نصاره‌کان. سه‌عدی کورپی موعاز ارضی‌الله‌عنه.^۲ نه‌وی تریشان
بریتيه له‌وهی که پيغه‌مبه‌ر اعلى‌الله‌صلاته‌وسلامه له کاتی جه‌نگه‌که‌دا چوار
نوژنی فهرزی به "قه‌زا" کردوه.^۳

له رپووداوی يه‌که‌مدا سه‌عدی کورپی موعاز شانی برینداربوو. خوینی
نه‌وه‌ستایه‌وه، پيغه‌مبه‌ریش اصلى‌الله‌عليه‌وآله‌وصحبه‌وسلمه بايه‌خی ته‌واوی پندا و
له‌ناو مزگه‌وتدا ده‌وارنکی بۆ هه‌لدا و به‌رده‌وام سه‌ری لی دده‌ا. خه‌لکی تریش
سه‌ردانیان ده‌کرد و له‌گه‌لی ده‌مانه‌وه. چونکه له‌وکاته‌وهی موهمان بووبوو،
بۆ ته‌نیا جارنکیش له پيغه‌مبه‌ری نازدار (صلوات‌الله‌وسلامه‌عليه) جیا نه‌بووبوه‌وه.
له‌دیدى سه‌روه‌ردا سه‌عد که‌سایه‌تیه‌کی نایاب و دانسه‌ بوو. بۆيه کاتیک وک
دادوه‌ر له‌ پرسى هۆزی قوره‌یزده‌ده‌ه‌ستیشانکرا، به‌برینداری به‌سه‌ر که‌ژاوه‌وه
هینرا، جارنکی دیکه پيشتر جارنک که سه‌عدی کورپی موعاز هاتبووه نیر
کورپی پيغه‌مبه‌روه، پيغه‌مبه‌ر (صلى‌الله‌عليه‌وسلمه) پيشتر به خه‌لکه‌که‌مى فهرموو
”قَوْمُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ (له‌به‌ر گه‌وره و سه‌ردارتان هه‌ستن!)“ له‌به‌ر رپژنی
سه‌عدی کورپی موعاز نه‌و که‌سانه‌ی که له‌وی بوون هه‌ستانه سه‌ری سه‌عد
هه‌رگیز درتقی نه‌کرد له وه‌فاداری و دلسۆزی. به‌و نیخلاص و نه‌مه‌که‌وه ژیا،

۱. صحیح البخاری، المغازی ۲۹؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۶۲/۴.

۲. صحیح البخاری، المغازی ۳۰؛ صحیح مسلم، الجهاد ۶۵، ۶۸؛ ابن هشام، السیره النبویه ۲۱۳/۳-۲۱۴.

۳. أحمد بن حنبل، المسند ۳۷۵/۱.

ھەر ۋەجۈزەش رۇھى پاكى سپارد. ھەر سەعد بوو رۇژنىك بە پىتغەمبەرى
وت ”سىلەى رەھمى كى دەگەيەنيت بگەيەنە، پەيوەندى لەگەل كى دادەبەرىت
دايبرە، دوژمنايەتتى كى دەكەيت بيكە، ناشتى لەگەل كى بەريا دەكەيت
بيكە، چەندت دەوئت لە سامانمان وەرى بگەرە، چەندە سامان دەبەخشيت
نارەزووى خۆتە پىمان بەخشە. ئەوئى لىمان وەرەگريت لەو پىمان خۆشترە
كە بۇمان بەجى دەھىلىت. ھەر فەرمانىك دەفەرموويت بىفەرموو، نىمە شوئىن
فەرمانت دەكەوين. سوتىد بە پەرورەدگار ئەگەر برۇيت ھەتا غىمادىش
لەگەلت دىين.“^۱

لە دوا ھەناسەكانىدا دوغاي دەکرد و دەيفەرموو ”پەرورەدگار! خۆت دەزانى
چەندە حەزم لە جىھادە لەگەل ئەوانەى پىتغەمبەرەكەى تۇيان بەدرۇخستەوہ
و دەريان کرد. خوايە من پىم وايە نىدى جەنگت ئەنىوان نىمە و ئەواندا
نەھىشتورە. جا ئەگەر شتىك لە جەنگى قورەيش ماوہ ئەوا بمەنلەوہ بۇى
ھەتاکو لە پىناوتدا تىيکۇشم. خۇ ئەگەر جەنگىشت لەنىوانماندا نەھىشتورە،
ئەوا! شەھىدىم بەنسىب بکە، ھەرورەھا رۇحم مەكىشە ھەتا چاوم بە شكىتى
ھۆزى قورەيزەش دەكەوئت.“^۲ ئەوہ بوو بەو برىنەى لەجەنگى خەندەقدا پىنى
برىندار بووبوو، شەھىد بوو. ئەو بۇ گەيشتن پەلەى کردبوو لە گەيشتن
بەجەنگدا و بەھۆى ئەوہى كە زىپۇشەكەى بەرى بۇى بچوك بوو، شانى
لەدەرەوہ مابوويەوہ، تىرنكى بەدبەخت بەر ئەو شانەى دەكەوئت و برىندارى
دەكات، برىنىك كە سىنەى نىمەشى برىندار کردووہ و پاشان بەھۆيەوہ بەرەو
لاى پەرورەدگارى گەرپراوہتەوہ.

۱. ابن أبى شيبة، المصنف ۳/۲۵۳: ابن كثير، البداية والنهاية ۳/۱۶۲.

۲. صحيح البخاري، المغازي ۳۰، صحيح مسلم، الجهاد ۶۷.

جہنگ کۆتایی هات و پیغهمبهریش (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) گهراپهوه بۆ مالمهوه. بهلام ههركه قاچی خسته نهوديو دهركا، يهكسهر جویرهئیل دهركهوت و لئی پرسى ”نهى پیغهمبهرى خوا نهوه چهكت داناوه؟!“ نهویش له وهلامدا فهرمووى ”بهلئى!“ نهوجا جویرهئیل فهرمووى ”بهلام فریشتهكان هیشتا چهکیان دانهناوه، نیستاش تنها بۆ راوهدونانى نهو هۆزه گهراپهینهتهوه. نهى محهممه! خوا فرمانت پندهكات كه برۆیت بۆ وێژهى هۆزى قورهیزه.“^۱ دوا بهدواى نهوه پیغهمبهر (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ) فرمانى كرد راستهوخۆ بهرهو قورهیزه بکهونه جوئه. جا بۆ نهوى بايهخى نهو ههلمهتهيان بۆ روون بکاتهوه، فرمانى پتکردن نوێژى عهسر لهوى بکهن.^۲

هۆزى قورهیزه بهتایبهتى لهكاتى جهنگى خندهقدا ناپاکییان بهرامبهر موسلمانان نواندبوو و رىستبوویان لهپشتهوه خهجهریان لیبندن. نهوهبوو رىستیان دهستدریژى بکهنه سهر نهو پهناگهیهى نافرهت و مندالى موسلمانانى لیبوو. بهلام ههلى نهویان بۆ نههخسا. نهگهرجى پهیمان و رینکهوتنیان لهگهڵ پیغهمبهدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بهستبوو، بهلام پهیمانیان شکاند و جارى جهنگیان دا دژى موسلمانان.

تاوانکاریان ههركه بهوهوه نهوهستا، بهلكو قهلا و سهنگههكانیان خسته سهرپشت بۆ پهنادانى نهیارانى ئیسلام، بهتایبهت حوییهى كورپى نهحتب كه يهكێك بوو لهوانهى لهلایهن موسلمانانهوه دوورخراپهوهوه. لهراستیدا نهم رهفتارهیان پهیمان شكینییهكى ناشكرا بوو.^۳

۱. صحیح البخاری، المغازی ۳۰: صحیح مسلم، الجهاد ۶۵.

۲. صحیح البخاری، المغازی ۳۰: ابن هشام، السیره النبویه ۱۹۲/۴.

۳. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۲۰۰-۲۰۱.

سەربارى ھەموو ئەوانەش، خۆ ئەگەر ئەو كاتەى پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چوو بۇيان داواى لىبوردنيان بگردايە، لەوانەبوو چاوپۆشى لى بگردنايە. چونكە ئەو ھەميشە لايەندارى ناشتەوايى و پىنكەوژيان بوو. كەچى ئەوان ھەلۆستى دوژمنكارانەيان دژى موسلمانان گرتە بەر. لەبەرئەوئى بەدخوازى لەناو كرۆكى دلياندا ھيلانەى كردبوو. بۇيە كاتىك دەستيان لە ھەموو شتىك دەرحوو، خۇيان دا بەدەستەوہ. بەلام بەمەرجىك كە سەعدى كورى موعاز بىتتە دادوہر لەنئوانياندا. پىغەمبەرىش (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَّمَ) ئەو مەرجەى قبوولكردن. سەعدى كورى موعاز ئەسەر جىنگاى نەخۇشى ھەلسا و بە سوارى ولاغنىك ھات بۇ ئەو جىنگەيەى كە چاوەروانيان دەگرد. پىغەمبەر (صَلَاتُ اللهِ عَلَيْهِ) پىئى فەرموو ”ئەوانە بە حوكمى تۆ رازىن.“ ئەويش حوكمى تەوراتى بەسەردا دان؛ پياوانيان بكوژرىن و سامانيان بەش بكرىت و ژن و منداليان بەدیل بگيرىن. ھەردوولا ھىچيان بۇ نەمايەوہ جگە ئەوئى بربارەكە قبوول بكن. نىتر بەوجۆرە مەدينە ئەسەر كەنارى ھەلدېرتكى ترسناك گەرايەوہ و نارامى و ناسايش بالى كىشايەوہ بەسەر شارە نارامەكەدا.

۱. صحيح البخاري، المغازي ۳۰، ابن هشام، السيرة النبوية ۱۹۹/۴.

۸. غەزاكانى تر

ژمارەى نەو غەزايانەى پىغەمبەرى خوا اَصْلَوَاتِ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ بەشدارى تىدا كىردوون، نىزىكەى هەژدە غەزا دەبن. لە بىرگەكانى رابردوودا بەكورتى چوونە خىزمەت سى لەو غەزايانە و، هەولماندا تىروانىنىك سەبارەت بە رەهەندى سەربازى پىغەمبەر لای خوێنەرى هېژا دروست بكەين.

ئىستاش لە چەند كورته دىپىنكدا ناماژد بە چەند غەزايەكى تر دەكەين تاكو لەو دەلاقەيەودە مەزنى و بىنھاوتايى سەرورەمان لە مەيدانى سەربازىدا بىنين:

لە رىنكەوتنى خودەيبىبەدا بىنيمان چۆن بە توانستە كارگىرپىبەكەى خۆى توانى گرتە نالۆسكاوەكان چارەسەر بكات. هەموو لايەك تەواو دىلباوبوون لەوەى كە ئە خودەيبىبەدا جەنگىك دەقەومىت. بەلام نەو بە چاودىرى و كۆمەكى خويى، شكستىكى يەكلابووئەدى گۆرى بە دەروازى سەرکەوتنىكى مەزنى و، توانى خۆى لایەت لە جەنگىك كە هېچ هاوسەنگىيەك ئەنىوان جەمسەرەكانىدا نەبوو. سوپاى دوژمن چەند قاتى مۆسلمانان دەبوو و ئەزىر فەرمانى كۆمەلە سەرکردەيەكى سەربازى لىنھاوتوى هاوشىوئەى خالىدى كورپى وەلید و عىكرىمەدا بوو. ئەبەرەمبەردا ژمارەى مۆسلمانان تەنھا هەزار و شەش سەد كەسى بىنچەك بوون، ئەوانىش نىحراميان بەستبوو و بەنيازى عەمرە هاتبوون.

وەك ناشكرایە خودەيبىبە لە سالى شەشمى كۆچىدا رۆويدا، واتە لەو سەرورەختەدا بوو كە هەستى تامەرزۆيى و ئەرىنى مەككە بەلى بەسەر دل و دەروونى موهاجىراندا كىتسابوو. تەنانەت كەسكى وەك حەزەرەتى نەبوئەكر كە

خاوهنى نيراده يه كى پۇلاين بوو. جودايى مه ككه ناخى هه لقرچانديبوو. تهنانهت كه وتبووه به ددوعا له وانى تالارى ناواره بيان پينجه شتبوو.^۱

ههروهها بيلالى حبهشى، له گه ل نه وهدا كه خه لكى مه ككesh نه بوو، كه چى كه كوچى كرد بو مه دينه له وئ نه خۇشكهوت. به دم "تا" وه ورتنهى ده كرد و ده يوت "نهى مه ككه، تو بليت جارنكى تر به دیدارت شاد بيمه وه!"
تاسه و په رۇشيبى مه ككه (أم القری) به سهر دلئ هه موواندا زالبوو. نه وه شەش ساله نه ياتوانيوه توافى كه عبه بكن، نه وه كه عبه يى كه نيراهيمى باپيريان (عَلَيْهِ السَّلَام) هه لسا بوو به ناوه دانكر دنه وئ:

﴿إِن أَوْلَٰئِ بَيْتِ وَضِعَ النَّاسِ لَلَّذِي بَيْنَكَ مَبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾

{آل عمران: ۹۶}

"به راستى يه كه م خانه و مال و مه نزلگه يه كه كه بو خه لكى دانرا له سهر رووى زه وئ (بو خواپه رستى)، نه وه يه كه له مه ككه دايه. كه پيروزه و هيدايهت و رينموونى به خشه بو هه موو خه لكى جيهان."

نه وه كه عبه يهى نه م نايه ته نامازهى بو دكات، يه كه م بينا بووه له سهر زه وئ، يه كه مين پينغه مبه ر كه حه زره تى ناده مه (عَلَيْهِ السَّلَام) بنياتى ناوه و نيراهيمى خه ليليش نۇزه نى كر دووه ته وه. دهى نه وه شەش سالى ره به قه بيباوه ران باشترين نه وهى نيراهيم، كه حه زره تى محهمه د موسته فايه (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ)، دووريان خستووه ته وه لئى و نه وه پينغه مبه ره به ريزه ناتوانيت توافى بكات. خو داواى شتيكى زورى نه ده كرد، تهنه نه وه ندهى ده ويست كه ريگه بدرت به خوئ و يارانى تا به وچورى نيسلام داي ناوه توافى مالى خوا بكن.

۱. صحيح البخاري، مناقب الأنصار، ۴۶.

لهو رۆژگاردهدا کهعبه پرپوو له بت. له دهووبه‌ریشیدا چه‌ندین بت
 ریزکرابوون. ته‌وافی بته‌رستان به‌دهوری کهعبه‌دا بووبوه گالته‌جارپی و هیچ
 واتایه‌کی تێدا نه‌مابووهوه. خ‌وای بالاده‌ست وه‌سفی ته‌وافی بیباوه‌پان به‌وه ده‌کات
 که "مُكَاةٌ وَتَضْيَةٌ (ته‌نها چه‌پله و فیکه‌کیشان)"^۱ بووه. پیاوه‌کانیان چه‌پله‌یان
 لی ده‌دا و فیکه‌یان ده‌کیشا. ژنه‌کانیشیان به‌شهو‌دا به‌رووتی ته‌وافیان ده‌کرد
 و پۆشاکیان داده‌کهند به‌بیانووی نه‌وه‌ی دروست نییه به‌و جلانه‌وه ته‌واف بکه‌ن
 که گونا‌هیان پتوه کردوون.^۲ نه‌وه سیمای ته‌وافی پی‌اوان و ژنانی نه‌و سه‌رده‌مه
 بوو که تیگه‌یشتنی به‌لای نێمه‌وه تا بلیت دژواره.

پێغه‌مبه‌ری سه‌روهر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ده‌یوست نه‌وه روون بکاته‌وه که
 چۆن ته‌واف ده‌کریت و به‌چ شیوه‌یه‌ک عه‌مره به‌جی ده‌هینرت. نه‌وه مه‌به‌ستی
 یه‌که‌می بوو. دووه‌میان ده‌یوست بیسه‌لمینت که کهعبه به‌ته‌نها مو‌لکی
 خه‌لکی مه‌که‌که یان قوربه‌شیه‌کان نییه، به‌لکو خه‌لکانی تریش ما‌فیان پتوه‌ی
 هیه. نه‌خ‌وازه‌لا حه‌زره‌تی محه‌مه‌د و یاران‌ی که شان و شکۆیان بۆ کهعبه
 ده‌گه‌رانده‌وه، له هه‌مووان زیاتر ما‌فیان به‌کهعبه‌وه هه‌بوو.

له‌بنه‌ره‌تا کهعبه وه‌ک میحرابێک وابوو که ده‌توت له مینه‌ره‌که‌ی
 جیابووه‌ته‌وه. پێغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) ده‌یوست نه‌و مینه‌ره‌ی له
 مه‌دینه داینا‌بوو، به‌هینتته پال میحرابه‌که‌ی. چونکه کهعبه میحرابی
 هه‌میشه‌یی نێمه و، به‌ر له هه‌موو که‌سێکیش میحرابی حه‌زره‌تی محه‌مه‌د
 (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) بوو. بۆ ماوه‌یه‌ک له نو‌رێژدا رووی له مزگه‌وتی
 نه‌ق‌صا ده‌کرد، چونکه کهعبه بتی تێدا بوو. به‌لام چاوانی هه‌ر به‌ناسماندا

۱. بروانه: سو‌ره‌ق‌ الأنفال، ئایه‌ق ۳۵.

۲. صحیح مسلم، التفسیر ۲۵؛ النسائی، المناسک ۱۶۱.

ده گيٽرا، چونكه بهرگه‌ي نه‌وه‌ي نه‌ده‌گرت روو له كه‌عبه وهرېچه‌رخنيټ،
خوآش دلى خوٚشكرد و مزگيټي پيدا:

﴿ قَدْ رَأَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴾

(البقرة: ۱۴۴)

"(نه‌ي پيغه‌مبهر) به‌راستي چاو‌كيران و هه‌لسوورانى روخسارت روو به ناسمان ده‌بينين (كه به هيوآي روو‌گه‌به‌كى تايه‌تيت، ئيمه‌ش ناكادارى نيازى دلت بووين). سويند به‌خوا ئيمه‌ش رووت وهرده‌چه‌رخنين بو روو‌گه‌به‌ك پيى رازى و خوٚش‌نوود بيت. دسا رووت وهرېچه‌رخينه به‌ره‌و لاي كه‌عبه (المسجد الحرام) و ئيوه‌ش نه‌ي موسلمانان له هه‌ركوٚي بوون به‌ره‌و لاي نه‌وٚي رووتان وهرېچه‌رخنين به‌راستي نه‌وانه‌ش كه كتبييان پيگه‌يشتووه (له گاور و جوله‌كه) چاك ده‌زانن كه (ئهم گوورانى روو‌گه‌به) حه‌قيقه‌ت و راستييه و فه‌رمانى په‌روه‌دكارايانه (له ته‌ورات و ئينجيلدا ناماژه‌ي بو كراوه) و خوا هه‌رگيز بيناكا نيبه له‌و كار و كرده‌وانه‌ي نه‌نجامى ده‌دن."

نه‌و ماوه‌يه‌ي بو نوٚژ‌كردن رووي له مزگه‌وتى نه‌قصا ده‌كرد، سه‌باره‌ت به نه‌و ماوه‌ي ناواره‌يي و هيجران بوو. چونكه كه‌عبه ميحراب و، مه‌دينه‌ش مينبه‌رى بوو. مه‌دينه به‌ته‌نها بوو. نه‌ركاته پيشه‌وايه‌تى ئيمام ته‌واو ده‌بوو كه دوانگه بېرايه بو‌لاى ميحراب. له‌به‌رته‌وه زوٚر پيويست بوو كه‌عبه له‌زير ده‌سه‌لانى موسلماناندا بيت.

به‌جيه‌تتاني عه‌مره‌ش هه‌نگاوى يه‌كه‌م بوو به‌و ناراسته‌يه‌دا. بو‌يه نه‌خشه‌ي ده‌كيشا بو نه‌نجامداني عه‌مره، عه‌مره‌به‌ك له‌سه‌ر شي‌واز و بيروباوه‌رى ئيسلامى. نه‌وده‌م هيشتا حه‌ج فه‌رز نه‌كرايوو. له سالانى كوٚتايى ژيانيدا حه‌ج

فەرزكرا، بۆيە تەنھا يەكجىر ھەجى كىردوۋە، قورئانى پىرۋىش نەو ھەجەى ناواناھ "ھەجى نەكبەر"، غەمرەكەش "ھەجى نەصفەر".

لەناو خەلكدا وا باۋە گۋايە ھەجى نەكبەر نەو ھەجەيە كە تىيدا پۋژى غەرەفە بىكەۋىتە پۋژى ھەينىەۋە، ھەر چەندە كۆبۈنەۋەى پۋژى ھەينى و غەرەفات شتىكى جوان و پىرۋزە، بەلام لەراستىدا ھەجى نەكبەر (ھەجى گەرە) بەو ھەجە دەۋىرتت كە لە ۋەرزى ھەجدا بەجى دەھىنرتت، ھەجى نەصفەرىش (ھەجى بچوك) بە غەمرە دەۋىرتت.

نامانجى سىيەمى پىنغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەۋەبوو كە كۆمەلى پىرۋزى ھاۋەلانى دەرېخات بۇ ھۆزدەكان. نەو كۆمەلى كە كاتىك بە رىنگەدا دەپۋن، نازارى كەس نادەن و زىان بەكەس ناگەيەنن. ناچنە ناو باخ و يىستانى كەس و، مائ و مولكى كەس تالان ناكەن.

بەلى، تاكو ھەموان بۇيان دەرېكەۋىتت كە نەو سوپايە دوۋرە لەو ناكارانەۋە. ناخر لەۋسەردەمەدا وا بابوۋ سوپاكان كارى تالانى و برۋىي نەنجام بەدن. بەلام نەمەيان سوپاى نارامى و متمانە بوو. لەو ھەجەدا و لەبەرچاۋى ھەموو غەرەدا نوننەرايەتى ئىسلاميان دەكرد. ديارە نەۋەش شتىكى زۇر گىرنگ بوو. ھاۋكات ھەلگىرى نەو واتايەش بوو كە نايىنى ئىسلام خاۋەنى پەيامىنىكى سەرتاسەرىيە. چونكە نەۋانەى چاۋيان پىيان دەكەۋت، لە دلى خۇياندا دىيانوت "نەۋانە چىن؟ نىمە تا ئىستا مروڤى لەو جۆرەمان نەدىۋە. ھەبىج و نەبىن نەۋانە فرىشتەن!"

جا ئىتر سەرۋەرمان بەو نىازمۋە رىنگى مەككى گرتە بەر. بۆيە ھاۋەلان

۱. پروانە: سورەق التوبە، ئايەق ۳.

هەر يەك لە شمشیرنك زياتر يا پښنه بوو. ههتا گه‌يشتنه حوده‌يبه‌ش هه‌چ ږووی نه‌دا. له‌وتدا كه‌ساننك هاتن و پښيان ږاگه‌ياندن كه‌ قورپه‌يش به‌ هه‌رچي هه‌يز و خه‌لكيه‌وه هه‌يه خۆيان سازداوه و ناهه‌تلن بچه‌نه ناو مه‌كه‌وه...^۱

سومبولى هه‌يورى و نارامى، لايه‌ندارى به‌ره‌نگار بوونه‌وه و پښكه‌دان نه‌بوو، له‌ بنه‌رپه‌تيشدا بۆ نه‌وه مه‌به‌سته نه‌هاتبوو. بۆيه نه‌وه هه‌لوئسته بووه مایه‌ى په‌ژاره‌ بۆى. ناخر نه‌وه به‌لئى دابوو به‌ يارانى كه‌ عه‌مه‌ريان پي بكات. نه‌وانيش به‌وه جۆش و تاسه‌مه‌نديه‌وه كه‌ بۆ يه‌كه‌مجاره‌ به‌گوته‌رى ده‌ستوره‌كانى ئه‌سلام عه‌مه‌ره نه‌نجام ده‌دن و ياوه‌رى پښغه‌مبه‌رى خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) ده‌كه‌ن له‌وه گه‌شته‌دا، نه‌وه هه‌موو ږنگه‌يه‌يان ږه‌يبوو. نه‌وه‌ى پيشتەر له‌ تافى نه‌فاميدا نه‌نجاميان دابوو، نه‌ حج بوو نه‌ تواف. به‌لام وا ئه‌ستا به‌پي ږه‌ساكانى ئه‌سلام و له‌ژه‌ر ږا به‌رايه‌تى نيه‌گاي ناسمان و له‌ پشت سه‌رى باشترينى خه‌لقه‌وه له‌ نه‌نجامدانى نه‌وه سه‌رووتانه نه‌زىكه‌بوونه‌ته‌وه.

پښغه‌مبه‌رى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناچاربوو نه‌ حوده‌يبه‌ به‌هسته‌ت. نه‌مه‌ وږپراى مه‌تانه‌ى ته‌واوى به‌ باوه‌رى خۆى و نه‌به‌ردى هاره‌لانى. دله‌نياشبوو كه‌ نه‌گه‌ر په‌نا بباته به‌ر خوا و پشتى پي به‌هسته‌ت و بكه‌وته جه‌نگ له‌گه‌ليان. به‌سه‌رياندا سه‌رده‌كه‌وت. به‌لام نه‌وه‌ى نه‌كرد و واى به‌باش زانى چاره‌ږوان به‌ت. وه‌ختى كو‌سپ و ته‌گه‌ره‌كانيش گه‌يشتنه قوناغنه‌كى دژوار و ناله‌بار، ده‌موده‌ست به‌يعه‌تيان دا كه‌ هه‌تا مردن له‌پښناو ئه‌سلامدا بجه‌نگين.^۲ نه‌وه نه‌وه به‌يعه‌ته بوو كه‌ خواى بالاده‌ست له‌ سه‌رووى هه‌وت ته‌به‌قه‌ى ناسمانه‌وه پيروه‌ى كرد و فه‌رموى:

۱. صحيح البخاري، المغازي ۳۵.

۲. صحيح مسلم، الجهاد ۱۳۲.

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ
فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا
﴿١٨﴾ وَمَعَانِهِ كَثِيرَةٌ يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

(الفتح: ١٨-١٩)

"سویند به‌خوا به‌راستی خوا رازیبویه لهو باوه‌دارانه‌ی کاتیک په‌یمانان له‌گه‌لدا به‌ستیت له‌زیر دره‌خته‌که‌دا، خوا خویشی ناگاداربوو به‌وه‌ی له‌دله‌کانی‌اندا هه‌یه (له‌نیازی‌اک‌ی و دلسوزی) هه‌ریویه‌ نارامی و هیمنی و ناسووده‌یی دابه‌زنده‌ سهریان و پاداشتی به‌ مژده‌ی سه‌رکه‌وتنیکی نزیک دانه‌وه. هه‌روه‌ها به‌لینی چه‌ندین ده‌سته‌وتی زوری پیدان که له‌ ناینده‌دا ده‌ستیان ده‌که‌ویت و وه‌ری ده‌گرن، خوا هه‌میشه و به‌رده‌وام بالاده‌سته به‌سه‌ر خوانه‌ناساندا و دانایه و دزمانیت چ کاتیک نیمانداران سه‌رده‌خات."

خوا ده‌یزانی چی له‌ دل‌یاندا‌یه، نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فه‌رمانی پی بکردنایه بمرن، نه‌وا ده‌مردن. نه‌گه‌ر بیوتایه بمیننه‌وه، نه‌وا ده‌مانه‌وه. نه‌گه‌ر پی بوتنایه هه‌لسن و ته‌وافی که‌عه‌ بکه‌ن، نه‌وا نه‌گه‌ر چه‌کیشیان پی نه‌بووایه، هه‌رچه‌ژنیک بووایه فه‌رمانه‌که‌یان به‌چی ده‌گه‌یاند.

خوا نارامی نارد بو سهریان، له‌ پاداشتی نه‌و جوامیری‌یه‌ی‌اندا په‌یمانان فه‌تحنیکی نزیکی پیدان، له‌ قورناندا ناوه‌های پی فه‌رمون.

له‌ حوده‌بیه‌دا ته‌نها شتی‌ک هه‌بوو به‌وشیویه نه‌هاته‌پیش که پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌ته‌مای بوو. نه‌ویش پاش سالتیک دواتر ده‌هاته‌دی، نه‌وه‌بوو هاتیشه‌دی: دواچار هاتن بو مه‌که‌که و به‌گورته‌ی دروشمه‌کانی نیسلام ته‌وافیان کرد و "به‌رده‌ه‌شه‌که‌یان ماچکرد. جگه له‌وه هه‌موو ناواته‌کانیان هاته‌دی. خه‌لکی بیابان شایه‌تی‌یان دا و دل‌نیابوون که نه‌و سوپایه به‌ هه‌رشوتنیکدا گوزهر

بکات، نارامی و ناشتی و متمانه له گه ل خۆیدا دهچینیت. سوپاکه له سەر گهشته پریان به لای چه ندین ناوه دانی و دهوارنشیندا تێپهرین و به خه لکانیکی زۆر ناشنابوون. له پاش دوو سێ سالی ش نهو تۆوانه ی له دلای خه لکیدا چاندبوویان هاتنه بهر.

به لای، زۆریك لهو خه لکه پاش دوو سێ سال لهو پروداوه موسلمان ده بوون و، به یاوه ری نهو خۆشه وسته ده که و تنه ری بۆ فه تحی مه که که. ئیدی به و جوړه قورپه ش و سه رجه م خوانه ناسان بۆیان ده که وت که که عبه به ته نها مولکی نه وان نییه. به لکو ته وای مرؤفا به تی و له پش هه موو که سیکشه وه مایه ی شانازی بوونه وهران، هه زره تی محه ممه د موس ته فا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) و کۆمه له که ی مافیان هه یه پتو دی.

له راستیدا قورپه ش هه ر له ری که که و تنه نامه که ی خوده بییه دا دانی به و مافه دا نابوو و واژووی له سه ر نهو په ره یه کردبوو که واژووی پیغه مبه ری پتو به وو. نه و به وو به مجوړه گوزارشتیان له مه رجه که یان کرد ”تۆ نه مسالی ده گه ری ته وه و نایه ی ته ناو مه که که وه. بۆ سالی داها توو نیمه مه که که چۆل ده که ین و تۆ و یاره کانت دینه ناوی و سێ رۆژ ده میننه وه. ته نها چه کی سورتان پی ده بیته و شم شیر له ناو کیلاندا ده بیته و هیه چی تر له گه ل خۆتان ناهیتن.“

نه مه له هه مان کاتدا دانان بوو به کیانی موسلماناندا. له کاتی که دا تا نهو سه رده مه بانگه شه ی نه وه ده که را که مه که که و که عبه مولکی بت په رستان، به تابه تی قورپه ش. هۆزه کانی تری نیمچه دو رگه ی عه ره بیه تا راده یه ک خۆیان راده ستی نه و راستیه سه پتراهه کردبوو.

۱. ابن کثیر. البداية و النهاية ۴/ ۱۹۲-۱۹۳.

هەرکەسێک بەهاتایەتە ناو مەککەوێ دەبووایە ملکەچی ئەو سرووت و دروشمە نایینیانە بووایە کە بێپەرستان دایان نابوون. هیچ کەشیش مافی ئەوێ نەبوو رێوشوونی تاییبەت بەخۆی پەیرەو بکات. کەچی یەکیک لە مەرجهکانی رێککەوتننامەی حودەیبیە بریتی بوو لە نازادیی موسلمانان لە بەجێهێنانی حج و تەواف بەدەوری کەعبەدا لەسەر شێوازی تاییبەتی خۆیان. نێتر بەوشیوێه پێغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) بە (١٦٠٠) لە هاوێه لانیوێه بەرامبەر بە سوپایەکی زەبەلاحی دە هەزار جەنگاوەر سەرکەوتنی بەدەستەیتنا. ئەمە فەتحتی دەرگای دڵان و خۆناساندن بوو بە خەلکی.

هەر بۆ نمونە، عورروی کۆری مەسعود و سوھەیلی کۆری عەمر بە نوێنەرایتیی قورەیش بۆ دانوستان هاتنە لای پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). جا کاتێک نوێنەرەکان گەواھیدەری ھۆگری و پەییوێستی ھاوێه لانی بوون بە پێشەواکەیانەو، ھەرۆھا بەچاوی خۆیان ھالەتەکانی پێغەمبەراییەتییان پێوێ بینی کە چەندە لەخواترس و خواناسە، ھەموو نەمانە بە قوولگی کاری تێکردن و، شەختە سەھۆلی ویزدانیان تووایەو، گۆشەیی نیگیان گۆرا و بوونە پالیوراو تاکو لە نزیکترین کاتدا نیسلام قبوول بکەن. بۆیە لە گەرانیوێھاندا ھەلۆئستی رەق و وشکی قورەیشیان بەرامبەر موسلمانان رەواندەو.^١

بەھۆرە، خەسڵەتی نەرمونیانی کە لە ناکاری موسلمانانە و، خەسڵەتی رەقی و لاساری و دەمارگیری کە تاییبەتمەندیی بێباوەرانیە. بوو ھۆی گۆرانکاری لە ھەلۆئستی ھەندیکدا و چەند نمونەییەکی زیندووش لەویارەییو ھەن.^٢

١. أحمد بن حنبل، المسند ٣٢٩/٤-٣٣٠، ابن سعد، الطبقات الكبرى ١٩٦/٢.

٢. بۆ نمونە بروانە: ابن هشام، السيرة النبوية ٢٧٩/٤-٢٨٠.

بەلج، سەرگەردان و سەرسامەکان یەك لەدوای یەك پەنایان دەبرده بەر
 ھەر تەمە پێ ناسوودەییە کەمێ پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). ڕەنگە ھودەییە لە
 ڕووکەشدا جۆرتێک بوو پێت لە پاشەکشە، بەلام لە راستیدا سەرکەوتنیەک بوو
 چەندین بەر بووومی لێکەوتەو. لەسایە ئێو ڕێککەوتنەدا موسڵمانان پێخەم
 بوون لە شەڕ و خراپە قورپەش. لەو نێوئەشدا ھاوہیما نییەک پێکھات:
 ھۆزی "بیکر" لە گەل قورپەش و، ھۆزی "خوزاعە"ش لە گەل موسڵمانان
 ھاوہیما نییەیان بەست. ڕێککەوتنەکش وھا بوو کە ھیچ لایەک ھێرش نەکاتە
 سەر لاکەمێ تر. بیکرمان نەوہش لە بەرژوہەندی موسڵمانان بوو. چونکە دە
 سال ناشتی لە بیاباندا بەرقەرار دەبوو و، دەرفەتی نەوہ دەپرخسا لەو ماوہیەدا
 سەدای نیسلا م بەدرت بە گۆتی چەندین ھۆز و تیرەدا.

أ. خەبەر؛ سەری مەرکە

ھەرکە پێغەمبەر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) لە ھودەییە گەراپەوہ، دەستبەجی بەرەو
 خەبەر کەوتەری. خەبەر وەك مۆلگەمێ ناشووب واپوو. جولەکەکان لەوێدا
 سەرگەرمی ناژاوہ گێزان بوون و ھەر جارەو لە گەل بەرہە کدا دەستیان تێکەل
 دەکرد. جارێک لە گەل ھۆزی نەضیر و جارێک لە گەل غەطەفان و جارێک
 لە گەل قورپەشدا. بەرەوام پیلان و ناشوویان دژی موسڵمانان دەگێزا و
 نەخشەیان دادەنا بۆ لەناو بردنیان. ھەر ئەوان قورپەشیان ھەلدەنا و دەستیان
 لە بەربا کردنی جەنگی ئوھود و خەندەقدا ھەبوو.

ئیدی کاتی تەمبێکردنیان ھاتبوو. بۆ ئەو مەبەستە ھەلمەتێکی خێرا و
 کتووبری دژیان ڕێکخست. ئەو ھاوہلانەمێ بەشداری خەبەرەیان کرد، ئەوانە

بوون که نه یانتوانیبوو عمره به جی بهینن و نیازمه ندیبون به جیهاد نهو که لیتنه پر بکه نهوه.

پتغه ممبر اَصْلَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ هه ندیک له هاوه له کانی نارد بو غه طه فان که له بنه رتدا هاوپه یمانی خه بیهر بوون.^۱ غه طه فان وایان زانی جهنگه که بهر وکی نهوان ده گرتت. بویه به چاره نووسی خویانه وه سه رقآل بوون و یارمه تییان له خه بیهر پچراند. به لام نامانجی سه ره کیی پتغه ممبر اَصَلَّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خه بیهر بوو، جوله که کانی خه بیهریش نیگه ران بوون و ده بانپرسی ”که ی بومان دین؟“ نهوه بوو سوپای موسلمانان به شتویه کی کتوپر دایان به سه ریاندا. که به ره به بیان بووه بینیان موسلمانان نابلوقه ی خه بیهر یان داوه.

خه لکی خه بیهر وهک پیشه ی هه موو به یانییه کیان به نیاز بوون بچنه سه ز کیلنگه و بیستانه کانیان، پاچ و بیئل و که ره سه ی جوتیار ییان له گه ل خویان هه لگرتبوو. به لام هه ره نه ونده ی له قه لا کانیان هاتنه ده ره وه، چه په سان و له جینگه ی خویاندا وشکبوون. خویان له به رده م سوپای موسلمانان به سه رکردیه تی پتغه ممبر اَصَلَّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بینیه وه. کاتیک به هوش خویاندا هاتنه وه، ده موده ست گه رانه وه و خویان کوتایه ناو قه لا کانیا نه وه. لهو ساته وه خته دا دروشمیک له زاری پتغه ممبر عَلَيْهِ اَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ ده هاته ده ره وه که زهوی ده هینایه له رزه:

”اللَّهُ أَكْبَرُ، حَرَبَتْ حَیْرٌ“

”اللَّهُ أَكْبَرُ، رُوخَا خَیْبِر!“^۲

به لی، خه بیهر کوتایی پته اتبوو. هیچ ریگه چاره به کیان له به رده مدا نه مابوو

۱. ابن هشام. السيرة النبوية ۴/۲۹۹-۳۰۰: الطبري. تاريخ الأمم والملوك ۲/۱۳۵.

۲. صحيح البخاري. الصلاة ۱۲، آذان ۶: صحيح مسلم، الجهاد ۱۲۰.

جگه له خۆبهدهستهوه دان. بهلام دیسانهوه پتویستی به حمیدهری کهررار ههبوو تاکو دهروازی خهیبهر بۆ موسلمانان بکاتهوه. نیدی کاری خهیبهر تهواو بووبوو. رینگهکان بهرهو خۆبهدهستهوه دان دهرویشته بهلام هینده ههبوو که له خهیبهریشدا دووباره حمیدهری کهرپاریک پتویست بوو، پتویست بوو تا دهراگی قهلاکه دهربهینرت و بیکاته قهلاغانی دهستی و تاجی سهراکهوتن لهسهراسهری سوپای نیسلام دابنیت...^۱ خهیبهر لهسهرا دهستی حهزرتی عهلی فتهح کرا. پیغمهبر (عَلَيْهِ اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پیشته مردهی دابوو که نالاکه دهوات به دهست کهسیکهوه که خوا و پیغمهبری خوئدهوت و خوا و پیغمهبریش نهویان خوئدهوت. نهو هاوهلهش عهلی کوری نهبو تالیب بوو.^۲ بهو جوژه له ماوهیهکی کورت و به کهمترین زیانهوه خهیبهر خوئی دا بهدهستهوه.

دایکی باوهرداران، سه فییهی کچی حوییهی له نیر دیلهکاندا بوو. نم نافرته مهزنه بههرمهندی نهو پایه نایابه بوو که بیته هاوسهری پیغمهبر. پاش موسلمانبوونیشی رۆلئیکی گهوره و کارای گیرا له بلاوکردنهوهی بانگهوازی نیسلام بهناو هۆزه کهیدا. پلهوپایه و ناوبانگی پیشووی له خزمهتی گهیا نندی دوایه مین په یامی ناسمانیدا بهکارهینا.

ب. داستانی موئته

نم غهزایهش پرپهتی له پاله وانیتی، نه گهرچی پیغمهبریش (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ) بهشدار نهبوو تیبدا. بهلن، ناتوانین باز بدهین بهسهرا غهزای موئتهدا و

۱. ابن حجر، الإصابة ۴/۵۶۷.

۲. صحیح البخاری، المغازی ۳۸؛ صحیح مسلم، فضائل الصحابة ۳۲.

فهراموشی بکهین. نو موتته‌یه‌ی که هوکاربوو بۆنه‌وه‌ی ناوی نیسلام بدرت به‌گوتی جیهاندا. له‌و غه‌زایه‌دا خو‌شه‌ویسترتنی هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر شه‌هیدبوون و هه‌ر له‌وتشدا نه‌سه‌رده‌کران "زه‌یدی کوپی حاریسه، پاشان جه‌غه‌ری کوپی نه‌بوتالیب و، دوای نه‌ویش عه‌بدو‌ل‌لای کوپی ره‌واحه". هه‌رستیکیان شه‌هیدبوون و له‌وتوه‌ به‌ره‌و به‌هه‌شت دایان له‌ شقه‌ی باڵ. هاوکات له‌ موتته‌دا بلیمه‌تی خالی‌دی کوپی وه‌لید ده‌بینین. نه‌وه‌ یه‌که‌مین جه‌نگ بوو که له‌ ریزی موسلماناندا به‌شدارێ کرد و بوونی خو‌ی تیدا سه‌لماند.^۱

له‌ ماوه‌ی رینکه‌کوتنه‌که‌دا پیغه‌مبه‌ری خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) نامه‌ی ده‌نارد بۆ سه‌روک و پادشای ولاتان و بانگی ده‌کردن بۆ نیسلام. هه‌ندیکیان وه‌لامی نه‌رتنییان ده‌دایه‌وه^۲، هه‌ندیکی تریشیان نه‌رتنی. ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان له‌ هه‌موو سنووره‌کانی به‌ها و ره‌وشت ده‌ترازان و ناکاری ناپه‌سه‌ندی خو‌یان نمایش ده‌کرد.^۳

وه‌لامی "شوره‌جیل"ی فه‌رمانه‌ه‌وای بو‌صرا له‌ نمونه‌ی نه‌و وه‌لامه‌ نه‌رتنیانه‌یه. نه‌گه‌رچی شوره‌جیل به‌ ره‌چه‌له‌ک عه‌ره‌ب بوو، به‌لام خو‌ی کردبوو به‌ مه‌سیحی. نه‌وجا بۆ نه‌وه‌ی ناستی ده‌مارگیری خو‌ی بۆ نایینه‌که‌ی به‌سه‌لمتی، فه‌رمانی دا به‌ کوشتنی حاریسی کوپی عومه‌یری نیردراوی پیغه‌مبه‌ر. کوشتنی نیردراوی پیغه‌مبه‌ر تاوانیک نه‌بوو چاوی لی که‌لا به‌خرت. نه‌مه‌ به‌ده‌ره‌له‌وه‌ی که‌ شو‌تکاری نه‌و کرداره‌ له‌سه‌ر هه‌لو‌ئستی فه‌رمانه‌ه‌وای ناوچه‌کانی تر تا بلتی جی مه‌ترسی بوو.

۱. صحیح البخاری، فضائل اصحاب النبي ۲۵، المغازی ۴۴؛ احمد بن حنبل، المسند ۲۵۶/۱.

۲. صحیح مسلم، الجهاد ۲۷؛ سنن الترمذی، الإستئذان ۲۳؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۴/۲۶۲-۲۷۳.

۳. ابن کثیر، البداية و النهاية ۴/۲۷۱.

بۆيە دەستبەجى سەرورەمان سوپايەكى سى ھەزار كەسى سازکرد و زەيدى كوپرى حاريشى كرد بە سەركردهى. پىنشتەر پىنغەمبەرى خوا اَصَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زەيدى كردبوو بە كوپرى خۆى. پاشان نىسلام ھات و نەرتى بە كوپر كوردنى ھەلۆھاشاندەوہ. نەوہبوو فەرمووى ”زەيدى كوپرى حاريشە پىنشەواتانە. نەگەر كوژرا با جەعفەرى كوپرى نەبوتاليب بچىتە جىنگەى. نەگەر نەویش كوژرا نەوا با عەبدوللەى كوپرى پەواحە شوئنى بگرتتەوہ. خۆ نەگەر عەبدوللەاش كوژرا، نەوا با موسلمانان لەنيو خۆياندا رىك بکەون لەسەر پياوړىك و بىكەن بە پىنشەواى خۆيان.“

كاتىك سوپاي موسلمانان گەيشتە مونتە، خۆيان لەبەردەم سوپايەكى دووسەد ھەزار كەسيدا بىنيىوہ. جياوازيىەكى ترسناك لەنيوان ھەردوو سوپادا ھەبوو: سى ھەزار كەس بەرامبەر دووسەد ھەزار كەس...

نەوہى مايەى تىرامانە نەوہىە كە موسلمانان بەبى گۆرئانە نەو جياوازيىە لە نەندازە بەدەرە، سووربوون لەسەر نەوہى پرووبەرووى دوژمن ببنەوہ. ميژوو قسەى سەر زوبانيانمان بەم چەند وشەيە بۆ دەگىزىتتەوہ ”يان نەوہتا سەردەكەوين، يان نەوہتا پلەى شەھيدى بەدەست دەھىنين.“

جەنگ تاوى سەند و ھەرسى سەركردهى ديارىكراو يەك لەدواى يەك شەھيدبوون. ئالاکەش لە دەستىكەوہ بۆ دەستىكى تر دەگوازيابەوہ. تا گەيشتە خاليدى كوپرى وەلید، كە لەو رۆژەدا نۆ شمشير لە دەستيدا شكان.^۲

ھەر نەوہندى خاليد سەركردايەتتى سوپاي گرتە دەست، نيدى لەلايەكەوہ دەجەنگا و مەردانە مانۆرى نەجام دەدا، لەلايەكى تریشەوہ بەدواى رىنگەيەكدا

۱. ابن ھشام، السيرة النبوية ۲۲/۵-۳۰؛ ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲/۱۲۸؛

۲. صحيح البخاري، المغازي ۴۴.

ده‌گه‌را سوپاکه‌ی لیوه دهریاز بکات و بیکشینیتته‌وه بۆ مه‌دینه و له‌وه زیاتر زانیان لی نه‌که‌موت. نمو کشانه‌وه‌یه‌ش له تاکتیکی جهنگدا به سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره داده‌نرت. راسته پاشه‌کشه له هاوه‌لان نه‌ده‌وه‌شایه‌وه، خۆشیان به‌وه زۆر دل‌گران بووبوون و گرتنی له ده‌روونیاندا دروستکردبوو، به‌لام له چوارچێوه‌ی پێوه‌ه قورئانییه‌کاندا نه‌وه هه‌نگاوێک یوو ده‌بوو بنرایه. پێشه‌وا بوخاری و نه‌حمه‌دی کوپری حه‌نبه‌ل به‌مجۆره باسی مووتنه‌مان بۆ ده‌که‌ن:

نه‌نه‌س (رضی‌الله‌عنه) ده‌گێرتته‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی‌الله‌عنه‌وسلمه) به‌ر له شه‌هیدبوونی زه‌ید و جه‌عفر و عبده‌وللا هه‌واله‌که‌ی به‌ هاوه‌لانی ده‌وروبه‌ری را‌گه‌یاندوه‌وه ”زه‌ید نالا‌که‌ی هه‌لگرت و شه‌هیدبوو. پاشان جه‌عفر هه‌لیگرت و نه‌ویش شه‌هیدبوو. نه‌وجا عبده‌وللا هه‌لیگرت و نه‌ویش شه‌هیدبوو. نیتساش شمشیرتک له شمشیره‌کانی خوا نالا‌که‌ی گرت هه‌ست و خوا سه‌ری خستن.“^۱

له رپوایه‌تییکی تردا ده‌فه‌رمووت ”پیشام دران له به‌هه‌شتدا له‌ناو خێوه‌تیکدا بوون که له مرواری دروستکرا‌بوو، هه‌ریه‌که‌یان نه‌سه‌ر پێخه‌ فیک بوو. له‌ملی زید و عبده‌وللا ته‌ووقیکم بینی به‌لام جه‌عفر به‌و شیویه نه‌بوو، چونکه نه‌وان کاتیک رۆبه‌رووی مه‌رگ بوونه‌وه سه‌مه‌ینه‌وه یاخود وه‌ک نه‌وه بوون که رپووخساریانی لی لابه‌دن، به‌لام جه‌عفر وه‌های نه‌کرد.“^۲

له‌نتو هاوه‌لانیشدا ده‌کرتت سامی مردن هه‌بوویت. به‌لام هه‌یچکامیان نه‌و سه‌مه‌ینه‌وه‌یان نه‌گه‌یاندوه‌ته سنووری قه‌ده‌غه‌کراو. بێگومان نه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَام) دیوه‌تی تابلو گه‌لێکی په‌یوه‌ست به‌ جیهانی به‌رزخ و جیهانی میسالن.

۱. صحیح البخاری، المغازی ۴۴؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۰۴/۱.

۲. عبد الرزاق، المصنف ۲۶۶/۵؛ أبو نعیم، حلیه الأولیاء ۱۲۱/۱.

موسلمانان بهو ژماره که میانه‌وه که له سځ هزار جنگاوهر تی نده‌په‌ری، ترسیان خستبوهه دلّی رږمه‌کانه‌وه. دواچار سه‌رکرده‌ی بلیمه‌ت، حه‌زرتی خالید توانی به که‌مترین زبان پاشه‌کشه به سوپای نیسلام بکات و بیگنیزپته‌وه بو مه‌دینه. به‌گورزی ریوايه‌ته‌که‌ی نیین هی‌شام، ژماره‌ی شه‌یدانی نه‌و جه‌نگه دوازده شه‌هید بووه.^۱ جه‌نگی موثته بو خه‌لکی نه‌و ناوچانه‌ی سه‌لماند که موسلمانان همن. نایینی تازه‌ش بوویوهه باس و خواسی رږمه‌کان. خه‌لک باوه‌ریان بهینایه و نه‌هینایه باس هر باسی پیغه‌مبه‌ر بوو (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). پاش نه‌و ناماده‌کاریه گشتیه نیدی کاتی هاتنه‌دی خونه‌که هاتبوو:

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ ءَامِنِينَ مُخْلِفينَ رُءُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَمَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحَاقْرِبْ﴾ (٢٧) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ، وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

(الفتح: ٢٧-٢٨)

"سويند به‌خوا بیگومان خوا خه‌ونی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی به‌راستی و وه‌ک خوی هیناوه‌ته دی که ده‌فه‌رموویت: به‌مزووانه نیوه به هه‌موو نارامی و ناسووده‌بیه‌که‌وه به ویستی خوا ده‌چنه ناو که‌عبه‌ی پیروژه‌وه، (عه‌مره به‌جن ده‌هینن) سه‌رتان ده‌تاشن یان کورتی ده‌که‌نه‌وه بیله‌وه‌ی ترس و بیمتان له که‌س هه‌بیت جا نه‌وه‌ی نه‌تانزانیبوو خوا ده‌یزانی، که جگه له‌م سه‌رکه‌وتنه سه‌رکه‌وتنیکی نزیک‌ی تری بو بریارداون و پیتان ده‌به‌خشیت."

۱. ابن هشام، السیره النبویه ٤٦/٥؛ ابن کثیر، البدایه و النباهه ٤/٢٥٩.

ج. به‌رهو فەتحي مه‌ككه

پێغه‌مبەری سەرورمان (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَذْوَاتُنَا) خەونی راستە‌قینە‌ی دە‌بینی. خاتوو عانی‌شە‌ی دایکمان دە‌گێ‌رێ‌تە‌وه "یە‌که‌م شت که بوو به‌ دە‌ستپێ‌کی نی‌گا بۆ پێغه‌مبەر، خەو‌بینینی راستە‌قینە‌ بوو. هەرکات خەو‌نێ‌کی دە‌دی وه‌ک سپێ‌ده‌ی به‌یان ده‌هاته‌ دی." ^۱

نە‌مه‌ش نه‌و خەو‌نە‌یه‌ که پێغه‌مبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بێ‌نی‌بووی: له‌ خەو‌نە‌که‌یدا چوو‌ه ناو "مَسْجِدُ الْحَرَامِ"، هەر به‌و جۆ‌ره‌ی نایه‌ته‌ پێ‌رۆ‌زه‌که‌ و‌ش‌نای کردوو‌ه و پشتر‌استی کردوو‌ه‌ته‌وه‌.

نه‌گەرچی خەو‌نی پێغه‌مبەر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ناو‌ی‌ته‌ بوو به‌ وه‌حی و لێ‌یه‌وه‌ نزیک بوو، به‌لام وشە‌ی "الرؤيا" ده‌کرێ‌ت به‌ واتای (الرؤية - بینین) یش بێ‌ت. واتە؛ وه‌ک چۆ‌ن خوای بالاده‌ست هە‌ندێ‌ک‌جار به‌هە‌شت و دۆ‌زه‌خ و "تَوْحُ الْمَحْفُوظِ" و کۆ‌مه‌لێ‌ک‌ پرودا‌ی نیشان ده‌دا که پاش خۆ‌ی تا به‌رپا‌بوونی قیامە‌ت ده‌هاتنه‌ مه‌یدان، هەر به‌و‌جۆ‌ره‌ش پێ‌شانیدا به‌ ناسایش و ناسوده‌یه‌وه‌ ده‌چێ‌ته‌ نار که‌عه‌بی پێ‌رۆ‌زه‌ه و مه‌راسیمی حج و عه‌مه‌رش به‌جی ده‌هێ‌نێ‌ت. جا ده‌گونجێ‌ت نه‌وه‌ له‌رێ‌ی خەو‌نە‌وه‌ بووینت، یاخود به‌ چارێ‌ش دبێ‌تی. هەرکامیان بێ‌ت نه‌نجامه‌که‌ هەر یه‌کێ‌که‌ و ناگۆ‌رێ‌ت. گ‌رنگ نه‌وه‌یه‌ ره‌وتی پرودا‌وه‌کان به‌و جۆ‌ره‌ گۆ‌زه‌را که نه‌و بێ‌نی‌بوونی. نه‌و دیمه‌نه‌ی دی‌بووی ناما‌ژه‌ی بۆ فە‌تحي مه‌ككه‌ ده‌کرد. پرودا‌وه‌کانیش موس‌لمانانیان به‌ره‌و فە‌تح ده‌برد.

نه‌وه‌بوو با‌سمان کرد که له‌ حوده‌یه‌یه‌ رێ‌ک‌که‌وتنێ‌ک‌ له‌نی‌وان قورە‌یش و هۆ‌زه‌ هاو‌په‌یمانە‌کانی له‌لایه‌ک و، موس‌لمانان و هۆ‌زه‌ هاو‌په‌یمانە‌کانی له‌لایه‌کی تر،

۱. صحیح البخاری، بده‌ الو‌ج‌ی ۳؛ صحیح مسلم، الا‌یمان ۲۵۲.

نه‌نجامدرا. به‌لام هەر که هۆزی بیکری هاوبه‌یمانی قوره‌یش هیرشیان کرده‌ سەر هۆزی خوزاعه، که هاوبه‌یمانی پیغه‌مبەر بوون و زیانیان لیدان، رینکه‌وتنه‌که که‌لینی تینکه‌وت و بره‌گه‌کانی ناشته‌واپیه‌که‌ی هه‌له‌شاندوه. نه‌بوسوفیان زۆر چاک له‌ ده‌ره‌نجامه‌ نه‌خوازراوه‌کانی نه‌و هیرشه‌ تینگه‌یشتبوو. بۆیه‌ به‌په‌له‌ به‌ره‌و مه‌دینه‌ که‌وته‌ ری تا‌کو دو‌وپاتی بکاته‌وه‌ که‌ هیشتا په‌یماننامه‌ی ناشته‌وایی به‌رده‌وامه‌. به‌لام له‌و هه‌له‌یدا سه‌رنه‌که‌وت.^۱

ده‌میک بوو تیر له‌ که‌وان ده‌ره‌چوو‌بوو.. پیغه‌مبەر (عَلَيْهِ السَّلَام) ده‌ستی کرد به‌ خۆسازدان بۆ جه‌نگ. وه‌ک نه‌رتی هه‌میشه‌یی، نیاز و نامانجی خۆی به‌ نه‌یتی هیشته‌وه‌، نه‌م نیازهی ته‌نانه‌ت له‌ نزیکترین راو‌ترکاره‌کانی‌شی شارده‌وه‌، نه‌وه‌ بوو نه‌بویه‌کر جارنکیان رۆیشت بۆ سه‌ردانی عانی‌شه‌ی کچی، بی‌نی پیغه‌مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی ساز ده‌کات بۆ سه‌فه‌ر. په‌رسپاری له‌ کچه‌که‌ی کرد که‌ داخۆ نیاززی کو‌نی هه‌یه‌، نه‌ویش له‌وه‌لامدا وتی ”با‌ه‌گیان به‌خوا منیش نازانم!”^۲

به‌لی، ناماده‌کاریه‌کانی فه‌تح به‌نه‌یتی بوون و ته‌نانه‌ت له‌لای هه‌زه‌تی نه‌بویه‌کریش، واته‌ له‌ نزیکترین که‌سی خۆی که‌ هه‌لی بژاردبوو بیته‌ هاو‌لی کۆچی، شاراوه‌ بوو. نه‌وه‌ش بۆخۆی مه‌ودایه‌کی تری مه‌ودا‌کانی بیهاوتایی نه‌و سه‌روه‌ره‌ بوو له‌ مه‌یدانی سه‌ربازیدا.

هه‌رکاتیک سه‌روه‌ره‌مان (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به‌نیاز بو‌وايه‌ کرده‌یه‌کی سه‌ربازی نه‌نجام بدا، به‌ په‌نهانی ده‌یه‌هیشته‌وه‌ و شتیکی نه‌ده‌دا به‌ده‌سته‌وه‌ نامانجه‌ راسته‌قینه‌که‌ی ناشکرا بیته‌. پیم وایه‌ فه‌رمانده‌ سه‌ربازیه‌کانی

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۴۲/۵-۵۲.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۲/۵.

نهم سردمه‌مش به‌همان شیوه بیر ده‌که‌نوه. نه‌گه‌ر بیان‌ه‌ریت هیرش بکه‌نه
 سر جینگه‌یه‌کی دیاریکراو، نه‌وا له جینگه‌یه‌کی تردا هه‌رایه‌کی گه‌وره
 ده‌نینه‌وه بۆ چه‌واشه و سه‌رلیش‌واندن و، نیازه راسته‌قینه‌که‌یان هه‌میشه
 ده‌شارنه‌وه و که‌س نازانیت له کوئی گورزی خویان ده‌ه‌شیتن؛ له ناوچه‌ی
 نه‌لف؟ یان بی؟ یان له ناوچه‌ی جیم؟ نه‌وه چواره‌ سه‌ده‌یه و نه‌و تاکتی‌کانه
 هه‌ر پیش ده‌که‌ون. به‌لام داهینه‌ره راسته‌قینه‌که‌ی هه‌زره‌تی محه‌مه‌ده
 (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) که نه‌ قوتابخانه‌ی دیوه و نه‌ خوینده‌واریشی هه‌بووه. به‌لام
 له خاوه‌ فیزی هه‌موو نه‌وانه‌ بووه، بۆیه نه‌و به‌ "ته‌خوینده‌واری" بوو به‌ زان‌ترینی
 زانایان، به‌را‌ده‌یه‌ک که مرؤف خۆی پینا‌گیرت نه‌لیت "شایه‌تی ده‌ده‌م که
 محه‌مه‌د به‌نده و نیردراوی خوا‌یه."

به‌لن، نامانجی جموجوله‌کانی له‌ نیاره‌کانی ده‌شارده‌وه، له‌همان کاتیشدا
 هه‌وال و زانیاری نه‌وانی له‌ رینگه‌ی تۆره هه‌وال‌گریه‌که‌یه‌وه کۆده‌کرده‌وه.
 هه‌ر شتیکیش رووی بدایه‌ یه‌کسه‌ر هه‌واله‌که‌یی پین ده‌گه‌شیت. جا نه‌گه‌ر
 نه‌و بالاده‌ستییه‌ چ له‌ رینگه‌ی نیگای ناسمانییه‌وه بووینت یان فه‌تانه‌ت و
 فیراسه‌تی نه‌و خاوه‌ن فه‌تانه‌ته مه‌زنه‌ خۆی، هیچ له‌ بابه‌ته‌که ناگۆرینت.
 گرنگ نه‌ویه وه‌ک ناو له‌پی ده‌ستی خۆی ناگاداری وردودرشتی بزواتی
 بیابان بوو.

بۆ نمونه: یه‌کێک له‌ هاوه‌لان که به‌شداري جه‌نگی به‌دریشی کردبوو،
 کاتیک زانی موسلمانان ده‌چن بۆ مه‌که‌که، هه‌ستا به‌ نیج‌تیهادی هه‌له‌ی خۆی
 به‌ ژنیکدا نامه‌یه‌کی نارد بۆ مه‌که‌که تاکو هه‌والی هاتنی پیغه‌مبه‌ریان پین
 رابگه‌یه‌نیت. پیغه‌مبه‌ری خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) له‌ رینگه‌ی وه‌جیه‌وه ناگاداری
 نه‌و حاله‌ته بووه‌وه، ده‌سته‌جی هه‌زره‌تی عه‌لی و هه‌زره‌تی زوبی‌ری نارد بۆ

رینگرتن لهو ههولمه. نافرته که یان گرت و ههولمه که یان پووچه لکردهوه. هه سور
نه مانهش زور به خیرایی نه انجام دران.

نهییی هه لمه ته که بهرده وام بوو، کهس ههستی نه کرد به هاتی سوپای نیسلام
تا کو گه یشته نریک سنوره کانی مه ککه. نه ووه ختهش که پیغه مبهر (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)
له رینگه ی عه باسی مامیهوه ناردی بهدوای نه بوسوفیاند، مه ککه ییه کان
چاره یه کی تریان له بهرده مدا نه مابوو. ^۱ ته نانهت نه گهر به خیراترین و شتر و
نه سپیش هه لبهاتنایه هیشتا هه نه یانده توانی ده ریا ز بین.. تازه ده ستیان له بنی
هه مانه که ده چوو بوو.

ویرای نه وهش پیغه مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) زور به وریایی
مامه له ی ده کرد. نه وهستیاریه شی ده گه راپیه وه بو پوروشی نه وه له سر
پاراستنی بهر ژه وهندیی ههردوولا. چونکه نه ییده ویست نه له سوپاکه ی خو ی و
نه له خه لکی مه ککهش که سینک نازاری پی بگات. بههزی نه وهستیاری
و وریاییه وه بوو توانی فه تحی مه ککه بکات و، له کرده یه کی سه بازیی وه ها
به رفراواندا! ته نه سیان له موسلمانان شه هید بین. که چی هیشتا تا قمنیک له
مه ککه ییه کان هه ساری نه قلی خو یان بوو بوون و سه ودای جهنگ دابوی
له که لله یان، له وانه بوون که ده یانوت ”چی ده بیت با بیت!“

پیغه مبهر (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به سوپایه که وه هاتبوو که ده هزار جهنگا وه ری
له خو گرتبوو. که چی دوو سال پیشت ژماره یان ته نه هزار و شش سه د
کهس ده بوو. سهروه زمان ده یویست هیزی راسته قینه ی سوپاکه ی ده ربخات، بویه
فه رمانی دا هه که سه وه شو نیککی بهر زدا که به سه مه ککه دا بروانی، ناگرتک
بکاته وه تا کو مه ککه ییه کان بیینن. مه ککه ییه کان ایان ده زانی هه ناگرتک

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۵۸/۵-۶۰.

ناماژیه بۇ چادرئك.^۱ بۆیه كه بينبيان ده هزار ناگر كراوتهوه، سوپاكه بيان مهزنده كرد به سى هزار جهنگاوه، نهوش بووه هۆى نهوى به تهواوى په كيان بكهوئت. تىگه يشتن كه جگه له خۇبه دهسته وه دان هيچ رىنگه به كيان له بهرده مدا نه ماوه. نه بوسوفيانيش له گه رانه ويدا هه مان نامۆز گارى كردن. چونكه كه نه وه هموو ناگره ي بينى دهورى مه ككه ي گرتووه، هيچ هيوايه كى نه ما بۇ به ره له ئستى. نه وه دو ايبن شهوى سه رده مى نه فامى بوو، چونكه له نيوان موسلمانان و ساتى فه تحدا ته نها يه ك شهو مابوو.

ستراتيژى فره لايه نه ي پىغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وه ك خۆى به رده وام بوو. سوپاكه ي دابه شكرد به سه ر شهش به رده ا و له شهش قۆله وه چونه ناو مه ككه وه. هيچكام له و به شان ه روه به روى به رگرى نه بوونه وه، جگه له و سوپايه ي كه خاليدى كورپى وه ليد سه ركرده ي بوو، چونكه ناچار بوو بلاوه بكات به و هيزه ي كه عيكرى مه ي كورپى نه بوجه هل كۆى كرد بووه وه. هيزه كانى تر به يى به ره له ئستى چونه ناو مه ككه وه.^۲

نه بوسوفيان تاكه كه س بوو كه له ده ستى ده هات له مه ككه دا پشيوى بنى ته وه. به لام پىغه مبه ر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) توانى به يه ك رسته دلى نرم بكات. نه وه بوو فه رمورى ”هه ركه س به جى ته مالى نه بوسوفيان، پارئزراوه.“^۳ به خشينى نه و پىنگه و پايه به به نه بوسوفيان به س بوو بۆ نه وه ي ده سه كانى به سه تى ت و نه هيلى ت هه لئ رى ستى دو ژ منكارانه بنوئى ت. بگره بووه چالاك ترينى نه وان ه ي كه هانده ر بوون بۇ خۇبه ده سه ته وه دان. بينگومان هه موو خه لكى مه ككه نه يانده توانى

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۸/۵-۵۹: ابن كبير، البداية و النهاية ۲۸۹/۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۶۶/۵-۶۷.

۳. سنن أبي داود، الخراج ۲۴: أحمد بن حنبل، المسند ۲۹۲/۲.

بچنە ناو مالى ئەبوسوفيانەو، ھەلبەتە كە كەعبەي مالى خواش پيش مالى ئەبوسوفيان بوو. بۆيە پيغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموى ”ھەركەسپش بچيتە ناو ھەرەمى كەعبە، پارئزراوہ.“ پاش ئەوہ و بۆ يەكەمجار لە ميژوودا بپريانكى ترى كتوپر دەرچوو، كە ئەويش قەدەغەكردنى چوونە دەرەوہ و ھاتوچۆ بوو. نەم بپريارە چ بۆ پاراستنى سەلامەتى گيان و چ بۆ ناسانكارىي جموجولى سوپا لەو پەپرى گرنگيدا بوو. ئەوہبوو سەرورەمان فەرموى ”ھەركەسپش دەرگاي مألەكەي لەسەر خۆي دابخات بيۇەي دەييت.“ بەوجۆرە ھەموو ئەگەرنكى پيكدادان بنەبپركرا.

خۆ ئەگەر چاوەكە لا بەكەين لە ھەموو ئەو غەزايانەي كە پيشتر نەنجامى دابوون و تەنھا سەرنج بەدينە فەتحي مەككە و ئەو رپوشوتنە سياسى و سەربازيەي پيادەي كرد، ئەوہ بەسە تاكو بزائين چ بليمەتيكى بواري سەربازيە. بەلئى، فەتحي مەككە بەتەنھا بەسە بۆئەوہي ھەموو خاوەن ويژدانىك ناچار بكات بلييت ”مەھمەد پيغەمبەري خوايە.“

ھيئدە بە متمانەوہ وردەكارىي پلانە سەربازيەكەي جيئەجى دەكرد، دەتوت پيشتر چەندجارتك فەتحي مەككەي كردووه. بەدئنيائيشەوہ ئەو ليئوردنە گشتى و جواميريە بيوتنەيەي دوا بەدواي پرۆسەكە دەري كرد، ئەوہئەدەي تر دلئى مەككەنشينانى بەرەو لاي خۆي راکيئشا. دەييت ئەوہ چ ناچارىيەكي شيرين ييت و لە رۆژنيكدا سەرتاپاي شارنك موسلمانبووني خويان رادەگەيەنن! نيدى نيستاش كاتى گۆرپىنى وزەي خاوەن ليئەتەنە تازەكانە بۆ بزوت و كردار. ئاي خوايە ئەوہ چ ئالوگۆرپىكى مەزنە! ئەوانەي تا دوئنى لە پيئناو

١. سنن أبي داود، المخرج ٢٤؛ أحمد بن حنبل، المسند ٢/٢٩٢.

دوژمنایه تی نهودا گیانی خویان دهسپارد، وا نه مرؤ له بهرامبهر دوژمنه کانیدا نامادهن گیانی خویان بهخت بکهن. هه رکه سیئک پیغه مبهه (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) دیدیه کی بؤ خستییت، له خه لوزوه گؤراوه بؤ نه لماس. جا چ پنیوست به چواندنی تر ده کات. مه گهر هه ر خوی هاوه له کانی نه چواندوه به نه سستییه کانی ناسمان؟^۱

به لئی، نهو رۆخانهی تا دویتنی له ناو زۆنگاوی نه فامیدا ده گهوزان، له تنها رۆژنیکا به رزی کردنهوه بؤ ناسمان، تا کو بینه نه سستییه و پرشنگ بدهنهوه و هه تا قیامت بینه پینشنگ.

د. نهوجا ساتمه ی حونهین

هه تا کو فه تخی مه ککه هیشتا چهند هۆزنک مابوون چاودیری رپوداوه کانیان ده کرد. ددیانیوست یه کلا بینهوه و بزانی تهرازووی هیز به لای چ به ریه کدا ده شکیتهوه. به لام به فه تحکردنی مه ککه هه موو نهو هۆزانه پۆل پۆل هاتنه ناو نیسلامهوه. به لام وا دیاریبوو هۆزی "شه قیف و ههوازن" چاریان به پینشهاته کان هه ل نه ده هات. جا بؤ نه وهی رینگه بگرن له گه شه ی زیاتری موسلمانان، به په له سوپایه کیان پینکهننا که زۆرنک له جهرده و تالانچیانی بیابانی له خۆ گرتبوو و ژماره یان گه یشته بیست تا سی ههزار کهس.^۲

پیغه مبهه ری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عه بدوللای کور ی نه بی مه درده ی نه سله می نارد، تا کو له ناو نهو هۆزانه وه هه والی بؤ به ییتیه وه، نهو هاوه له کاری خوی نه نجامدا و هه موو نهو زانیاریانه ی کوی کردبوونه وه گه یاندنی

۱. الحکیم الترمذی، نوادر الأوصول ۶۲/۳؛ الدلیلی، المسند ۱۶۰/۴.

۲. ابن کثیر، البداية و النهایة ۴/۳۲۲-۳۲۶.

به پیغمبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): هۆزی "تەقیف و هەوازن" سوپایەکی گەورەیان لە "حونەین" کۆکردبوو.

ئەر دوو هۆزە بە نازایەتی و شارەزایی لە تیرھاوئشتندا ناویان دەرکردبوو. بۆیە دەبوو سوپایەکی لاو و خۆتنگەرم بە ڕوویاندا بچیت کە زۆربەیی لە موسڵمانە تازەکان پێکھاتیبت. ھەر وایش بوو. ئەو دەبوو پیغمبەری خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَّمَ) فرمانی دا دەستبەجێ بەرەو حونەین بکەونە ڕۆی، چونکە پێدەچوو بارودۆخەکە ئە بەرژوونیدی موسڵمانان نەیت. خۆ ئەگەر سوپای دوژمن بۆی برەخسیت، ئەوا ڕوودەکاتە مەککە و ھەل بۆ ھەندیک لە مەککەییەکانیش دەرەخسا - کە بەدوای ھەلئیکدا دەگەران - تاکو شتێک دژی موسڵمانان بکەن. لەھەمان کاتیشتا موسڵمانە تازەکانی ناو مەککە کە ھەستیان دەکرد شکۆیان زامداربوو، ئەگەر لە گەل پیغمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەم جەنگەدا دژی دوژمنان شەریان بکردایە، ئەمە دەبوو ھۆکاری چەسپاندنی باوەرپەکیان و زیاتر ھۆگری نیسلام دەبوون.

موسڵمانان بە دوازدە ھەزار جەنگاوەرەو بەرەو حونەین ڕۆیشتن، لەناویاندا دوو ھەزار کەس ھەبوون کە ھیشتا نیسلام لە دل و دەروونیاندا نەچەسپابوو، ئەوانی تر زۆربەیان لاو بوون و نەزموون و شارەزایی جەنگیان نەبوو. سەرکردەیی ئەوانە خالیدی کوری وەلید بوو. دوژمن لەسەر شێوەی ئالی نەسپ جینگەیی خۆی گرتبوو. ڕیزی پێشەوێ سوپای نیسلام بەرەو پێشەوێ ھەنگاوی نا. لەناکاار بێشەوێ بەخۆی بزانیبت خۆی لە ناوەراستی سوپای دوژمندا بینیو. ئەو پێشەنگانە تیرباران کران و بەناچاری کشانەو، چونکە زۆربەیی سەربازەکان قەلغانیان پێنەبوو، تیرەکانیش زۆر بوون و ئامانجەکانیشیان باش

ده پینکا. جا نه گهر هیرشکردنه سهر ناوهندی سوپای دوزمن به مهبهست بوییت، نهوا کشانه وه که یان به تاکتیکینکی جهنگی داده نریت. چونکه ههر که تیر هاوژه کان بینیان موسلمانه کان ده کشینه وه، یه کسهر رایان کرد به دوایاندا و هوتافی سهرکه وتنیان کیشا و جیگه کانی خویان به جهیتشت، ههستیشان به وه نه کرد که وهک بزمار ده که ونه ناو دهمی گازه وه. چهند ساتیک تیپهری، نه وهی لئیان کوژرا کوژرا، نهوانی تریان به رهو شاری تانیف ههلهاتن و په نایان برده بهر قهلاکانیان.^۱

له سهرهتای جهنگدا جوړه شکستینکی رووالهتی دهرکهوت (ههرهوک ناوهراستی جهنگی نو خود)، به لام پیغه مبههر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به نازایه تیبه سروشتیه کهی خوی که تهنانهت نه سهختترین کاتدا ههر له گه لیدا بووه، ههرهها نه پئی فهتانه ته مهزنه که یه وه توانی ناراسته ی جهنگ بگوریت و به فزل و کومه کی خوا نه شکستینکی ته واوه تیبه وه بیگوریت بو سهرکهوتینکی روون و ناشکرا.

وهختیک ترس و دلهر اوکی بآلی کیشا به سهر سهر بازگی نیسلامدا، پیغه مبههر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به رهو پینشه وه ههلمهتی برد. عه باسی مامی، لغاوی نه سپه که ی گرتبوو تا کو نه یه لیت به رهو دوزمن مل بنیت. که چی پیغه مبههر (عَلَيْهِ السَّلَامُ) به دهنگه بهرز و سامداره که ی هاواری ده کرد:

“أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبٌ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ”

“من نیردراوی خوام، هیچ درو بهک له مه دا نیبه. من نه وه که ی عه بدول موته لیم.”^۲

۱. ابن کثیر، البداية و النباة ۴/۳۲۶.

۲. صحیح البخاری، الجهاد ۵۲، ۶۱، ۹۶، ۱۶۷، المغازی ۵۴؛ صحیح مسلم، الجهاد ۷۸-۸۰.

نهوجا به عهباسی فەرموو ”نەى عەباس! هاوێلانی سەموورە بانگ بکە. ئەوانیش وەلامیان داوە ”لَبَّيْكَ.. لَبَّيْكَ“ و دەمۆدەست هاتنەو. بەوجۆرە ساتی پەشۆکان و کێشەوێ کورتەکە کۆتایی هات و جەنگەکە بە سەرکەوتنێکی ناشکرا کۆتایی هات.^۱

لێرەدا خۆم پێناگیرت ناماژە بە خالێک نەکەم. نەوێش نەوێه کە پێغه مەبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هەژدە غەزادا بەشداری کردوو و لە هەمووشیاندا سەرکەوتوو. بەلام پێم وایه کە جەنگی نوحود و حونەین دیارترین نەو غەزایانەن کە سەلمینەری توانا و لێوێشاونی نەوزاتەن. چونکە لە جەنگەکانی تردا کارەکان تەواو بە گۆڕێ نەخشە و پلان دەپۆشتن. تا بەناسانی دەگەشتن سەرکەوتن. بەلام لەو دوو جەنگەدا پێشەتگەلێکی وا هاتنە گۆڕێ کە پێشتر حسانیان بۆ نەکرابوو، پلانەکەى نەویان گۆڕی و هەلى گەورەیان بۆ دوژمن رەخساند. بەلام لەگەڵ نەوێشدا توانی بگاتە سەرکەوتن. هەریوێه رزگارکردنی سوپاکەى لە شکست و گەیاندى بە سەرکەوتن لەو دوو جەنگەدا، باشترین و پڕوتترین بەلگە بوون لەسەر بلیمەتیی سەربازی نەو سەرکردە هەرە مەزنە.

ه. تەبوك

جەنگی تەبوك بە یەكێک لەو جەنگە خێرایانە دادەنرێ کە پێغه مەبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَّمَ) توانی لە ماوێهەکی کورتدا سەرکەوتن بە دەست بەیئیت. دەنگۆی نەو بەلابوووه کە گوايه نيمپراتۆریهتی بیزهنتی سوپایهکی گهورهی کۆکردوووه توه و دهیهوێت بدات به سەر مه دینه دا. نەو دەنگۆیهش موسلمانانی

۱. ابن کثیر، البدایة و النہایة ۴/ ۳۲۶.

نیگه رانکرد. لهه مان کاتیشدا بووه سه چاوهی هیوا و دلخوشی بو نهو هوزانهی نه یاری موسلمانان بوون. هه مووان چاره پرتی نهو میان له غه سسانیه کان ده کرد به لا و خراپه یه کی گه وره به سه ر موسلماناندا به یتن.

له سه رجهم غه زاکاندا سه روه رمان اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له سه ر بنه مای په نهانی له جموجولدا ههنگای دهنا. به لام نه مجاریان به ناشکرا بانگه وازی بو غه زاکرد و، نیردهی خوی نارد بولای هوزه نریکه کان و داوی لیکردن به چهک و جهنگاوه پالپشتی بکهن. لهو سه روه خته دا مه دینه و ناوجه کانی ده وره یه ری به بارودوخیکی دژواردا تیده په رین؛ که شوه هوا زور گهرم بوو. وشکه سالیش خه لکه که ی هه راسانکردبوو. کاتی چینی به ربوومیش هاتبوو. خه لکی هه ژار به کومهل دههاتن بولای پیغه مبه ر اعْلَىٰ أَفْضَلِ الْعَلَاءِ وَآذَانِ السَّلَامِ و داویان ده کرد که به ژداری جهنگه که بکهن، به لام له به ر نه بوونی سواری نه یانده توانی به ژداری غه زاکه بکهن توانای یارمه تیدانی نهوانی نه بوو. نهوانیش به ده م فرمیسکی چاوانیانه وه ده گه رانه وه. قورنانی پیروز نهو دیمه نه کاریگه رانه مان به مجوره بو تو مار ده کات:

﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾

(التوبة: ۹۲)

"ههروهه گلهمی و لومه نییه له سه ر نهو که سانهی که دین بولات بوئه وهی ولاخی سوارییان بو په یدا بکهیت و بیدن بو جهاد. توش ده لیبیت "هیچ شک نابهم تا بو سواری بنانده منی." (ئیتیر به نائومییدی) که رانه وه و چاویان فرمیسکی لئ ده رزا

۱. صحیح البخاری، تفسیر (۹) ۱۸؛ صحیح مسلم، التوبة ۵۳.

له خهفتهدا و نهسرینی لن دهباری، چونکه هیچ شك نابهن بېبەخشن و خەرجی بکەن."

لهو نێوەندهشدا دوو پرووه کان دەستهوسان نهو ههستا بون، به گهرمو گورپی كهوتبوونه خاوكردنهوی وردی موسلمانان و ته گهره خسته نه بهردهم نهم سه فهريان. بۆ نهو مه بهستهش په نایان دهبرده بهر فیل و ساختهی جوراوجۆر. دوا جار پێغه مبهه (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به سوپایه کی (۳۰) ههزار جهنگاره ریهوه به رهو ته بوك كهوته ری. بیست رۆژ له ته بوك مانهوه، به لام بیههنتیهه كان له خۆیاندا نهوهنده نازایهتی و بوژیان شك نه دهبرد پرووه پرووی نهو سوپایه بینهوه. بۆیه له ته بوكدا جهنگ پرووی نه دا، به لام هاتنی موسلمانان تا ته بوك، شوته کارنکی گه وره ی هه بوو له سه ره هه موو نه وانیه هه واله كه یان بیست. هاوكات بووه هه ره شه و چاوترسینیش بۆ دوژمن و وره ی په كخستن. به جورنك، خۆ نه گه ره له مهیدانی جهنگیشدا شكستیان بهینایه هه ره نه وهنده کاریگه ره ده بوون. له پال نه وهشدا زۆرنك له هۆزه مه سیحیهه كان قبو لیان كرد فیدییه بدن، ته نانهت هه ندیکیشیان موسلمان بوون.^۱ بۆیه ده كری هه لمه تی ته بوك له ریزه بندی نهو سه ره كهوتانه دابنرت كه پێغه مبهه (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلاةٍ وَسَلَامٍ) به دهستی هینان.

له چه ند لاپه ره ی پێشودا هه ولماندا له سۆنگه ی چه ند روودا ونكه وه لایه نی سه ربازی پێغه مبهه (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نمایش بکەین. لیرهشدا هه ندنك تاییه ته مندی گشتی باس ده كه ین كه پتویسته له هه ره سه ره كرده یه کی سه ربازی دا هه بن، تاكو باشر فه تانه تی محه مه دیی لهو لایه نه وه بیهینن.

۱. این کتیر، البناية و النهاية ۹/۵.

ج. ئەو تايبەتمەندىيانەى پىۋىستە لە سەرگىردەدا ھەبن

فەرماندەى سەربازى، ھاوشانى لىھاتنە سەربازىيەكانى لەھەمان كاتىشدا سەرگىردەيە. ھەربۆيە دەيىت فەرماندەى سەربازى خاۋەنى كۆى ئەو تايبەتمەندىيانە يىت كە دەيىت لە سەرگىردەدا بوونيان ھەيىت. لىزەدا ھەول دەھەين بە چەند خالىك پوختەى ئەم باسە بخەينە بەرچاۋ:

۱- بربازى دروست و خىزا لەكاتى پىۋىستەدا.

برياردان بە بناغەى ئەو كار و چالاكىيانە دادەنرىت كە پىۋىستە نەنجام بىدرىن. بەلام ھەروەك نەگەرى دەركردنى بربازى نادروست ھەيە، ناوھاش نەگەرى ئەو ھەيە لە روى كاتەو ھەلە بىكرىت. چونكە دەركردنى بربازى پىشۋەخت يان پاشۋەخت، ھەرگىز نامانجەكەى ناپىكىت. بۆيە بربازى سەرگىردە دەيىت جىيىت لە ھەر بربازىكى ناسايى، بەو ھى كە بربازىكى راست و دروستە و لەكاتى گونجاۋى خۇيدا دەركراۋە.

چەند كاتىكى گىرنگ ھەن پىۋىستە بربازى خىزا يان تىادا بىدرىت. سەرگىردەش لەو جۆرە كاتانەدا بە توانا و بوئرى خۆى لە خەلكى تر جىا دەكرىتەو ھە و بربازى خىزا و دروست دەدات. ديارە زۆرىك لەو بربازانەى لەناكاو دەدرىن، زۆرچار دەرنجامى نەخاۋازاويان لى دەكەۋىتەو ھە. چونكە پەلەپەل و پىنكان دژى يەكترن. ھەك ديارە كۆبوونەو ھى دوو دژىش نەستەمە. سەرگىردەش پىاۋى ئەو جۆرە كاتە سەختانەيە، چونكە دەتوانىت ئەو جووتە دژە پىكەو ھە كۆبكاتەو ھە. واتە بربازى دروست لەكاتى پىۋىستەدا.

۲- پټويسته همموو سرکرده يهک نازايه تيبه کی سروشتی تيدا بيت. هرکه س بوئر نه بيت ناکرنت بيت به پيشهوا و سرکرده. بويه بوئری و دلیری په سنی دانه براوی سرکردهن. خو له وانه يه رپوژنک بيته ناراه که به تنها بميتته وه. نیدی نهوکات تنها نازايه تيبه سروشتيه که ی فریای ده که ویت و پرزگاری دهکات له سر شوړی. نا له وکاتانه دا که ناچار ده بیت به تنها خو ی کوژل و باری بانگه وازه که ی هلبگرنت، پټويسته به جوړنک رهفتار بکات هر وه که نه وه ی ههزاران که س له پشتيه وه بن. تاکو بتوانیت بگات به نامانجه که ی.

به لئ، ده بیت سرکرده هرگيز ترسی مردنی نه بیت. هر بويه گهر که سيک له همموو شتيک بترسیت و بو هر ههنگاو نک له رز دايبگرنت، شياوی نه وه نييه بيته سرکرده يه که کاری رپنکخستن و کارگيری کومهل نه نجام بدات.

۳- سرکرده خاوهن نيراده يه کی نه پساوه. هرگيز له برپاره کانی پاشگه ز نايسته وه و سازش له سر بير و باوهری ناکات. "نوميد" هاو ده می رپنگيه تی و لیتی جودا نايسته وه، بچ نوميديش دوزمنی گه وره يه تی، که ته نانه ت به خه ونيش توخنی ناکه ویت. کوپ و ناسته نگه کانی سر رپی چنده گه وره و سه ختیش بن، خاوی ناکه نه وه و نيراده ی لاواز ناکه ن. دارای هیزنکی معنه وی و رپوحيه تینکی وه هايه زال ده بیت به سر بي نوميديدا. نه گينا چون ديتوانی رابه رايه تی گهل و نه ته ويه که بکات؟ به لئ، سرکرده خاوهن نيراده ی پولاينه.

۴- سەرکردە كەسنىكە لە ئاست ھەستى بەرپرسيارتىيى نەركەكانى سەرشانىدايە. ئەو ھەستەش بەشىكى دانەبراوہ لە بوون و كيانى. نەگەر ھەمووان يەك لەدواى يەك بىلاوہى لىبىكەن و بەتەنھا بىمىنتەوہ، ئەو ديسانەوہ نامادەيى نەوہى تىدايە ھەتا كۆتا مەنزىل بېجىتە ژىر بارى كۆل و نەركە قورسەكانى بانگەوازەكەيەوہ. ئا ئەو نەندازەي ھەستەردنە بە بەرپرسيارتىيى، ھىچ كۆسپىنكىش ناتوانىت ئەو ھەستەي لاواز بىكات.

۵- سەرکردە دەبىت دووربىن بىت، لە چوارچىوہى سەردەمەكەي خۆي دەبېجىت و بە دوربىنى و بىرتىزى خۆي ئاراستەي رۆوداوہكانى داھاتوو بزانت، وەك چۆن رۆوداوہكانى رابردووى بىنيوہ و لەسەر ئەو بناغەيە ھوكم و بريارەكانى خۆي دەركردوہ. چونكە نەگەر پىشھاتەكانى رۆژگار بەردەوام بەپىنجەوانەي پىششىنى و خەملىاندنەكانىيەوہ دەرىچن، نىتر چۆن دەتوانىت بىتە چاوساغى ژىرمەندان!

پىويستە سەرکردە دوارۆژ بىبىنىت، تاكو بريارەكانى يەكلاكەرەوہ بن. نەگىنا ناچار دەبىت بەگۆرەي گۆرانكارىيەكانى رۆژ نەويش بريارەكانى بگۆرپىت. نەوہش بوخۆي ئالۆزى و ئاكوڭيى فيكرى و دووبەرەكى لە ئاوكۆمەلەكەيدا پەيدا دەكات و دەبىتە مايەي ھەرەسپىنانى پرۆژەكانى. بۆيە پىويستە سەرکردە خاوەن دىدگا و ئاسۆي فراوان بىت.

۶- دەبىت سەرکردە لەرۆوى دەروونىيەوہ كەسنىكى جىگىر و ھاوسەنگ بىت و نەكەوتتە ژىر كارىگەرىي ھىچ رۆوداو و پىشھاتىكەوہ. گەورەترىن سەرکەوتن

له خۆی بابی ناکات و نایگۆرپیت. له حالئیکدا نه گەر دووچارى نسکۆ و دۆرانیس
بیتتهوه، سل ناکاتهوه لهوهى له دادگای ویزدانیدا لپرسینهوه له خۆی بکات.
سەرکرده کەسێکی دووره له نهفسنزمی و بەردهوامه له هۆنیسی ژیاى سادە
و ناسایی. ژیاى به ناواز و نهوایهکی نارامهوه دهگوزهرتیت. بگره سەرکردهی
راستهقینه نهوهیه کۆتایی ژیاى به ناستیکی بهرزتر بهینیت لهو سهرهتایه
دهستی پێی کردووه. نهوهش هەرگیز بهدهست نایهت مهگەر دهروونیکى خاکی
و رۆحیکى تهنروستی نهیت. نه مهش بۆنهوهی رۆژه سهختهکانی رابردوو و
هارهله دیرینهکانی لهبیر نهکات.

۷- سەرکرده کەسێکه زۆر چاک دهزانیت مروقهکان ههلبسهنگیتیت و له
ههمووان زیاتر شارهزای کەسایهتیی نهو تاکانهیه که لهژێر سەرکردهیهتی
نهو دان. هاوکات خاوهن نهزموونی تهواوه لهوهی کێ له کویدا بهکار دههینیت
و بهرهو چ نامانجیک دهیانخاته گهر. کەسێک نهتوانیت نهکهکان بهگۆرتهی
لئوهشاهیهی و شایستهیی دابهش بکات، نهوا نهک ههر ناتوانیت رۆلی سەرکرده
ببینیت. بگره تهنانهت دهست نادات بۆ بهرپۆبهرایهتیش.

له بابتهی سپاردنی نهکردا سەرکرده شایستهترین کەس ههلهدهبژیرت.
نهوه سەرکردهیه دهتوانیت به باشترین شتوه ههلبسیت بهو خهملاندنه و توانا و
شارهزاییهکان بخاته کارهوه و ههمیشه سوودیان لێ وهربگریت. گۆرپانکاریهکان
پاشگهزی ناکه نهوه له بریارهکانی پيشووی. چونکه پتودانگینکی ههستیاری
ههیه له نرخاندنی تواناکان و کیشانهی پیاواندا. نه مه ینگومان جگه له
ههندیك حالتهی دهگهمن که ههچ مروفقنک ناتوانیت لێیان رزگاری بیت.

۸- سەرکردە ئەو كەسەيە كە شوتنكە وتوۋەكانى خۇش دەۋىت و ھەريە كىكيان
وا ھەست دەكات كە ئەو لە ھەمووان نىزىكتەرە لە دلىيەوہ. كەسىكە
شوتنكە وتوۋەكانىشى خۇشيان دەۋىت. متمانەى تەواۋى بە پەپروانى ھەيە و
نەوانىش متمانەى تەواۋيان بەو ھەيە.

۹- لە ھىچ قۇناغىك لە قۇناغەكانى ژياندا شتىك نىيە كە ەك تاوان و
خرابە بىر تەوہ بەناۋ چاۋىدا و پىي لەكەدار بىكرىت. رابردوۋشى ەك نىستاي
ھەر روون و بىنخەوشە. خۇ ئەگەر كەسىك وردەكارى و توژىنەوہى رابردوۋشى
بكات -بە نىازى باش بىت يان خراب- خالىك نادۆزىتەوہ جىتى شەرمەزارى
بىت. خۇ ئەگەر ھەر ھەموو دىنيا دوزمنى بن -بەمەرجىك پابەندى راستگۆيى
تەواۋ بن و پەنا نەبەنە بەر شىۋازى بوختان و درۆ- ھەرگىز ناتوانن ھىچ كەلىن
و گومانىك لە پاكى يان ناۋبانگ و شۆرەتىدا بەدى بىكەن يان ناۋى بزپىنن.

۱۰- سەرکردە خاۋەن كەسايە تىيەكى فرەلايەنە. لە ھەر روۋيە كەوہ بىگىرت
جى پەنجەى ديارە لەناۋ كۆمەلگەدا. لە دىناى كەسايە تىيى نەودا شوتنىك
نىيە بۇ نەنگى يان لاۋازى. ھەر وردىيىيە كىش لەم بوارەدا خىزمەت بەم
تايبەتمەندىيەى دەكات.

لاپەرەكانى مېژوۋى مروفايەتى ژمارەيەكى بەرچاۋ سەرکردەى نەفسانەييان
تۆماركردوۋە. بەلام لە ھىچ يەكىكياندا تەواۋى ئەو نامادەيىانە نابىنن كە لە
سەرۋە تىشكىمان خستە سەر. تەنانەت ژمارەى ئەوانەيان كە چەند دانەيەكيان
لە خۇياندا كۆكردوۋەتەوہ، تابلىت كەمە.

نەسكەندەرى گەورە، ھانىيالى، ناپليۇن، ھىتلەر.. ۋە لەناۋ مېژۋى خۇشماندا:
 ھەلاھەدىنى نەيۋى، محەممەد فاتىح، تارىقى كوپى زىياد... ھتد. يىنگومان
 ھەرىكە لەمانە سەر كەردى مەزىن بوون. بەلام نەگەر لە گۆشەنىگى ئەۋ
 تايبەتمەندىيانەۋە ھەلىيان بەسەنگىتىن كە لە سەر ھەۋەدا باسمان كەرد، بۇمان دەردە كەۋىت
 كە ھەرگىز بوارى بەراوردىيان نىبە بە سەر كەردى سەر كەردە كان، ھەزرىتى محەممەد
 (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ).

بەلى، لە ھەموو جىھاندا تەنيا كەسىك ھەيە تۋانىۋىتەتى ھەموو سىفەتە كانى
 سەر كەردى سەر كەۋتۋى تىدا كۆبىتتەۋە، كە ھىچ كە مو كورپىيان تىدا نەيىت و
 لە بەرزىن لوتكەدا يىت، بەدلىنىيەۋە نەۋىش سەر ۋەرمان ھەزرىتى محەممەد
 (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَمْرُ التَّسْلِيمِ)، چونكە پىغەمبەرى خوايە. سەر جەم رېنكارە كانىشى
 لەژىر سايەى چاۋدىزى و كۆمەكى پەرۋەردگاردا نەنجامداۋە.

۱. رۋانىنىكى خىرا بە ژيانىدا

ھەموو بىرپارە كانى زۆر چاپوك و دروست بوون. پاشگەزبونەۋە يان شكىست
 لە بىرپارە كانىدا نەبىنراۋە. پىشتر چەندىن نمونەمان لەوبارەيەۋە پىشكەشكەردن،
 بە تايبەت ئەۋ بىرپارە درۋستەنى كە لە ھەردوۋ جەنگى ئوچود و ھونەندا
 دەرىكەردن و بوونە مايەى دەربازكەردنى سوپاكەى لە نىسكۆيدەكى مسۆگەر.

ھەر بە سروشت سەرۋەرمان (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) خاۋەن فىترەتىكى نازا و
 چاۋنەترس بوو. رېئازىنىكى درىژ و دژۋارى گرتە بەر و بەربەرە كانىنى ھەموو
 جىھانى پىنكەرد. ھەر لەۋ رېنگەيەدا و يىنەۋەى سىل لە ھىچ كەسىك يان تاقمىك
 بىكاتەۋە، بەردەۋام بوو لە رېنكەردنى خۆى. بىگرە ھەركاتىك ئەدگارى نشوست

به سوپاکه یه‌وه بیینرایه، ده‌موده‌ست نه‌سپه‌که‌ی تارده‌دا و به‌ی هیج ترس و دل‌پراوکیه‌ک هه‌لمه‌تی ده‌برد. ^۱ تمنانت قاره‌مانیکی وه‌ک حه‌زره‌تی عدلی ده‌یوت ”راستییه‌که‌ی له‌ جه‌نگدا نیمه‌ خومان ده‌دایه‌ پال پیغه‌مبه‌ری خوا. نه‌و له‌ هه‌موومان زیاتر له‌ دوزمنه‌وه‌ نزیک بوو، له‌و رۆژده‌دا له‌ هه‌مووان به‌زه‌بتر بوو.“^۲

نیمامی بوخاری له‌ جاییری کۆری عه‌بدو‌للاوه‌ ده‌گێرتیه‌وه‌ ”له‌ده‌می گه‌رانه‌وه‌ له‌ غه‌زای نه‌جد، پاش شه‌که‌تی و ماندوو بوونیکی زۆر، پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و هاوه‌لانی له‌ناو دۆلێکی پر له‌ پووش و درکودا‌لدا بارگه‌یان خست. خه‌لکیش به‌ ژێر دره‌خته‌کاندا بلاوه‌یان کرد و خوتن. پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌ژێر دارنکی سه‌مووره‌دا دابه‌زی و شمشیره‌که‌ی پێدا هه‌لواسی و له‌ سیه‌ریدا خوت. کتوپر پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بانگی کردین، ده‌بینین ده‌شته‌کییه‌کی له‌ته‌نیشته‌وه‌ وه‌ستاو، فه‌رموی: کاتیک خه‌وتبووم نا مه‌ه‌ شمشیره‌که‌می گرتبوو به‌ده‌سته‌وه‌، که‌ خه‌به‌رم بوویه‌وه‌ ده‌بینم له‌ کێلان ده‌ری هیناوه‌ و پیم ده‌لێت ”ناده‌ی بلێ، نیستا کێ هه‌یه‌ له‌ من ده‌ریازت بکات؟“ منیش سێ جار وتم ”الله“ کابرای ده‌شته‌کی شمشیره‌که‌ی له‌ده‌ست که‌وتبووه‌ خواره‌وه‌ و سه‌روه‌ریشمان هه‌لگرتبوویه‌وه‌ و به‌ده‌ستییه‌وه‌ گرتبوو. وێرایی نه‌وه‌ش پیغه‌مبه‌ر (صَلَّواتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) سزای نه‌دا. نه‌وه‌یه‌ راده‌ی نازایه‌تی پیغه‌مبه‌ر و، سنووری متمانه‌ و پشتبه‌ستنی به‌ خوای گه‌وره‌.^۳

شه‌وێک ده‌نگیک خه‌لکی مه‌دینه‌ی زۆر ترساند، خه‌لک به‌ ناراسته‌ی سه‌رچاوه‌ی

۱. صحیح البخاری، الجهاد ۵۲؛ صحیح مسلم، الجهاد ۲۸.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۸۶/۱؛ ابن أبي شيبة، الموصف ۴۲۶/۶، ۳۵۴/۷.

۳. صحیح البخاری، الجهاد ۸۴، المغازی ۳۱.

دەنگە كە رۆيشتن، پېش كە مېنك چاره كان مەلۇيەك تۇزبان لە بەرامبەر خۇيانەوہ
 بېنيبەوہ كاتىكىش تەپو تۆزەكە رەويەوہ، ئەوہى دەر كەوت سەرورەى ھەردو
 جىھان بوون (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ). تەنەت نەسپە لەر و بېھيزەكەى تەلحەش،
 ئەو شەوہ لەخۇشى ئەوہى پېغەمبەر سواری بووبو، ھەرەك بلیت پېشبركی
 لە گەل رەشەبادا دەكرد. ئەم پېغەمبەرى خوايەى كە بەتەنھا دەپوشت بەرەو
 رووی دەنگیکەوہ كە ھەموو كەسكى دەترساند، حالەتیکى دەرەسای وەھا نمایش
 دەكات كە سنورە ناسیبەكانى مروفي تېپەراندوود. پېغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
 پېش خەلك بەرەو دەنگەكە رۆيشتبوو و لەوسەرەو دەھاتەوہ. پېشى لە خەلكەكە
 گرت و فرمووی ”مەترسن، مەترسن!“ ئەوكاتە بەسەر نەسپەكەى نەبو تەلحەوہ
 بوو كە كورتانى پتوہ نەبوو. شمشیزەكەشى لەمەلدا بوو.“

ئەو يەكەم كەس بوو دەنگەكەى بېستبوو، بۇيە دەستبەجى سواری نەسپەكەى
 نەبو تەلحە بووبو^۱ و بەرەو ناراستەى دەنگەكە غازی دابوو. وەختىكىش پېخەم
 ببوو لەوہى ھېچ مەترسیبەك لەنارادا نیبە، گەر ابووہو.

ئەوكاتەى پېغەمبەرى خوا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) لە گەل ھەزرتى نەبو بەكر
 لە نەشكەوتەكەدا بوون و بېپەرستان لىيان نزیكبوونەوہ، ھەزرتى نەبو بەكر
 لەتاو پەرۇشى بۇ ژيانى نازدار ترس دایگرت، ئەويش فرمووی ”رات چیبە
 سەبارەت بە دوو كەس كە سېبەمیان خوايە؟!“ بەو ترس و پەرۇشى يارى
 غار رەويەوہ و نارامبووہو.^۲ يان نایا لەوكاتەدا كە دوژمنەكانى رق و توورپەسى
 كويزى كردبوون و گەمارۆى مائەكەيان دابوو، كەچى ئەو بو بەرپەرى دلىنایبەوہ

۱. صحيح البخاري، الأدب ۳۹؛ صحيح مسلم، الفضائل ۴۸.

۲. صحيح البخاري، الأدب ۳۹؛ صحيح مسلم، الفضائل ۴۸.

۳. صحيح البخاري، فضائل الأصحاب ۲؛ صحيح مسلم، فضائل الصحابة ۱.

له ماله كهي هاته دهرهوه و به ناوياندا تپه پري. نايا نهوه به نازايه تپيه كي بيرونه دانانري؟ پيغه مبهري سهروه (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) نيراده يه كي ودها پتهوي هه بوو كه له هيچ هه لومه رجي كندا له رزه يي پي نده ده كوت و نده ده چه مايه وه. چونكه په يوه ست بوو به ويست و نيراده ي خوي خاوه ن توانستي په هاوه.

۲. لوتكه ي مه زني

پيش له دايك بووني باوكي مردبوو، واته هه له سكي دايكي دا بيتنازكهوت. بويه وا رانه هاتبوو پشت به باوكي بيه ستيت و چاوه پي هاوكاري له كه س بكات. دياره نهو پشت به ستنه له مرو قدا سستي و خوي دروست ده كات. له بهر نه وه په يامه كشي په يامي تاودان بوو به نيراده ي مرو ق.

ته موني شش سال بوو دايكي مال ناوايي له دنيا كرد. دياره دايك به گه وهر ترين پال پشت داده نريت بو مرو ق و هيچ شتيكيش ناتوانيت جينگه كهي پر بركاته وه. كه واته نهو پال پشته شي ليه سرايه وه. رووداوه كان په روه رديان ده كرد، هه رويه نيراده و ويستې نهو فخر ي عالمه روژ به روژ به هيزتر ده بوو. له هه شتمه سايدا باپيره ي له دستدا. نهو باپيره يه كه پشت و په نا بوو بو مه ككه و مه ككه ييه كان. به لام نهو يش ناوا بوو...

بهم رووداوانه خوا ده يوست پيغه مبهره كهي ناراسته بكات بولاي كانگاي متمانه و سه رچاوه ي نه من و نه مان؛ خوي تاك و بالادست. هه روه ها خوا دهوري چو ق ده كات و دهستي به تال ده كات له هه رشتي ك كه بوي بيته ياريده ده ر يا خود سيهر. به لي، خوي هاوكاري ده كات، پشتي ده گريت و په روه رده ي ده كات. راسته له وانه يه پيغه مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ)

به پئی سروشتی مروّفانهی له گهّل له دهستانانی هەر پالپشتیکدا تووشی ههوان
 و داخوریانیک بوویت، به لّام پنیوست بوو به تهواری خۆی ئاماده بکات بۆ
 هه لنگرتنی نه رکمی هه ره گه و ره که چاوه پئی بوو، زیاتر و زیاتریش نیرادهی
 ده مه زه رد بکاته وه تا کو که مینک و ره ی له ده ست نه دات و دلّه پراوکی توخنی
 هه رنمی پاکی نه که ویت. خۆ نه گه ر هه مموو دنیا ییش ده ستی لیج بکیشایه ته وه
 و خۆی به ته نها بمایه ته وه.. خۆ نه گه ر نه وه ش پرووبدایه که هه رگیز پرووی
 نه داوه، نه وا سه باره ت به و ه ییچ شتیک نه ده گۆرا و له رینکردنی خۆی هه ر
 به رد هوام ده بوو. خۆ نه گه ر نه وه ئا کار ی نه بووا یه، نیدی چۆن ده ستوانی پاش
 نه و هه مموو به لّا و نه هه ممه تییه ها وه له کانی کو بکاته وه و فه رمانیان پشیکات
 تا بکه ونه دوا ی دو ژمن و پراوی بنین؟ نه وه نده خا وه نی نیراده یه کی به هیز بوو،
 و ترپای نه و برین و زامانه ی تووشی خۆی و یاران ی بوو بوو، که چی له پیشی
 پیشه وه ی سوپا که یه وه دو ژمنی پراوه دوو ده نا.

له سه رتا پای ژیا نی دا ساتیک نییه دو ودلی پتوه دیار بیت. سه ربار ی نه وه ی
 هه ریبه که له ها وه لانی وه ک شیری نا زا وه ها بوون، که چی به ملا و نه ولادا
 په رته وازه ده بوون. به لّام نه و له جینگه ی خۆی ها و شپوه ی چیا ی نه بزوا و یه ک
 هه نگا و نه هاته دوا وه. به لّی، به پراستی نیراده ی نه و نیراده یه کی پۆلاین بوو.

له مه که که نازاریک نه مابوو دوو چاری نه ییته وه، به لّام نه و له رزه ی پئی
 نه که وت. سه رتا ها و سه ره که ی، پاشان مامی که گه و ره ترین پالپشتی بوون،
 مردن. به لّام نه و دیسانه وه بینومید نه بوو.

وه ختیکیش سه ردانی تاتیفی کرد، به ردبارانیان کرد و لاشه ی پیروزیان
 خه لّانی خوین کرد و که و تنه شوونی، هه تا گه یشته نا و بیستانیک. له و ی
 فریشته یه ک خۆی بۆ ده رخست و پئی وت ”نه گه ر ده ته ویت ئاماده م نه و

شاخه ههلبگرم و بیدم بهسەر خه لکه کهیدا!“ هه رچهنده خوژن به لاشه ی پاکیدا چۆره ی ده کرد، به لام له بهرامبەر نهم مرۆفانهوه که نهمه میان بهسەر هیتابوو هیچ گۆرانیك له نیرادهیدا پرووی نه داوه و به وتنی “خه خهیر” داواکاری فریشته که ی ره تکر دووه ته وه. نامان خودایه نهمه چ نیرادهیه که له حالیکه ی هینده سهختیشدا هینده ی تاله مویه که لهسەر هیلکی باوه ر و پتهوه یی خۆی لانا دات.^۱

نهو نیرادهیه نه وهنده ناوازیه ته نانهت تاله مویه که له بریاری خۆی نه کشاوه ته وه. که واته مرۆف ده توانیت تا کو مردن شوین نهو سه رکرده یه بکه ویت و هه موو شتیکی خۆی فیدای بکات. ناخر چۆن ده کربت شوین که سیک بکه ویت که نیراده ی لاواز بیت و زوو زوو راپه کانی بگۆریت و له کاتی تهنگانه و سهختیدا هاوه لانی به جی بهیلیت و پاشگه ز بیته وه له چه ندین بریار و بۆ چوون که پیشتر به هه زاران که س قوربانیان له پیتاویدا داوه. له کاتیکدا وا چاره روان ده کرا نه ویش قوربانی بدات و به شداری بکات؟ چۆن ده بیت که سیکه له و جۆره بیته پشه وا و سه رکرده؟ مه گه ر هه ر نمونه ی نه وانه نین که لافی سه رگه وره یی و سه رکرده یه تی لی دده ن و بوونه ته هۆی نهو ره شبینی و ره جالییه ی که به رۆکی مرۆفی نهم سه رده مه یان گرتوه؟

پیغه مبهری پشه وا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مرۆفی به برسیاریتی و پاله وانیک بوو له پاله وانه نیراده بلنده کان. نهو نیگا ناسمانیه ی دابه زیه سه ر نهو، نه گه ر بۆ سه ر چیا دابه زیبا وردوخاش ده بوو. نه رکی سه رشانی؛ ناساندنی به ده یته نه ری جیهانیان بوو به یه که مرۆقه کان. فه رمانبه ریه که ی نه وهنده قورس بوو، وه که نه وه وابوو به تریکله هیلکه ناوی زه ریا خالی بکه یته وه. به لام خۆشه و یست

۱. ابن کثیر، البدایة و النہایة ۱۳۷/۳.

ئەو ئەركەى بەبې دلهراوكى خسته سەر شانى خۆى. توانا جياوازهكانى
هەرىك لە پەپروانى لە زەمىنەى خۆيدا بەگەرخست و لە دلهكاندا تەختى
هەمىشەى دانا.

نامانجى بوونى ئەو برىتى بوو لە گەياندى بانگەوازى نىسلام. هەرگىز
تووشى نىگەرانى نەبوو سەبارەت بە كاروبارى دنيا و دواپوژ. هىچ شتىك
ئەو نامانج و لىپرسراوئەى لىبىر نەدەبردەو، نە بىنىنى بەهەشت و، نە
گەيشتنى بە پاىەى "قَابَ قَوْسَيْنِ" لە شەوى ميعراجدا. لەوچىگەىەو بە
نەستىرەكان لەژىر پىيدا وەك چەو رىزكرابوون، گەراپەو بە ئەم دنياىەى كە
پرپەتى لە نازار و سەختى و مەينەت. چونكە ئەو بە هەموو گەردىلەپەك لە
گەردىلەكانى بوون و گيانى هەستى بەو ئەرك و لىپرسراوئەى دەكرد.

لە راستىدا پىوست بە درىژ كەردنەوئەى قسەكان ناكات، ئەو مەروفتىكە
وہا بە گورئەى ئەركەكەى بەرنامەپوژى كراوہ كە هەر لەسەر مەلوكتەوہ
"أُمَّتِي.. أُمَّتِي" وتووتەو، حالىشى لە پوژى مەحشەردا هەر درىژە و تەواوكارى
ئەو هەست و شعورەى، لەوتش كرنوش دەبات و دەفەرمووت "أُمَّتِي.. أُمَّتِي".
لەراستىدا كەس نەبوو جگە لەو بتوانىت شان بداتە ژىر ئەو فەرمانبەرىيە
مەزنە. دەتوت هەر لە يەكەمىن مەروفتەو تەواو كە دوایىن مەروفت بەرپرسارىتى
سەرچەم مەروفتەى گرتووتە نەستۆ.

پىغەمبەر (عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآلَتِهِ وَسَلَّمَ) خاوەن بىناى و فەراسەتىك بوو مەوداكانى كات
و شوئى تى دەپەرانە. جا هەر ئەوئەندە؟! سەرنجى ئەو دەگەيشتە جىهانى
ناديار و دەبىنى، ئەى هەر ئەو نەبوو كە هەر لەم دنياىەدا باسى جىهانى
بەهەشت و دۆزەخ و سىراط و مەحشەرى بۆ دەكردىن؟

ئەو جىھاننانەي بە چاۋ دەيىنى ئەوسا بۇ ئىمەي باس دەكرد. ھەرەك پىشتىرش چەندجارتىك دووپاتمان كىردەۋە، رووداۋەكان ھەموو ئەو فەرموۋدانەي نەريان پىشتراستكىردەۋە كە سەبارەت بە داھاتوو فەرموۋبونى. نامازەي بە ھەرچىيەك كىردىت، لەكاتى خۇيدا ۋەك خۇي ھاتوۋتە دى. چەندىن فەرماشتى دىكەش ھەن كە ھىشتا چاۋەپىي دەركەوتىن. بۇ ئەۋەي لە ناستى دووربىنى ئەو تىبگەيت، فەرموۋ بىروانە بۇ رىكەوتىنامەي خۇدەيىبە، كە پىشتىر بە درىژى باسمان لىۋەكرد.

۳. ۋەك خۇي مایەۋە

نازىز (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چۈن ژيانى دەستىكىردىبو ھەر بەجۈرەش كۇتابى پىھىتا. واتە مایەي شانازى بوۋنەۋەران لەسەر ھەمان شىۋاز و بەگۈردى ھەمان پىۋەر و بنەما دەپۋىشت و ھىچ نەگۇرا. لە دەستىكى بانگەۋازدا كە تەنھا نافرەتىك و مندالىك و كۆيلەيەك و نازادىك بەدەم پەيامەكەيەۋە ھاتبۇن چۈن رەفتارى دەكرد، لەكاتى ھەجى مالىئاۋايشدا كە قەسى بۇ زياتر لە سەد ھەزار كەس دەكرد، ھەر ھەمان رەفتارى دەنۋاند. بگىرە لە ھەرپەتى سەركەوتىندا خاكى و خۇنەۋىستىي زياتر دەبوو. ئەو تاكە سەركردىيە كە بەدرىژايى ژيانى نەگۇراۋە و ۋەك خۇي ماۋتەۋە. بىر لەۋە بىكەنەۋە كە چۈن مامەلەي خۇي بەرامبەر ئەۋانە نەگۇرپى كە بوۋبوۋنە ھۇكارى تالى و ئەشكەنجەي چەندىن سالە! ۋەختىكىش لەناكامى بەرفراۋانبوۋنى بانگەۋازكەيەۋە خەلكانىكى زۇرى تازە و خاۋەن توانا و شارەزايى گەۋرە پەيۋەندىيان پىۋەكرد و بازەنى ھاۋەلەكانى فراۋان بوو، ئەو ھەرگىز دۇست و ھاۋەلە دىزىنەكانى لەبىر نەچۈۋەۋە و پىشتىر چۈن بوو ھەرواش مایەۋە.

۴. بیهاوتا له خاکیبووندا

پوژنیکیان له گه‌ل هاره‌لانی دانیشتبوو نانی ده‌خوارد، له‌وکاته‌دا ژنیکه به‌دزوبان به‌لایاندا تپه‌ری، که پیغه‌مبه‌ری بینی وتی ”ته‌ماش‌ا بکن، هه‌روه کویله دانیشتووه و نان ده‌خوات. پیغه‌مبه‌ریش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فه‌رموی ”بۆ مه‌گه‌ر کویله‌ی له من باشتر هه‌یه؟! من به‌نده‌ی خوام (جَلَّ جَلَّالُهُ)“ به‌دوایدا نافرته‌که ده‌لێت ”بۆ خۆی نان ده‌خوات و به‌شی من نادات؟“ نه‌ویش ده‌فه‌رمووت ”ده‌ی بخۆ! نه‌ویش له‌به‌رامبه‌ردا ده‌لێت ”ئه‌وه ده‌خۆم که له‌ناو ده‌مته‌دایه.“ پیغه‌مبه‌ریش (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) خواستی ژنه‌ی به‌جیه‌تینا. به‌م هه‌لۆسته شه‌رم و حه‌یایه‌ک زāl بوو به‌سه‌ر نهم ژنه‌دا که هه‌تا‌کو مرد به‌دزوبانی به‌رامبه‌ر که‌س نه‌نواند.^۱

”خوا جویره‌نیلی له‌گه‌ل فریشته‌یه‌ک نارد بۆ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ر (صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ). فریشته‌که پتی وت ”ئه‌ی محمه‌د! خوا سه‌ره‌شکی کردووت له‌نیوان ئه‌وه‌ی بیته پیغه‌مبه‌رنکی به‌نده یان پیغه‌مبه‌رنکی پادشا؟“ پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لای کرده‌وه بۆ جویره‌نیل، وه‌ک بیه‌ووت پرس و رای پی بکات، نه‌ویش ناما‌ژدی بۆ کرد، مه‌به‌ستی ئه‌وه بوو بلیت ”خاکی به‌“، نه‌ویش فه‌رموی ”ده‌مه‌ووت بیه پیغه‌مبه‌رنکی به‌نده.“^۲

تیسه‌ باس له سه‌رده‌مانێک ده‌که‌ین که له هه‌موو گۆشه‌یه‌کی دنیاوه ده‌سته‌که‌وت و سامان و دیاری بۆ ده‌هات، به‌لام نه‌و تیکرای دیاری و ده‌سته‌که‌وته‌کانی به‌سه‌ر هاره‌لانی‌دا دابه‌ش ده‌کرد و هه‌چی بۆ خۆی نه‌ده‌هه‌شته‌وه. به‌دزبۆزی

۱. الطبرانی، المعجم الکبیر ۲۰۰/۸.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۲۳۱/۲؛ أبو یعلی، المسند ۴۹۱/۱۰.

ژیانی شتواری ره‌فتار و مامه‌لی نه‌گؤرا. وه‌ختیکیش وه‌ک سهرکرده‌یه‌کی فاتح چوه‌ ناو مه‌ککه‌وه، له‌رووی خاکی‌بوون خۆبه‌که‌مگرته‌وه نه‌ونده سه‌ری دانه‌واندبوو، خه‌ریکبوو چه‌ناگه‌ی پیروزی بدات له‌ پشتی و‌لا‌خه‌کی.^۱

جاریکیان سه‌عدی کورپی موعاز هاته‌ خزمه‌تی، نه‌ویش به‌ دانیشه‌توانی کۆره‌که‌ی فه‌رموو ”له‌به‌ر گه‌وره‌تان هه‌سته‌نه‌وه!“^۲، به‌لام نه‌و نازداره‌ نه‌یده‌هه‌شت خه‌لکی له‌به‌ر خۆی هه‌لبه‌سته‌وه و ده‌یفه‌رموو ”هاوشیوه‌ی عه‌جه‌مه‌کان هه‌لمه‌سه‌نه‌وه و ده‌سته‌ونه‌زه‌ر ر‌امه‌وه‌ستن!“^۳

شه‌وی میعراج په‌شنوئێژی بۆ هه‌موو پیغه‌مبه‌ران کرد.^۴ که‌چی له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نه‌و پایه‌به‌رز و گه‌وره‌یه‌یه‌ی خه‌لاتی کرابوو، نه‌ویان نه‌گۆرپی و فه‌رموی ”به‌سه‌ر موسا پیغه‌مبه‌ردا په‌سه‌ندم مه‌که‌ن!“^۵

و‌ئرای نه‌وه‌ی چه‌ندین جار له‌به‌ر چاویدا په‌رده‌ی غه‌یب لادراوه، که‌چی جاریکیان که‌ سه‌ردانی یه‌کێک له‌ هاوسه‌ره‌کانی کرد، بیانی چه‌ند که‌نیزه‌کێک ده‌ف لی ده‌ده‌ن و باوک و که‌سوکاریان ده‌لاوێنه‌وه که‌ له‌ به‌دردا شه‌هیدکرابوون، یه‌کێک له‌ که‌نیزه‌که‌کان وتی ”پیغه‌مبه‌رنکمان له‌ناوایه‌ که‌ ده‌زانیت به‌یانی چی ده‌بیت.“ نه‌و سه‌روه‌ره‌ش پێی فه‌رموو ”ناوا مه‌لی، به‌لکو نه‌وه‌ بلێ که‌ په‌شته‌ر ده‌توت.“ له‌ ریوایه‌تیکێ تردا ده‌فه‌رمووت ”نه‌مه‌یان نا، وا مه‌لێن، چونکه‌ جگه‌ له‌ خوا که‌س نازانیت به‌یانی چی ده‌بیت.“^۶

۱. بروانه: ابن هشام، السيرة النبوية ۶۳/۵؛ أبو يعلى، المسند ۱۲۰/۶.

۲. صحيح البخاري، (الإستئذان ۲۶؛ صحيح مسلم، الجهاد ۶۴؛ ابن حجر، الإصابة ۸۵/۳.

۳. سنن أبي داود، الأدب ۱۵۲؛ ابن ماجه، الدعاء ۲؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۵۳/۵.

۴. الطبراني، جامع البيان ۳/۱۵؛ ابن كثير، البداية والنهاية ۱۱۰/۳.

۵. صحيح البخاري، الأنبياء ۳۱؛ صحيح مسلم، ال فضائل ۱۵۹-۱۶۰.

۶. صحيح البخاري، المغازي ۱۲؛ سنن الترمذي، النكاح ۶.

بەلنى، تاقانە مروۋف و سەركردەيەك كە بەدرىتۆپى ژيانى ۋەك خۇي ماۋەتەۋە، ھەزرەتى مەھمەد (پىغەمبەرى خۇا) يە (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَتْقَى السَّلَامِ).

۵. دۆزىنەۋەي تۈانا ۋ لىھاتنەكان

لە مېژوودا كەسك نەبوۋە ۋەك ئەۋ بتوانىت دەرك بە تۈانا ۋ لىۋەشاۋىي پەپروانى بىكات. كە بىرپارى كۆچ درا بۆ ھەبەشە، جەغفەرى كورى ئەبوتالىبى ھەلبىژارد تا بىتتە پىشەۋاى كۆچەرەكان. جەغفەرىش لە گىفتوگۆكەي لە گەل نەجاشىدا سەلماندى كە ئەۋ ھەلبىژاردنە زۆر لە جىي خۇيدا بوۋە.^۱

مۈصەبى كورى عومەير يە كەم كەس بوو كە ۋەك رابەر ۋ مامۇستا ناردى بۆ مەدىنە. ئەۋ كارانەي مۈصەب لە مەدىنەدا جىبەجىي كردن ۋ، ئەۋ خزمەتانەي پىشكەشى بانگەۋازى ئىسلامى كرد. باشتىن ۋ راستىن شايتەن لەسەر دروستىي ھەلبىژاردنى. مەدىنەش زۆر پىوستى بە پىاۋنىكى نەرم ۋ نيانى رۈوخۇشى ۋەك مۈصەب ھەبوو، بۆيە پىغەمبەر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ھەلى بژارد بۆ ئەۋ نەركە مەزنە.^۲

لە شەۋى كۆچدا دەبوو يە كىك لە جىنگە كەيدا بىخەوتنايە تاكو بىپەرستانى پىن چەۋاشە بىكات. نەگەرى نەۋەش لەنارادا بوو بىۋاىتە قورىانى ئەۋ پىلانەي بۆ پىغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دانرابوو. بۆيە دەبوو پالەۋانىكى چاۋنەترسى ۋەك ھەزرەتى ئەلى دىبارى بىكرىت تاكو ئەۋ نەركە رابەر پىتت.^۳

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۱/۱-۲۰۲-۲۰۱.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۲/۲۸۱.

۳. ابن هشام، السيرة النبوية ۳/۸-۹.

نەوجا دەبوو کە بېبوايەتە هاوئەلی کۆچ و یاری غاری؟ دەبوو خەلکی مەدینە ج کەسیک بە یاوهری پێغه مېهروه ببینن؟ ئەو دەبوو بریاری دا ئەو کەسە حەزرەتی نەبویە کر بێت کە هەتا سەر پێگەمی هاوئەلی دوو هەمینى بۆ خۆی پاراست. ١ هەر لەسەرەتاهە "صدیق"ی دیاری کردبوو بۆ ئەو پایە، ئەویش هەتا دواست لەو پێگەییەدا مایەوه. چونکە هەر لەسەرەتاهە دیاری کردنە کەمى سەرکەوتوانە بوو.

ناشکرایشە کە جێ پەنجەمی لە هەلبژاردنی هەموو خەلیفەکانی راشیدین لەدوای خۆی دیاره. واتە وا پێویست بوو کە نەبویە کر یە کەم و، دووم عومەر و سێهەم عوسمان و چوارەم عەلی بێت (رضي الله عنهم). چونکە سنووری نەجەلیان کە قەدەر دیاری کردووه، داخواری ئەو ریزبەندییە بووه. دەى خۆ ناشکرایە کە خوای بالادەست خۆی ئەو کارەى رێکخستووه و هەلی سووراندووه.

ئە هەموو دەستیان کردنە کاندای سەرکەوتوو بووه، هەر لە پێدانی شمشیرە کەمى بە نەبوودوانە لە غەزای نوحوددا، ٢ تا دەگاتە سپاردنی ئەرکی چاندنی ناکوکی لەنێوان قورەیش و جوله کەکان بە نوعیمی کورپی مەسعود لە غەزای خەندە قدا. ٣ هەمیشە بەو هزرهوه رەفتاری دەکرد کە هەر ئەرکیک بستی رت بە کەسى شیاوی خۆی.

حوزمیفە شیاوی ئەوه بوو نەهینی بپارتزیت، بۆیە کردی بە نەمێنداری هەندیک لە نەهینییەکانی. ٤ عەباسی مامی پاسپارد لە مەککەدا کاری هەوالگری بۆ بکات، مامیشی بە باشترین شێوه هەستا بەو کارە. ٥

١. ابن هشام، السيرة النبوية ١٣/٣.

٢. صحيح مسلم، فضائل الصحابة ١٢٨؛ أحمد بن حنبل، المسند ١٢٣/٣.

٣. ابن هشام، السيرة النبوية ١٨٨/٤.

٤. صحيح البخاري، فضائل الصحابة ٢٠.

٥. ابن حجر، الإصابة ٦٣١/٣.

دیاری کردنی سەرکرده‌کان و هه‌لبێژاردنی ئهو نیراوانه‌ی که ناردنی بۆ لای پادشا و فه‌رمانپه‌رواکان و.. ده‌ستنیشانکردنی ئهو هاوه‌له‌ زانسته‌خوازانه‌ی که ده‌بوونه‌ خۆری زانسته‌ له‌ ناینده‌دا و.. دیاری کردنی کارمه‌ندان بۆ کۆکردنه‌وه‌ی زه‌کات، هه‌ر هه‌موویان له‌جێی خۆیاندا بوون و پڕۆژگاریش له‌سه‌ر زاری پڕوداوه‌کان راست و دروستیی ئهو هه‌لبێژاردانه‌ی سه‌لماند.

به‌لێ، زۆرگرنه‌گه‌ سەرکرده‌ به‌ چاکی جۆر و که‌سایه‌تی ئهو تاکانه‌ بناسته‌ که نه‌رکیان پێ ده‌سه‌په‌رته‌. میژوو ژماره‌یه‌کی زۆر و زه‌به‌نده‌ هه‌له‌ی گه‌وره‌ ده‌گه‌یژته‌وه‌ که سەرکرده‌ و سه‌رگه‌وه‌ره‌کان له‌م بواره‌دا نه‌نجامیان داو. چه‌ندین سەرکرده‌ هه‌ن خیانه‌تیان له‌لایه‌ن ئه‌وانه‌وه‌ لێکراوه‌ که له‌ خۆیان نزیککردوونه‌ته‌وه‌ و کردوویان به‌ که‌سانی رازیارتری خۆیان.

په‌غه‌مه‌بری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه‌رقه‌می کورپی نه‌بوئه‌رقه‌می راسپارد بۆ به‌رپۆه‌بردنی کاروباری دارایی. ئه‌سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی چه‌زه‌تی نه‌بوه‌که‌ر و عومه‌ریشدا له‌سه‌ر ئهو پۆسته‌ هه‌ر به‌رده‌وامبوو. به‌لام له‌سه‌رده‌می چه‌زه‌تی عوسماندا کاتیک سامانی تایه‌تی خۆی به‌ هه‌ندیک له‌ خزمانی خۆی به‌خشی، ده‌نگۆی ئه‌وه‌ بڵاوبوووه‌ که گوايه‌ چه‌زه‌تی عوسمان فه‌زلی هۆزی ئومه‌مه‌یه‌ی داوه‌ به‌سه‌ر باقی موسلماناندا. له‌ناسته‌ ئه‌م ده‌نگۆیه‌دا نه‌رقه‌می کورپی نه‌بوئه‌رقه‌م هات بۆ لای پێشه‌وا‌ی باوه‌رداران و کلیله‌کانی گه‌نجینه‌ی پێ سپاردوو و پێی وت ”له‌م هه‌لومه‌رجه‌دا و له‌سایه‌ی ئه‌م تۆمه‌تاندا من ناتوانم کار بکه‌م.“¹ به‌لێ، تا ئهو کاته‌ی به‌ویسته‌ی خۆی ده‌ستی له‌کاره‌که‌ی کێشایه‌وه‌، واته‌ بۆ ماوه‌ی چاره‌که‌ سه‌ده‌یه‌ک له‌ نه‌رکه‌که‌ی به‌رده‌وام بوو.

١. ابن حجر، الإصابه ٤٣/١.

۶. خۆشه‌ويستی دلان

پيغەمبەرى خوا (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) سەرکردەيەك بوو خەلکی خۆشده‌ويست و خەلکیش ئەويان خۆشده‌ويست، بەپراډەيەك کە ھەر يەکیکیان وای دەزانی پيغەمبەرى لە ھەموو کەس زیاتر خۆشده‌ويست و، پيغەمبەريش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوی لە ھەمووان زیاتر خۆشده‌ويست.

ئەو (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) ئەويىندار بوو. بەر لە کۆچی دوایی چەندین جار لەناو مزگەوتدا لای دەکرده‌وه بەلای ھاوہلانیدا و سەیری پوخساری دەکردن و چاوەدکانی فرمیسکیان ھەلدەرشت. چونکە دەیزانی بەم زووانە لییان جیا دەیتتەوه و نیتەر لە دنیای رۆشندا نایانبینیتتەوه. کاتی ئەوە ھاتبوو کۆچ بکات بۆ حزووری پەرودەردگاری. ئاسمانشینیان بەتاسەوه چاوەرپێی بوون. بەلام ئەو کە نمونەى وەفا و ئەمەك بوو، فرمیسکی دەپژاند و دلتەنگ بوو بۆ جیابوونەوی لە ھاوہلە خۆشه‌ويستەکانی.^۱

ھاوہلەکانی خۆشده‌ويست و پارێزگاری لیدەکردن. لەبارەیانەوه دەیفەرموو ”خەلکینە جنیو بە یارانم مەدەن، ھەرۆھا دەیفەرموو ”ھاوہلەنم وەك ئەستیرەن، شۆتەن ھەركامیان بکەون رینگەى راستان گرتووہ.“^۲ ھەرۆھا چەندین فەرمايشتى تریش کە دەبنە بەلگەى ئەو خۆشه‌ويستی و پاراستنە.

ھەرۆھا خەلکیش ئەويان خۆشده‌ويست، خۆشه‌ويستیەك کە پەسنکردنی لەتوانادا نییە. ئەو خۆشه‌ويستیەك لە کرۆکی دلانەوه سەرچاوەى گرتبوو. مەگەر خۆشويستنی ئەو بەلگە نییە لەسەر کامبۆونی نیمانی ئیمانداران؟

۱. البزار، المسند ۳۹۵/۵.

۲. الدیلمی، المسند ۱۶۰/۴.

هاوہلانی کہ لہ لوتکھی باوہردا بوون، لہ بلندترین ناستدا ئەو نازدارەیان
خۆش دەویست (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).^۱

بیاوہرانی قورەیش حەزەرەتی خویەییان لەلای ناوی "الرجیع" بەدیگرت
و هینایان بۆ جینگە لەسێدارەدان، لێیان پرسی "نایا پێت خۆش بوو نەگەر
محەممەد لە جینگە تۆ بووایە و تۆش لەناو مالم و مندالی خۆتدا بیوی
دابنیشتیایە؟" ئەگەر بیوتایە بەئێ لەوانەبوو نازادیان بگردایە، بەلام ئەو بەم
جۆرە وەلامی دانەوہ "نە سوتند بەخوا حەز ناگەم تەنانەت درکینکیش بچیت
بە پێیەکانیدا."^۲

دوای کۆتایی هاتنی جەنگی نوحد، پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
پیاوێکی نارد تا سەعدی کورپی رەبیع بدۆزێتەوہ. کە دۆزییەوہ زۆر بەسەختی
بریندار بوویو، لە حالی پرسی، ئەویش وتی: تازە من بە مردوو لەقەلەم دەدرێم،
بەلام سەلام بە پێغەمبەری خوا بگەینە سوتند بەخوا لەو دیو کیتی نوحدەوہ
بۆنی بەهەشت دەگەم، ھەرەھا سەلام بە ھۆزەکەت بگەینە و پێیان بلیت:
سەعدی کورپی رەبیع پێتان دەلیت "ھەتا چاویکتان بە تروکاوی بمینیت و
رینگە بەدەن کەس دەستی خراپە بگاتە پێغەمبەر، ئەوا بزانی لەلای خوا هیچ
بیانویەکتان لێ قبوول ناکرت."^۳

سومەیرا کە یەکنێک بوو لەو ھاوہلە نافرەتانەیی بەشداری جەنگی کردبوو،
لە مەیدانی جەنگدا بەدوای پێغەمبەردا دەگەرا و دەپرسی "کوا پێغەمبەری

۱. صحیح البخاری، الایمان ۸؛ صحیح مسلم، الایمان ۶۹-۷۰.

۲. ابن کثیر، البدایة و النہایة ۶۶/۴.

۳. ابن کثیر، البدایة و النہایة ۳۹/۴.

خوای؟“ خەلک ناماژەیان بۆ جینگەکەى کرد، کاتیک بینی سەلامەتە، وتى
”دواى بینی تۆ بە ساغ و سەلامەتى، نیدی هەموو بەلا و موسیبەتیک
ناسانە.“^۱

لەوکاتەدا کە نوسەیبەى کچی کەعبى ئەسارى شمشیری بەدەستەو بوو و
بەرگری لە پێغەمبەر دەکرد، پێغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) ناماژەى بۆ کورپە
بریندارەکەى کرد و داواى لیکرد بچیت بەدەمیەو. نوسەیبە بیری نەسابوو کە
کورپنکی هەبە و بریندار بوو. بەپەلە چوو بۆ لای و برینەکەى تیمارکرد، ئەوجا
پێى وت ”هەستە پۆلەى خۆم، رۆژ رۆژى بەرگریکردنە لە پێغەمبەرى
خوای.“^۲

جارنکیان حەزەرتى ئەبویە کرى صدیق لەناکامى بەرگریکردن لە پێغەمبەر
و بانگکردنى خەلکى بۆ ئیسلام، هیندە دووچارى نازار و لیدان بوووە لەلایەن
بێپەرستانەو، لەهۆش خۆى چوو. دواجار لەگەڵ خۆرناوَابووندا دەمی بە
چەند وشەیک هاتە گو، ئەوئەبوی پرسى ”پێغەمبەرى خوای چى بەسەر هات؟“
ئیدی خزمەکانى خەمیان نەما و هەلسانەو و بە ”تومولخەیرتى دایکیان وت
”بزانه بەلکو شتیك بخوات.“ دایكى هات بۆ لای و تکای زۆرى لیکرد، بەلام
ئەو هەر دەبوت ”پێغەمبەرى خوای چى بەسەر هات؟“ دایكى وتى ”سوتند
بەخوای هیچ لەبارەى هارەلەکەتەو نازانم،“ ئەوئیش سوتندى خواری هیچ شتیك
نەخوات هەتا هەرالى نەزانیت.^۳

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۰/۴.

۲. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۴۱۴/۸-۴۱۵.

۳. ابن كثير، البداية و النهاية ۳/۳.

نەمە و سەدەھا نموونەى تریش ئەو ڤوون دەكەنەوہ كە سەردارى بوونەوہران
 (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامًا)، خۆشەوېستى دلئى ھاوہلانى بووہ و نامادەبوون خۇيان
 بکەنە قوربانى لە پېناویدا. ھەر بەوشپوہبەش بووہ خۆشەوېستى سەرجم
 نوممەتەكەى. بەو خۆشەوېستىبە ینگەردە وەك خەرمانەى مانگ دەورە درابوو.
 بۇبە چاوت بە پاسەوانىك يان خزمەتكارىك نەدەكەوت لەبەردەم دەرگاگەیدا،
 چونكە متمانەى بە دەوروبەرى ھەبوو. ھەمووان خۆشيان دەوېست، ئەوېش
 ھەمووانى خۆشەدەوېست.

۷. ھەر لە سەرەتاوہ پارېئزراو بوو

ڤاڤردووى خۆشەوېستمان پاك و ینگەرد بوو. شتىكى نەكردووہ پېئى
 لەكەدارىتت. ھەزرتى نەبوہەكر ھاوہلئى سەردەمى مندالئى و لاوى بوو. خۇ
 نەگەر ئەكەبەكى تېدا بەدى بگردايە، نايا ھەرگيز رېئى تى دەچوو لەگەل
 بانگەوازى پىغەمبەرايەتېدا يەكسەر برواى پى بەئىتت؟ داہە خەدېجەشمان
 سەربارى ھەموو ئەو داواكارانەى دەھاتنە خواستنى، كەچى سەرورمانى
 ھەلئزارد. ھەرەك ئايەتە پېرۆزەكە دەفەرمووتت:

﴿وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾ (النور: ۲۶)

"نافرەتانى پاك و پاكيزە بۇ پياوانى پاك و، پياوانى پاك و پاكيزەش بۇ نافرەتانى پاك."
 خاترو خەدېجەى ھاوسەرى پاكيزە (رَضِيَ اللهُ عَنْهَا) ئەوہى لەدەستى ھات بەختى
 كرد، تاكو ھاوسەرىنكى شايستەى ئەو كەسە پاكيزەبە بېتت. ھەتا دوا ساتى
 مألناوايېشى ھەروا ژيا.

۱. صحيح البخاري، الجنائز ۳۲؛ صحيح مسلم، الجنائز ۱۵.

رہوشت و ناکارہ ہرزہ‌کانی تہانہت بہر لہ پیغہ مہبرایہ تیش لای ہمہ مووان
 ناشکرا بوون. نہوہتا خہ لکی مہککہ پیان دہوت "نہمین".^۱ راسترہوی و
 نہمہ کداری و پیمانہ دوستی لای ہمہ مووکہس زانراو بوو. تہانہت نہبوجہل و
 نہبولہ ہمہ بیش نہو راستیہیان دہزانی و دانیان پیدا دہنا.^۲ ہہرچی دوژمنایہتی
 و رہخنہ و بہرہ لستیشیانہ ہؤکاری تری لہ پشتہوہ ہہبوو. نہگینا سہرجہم
 دوژمنانی دانیان بہوہدا ناوہ کہ لہ ہمہ موو گوفتار و رہفتار نکیدا سہرپراست
 بووہ.

پاکیزہی و پالفتہیی و دوربوونی لہ ہمہ موو پرژی گوناہیک، سیفہتیک
 بوو لہ سیفہتہکانی، بہردوام پارترزاو و مہعصوم بوو، بؤیہ ہیچ گوناہیکی
 نہنجام نہداوہ. نہوہبوو لہ ہہشی "عیصمت" دا تیشکمان خستہ سہر نہم
 لایہنہ.^۳

سیر ویلیام مؤر دلّیت "محہمہد کہ سایہ تیبہ کی نایاب و نمونہی چاکہ
 و پرژہ. لہ ژیانیدا کارنکی نہکردوہ لہ پیای گہورہ و ناستہرز بوہشیتہوہ.
 ویرای نہوہش توانی چہندین دہولّت بنیات بنیت و چہندہاش بروخینیت. لہ
 گہرمہی نالوژی و ہہرہتی ژیانیدا نہو گہورہیی و چاکیبہی پاراست و بہ
 گوزہرانتیکی پاکیزہ و بیخہوشوہ ژیانی بردہ سہر."

ہاوکات مروّیقی پاک بوو، دوور بوو لہ سیفہتہ لاوازہکانی مروّف. خاوہنی
 چہندین نامادہیی و لیہاتنی بہرز و بیرونہ بوو. جگہ لہ پیغہ مہبر (اعْلَمِ السَّلَاةَ وَالسَّلَامَ)
 لہ توانای کہسی تردا نہبووہ نہو ہمہ موو تاییہ تمہندیہ بہرزانی تیدا کوّیبیتہوہ.

۱. ابن ہشام، السیرة النبویة ۱۹/۲.

۲. بروانہ: صحیح البخاری، التفسیر (۱۱۱) ۱؛ صحیح مسلم، الایمان ۳۵۵-۳۵۶؛ ابن کثیر، البدایة و النہایة ۶۵۳/۳.

۳. نووری نمبر ۳، عیصمت سہرورہ زمان ۲۱۳-۲۶۴.

چونکه بوونی شو همموو توانست و لئها تنه لهو ناسته بلندهدا، هیچ پئوست نهبوون بۆ کهسانی تری غهیری پیغه مبهران. بۆ نمونه؛ لئوه شاولیه کهی له بازارگانیدا ههلی بۆ رهخساند تاكو بیته باشرین بازارگان. خو هیشتا توانا سیاسی و سهربازییه کانی به گهر نهخستبوون. دیاره ههروهک بازارگانیکی چاک بووه، ناوههاش کارگیریکی دانسقه و سهرکردهیه کی بلیمه تیش بوو. بهلام ههلهیه گهر مدزنیی شو زاته (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) تنهها له چوارچئوهی شو بوارانهی سهروهدا ههلبسهنگینین. چونکه شو بۆ شو مهبهسته بهدیهتیرابوو که سهرحم مروفایهتی لهخو بگرت. دیاره نهوجوره نامادهیی و لئها تنانهش تنهها به پیغه مبهران دهرتین. گهرنا نهوکات دانستیک نهدهمایهوه بۆ بوونی تایبهتمهندییه کانی دیکه. خوی بالادهستیش دووره له کاری بیهوده.

حهزرتی محهمهد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لوتکهی چاکه و گهورهیی و بهرزی بوو. نهوهش بۆ شو پئوست بوو تاكو لهسهرووی توانا و نامادهیی هاوهلانیهوه بیته و رۆلی رابهه و سهرکردهیان بۆ بینیت. لهرووی توانست و لئها تنانهوه ههزرتی نهبو بهکر پاش شو دیت، کهچی هیشتا ههه شوتنکهوتهی سهروهه بوو، بگهه دلسۆزترینی شوتنکهوته و هۆگره کانی بوو.

۸. دههه نجام

نهوهبوو له برهگه کانی سهروهدا نامازهمان به ههندیك لهو تایبهتمهندی و ناکارانه کرد که پئوسته له سهرکردهدا بوونیان هه بیته. وهختیکیش لهو گۆشه نیگایهوه پروانمانه سهرداری پیغه مبهران (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بینیمان که شو تاکه کهسایهتییه شو ناکارانهی تیدا کو بوویتهوه. هیچ کهسیش نییه توانییتی لهو ناسته نزیک بیتهوه تاكو لهم بوارهدا بیکهینه پئوهه و بهوی

به‌ارورد بکه‌ین. له‌مه‌وه ده‌گه‌ینه نه‌وه ده‌ره‌نجامه‌ی که ره‌وشت و نا‌کاره‌کانی له‌لوتکه‌دا بوون. خوا هه‌ر به‌وجۆره دروستی کردبوو و به‌چه‌ندین سیفه‌تی به‌رز و بڵند نارایشی دا‌بوو. واته مه‌زنی و بڵندی نه‌وه به‌به‌ارورد به‌که‌سانی تر نییه، به‌لکو هه‌ر له‌بنه‌ره‌ندا په‌روه‌ردگار له‌بڵندترین ناستی مرۆفایه‌تیدا خه‌لقى کردبوو.

له‌لایه‌کی تروه، سه‌رکرده‌یه‌کی سه‌ربازی مه‌زن بوو، بگه‌ر هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌ گه‌ر به‌ وشه‌ی "بلیمه‌ت" گوزارشت له‌م لایه‌نه‌ی بکه‌ین. به‌لام که‌موکورتی و سه‌نوورداری زوبان وامان لی ده‌کات به‌ناچاری نه‌مه‌جۆره هه‌لانه بکه‌ین و سیفه‌تی "بلیمه‌تی سه‌ربازی" به‌هینه پالی. چونکه نا‌گونجیت ره‌هه‌ندی سه‌ربازی پیغه‌مه‌به‌ر به‌و ته‌نها وشه‌یه رافه بکرت. خۆ نه‌وه *اصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ*، وه‌ک پیغه‌مه‌به‌رێک نه‌م سیفه‌ته‌ی -هاوشیوه‌ی کۆی سیفه‌ته‌کانی تری- وابه‌سته بووه به‌نیگای خوایی و فه‌تانه‌ته ده‌راسا و بیهاوتاکه‌یه‌وه. نی‌مه‌ش هه‌رده‌م ویستومه‌نه پێ له‌سه‌ر نه‌وه دا‌بگرین؛ واته پێشاندانی نه‌وه‌ی که نه‌م لایه‌نانه‌ی به‌لگه‌ن له‌سه‌ر پیغه‌مه‌به‌رایه‌تییه‌که‌ی. نی‌مه‌ش له‌م روانگه‌یه‌وه نزیک ده‌بینه‌وه له‌گشت نه‌وه بابه‌تانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌سه‌روه‌رمانه‌وه هه‌یه. سا نه‌وه به‌ناشکرا باس بکه‌ین یان نا.

نه‌وه‌نده هه‌یه که ره‌وشی بیهاوتای سه‌روه‌رمان *اعَلَيْهِ اَنْ صَلَّى وَسَلَّمَ* له‌رپووی سه‌ربازی و بلیمه‌تی مه‌یدانی جه‌نگه‌وه له‌ناستیکدا بووه پێش سه‌رجه‌م نه‌وه سومبوله سه‌ربازیانه که‌وتوه که به‌درژایی میژوو هاتونه‌ته سه‌ر شانۆی ژیان. له‌مه‌وه ده‌گه‌ینه نه‌وه راستیه‌ی که بلیمه‌تی نه‌وه نازداره له‌خودی خۆیه‌وه نه‌بووه. چونکه نه‌وه که‌سیکی ئوممی بووه، و، پێشتریش جگه له‌جه‌نگی "فیجار"، که نا‌کوکییه‌کی به‌چووک بووه، جه‌نگی تری نه‌دیوه. له‌وه

جنگه‌شدا تهنه تیری بۆ مامه‌کانی هه‌لگرتوو و تیری نه‌هاویشتوو^۱. به‌لام وا نیتسا چه‌نده‌ها جنگ به‌پۆه ده‌بات که ستراتیژییه‌تی خۆیان هه‌یه و له هه‌مووشیاندا سه‌رده‌که‌وێت. به‌جۆرنیکیش زāl ده‌ییت که سه‌رجه‌م سه‌رکرده و فرمانده سه‌ربازییه‌کان ده‌سته‌وسانن له ناستیدا. نه‌وش خۆی له‌خۆیدا به‌لگه‌یه‌کی تری پێغه‌مبه‌راتییه‌که‌یه‌تی، چونکه:

یه‌که‌م: به فرمانی خۆی بالāده‌ست نه‌خشه‌ی بانگه‌وازنکی دیار و پوونی کیشا، نامانجی ته‌واو روون و ناشکرا بوو. ده‌بوویه حه‌قیقه‌ت بلāو بکاته‌وه و هه‌موو کۆسپ و ناسته‌نگه‌کانی به‌رده‌می بره‌وتیته‌وه و سه‌رتاپای ژیانی ته‌رخان بکات له‌پیناو گه‌یشتن به‌و مه‌به‌سته‌دا. پۆژ له‌ دوای پۆژ هه‌م له‌خۆیدا و هه‌م له‌ که‌سانی چوارده‌وریدا پێشکه‌وتنی خیرا له‌ تیگه‌یشتن و په‌ی بردن به‌و رینگار شیوازانه‌ی به‌ره‌و نه‌و نامانجه ده‌پۆشتن هاته‌ده‌ی. به‌لام نامانجه‌که وه‌ک خۆی مایه‌وه و هه‌یچ گۆرپانکارییه‌کی به‌سه‌ردا نه‌هات و له‌ ریزه‌وی خۆی لای نه‌دا. نه‌ خۆی و نه‌ په‌یره‌وه رده‌سن و به‌خته‌وه‌ره‌کانی هه‌یچکات خۆپه‌رست و خودپه‌سه‌ند نه‌بوون. نه‌وانه‌ی ورده‌کاری بیست و سێ سālهی ته‌مه‌نی بانگه‌وازه‌کارییه‌که‌ی ده‌که‌ن، چاک ده‌زانن که هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای په‌یامه‌که‌یه‌وه هه‌یچ قسه‌یه‌کی نه‌گۆرپوه، بگه‌ر تا دواساتی ژیانی وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه.

له هه‌یچ قۆناغیک له قۆناغه‌کانی ژیانی‌دا جنگ نامانجیک نه‌بووه له نامانجه‌کانی. به‌لکو دوا‌یین نام‌راز بووه که په‌نای بۆ بردوووه. چونکه هه‌رده‌م جینگه‌روه و رینگه‌چاره‌ی تری پێشکه‌ش به‌ لایه‌نی به‌رامبه‌ر کردوووه. دوو جینگه‌روه‌ی یه‌که‌م بریتی بوون له‌وه‌ی سه‌ره‌شکی کردوون له‌نیوان نه‌وه‌ی

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۱/۳۲۶.

موسلمان ببن ياخود باج و سه‌رانه بدهن.^۱ جا بؤيه هه‌رکه سينک يه کينک له و دوو جينگروهويه قبول بکات، له نيسلامدا دروست نييه جهنگي له گه‌ل بکرتت.

به‌رله‌وهي سويا به‌ري بکات به‌رهو به‌ره‌کاني جهنگ، ناموزگاري سه‌رکرده و سه‌ريازه‌کاني ده‌کرد و يادي ده‌خستنه‌وه که به هيچ جور تک نزيکي ژن و مندال و به‌سالاجوو و نه‌وانه نه‌که‌ونه‌وه که چه‌کيان هه‌لنه‌گرتوه.^۲

جاريکيان خالیدی کورې و له‌يد و نوسامه‌ی کورې زهيد هه‌له‌يه‌کيان کرد و که‌سانتيکيان کوشت به‌گوماني نه‌وهي له ترسا^۳ و بو خوده‌ريازکردن^۴ موسلمان بوون. کاتيک پيغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌وهي زاني، زور به توندي سه‌رزه‌نشتي کردن. به‌ئي، به‌راستي پيغه‌مبه‌ري خوا (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) نامانجيني زانراي دياریکردبوو. ته‌نها خوي و هاوه‌له‌کاني به‌رهو نه‌و نامانجه نه‌رؤيشتن، به‌لکو نه‌وانه‌ش که دواي چه‌ندين سه‌ده پاش نه‌وان هاتون، هه‌ر به‌و ناراسته‌يه رييان کردوه و پابه‌ندبوون به‌ ري‌نمايه‌کانيه‌وه.

دوه‌م: پيغه‌مبه‌ري سه‌روه‌ر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) به‌گورهي نه‌م بنه‌مايه ده‌جولايه‌وه "هيري‌شکردن چاکترين شيوازي به‌رگريه". راسته له چه‌ند رووبه‌روبوونه‌ويه‌کدا ناچاربوو شيوازي به‌رگري هه‌لبزيرتت، به‌لام له کوي جه‌نگه‌کاندا هه‌ولتي سازاندي زه‌مينه‌ي هيري‌شکردني داوه.

سيه‌م: هه‌موو ره‌فتار و هه‌لسوکه‌وته‌کاني له‌سه‌ر به‌رچاوووني و کارزاني

---

۱. صحيح مسلم، الجهاد؛ ۳؛ سنن الترمذي، السير ۴۸؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۵۲/۵.

۲. صحيح البخاري، الجهاد ۱۴۷-۱۴۸؛ صحيح مسلم، الجهاد ۳، ۲۴-۲۵؛ سنن الترمذي، السير ۴۸؛ سنن أبي داود، الجهاد ۸۲.

۳. صحيح البخاري، المغازي ۴۵؛ صحيح مسلم، الإيمان ۱۵۸.

۴. صحيح البخاري، المغازي ۵۸، الأحكام، ۳.

بوون. له هيچ شتيكدا به دواي بهخت و نه گهردا نه گهراوه و بهته ماي نه بووه. بهلكو ههلسهنگاندني تايبه تي بو هه مورو ههنگاوړيك ده كرد. بهلگهش نهويه كه له ژيانيدا ههنگاوړيكې بو دواوه نه ناوه.

بو نمونه؛ جارنيكيان هاوه لان ويستيان ژماري سوباي دوژمن بزائن، نهويان پي نه كرا، هتا كه سيكيان گرت و به زور هيتايانه قسه. به لام هه چهند كا برا راستي بوتايه، بروايان پي نه ده كرد و به ليدان دا يانده گرتوه. له كاتيكدا نه گهر بو رازيكردي نه وان دروي بكردايه، وازيان لي ده هيتا. پيغه مېهر (عَلَيْهِ صَلَوةٌ وَسَلَامٌ) فه رمانى دا ده سته بردارى بين و نازارى نه دن. پاشان بانگي كرد بولاي خوي و لتي پرسى ”رؤژانه چهند و شتر سه رده پرن بو خواردن؟“ شجا له وه لامة وه ژماري سوباي دوژمني خه ملاند. له سه ر بنه ماي نه و زانياريبانهش خوي ناماده ده كرد و ستراتيژي جهنگي دانا. كه واته هه رگيز ههنگاوي هه رده مكي نه ناوه. دياره نه وهش يه كنيكه له داخوازيه بنچينه ييه كاني سه ر كرايه تي.

چوارده: له جموجوله كانيدا ره چاوي كومه له بنه مايه كي دياريكراوي ده كرد و پشتگوتي نه ده خستن. بو نمونه زور به وردى پلاني بو كات و شويى هيرشه كان داده رشت. جهنگي خه يبه ر نمونه يه كي به رجه سته ي نه مه يه. چونكه واي نيشاندا كه به ناراستي هوزي غه طه فان ده روا، كه چي مه به ستي راسته قينه ي نه و خه يبه ر بوو. غه طه فانيش وايان زاني به ره و نه وان دين، بويه خويان له ناو شورواكانياندا قايم كرد، دانيشتواني خه يبه ريش پييان وا بوو هه لمه ته كه په يوه ندى به وان وه نييه، بويه هيچ جوړه رپوشونتيكي خوپارزيان

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۶۴/۳.

نه گرته بهر. که چي بهیانی نهو رۆژد که هیشتا بهدم وهنوزی خهوهوه چاویان دهپرواند، موسلمانان کان که نوژی بهیانیان کردبوو، بهو بهیانییه زووه هلیان کوتایه سریان. نهوش له نهجامی پلانریژی ناوازی پیغهمبهروه بوو، که هموو کیشهکانی وه که خواردنهوهی کوپیک قاوه بهناسانی چارهسه دهکرد.^۱

لهسه ههمان دستور و بنه ماش چووه ناو مهککهوه. تهنا ته هزرهتی نهبوه کریش نهیده زانی روو له کوئی دهکات. بویه خه لکی مهککه خویان له بهردم روو داوونکی چاوه پروانته کراودا بینیه وه. کاتیکیش به خویان زانی، هیچ بواریکیان نه مابوو بۆ ههلهاتن.^۲

پینجهم: کاتی گونجای دیاری دهکرد بۆ جهنگ، به جوړیک که کات و شوننی جهنگ له بهرزه وهندی موسلمانان و به زیانی دوژمنان بیت. نه وهتا له جهنگی بهردا موسلمانان له شوننیک دابهزین که ناوی تیدا بوو. به درژیایی جهنگ دوژمن له ناو بینیه شکر.^۳

شهمه: فاکتهری 'کاتی' زور به باشی به کار دهینا. کاتی جهنگی خهندهقی درژکردهوه، تا زستان شالاری هینایه سه درژمن و ناچاری کشانهوهی کردن. دیسانهوه پینگه جهنگه کهش له بهرزه وهندی موسلمانان بوو.^۴

ههروهها کاتی جهنگی حونهینیش کاتیکي نایاب بوو، خو نه گهر لهوکاته دوا بکهوتایه نهوا موسلمانان ههلی هیرشیان له کیس دهچوو، به لکو ناچار دهبوون بکهونه بهرگری له دۆخیکدا که هه رگیز به قازانجیان نه ده شکایه وه.

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۲۹۹/۳-۳۰۰؛ ابن سعد، الطبقات الکبری ۱۰۶/۲؛ ابن کثیر، البدایه و النهایه ۱۸۱/۴-۱۸۲.

۲. ابن هشام، السیره النبویه ۵/۵.

۳. ابن هشام، السیره النبویه ۱۶۷/۳-۱۶۸.

۴. ابن هشام، السیره النبویه ۱۸۹/۴-۱۹۲.

ههروهه تیره‌هاوژده‌کانی دوژمنی راکیشا بۆ ناوجهرگه‌ی شه‌ر، له‌کاتیکدا له‌سه‌نگه‌ره‌کانی خۆیاندا تۆکمه‌ و قایم بوون. هه‌تری پێشه‌ری موسلمانان وای نیشاندا که ده‌کشینه‌وه. هه‌ریۆیه‌ یه‌که‌ی تیره‌هاوژدانی دوژمن که به‌هه‌ترین به‌ره‌ بوون، که‌وتنه‌ شوئینان و به‌وه‌ش به‌شیکێ زۆری هه‌زیان له‌ده‌ستا. چونکه له‌ پێگه‌ی خۆیاندا نه‌مانه‌وه و نێزه و تیره‌کانیان دادی نه‌دان.

حه‌وته‌م: بێگومان دا‌یینه‌کردنی بژێوی و پێداو‌ستی جه‌نگاوه‌ران له‌ گه‌رنگ‌ترین مه‌رحه‌کانی رێک‌خه‌ستی سوپا‌یه‌کی تۆکه‌یه. له‌ هه‌چ‌کام له‌ غه‌زا‌کانی پێغه‌مبه‌ردا (عَلَيْهِ السَّلَام) رووی نه‌داوه سوپا‌که‌ی به‌هۆی که‌می رۆزی و پێداو‌ستی جه‌نگیه‌وه ده‌ستیان له‌ جه‌نگ هه‌ل‌گه‌رتی و پاشه‌کشه‌یان کردی. قورانی پیرۆز له‌ سه‌دان نایه‌تا داوا ده‌کات موسلمانان بۆ نه‌و مه‌به‌سته سامان به‌خه‌ش و سه‌خاوه‌تمه‌ندی بنه‌ن. پێغه‌مبه‌ری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) توانی به‌ باش‌ترین شتوه‌ نه‌و ناماده‌یه‌یه له‌ موسلماناندا بخاته‌ گه‌ر. بۆیه‌ جه‌هاد له‌ ئیسلامدا به‌ گیان و سامان نه‌جام ده‌درت.

9. شا‌گرده‌کانی مه‌دره‌سه‌ی نبوه‌ت

تا ئیستا باسی هه‌ندیک رۆخساری تاکتیکی جه‌نگ و تاییه‌تمه‌ندی نه‌و رێوشوتنه‌مان کرد که پێغه‌مبه‌رمان (عَلَيْهِ السَّلَام) گه‌رتو‌نیه‌ته‌ به‌ر. نه‌وه‌بوو له‌ماوه‌یه‌کی زۆر کورتدا سوپا‌یه‌کی بێ‌تنه‌ی پێکه‌یتا، نه‌و سوپا‌یه‌ی که‌ توانی له‌ ماوه‌یه‌کی کورتدا فه‌تحی به‌شیکێ به‌رفراوانی گۆی زه‌وی بکات. بۆیه‌ ده‌توانین ب‌لێن پێغه‌مبه‌ری سه‌ردار (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) که‌سایه‌تییه‌که‌ نمونه‌ی نیه‌ له‌ بواری رێک‌خه‌ستی سوپا و ناماده‌کردنی جه‌نگاوه‌راندا. هه‌رخۆشی

دارپژدهی یه که می سوپای نیسلام بووه. له سهر دهسته پیروژه کانی خوی نهو سوپا مهزنه دامهزرا، واته سه رکردایه تی له شکرئکی دامهزراوی نه ده کرد وهک نهوهی له لای سه رکرده سه ربازییه کانی تر ده بیئریت.

گرنگترینی خالی سه رنجراکیش نهوهیه نهو سوپایه ی پیغه مبه ر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) پئکی هینا، نه م سئ تایبه تمه ندییه گرنگهی تیدا بووه:

۱- ناماده کاری.

۲- رهوشتی بالآ و پهروه دهی نمونه یی.

۳- نیمانیک له لوتکه دا و ههستی گورپایه لی.

کاتیک پیغه مبه رمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ده فه رموویت ”بزائن که هیز تیره اویشتنه“ نهوا نامازهی بۆ بواری پیشه سازی سه ربازی کردوو ههتا رۆژی قیامت. نهوه یه کیکه له فه رمایشته پرسنگداره کانی و له سه رده می خۆیدا به چاکمی پیاده ی کردوو و بایه خی به تیره اویژی داوه. چه نده ها فه رموو ده ی زۆر هه ن که هان ده دن بۆ تیره اویژی و بره و پیدانی.^۱ له ناو نهو فه رموودانه دا فه رمایشتیکی سه رنجراکیش هه یه که به سه عدی کوپی نه بی وه قاص ده فه رموویت ”تیر به اویژه دایک و باوکم به فیدات بن.“^۲ پیغه مبه ر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ) به زۆر که سی فه رموو ”باوکم فیدات بیت“ یان ”دایکم فیدات بیت“، به لآم تنه نا به سه عدی فه رموو ”باوکم و دایکم به فیدات بن.“

۱. صحیح مسلم، الإمامة ۱۶۷؛ سنن أبي داود، الجهاد ۲۳.

۲. بۆ نمونه بروهان: صحیح البخاری، الجهاد ۷۸، الأنبياء ۱۲، المنقب ۴؛ صحیح مسلم، الإمامة ۱۶۹، ۱۶۷؛

سنن الترمذی، فضائل الجهاد ۱۱؛ سنن أبي داود، الجهاد ۲۳.

۳. صحیح البخاری، الجهاد ۸۰؛ صحیح مسلم، فضائل الصحابة ۴۲.

پنجه مېر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) بۇخۇي سۇپاكەي نامادە دەکرد. لەكاتى ناشتیشدا هانى دەدان رايھتان و چالاكىي وەرزشى نەنجام بدن. ھەر بۇ نەو مەبەستەش كۆمەلە پېشېركېتھەكى لەنتوانياندا رېك دەخت. ^۱ تەنانەت خۇيشى بەشدارى ھەندېكىيانى دەکرد. ^۲ ھەر ھە زۆرانبازي لەنتوان نەو لاوانەدا رېك دەخت كە ھېشتا نەگەيشتبونە تەمەنى جەنگان. نەو ھە بەلگەيە لەسەر بايەخدانى بە چالاكېيە وەرزشيەكان. ^۳ سۇپاي نېسلام نا لەوكاتەدا لەرووى مەشقى سەربازى و پلانى جەنگەو زۆر بەھتېز بوو. با نەو ھەش بوەستېت كە ورە و گيانى سەربازەكانى لەو پەرى بلىنديدا بوو.

سۇپاي نېسلام رەوشتىكى ھەبوو فرېشتەكانىش خۇزگەيان پى دەخواست. چونكە پېنجه مېرى خوا (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) كۆمەلە سەربازىكى پەروەردەكردبوو، بۇ ھەركوى برۆشتنايە دەبوونە كانگاي ناسايش و نارامى. ھەر جىگەيەك لەلايەن ھاو لەنەو فەتھكرائىت ھېچ روودا، وىكى دەستدرىژى تىدا نەبىنراو. بەلنى، نەو نەندازەي نەو رەوشتەبەرزى و پاكىزەيە بوو كە سۇپاي نېسلامى پىگەيشتبوو. بىنگومان ھەموو نەو ناكارە بەرزانە ھەلقولايى بىروباو پەكەيان بوو، چونكە نەو داخوازي و بەروبو مى نىمان بوو، قورئانى پىرۇزىش تىشك دەخاتە سەر نەم لايەنە و دەفەرمووت:

لَا يَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ، وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ

۱. بروانە: صحیح البخاری، الصلاة، ۴۱، الجهاد ۵۶-۵۸؛ صحیح مسلم، الإمارة ۹۵، الجهاد ۱۳۲.

۲. بروانە: صحیح البخاری، الجهاد ۵۹؛ سنن أبی داود، الأدب ۸.

۳. ابن حجر، الإصابة ۱۷۸/۳.

أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ
 أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

(المجادلة: ٢٢)

"کهسانیکت دوست ناکهویت باوهر بهینن به خوا و به روژی دواپی، لهکاتیکدا
 کهسانیکیان خوش بویت که دزایهتی خوا و پیغهمبرهکهیان کردبیت، نهگهرچی
 نهو دوزمنانه باو و باپیریان بن یان نهوهیان بن، یان برا یان عهشیرهتیان بن.
 نهوانهی بهوشیوهیوهن (نیمانیان له همموو کهسیک لا بهنرختر و پیرؤزتره)، خوا
 باوهری له دلایندا چهسپاندووه و جیگیری کردووه و له بههره و میهرهبانینی تایبهتی
 خوی، وه به هیز و گیانیکی تایبهتی لهلایهن خویهوه (مهبهست قورنان و نیمانه)
 پشتگیری کردوون و یارمتهی داون، سهرهنجامیش دهیانخاته باخهکانی بههستهوه
 که چهندهها روویار بهژیر درخت و کوشکهکانیدا تن دپهریت، هاورپی لهگهل
 ژیانی نهبراهدا، نهوانه خوا لییان رازیبه و نهوانیش له خوا رازین، نا نهوانه
 دهسته و لایهنی خوی گهوهرن، ناگاداربن که بهراستی ههر لایهن و دهستهی خوا
 سهرکهوتوو و سهرفرازن."

باوهریان نهونده قول بوو هیچ کوسپ و ته گهریهک نهدهبووه پینگریان
 له گهیشتن به نامانجهکانیان، جهنگی وا ههبووه که برا و باوک و مامهکانی
 خویان بهرامبهریان وهستاونهتوه، نهمجوره ههلرستانه - که مروف له
 ناستیانددا دوش دادهمییت- نهیانتوانی هارهلان بوهستینن یان دلهراوکی و
 کشانهوه بخهنه دلاینهوه، بهلکو ههستان به نهنجامدانی نهو فرمانانهی بویان
 دهرکراوون، بهرهو نهنجامدانی نهو نامانجه رویشتن که بویان کیشرابوو، بهلئج،
 پیغهمبر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) سوپایهکی پیک هینا که تا نهو رپوژده به نهندیشهی
 جیهاندا نههاتبوو، شمشری سهریازهکانی نهو سوپایه بویان ههبوو باوکیان

یان براکانیان یان خزمه‌کانیان بکوژن، هر دوودلییه‌کیش له‌وباره‌یه‌وه بۆی
هه‌بوو جوڵهی ته‌واری سوپا په‌ک بخت. که‌چی تاکه سه‌ریازتک له سه‌ریاکه‌ی
پێغه‌مبه‌ردا بۆ تاکه ساتیکیش دوودل نه‌بووه.

نه‌بو‌عو‌یه‌یده‌ی کوپی جه‌راح (رضی‌الله‌عنه) له جه‌نگی به‌دردا له‌گه‌ل باوکی
خۆی جه‌نگا. سه‌ره‌تا دوورکه‌وته‌وه و خۆی لێ لادا، به‌لام باوکی شوینی که‌وت
هه‌تا ناچارى کرد شه‌ره‌شمشیری له‌گه‌ل بکات و بیکوژیت.^۱

رووبه‌رووبونه‌وه‌ی باوکی له مه‌یدانی جه‌نگدا نه‌بووه کۆسپ له‌به‌رده‌م
نه‌نجامدانی نه‌رکه‌که‌ی. بانگه‌واز بانگه‌وازه، هه‌رکه‌س له‌به‌رده‌مه‌یدا بوه‌ستیت
پتۆسته له‌پێ لابدرت، (نهمه‌ جگه‌ له هه‌ندیک حاله‌ت که داخوازی سۆز و
به‌زه‌یی و نه‌رمى نواندنه). نه‌بو‌عو‌یه‌یده‌ش ته‌نها نه‌بوو له‌م رده‌فتاره‌یدا، به‌لکو
هاوه‌لانی تریش هه‌روا بوون. نه‌وه‌تا عه‌بدوپه‌رحمانی کوپی نه‌بو‌به‌کری صدیق
له جه‌نگی نو‌حوددا له ریزی بته‌رستان بوو. له گه‌رمه‌ی شه‌ردا چاوی که‌وت
به باوکی، حه‌زی نه‌ده‌کرد له‌روویدا بوه‌ستیته‌وه، بۆیه خۆی لێ لادا، پاش
موسلمانبوونی نه‌و هه‌لو‌نسته‌ی بۆ باوکی گێرايه‌وه. له‌به‌رامبه‌ردا نه‌ویش وتی
”به‌لام نه‌گه‌ر من تۆم به‌رچاو بکه‌وتایه، دلنیا به‌ رووبه‌رووت ده‌بوومه‌وه.”^۲

عه‌بدو‌ل‌لای کوپی عه‌بدو‌ل‌لای کوپی نوبه‌ی زۆر خه‌مبار بوو به‌و هه‌لو‌نسته‌ی
باوکی نواندبووی و ده‌یزانی شایسته‌ی سزای مه‌رگه. به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زۆر
رێژی لێ ده‌گرت. هات بۆ لای پێغه‌مبه‌ر و وای زانی فه‌رمانی به‌ کوشتنی
باوکی داوه، بۆیه پێی وت ”نه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! پێم گه‌یشته‌وه که به‌نیازی‌ت
عه‌بدو‌ل‌لای کوپی نوبه‌ی باوکه‌م بکوژیت، جا نه‌گه‌ر نیازت وایه نه‌وه بکه‌یت، نه‌و

۱. ابن حجر، الإصابة ۵۸۷/۳.

۲. الخاکم، المستدرک ۵۳۹/۳.

بەر پرسپارتیه به من بده. سوتند به خوا خه زره جییه کان چاک ده زانن که پیاوئکی تری وهک من له ناویاندا نییه که پیاوئکی تریان له ناودا نیه هیندهی من چاکه کار بیت له گه ل باوکیدا، دهرسم فرمان بهدیت که سیکي تر بیکوژیت و منیش نه قسم وازم لی نه هینیت بکوژی باوکم بیینم له ناو خه لکدا بگه ریت و دهستم بچیته خوئنی، بهودش باوه درارنک له بری بیباوه رنک بکوژم و بچمه دۆزه خه وه.^{۱۴۴}

عه بدوللای کورپی عه بدوللای کورپی نویی هاوه لئکی گه وره بوو، باوکیشی سه رۆکی دوورپروان بوو. به لām پیغه مبه ر (صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) نهیددیست نهو دوورووه بکوژیت. بویه فرمانی کرد به کوره کهی تا له گه لیدا باش بیت و چاکه ی له گه لدا بکات.

پیشتریش باسی نهوه مان کرد که نهو هاوه له به باوکی وتبوو که رپی نادات پنی بخته نار مه دینه وه هه تاکو نه لیت ”من خۆم زه لیل و سه رشۆر م، محه ممه دیش سه ره ره زه.“ چونکه باوکی وتبووی ”هه رکه گه راپینه وه بۆ مه دینه، ده بیت سه ره ره زه کان ریسوا و زه لیله کان ددریکه ن!“^{۱۴۵} به وه خوی به سه ره ره ز و، پیغه مبه ریشی (عَلَيْهِ السَّلَامُ) -هه زار هه زار جار حاشا- به پینچه وانه کهی وه سف کرد بوو. کوره کهشی سووربوو له سه ره نه وهی بیسه لمینیت که پینچه وانه کهی راست و دروسته. هاوه لان باوه ریان وابوو که:

﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَتَبْنَا مُوَجَلًّا وَمَنْ يَرُدَّ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِيهِ مِنْهَا وَمَنْ يَرُدَّ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِيهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴾

(آل عمران: ۱۴۵)

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۴/۲۵۵-۲۵۶، الطبراني، تاريخ الامم و الملوك ۲/۱۱۰.

۲. صحيح البخاري، المناقب ۸؛ صحيح مسلم، البر ۶۳، المناقبون ۱.

"هیچ کەسێک نامریت مەگەر بە ویستی خوا نەبیت لەکانی دیاریکراودا. جا ئەوەی پاداشتی دنیای دەوێت هەندیکى پەن دەبەخشین، ئەوەش کە قیامەتی دەوێت هەندیکى پەن دەبەخشین. لە داھاتووێکی نزیکیشدا پاداشتی سوپاسگوزاران دەدەینەوہ."

بۆیە لەناو مەیدانی جەنگدا بەبێ ترس و لەرز دەسووڕانەوہ، نەگینا بێباکیی نەبودجانە لە مردن چۆن لێک دەدرتتەوہ.^۱

حەزرەتی عەلی زۆرجار نەخۆش دەکەوت، خزم و دۆستەکانی نیگەرانی حاڵی دەبوون، بەلام ئەو دڵنیای دەکردنەوہ کە بە نەخۆشی نامریت. چونکە باوەرێ تەواوی بەوہ هەبوو کە نامریت هەتاکو ریشی بە خۆنتی سەری سوور نەبیت، چونکە پیغمبەر (عَلَيْهِ أَتَمَّ صَلَاةٍ وَسَلَامًا) ئەو هەوآلەى بێج دابوو.^۲

لە جەنگێکدا گوتچکەمى عەممازی کورپی یاسر بېرا، خۆنتیکى زۆرى ئىن رۆشت، بەلام ئەو دڵنەوايى دەوروبەرەکەى دەکرد و دڵنیايى دەدانى کە بەو پینکانە نامریت، چونکە لە پیغمبەرى بیستبوو "ھاوار بۆ عەمما، کۆمەلێک دەستدرێژکار (فِئْتَةٌ بَاغِيَةٌ) دەیکوژن، دوا شتتیکیش کە لە دنیا وەریدەگریت پەرداخێک شیر دەبیت"^۳

خۆی لەوہ دڵنیابوو و هیچ گومانى لە چارەنوسى خۆى نەبوو. هەر ئەو نیمانە بوو کە سەرجم پیلان و نەخشەى دۆزمنانى پوچەلکردبوویەوہ.

هەر ئەو باوەرەش لێکدانەوہى ئەو نازایەتیە مەزنە دەکات کە مەرۆف هان دەدات تاکو خۆى بدات لە ناوی زەریاکان بۆنەوہى لە پیناوی خوادا جیھاد بکات.

۱. پەروانە: صحیح مسلم، فضائل الصحابة ۱۲۸؛ أحمد بن حنبل، المسند ۱۲۴/۳.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۱۰۲/۱؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۳۲۴/۷-۳۲۵.

۳. ابن الأثير، أئسد الغابة ۱۳۴/۴.

جا نازانم تو بلیت پیوست بکات باسی نهو گوتراپه‌لی و ملکه‌چییه بکین که هاوه‌له به‌پرتزه‌کان هه‌یانبووه له‌ناست فه‌رمایشته‌کانی سه‌روه‌دا! گوتراپه‌لی نه‌وان هیتنده به‌لگنه‌وسته هه‌رکات ناوی هاوه‌له به‌پرتزه‌کان برا، خیرا واتای "گوتراپه‌لی ته‌واو و کامل" به‌بیرماندا دیت. جا له‌به‌رنه‌وه‌ی نه‌مه‌ش باس و خواستیکی سه‌ربه‌خویه، بویه لی‌ردها به‌مه‌نده ده‌ست هه‌لده‌گرین.

له‌ دپره‌کانی رابردودا تیشکینکی خیرامان خسته سه‌ر نه‌و بایه‌خه‌ی که پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌مه‌شق و راهینانی سه‌ربازی داوه. جا بونه‌وه‌ی کۆتاییه‌که‌ی میسک و گولاو بیت، ده‌چینه خزمه‌ت دوو فه‌رمووده و نایه‌تیک سه‌به‌ره‌ت به‌و بابه‌ته:

سه‌رداری پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) له‌ فه‌رمووده‌یه‌کدا ده‌فه‌رمووتت "من‌داله‌کانتان فیزی مه‌له‌وانی و تیره‌اویشتن بکه‌ن."^۱ هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمووتت "هه‌رکس فیزی تیره‌اویتزی بوو پاشان وازی له‌یتنا، له‌ نیتمه‌ نییه‌ -یان سه‌ریتیچی کردووه-"^۲ په‌روه‌ر‌دگار‌یشمان فه‌رمانمان پیده‌کات و ده‌فه‌رمووتت:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَءَاخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾

(الأنفال: ۶۰)

"هه‌رچی له‌ تواناتاندا هه‌یه بو به‌هیزکردنی سوپای ئیسلام بیخه‌نه که‌ر و ناماده‌ی بکه‌ن وه‌ له‌ ناماده‌کردنی هه‌موو جوهره‌ نه‌سپ و (هۆکاره‌کانی تری

۱. البیهقی، شعب‌الایمان ۴۰/۶:.

۲. صحیح‌مسلم، الإمارة ۱۶۹؛ سنن‌ابی‌داود، الجهاد ۲۳.

نەم پىغەمبەرە (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جەمسەرنىكە لە ناوەندى بازنەيەكى زىكردا كە
لە پىغەمبەران و صىددىقان و پىاوچاكان پىنكەتاتوو و ھەموويان بە يەك دەنگ
نەو وشەيە دەلىتەوہ كە پىغەمبەر پىنى راگەياندوون.

درەختىكى نورانىيە و ھەيايە كە رەگ و ريشە مەحكەم و زىندووہ كانى
برىتىن لە پىغەمبەران (عَلَيْهِ السَّلَام) بەھۆى نەوہى كە بناغەى بانگەكانيان
لەلایەن خواوندەوہيە. لق و پەل و گەلا سەوز و بەروبوومە جوان و بەتامەكانيشى
نەولياكانن، كە بەھۆى نەو زانىارىيانەى لەرپى ئىلھامەوہ سەبارەت بە ناسىنى
خوای گەورە دەستيان كەوتوو، بوون بە لق و پەل و بەرى نەو درەختە. كەواتە
نەم پىغەمبەرە (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەر بانگەشەيەك بكات، ھەموو پىغەمبەران
بە موەجىزاتيان و، نەولياكان بە كەرامەتەكانيان تىكرا و بە يەك دەنگ
شاھتەيى بۆ دەدەن و تەسدىقى دەكەن.

بەم جۆرە، ھەموو دەعوایەكى نەم پىغەمبەرە (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) مۆرى
ھەموو مەزھەبە كامەلەكانى گەزۆى مەزھەبەيى بە سەرەوہيە. نەوہتا دەبينىت
كە نەو دەفەرمووئەت "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" و بەمەش بانگەوازی "يەكتايى"
خواوند رادەگەيەنئەت، نەوا لەلایەن رابوردوو و نايئەندە و لە ھەردوو پەرزە
نورانىيەكەيەوہ، لەو زىكر گۆيانەوہ كە لە بازنەى زىكرەكەدان، ھەمان وشە
دەبيستەتەوہ كە ھەموويان دەليتەوہ و دووپاتى دەكەنەوہ، گشتيان لەمەدا
يەكيان گرتووہ. وەك بلى نەوان بەم يەك دەنگەيەيان بەم پىغەمبەرە دەليتەن
"صَدَقْتَ وَبِالْحَقِّ نَطَقْتَ (پاستت وت و ھەقت دەربەرى)" نىتر نایا چ و ھەم و
خەيالئەك دەتوانئەت بۆ بەر بەرچدانەوہى دەعوایەكى و ھەا دەست درئەز بكات كە
شاھتەيدانى كەسانى لەژمارەبەدەرى نەوتۆ پىشتى گەرتەيت؟

بزانه نهم بەلگه نوورانییه که بوو به بەلگه لەسەر "یەکتایی" خوا و،
رێنمایی مەرفایەتی بۆ "تەوحید" کرد، هەرۆک بە ئەندازەی هێزی نیجماع
و تەواتوری هەردوو بآلی پێغەمبەریتی و ویلايەت پشتگیری کراوه، سەدان
ناماژدی ناو کتیبە ناسمانییەکانیش، وەک ئەو مەزگینیانەی ناو (تەورات و
ئینجیل و زەبوور و زەبوورەکانی پێشین) تەسدیقی دەکەن.

هەرۆها هێمای هەزاران نیرھاسی زۆر، که هەموویان بە چار بینراون،
تەسدیقی دەکەن. هەرۆها مژدەدانی چەندین دەنگ (هاتف) و شایەتیدانی
موتەواتیری کاهینەکانیش تەسدیقی دەکەن.

هەرۆها موعجیزەکانیشی دەبن بە بەلگە ی تەسدیقی ئەو.

هەرۆها شەریعەتەکەشی، که بەختەوهری هەردوو دنیای لەخۆدا
کوژکردووتەو، تەسدیقی دەکات. لەلایەکی دیکەشەو خۆپەوشتی جی
سەنای ئەکەمالدا بووی و کەسیتی و هەلسوکەوتە ناوازه و دروستەکانی
پەيوەست بەنەرکەکەيوە، تەقوا دەراساکە ی، بەندایەتیه دەراساکە ی جەدییه تە
دەراساکە ی، فەتانەتە دەراساکە ی کەنیشانەهەری ئیمانی بەهێز و متمانە ی
پتەو و پشت پێ بەستراوی لەرادەبەدەریه تی، هیندە ی رۆشتنی خۆر راستگۆ
بوونی لە بانگەوازه کەیدا نشان دەدەن.

با پێکەوه برۆین بۆ باشترین سەدە و چەرخێ بەختەوهری پێغەمبەریتی،
تاكو -با بە ئەندیشەیش بیت- بە خزمەتی پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). شاد و
بەختەوهر ببین، لەکاتیکیدا که لەسەر کارەکە ی بەردەوامه و لە ئەنجامدانی
ئەرکی سەرشانیدا کار دەکات. کەواتە چاوت بکەرۆه و برپوانه ..

یەکەم شت دەبیین ئەو یه که:

که سټیکي له عاده ت به دهر، دیمه نټیکي له راده به دهر جواني له گه ل رهوشتيکي له راده به دهر به رزدا هه يه، نه و تا کټيټيکي خاوه ن ئيعجازي به نرخی به ده سته و هيه و وتارنکي نه زه لي راده گه يه نټت که به سهر هه موو گروؤي ناده مي زاددا، بگره به سهر هه موو جي نني و نيسن و، ته نانه ت به سهر هه موو بوونه و هه رانيشدا ده بخونټي ته وه.

چهنده سه رسوور هټنه ره! نايا له م وتاره دا چي ده لټت؟

به لني، شتيکي گرنگ ده لټت و، له هه وائټيکي گه ورده ده ورتت. چونکه نه و مه ته له حمل ده کات که له نه نټيټي به ديه ټناني جيهاندا يه و، نه و گروي کورته و ته لیسسه داخرا و دش ده کاته وه که له نه نټيټي حیکمه تي بوونه وه راندا هه يه و، له باره ي نه و سټي پرسيا ره گرنگ و قور سه وه ده ورتت و وه لاميان ده داته وه که ژيري مروقيان تندا مات و سه رسام بووه، چونکه هه ر نه و سټي پرسيا ره ن که هه موو به ديه ټنراوان ده يانکه ن و، ده لټن "تو کټيټت؟.. له کورته هاتو وټت؟.. به ره و کوي ده ورتت؟"

نايا نابنيټ نه و هوژ و تيره سه ره تايي و دواکه و تووانه ي ناو نه و بيابانه به رينه، که سه باره ت به داب و نه ريتيان توندوتيزن و له ده مارگيري و ناکو کيټي نيوانياندا تابلټي سه رسه ختن، چون نه م که سه، رهوشته خراپه سه ره تاييه کاني نه واني له ماوه يه کي زورکه مدا لابرده و، به يه کجاري ريشه که ني کردن و، له بري نه وانه، رهوشتي جوان و به رزي پټي به خشين و، کردني به ماموستا و رابه ري جيهاني مروفت و نه ته وه پيشکه و توه خاوه ن شارستانيه کانش!

ننجا بروانه! نه م ده سه لاته شي ته نها به سهر رووي ده ره وده نيه! به لکو ده رگاي "دلان" و "ژيري يه کانش ده کاته وه" و "روح" و "ده روونه کان" تيش

دەھىنېتە ژېر بار، بەرادەيەك كە بوو بە خوشەويستى دلان، مامۇستاي
ژىرىيەكان، پەروەردەكارى دەروونەكان، پادشاي گيانەكان!^۱
ئەي سەردارى دلان! تۆ بوويىتە سەردارى رۇحمان و رۇحىشان قوربانى
تۆ يىت! لوتف بفرموو.. قىبۇل بفرموو...!

---

۱. وتەكان، وتەي نۆزدەيەم، غى ۱، ۲، ۳ و ۷.

